

Сліпота
Жозе Сарамаго

«Сліпота» — це історія про те, як в одному безіменному мегаполісі люди раптом всі осліпли, крім однієї жінки, і до чого це призвело. Це алегорія про людське життя — безжально-іронічна, приголомшливо-страшна і до сліз прониклива. І все ж вона вселяє впевненість, що людина спроможна все подолати, і після прочитання цієї книги, за визнанням численних читачів, хочеться дивитися на світ широко відкритими очима і просто — жити. Тому що нічого важливішого за це й бути не може.

Жозе Сарамаго

Сліпота

Присв'ячується Пілар

І моїй дочці Віоланті

Той, хто може дивитися, нехай бачить

Той, хто може бачити, нехай помічає

«Книга напучень»

Світлофор засвітився жовтим світлом. Два передні автомобілі встигли проскочити, перш ніж загорівся червоний сигнал. На пішохідному переході з'явилася фігурка зеленого чоловічка. Люди, що там зібралися, стали перетинати вулицю, топчучи білі смуги, накреслені на чорному тілі асфальту, що не мали нічого схожого на зебру, хоч називалися саме так. Водії автомобілів, що нетерпляче то натискали на педалі зчеплення, то

відпускали їх, утримували машини в постійній напрузі, які то смикалися вперед, то відкочувалися назад, наче нервові коні, що чують, як свистить у повітрі над ними батіг. Пішоходи вже перейшли вулицю, але сигнал, який дозволяв вільний проїзд для автомобілів, ще не загорався кілька секунд, і дехто дотримувався думки, що ця затримка, така нібито мало значуща, але помножена на тисячі світлофорів, що існують у місті, які послідовно змінюють свої три кольори, є однією з найістотніших причин заторів на вулицях або, як тепер частіше кажуть, вуличних пробок.

Зелений сигнал спалахнув нарешті, машини рвучко подалися вперед, але відразу стало видно, що не всі вони поїхали з однаковою швидкістю. Перший автомобіль у передньому ряді не зрушив із місця, певно там виникла якась проблема з механікою, зламався акселератор, щось заїло в коробці передач, сталася аварія в системі гідравліки, заклинило гальма, а може просто закінчився бензин, таке буває нерідко. Новий гурт пішоходів, який утворився на переході, побачив, як водій знерухомленого автомобіля вимахує руками за вітровим склом під оглушливі сигнали машин, що скупчилися за ним. Деякі з водіїв уже повибігали на вулицю, маючи намір зіпхнути застряглий автомобіль кудись убік, де він не заважатиме рухові, інші барабанили по зачинених вікнах, чоловік, який сидів у кабіні, крутив головою то в той бік, то в той, було видно, що він кричав, вигукуючи якесь одне слово, але ні, він вигукував не одне слово а два, як усі почули, коли комусь пощастило відчинити дверцята, Я осліп.

Але повірити в це було важко. Побачені лише мимохідь, бо роздивитися їх пильно в такі хвилини неможливо, очі чоловіка за кермом здавалися цілком здоровими, райдужна оболонка була світла й блискуча, склеротика біла й компактна, немов порцелянова. Що ж до закочених вій, зморщеної шкіри на обличчі, підсмикнутих угору брів, то все можна було пояснити нападом жаху. В одну мить те, що було видно на обличчі чоловіка в кабіні автомобіля, зникло за його стиснутими кулаками, так ніби він хотів заштовхати всередину свого мозку останній побачений ним образ – червоне й кругле світло світлофора. Я сліпий, я сліпий, повторював він із розпачем у голосі, поки йому допомагали вийти з автомобіля, і слюзи, які котилися в нього по обличчю, надавали осяйного блиску очам, що, як він стверджував, були мертвими. Це минеться, ось побачите, це минеться, заспокоювала його якась жінка, таке в людини буває від нервів. Світлофор уже змінив колір, кілька цікавих пішоходів наблизилися до гурту, а водії задніх автомобілів, які не знали, що відбувається, протестували проти такої надмірної уваги тому, що вони вважали примітивним вуличним інцидентом, розбитою фарою або подряпанним крилом, інцидентом, який не виправдовував такої штовханщини, Викличте поліцію, кричали вони, приберіть звідси цю тарадайку. Сліпий благав, Будь ласка, нехай хто-небудь відведе мене додому. Жінка, яка говорила про нерви, висловила думку, що треба викликати карету швидкої допомоги, відвезти бідолаху до лікарні, але сліпий не хотів їхати до лікарні, він лише просив, щоб його відвели до дверей будинку, в якому він жив, Це зовсім близько, ви зробите мені велику послугу, якщо допоможете дістатися туди. А як же автомобіль, запитав чийсь голос. Інший голос йому відповів, Ключ у замку, треба поставити машину до бордюра, У цьому немає потреби, втрутився третій голос, я сяду в автомобіль і відвезу цього сеньйора додому. Почулося бурмотіння схвальних голосів. Сліпий відчув, що його взяли за руку, Ходіть, ходіть зі мною, сказав йому той самий голос. Йому допомогли сісти поруч із водієм, пристебнули його ременем безпеки, Я не бачу, я нічого не

бачу, бурмотів він, схлипуючи, Скажіть мені, де ви живете, запитав чоловік, який зголосився відвезти його додому. Зовні до шибок автомобіля притискалися зацікавлені обличчя роззяв, яким хотілося довідатися більше про те, що тут сталося. Сліпий підняв долоні до очей, поворушив ними, Нічого не бачу, так ніби перебуваю всередині густої хмари або впав у море з молока, Але сліпоту не така, сказав йому той, хто його супроводжував, кажуть, вона зовсім чорна, А я все бачу в білому кольорі, Либонь, та жіночка мала рацію, це з вами сталося від нервів, а нерви – вони від диявола, Я знаю лише одне, це лихо, велике лихо, Скажіть мені, де ви живете, будь ласка, пролунав голос під гуркіт заведеного мотора. Затинаючись, ніби втрата зору послабила йому пам'ять, сліпий назвав адресу, потім сказав, Не знаю, як вам і дякувати, а інший відповів, За такі дрібниці дякувати не варто, сьогодні ви, завтра – я, а що буде далі, ніхто не знає, Маєте слухність, хто б мені сказав, коли я виїхав із дому сьогодні вранці, що зі мною станеться така фатальна катастрофа. Він висловив подив, що вони стоять, Чому ми не їдемо, запитав він, Світлофор горить червоним світлом, відповів його співрозмовник, Ой лихо, та я ж сліпий, і він знову вдарився в плач, Тепер навіть не знаю, яким світлом горить світлофор.

Сліпий правду сказав, його будинок був зовсім близько. Але всі хідники були забиті автомобілями, водії не знаходили місця, де можна було б їх поставити, тому їм довелося звернути в один із бічних провулків. Він був такий вузький, що водій поставив машину десь за долоню від стіни з боку свого сидіння, щоб сліпцеві в його розгубленому стані не довелося перебиратися з одного сидіння на друге, зачіпаючись ногами за коробку перемикачів швидкостей, а руками й тілом – за кермо, тож йому вдалося вийти з машини першому. Розгублено стоячи посеред вулиці, відчуваючи, як земля втікає йому з-під ніг, він докладав усіх сил, щоб утримати в собі розпач, який підкочувався йому до горла. Він нервово вимахував руками перед своїм обличчям, так ніби хотів вплинути з того, що називав молочним морем, з рота в нього ось-ось мав вихопитися крик про допомогу, але в останню мить рука провідника доторкнулася його руки вище ліктя, Заспокойтеся, я тут. Вони йшли дуже повільно, сліпий, боячись упасти, волочив ноги, але це примушувало його спотикатися в найменших заглибинах тротуару, Потерпіть трохи, ми вже майже прийшли, промурмотів той, хто його проводжав, а коли вони пройшли трохи далі, то запитав, Ви маєте когось удома, хто доглянув би за вами, й сліпий йому відповів, Не знаю, моя дружина, певно, ще не прийшла з роботи, я сьогодні вирішив покинути свою службу трохи раніше, й ось зі мною сталося таке лихо, Воно минеться, не сумнівайтеся, я ніколи не чув, щоб хтось осліп так раптово, А я ще похвалявся, що не ношу окулярів, вони мені ніколи не були потрібні, Ось бачите, як воно буває. Вони вже підійшли до дверей багатоквартирного будинку, дві жінки з цікавістю дивилися, як їхнього сусіда ведуть за руку, але жодній із них не спало на думку запитати, У вас щось сталося з очима, а він би в такому разі міг відповісти їм, Атож, я, схоже, втопився в молочному морі. Коли вони вже увійшли до будинку, сліпий сказав, Дуже вам дякую, пробачте що відірвав вас від ваших справ, тепер я сам якось дам собі раду, Ні, я підіймуся з вами, я не матиму спокою, якщо покину вас тут. Вони вдвох увійшли до тісного ліфта, На який поверх їхати, На третій, ви собі уявити не можете, який я вам вдячний, Не дякуйте мені, сьогодні ви, завтра я, Атож, ви маєте слухність. Ліфт зупинився, вони вийшли на майданчик сходів, Ви хочете, щоб я вам допоміг відчинити двері, Дякую, але сподіваюся, що можу зробити це сам. Сліпий дістав із кишені

невеличку в'язку ключів, обмацав їх одного за одним і сказав, Ось цей має бути, й намацавши отвір у замку пучками двох пальців лівої руки, спробував правою відчинити двері, Ні, це не той ключ, Дозвольте глянути, я вам допоможу. Двері відчинилися після третьої спроби. Тоді сліпий запитав, звертаючись у помешкання, Ти тут. Ніхто йому не відповів, Як я був і подумав, вона ще не прийшла з роботи. Витягши перед собою руки й обмацуючи стіни, він пройшов коридором, потім обережно обернув обличчя в той бік, де мав стояти той, хто його привів, Як я зможу вам віддячити, запитав він, Я зробив не більше, ніж вимагав від мене обов'язок, сказав добрий самарянин, нема чого дякувати мені. Я хочу переконатися в тому, що ви добре розташувалися, скласти вам компанію, доки прийде ваша дружина. Така пильна турбота несподівано видалася підозрілою сліпому, звичайно ж, він не міг дозволити, щоб до його помешкання увійшла невідома особа, яка саме в цю хвилину могла обмірковувати, як їй приборкати нещасного сліпця, зв'язати його, встромити йому в рота кляп, а потім забрати все, що знайдеться цінного в його квартирі. Не треба, не завдавайте собі клопоту, сказав він, зі мною все буде гаразд, і повторив, повільно зачиняючи двері, Не треба, не треба.

Він зітхнув із полегшенням, почувши, як поїхав донизу ліфт. Машинальним рухом, забувши, в якому стані перебуває, відсунув убік кришечку вічка в дверях і визирнув назовні. Враження було таке, ніби його погляд уперся в білий мур по той бік дверей. Відчув доторк металевого обідка до опуклості брів, його вії ковзнули по поверхні крихтної лінзи, але чи міг він щось побачити, коли непроникна біла завіса накрила все. Він знав, що перебуває у себе вдома, упізнавав своє помешкання по запаху, по атмосфері, по тиші, яка панувала в ньому, упізнавав меблі та предмети, шойно доторкнувшись до них, легенько ковзнувши по них пучками пальців, але разом із тим він мав таке враження, ніби все це розчинилося, утворивши якусь речовину дивного розміру, речовину, яка ні до чого не мала стосунку, не була спрямована ані на північ, ані на південь, ані вниз, ані вгору. Як, либонь, і всі люди в підлітковому віці, він не раз грався у гру, От якби я був сліпий, і пробувши хвилину п'ять із зав'язаними очима, доходив висновку, що сліпоту можна терпіти, якщо жертва такого лиха зберегла достатню пам'ять не тільки про кольори світу й речей, а й про контури та обриси поверхень і форм за умови, що людина не сліпа від самого народження, звичайно. Можна навіть прийти до висновку, що темрява, в якій живуть сліпі, зрештою, є лише простою відсутністю світла, що так звана сліпота обмежується тим, що накриває видимість створінь і речей, залишаючи їх неушкодженими під своєю чорною вуаллю. Натомість тепер він відчував себе зануреним у таку осяйну, таку непроникну білу субстанцію, яка не просто накривала, а поглинала не лише кольори, а й самі речі та створіння, роблячи їх у такий спосіб невидимими подвійно.

Ідучи в напрямку до вітальні й попри повільну обережність, із якою він просувався, доторкаючись рукою до стіни, він скинув на підлогу вазу з квітами, яку зачепити там не сподівався. Можливо, він про неї забув, а може, її поставила там дружина, перед тим як піти на роботу, маючи намір згодом переставити її на зручніше місце. Він нахилився, щоб оцінити масштаби нещастя. Вода розлилася по натертій воском підлозі. Хотів зібрати квіти, але не подумав про скалки скла, й одна з них, довга, тонесенька, встромилася йому в палець, і він знову заплакав, від болю, від почуття самоти, заплакав, як мала дитина, загорнутий у непроникний білий туман у домі, де з настанням вечора вже почало смеркатися. Не

випускаючи з руки квіти, відчуваючи, як капає з рани кров, він незручно вигнувся, щоб здоровою рукою дістати з кишені хусточку і, як міг, обмотав нею поранений палець. Потім, доторкаючись до навколишніх речей, спотикаючись, обминаючи меблі, ступаючи обережно, щоб не зачепитися ногою об килим, він дістався до канапи, де він та його дружина дивилися телевизор. Сів, поклав квіти собі на коліна й обережно розмотав хусточку. Його стурбувало, що кров така липуча на дотик, подумав, це тому, що він не бачить її, його кров перетворилася на глевку субстанцію без кольору, на щось чуже й водночас таке, що йому належало й становило для нього певну загрозу. Дуже повільно й обережно, легенько доторкаючись до пораненого пальця пальцями здорової руки, він намацав тонесеньку скляну скалку, гостру, як мініатюрна шпага, і схопивши її нігтями великого та вказівного пальців, зумів витягти всю цілком. Знову обмотав поранений палець хусточкою, якомога тугіше, щоб зупинити кров і, геть виснажений, відкинув голову на спинку канапи. Через якусь мить, внаслідок одного з тих рідкісних ослаблень тіла, яке має звичай відмовляти нам у певні хвилини тривоги або розпачу, хоч якби воно керувалося вищою логікою, то всі його нерви мали би бути розбудженими й напруженими, він провалився в певне забуття, більше схоже на напад сонливості, аніж нормальний сон, хай навіть тяжкий і глибокий. Йому негайно наснилося, що він грає в гру, А що якби я осліп, снилося, ніби він то заплющує, то розплющує очі й щоразу, ніби повертаючись із далеких мандрів, він знаходив усі форми та кольори неушкодженими й незмінними. Але під цією заспокійливою певністю ніби зачаївся глухий сумнів, а що як ішлося про оманливий сон, із якого він рано чи пізно прокинеться і виявить, що реальність аж ніяк не відповідає його надіям. Потім, якщо це слово має якийсь сенс, будучи застосоване до забуття, що тривало лише кілька миттєвостей, він уже перейшов у той стан, який готує пробудження й серйозно засумнівався в тому, що є сенс перебувати в такій нерішучості, я прокидаюся, не прокидаюся, адже неодмінно настане мить, коли треба буде ризикнути, й поставити собі запитання, А що я тут роблю з цими квітами на колінах і заплющеними очима, які чомусь боюся розплющити, А що ти тут робиш, чому дрімаєш із квітами на колінах, запитала його дружина.

Вона не стала чекати відповіді, а почала збирати уламки розбитої вази й витирати підлогу й водночас бурчала, не приховуючи свого невдоволення, Ти й сам міг би це зробити, а не дрімати тут, ніби ти нічого й не накоїв. Він не озивався, ховаючи очі за опущеними повіками, його раптом схвилювала несподівана думка, А що як раптом я розплющу очі й побачу її, запитував він себе, плекаючи тривожну надію. Дружина наблизилася до нього, помітила обляпану кров'ю хусточку, і її гнів миттю минув, Бідолашний, як із тобою це сталося, співчутливо запитала вона, розмотуючи імпровізовану перев'язку. Й тоді йому невтримно захотілося побачити дружину, яка стояла навколівках біля його ніг, він знав, що вона там стоїть, хоч і знав напевне, що не побачить її. Він розплющив очі, Ось ти нарешті й прокинувся, сплюхо, сказала вона, усміхаючись. Запала мовчанка, а тоді він сказав, Я сліпий, я тебе не бачу. Жінка розсердилася, Облиш свої дурні жарти, є речі, з якими жартувати не слід, Як би мені хотілося, щоб це був жарт, але я справді сліпий і нічого не бачу, Прошу тебе, не лякай мене, подивися на мене, я тут, і я увімкнула світло, Я знаю, що ти тут, я тебе чую, я до тебе торкаюся, я знаю, що ти увімкнула світло, але я сліпий. Вона заплакала, вхопилася за нього, Це неправда, скажи мені, що це неправда. Квіти розсипалися по підлозі, з пораненого пальця знову стала капати кров, а він таким тоном, яким ото кажуть, Буває й гірше,

промурмотів, Усе біле в мене перед очима, й сумно усміхнувся. Дружина сіла з ним поруч, міцно його обняла, обережно поцілувала в голову, в обличчя, дуже ніжно доторкнулася губами до очей, Це минеться, от побачиш, ти не хворий, ніхто йе сліпне так несподівано, Можливо, Розкажи мені, як це сталося, що ти відчув, коли, де, ні, ні, стривай, насамперед ми повинні поговорити з лікарем-окулістом, ти знаєш котрогось із них, Не знаю нікого, адже ні ти, ні я не носимо окулярів, Тоді їдьмо до лікарні, Для незрячих очей не існує послуг швидкої допомоги, Ти правду кажеш, найкраще буде поїхати прямо до якогось лікаря, чия консультація недалеко від нас, я знайду його телефон у списку. Вона підвелася на ноги й запитала, Ти не помічаєш ніякої зміни, Ніякої, Будь уважним, зараз я погашу світло й ти мені скажеш, помітив ти це чи ні, Ні, ні, нічого я не помітив, бачу перед собою ту саму білу стіну, для мене ніби не існує ночі.

Він почув, як дружина швидко гортає сторінки телефонного довідника, шморгаючи носом, щоб стримати сльози, зітхаючи й нарешті сказавши, Ось цей нам підійде, хоч би він погодився нас прийняти.

Вона набрала номер, запитала, чи це консультація, чи сеньйор доктор перебуває на місці, чи вона може поговорити з ним, ні, ні, сеньйор доктор мене не знає, але йдеться про вельми термінову справу, гаразд, я розумію, тоді я про все розкажу вам, але прошу вас відразу переказати моє повідомлення сеньйорові доктору, річ у тому, що мій чоловік несподівано осліп, ні, ні, він не належить до пацієнтів сеньйора доктора, мій чоловік не носить окуляри, він ніколи їх не носив, зір у нього відмінний, як і в мене, я теж бачу все дуже добре, гаразд, гаразд, я почекаю, я дуже вам вдячна і покладаю на вас великі надії, сеньйоре доктор, атож, несподівано, каже, усе стало для нього білим, не знаю, як це сталося, я навіть не мала часу, щоб розпитати його, я тільки-но прийшла додому й застала його в такому стані, хочу щоб ви його розпитали, о, дуже дякую вам, сеньйоре доктор, ми їдемо до вас негайно, негайно. Сліпий підвівся на ноги, Стривай-но, сказала йому дружина, дозволь мені спочатку полікувати тобі палець. Вона вийшла на кілька хвилин і повернулася з пляшечкою перекису водню, ваткою та іншими матеріалами, потрібними для швидкої перев'язки. Обробляючи йому палець, запитала, А де ти покинув автомобіль, і швидко додала, Але ж ти не міг вести машину в такому стані чи ти вже був удома, коли, Ні, я був на вулиці й саме зупинився перед червоним сигналом світлофора, один чоловік зробив мені послугу й привіз мене додому, а машину залишив збоку, в провулку, Гаразд, тоді спускаймося, почекаєш у дверях, поки я знайду автомобіль, куди ти поклав ключі, Не знаю, він мені їх не повернув, Хто він, Чоловік, який привіз мене додому, то був чоловік, Певно, він поклав їх десь тут, піду подивлюся, Тут немає сенсу дивитися, він не увійшов до помешкання, Але ж ключі мають десь лежати, Найімовірніше, він забув їх повернути й машинально забрав із собою, Нам тільки цього бракувало, Скористайся своїми ключами, а потім знайдемо й мої, Гаразд, ходімо, дай-но мені руку. Сліпий сказав, Якщо все так і залишиться, я не стану жити, Прошу тебе, не говори дурниць, нам вистачить і того, що вже з нами сталося, Осліп я, а не ти, й ти не можеш знати, що зі мною сталося, Лікар нам допоможе, ось побачиш, Побачу.

Вони вийшли. Внизу у вестибюлі дружина увімкнула світло і прошепотіла чоловікові на вухо, Почекай мене тут, коли до тебе підійде й заговорить

якийсь сусід, розмовляй із ним природно, скажи, що чекаєш мене, дивлячись на тебе, ніхто не скаже, що твої очі не бачать, нема чого посвячувати інших у наше життя, Гаразд, але не затримуйся. Дружина вибігла з будинку. Жоден сусід не увійшов і не вийшов. З досвіду сліпий знав, що коли сходи освітлені, то чутно гудіння електричного лічильника, тому натискав на вимикач щоразу, коли наставала тиша. Світло тепер перетворилося для нього на шум. Він не розумів, чому дружина так затримується, провулок, у якому стояв їхній автомобіль, був не далі, як за вісімдесят-сто метрів. Якщо ми надто запізнимося, лікар нас не чекатиме, подумав він й не утримався від машинального руху – підняв до очей зап'ясток лівої руки й подивився на годинник. Зціпив губи, так ніби його пронизав несподіваний біль, і подякував долі за те, що жоден із сусідів не з'явився в цю мить, бо якби той його про щось запитав, він би не утримався від сліз. На вулиці зупинився автомобіль. Нарешті, подумав він, але гуркіт мотора не міг не здивувати його, Це дизель, такими моторами обладнані таксі, й він іще раз натиснув на вимикач. Дружина увійшла нервова, збуджена, Твій благодійник, твоя добра душа, украв у нас автомобіль, Не може бути, ти просто погано дивилася, Дивилася я добре, я поки що не сліпа, останні слова вихопилися в неї, попри її хіть, Ти ж мені сказав, що автомобіль стоїть у бічному провулку, я там його не знайшла чи може ви залишили його десь-інде, на іншій вулиці, Ні, ні, ми залишили його у провулку, я цього певен, Виходить, він забрав його із собою, Отже, ключі, Атож, він скористався з твоєї розгубленості, зі смутку, в якому ти перебував, і пограбував нас, А я ж навіть не захотів запросити його до помешкання, зі страху, а якби він склав мені компанію, поки ти повернулася б, він би не зміг украсти автомобіль, Ходімо, таксі нас чекає, присягаюся, я віддала б рік життя за те, щоб цей мерзотник також осліп, Не говори так голосно, І щоб у нього пограбували все, що він має, Може, він ще прийде, Атож, завтра він постукає до тебе у двері, попросить пробачення за свою неувважність і поцікавиться, як твоє здоров'я.

Вони мовчали, поки не доїхали до консультації лікаря. Вона намагалася не думати про крадіжку автомобіля, ніжно стискала руки чоловіка у своїх руках, тоді як він, низько опустивши голову, щоб водій не побачив його очі в дзеркальці заднього виду, не переставав запитувати себе, як із ним могло статися таке велике нещастя, Чому саме зі мною, чому. Коли таксі зупинялося, вуличні голоси проникали йому у вуха з більшою гучністю, так буває, коли ми ще спимо, а вже зовнішні звуки проникають крізь вуаль несвідомості, якою ми досі огорнуті, наче білим простирадлом. Він струснув головою, зітхаючи, а жінка легенько доторкнулася йому до обличчя, наче хотіла сказати, Розслабся, я тут, і тоді він поклав їй голову на плече, не надаючи значення тому, що подумає водій. Якби з тобою сталося те, що зі мною, чи зміг би ти водити машину, подумав він по-дитячому й, не звертаючи уваги на абсурдність своєї думки, привітав себе з тим, що на самому дні свого розпаду він ще спроможний мислити логічно. Виходячи з таксі, обережно підтримуваний дружиною, він здавався спокійним, але заходячи до консультації, де він мав довідатися про свою долю, запитав себе тремтячим голосом, Що зі мною буде, коли я звідси вийду, й опустив голову, як людина, що втратила останню надію.

Дружина повідомила реєстраторку в приймальні, що вона та сама жінка, яка півгодини тому телефонувала з приводу свого чоловіка, й та провела їх до маленької зали, де чекали інші пацієнти. Там був старий із чорною пов'язкою на оці, хлопчик, який здавався зизооким, супроводжуваний

жінкою, мабуть, своєю матір'ю, молода дівчина в чорних окулярах, ще дві особи, які не мали видимих порушень зору, але там не було жодного сліпого, сліпі до офтальмолога не ходять. Дружина підвела чоловіка до вільного крісла і щоб не займати місця, залишилася стояти з ним поруч, Доведеться нам почекати, прошепотіла вона йому на вухо, й він одразу зрозумів, чому їм доведеться чекати, бо почув голоси присутніх тут людей, і його зненацька опанувала нова тривога, він подумав, що чим довше лікар затримається з його оглядом, тим глибшою стане його сліпота, й, можливо, навіть зробиться невиліковною, незворотною. Він неспокійно заворушився у кріслі, хотів був поділитися своїми побоюваннями з дружиною, але в цю мить двері відчинилися й сестра сказала, подивившись на них, Сеньйоре і сеньйоре, проходите, будь ласка, а тоді обернулася до інших пацієнтів, Так розпорядився сеньйор доктор, бо йдеться про випадок терміновий. Мати зизоого хлопчика запротестувала, мовляв, порядок є порядком, і вона перша в черзі, й чекає вже більше години. Інші пацієнти підтримали її пошепки, але жоден із них і навіть вона сама, не стали наполягати надто активно, аби лікар не розгнівався на їхнє нахабство й потім не примусив їх чекати значно довше. Старий із чорною пов'язкою на оці виявив великодушну поступливість, Пропустімо цього бідолаху, схоже йому набагато гірше, ніж будь-кому з нас. Сліпий не почув його слів, бо вони вже зайшли до кабінету лікаря, і його дружина сказала, Я дуже вдячна вам за вашу добрість, сеньйоре доктор, річ у тому, що мій чоловік, і тут вона урвала мову, бо насправді до пуття не знала, що ж із ним таке сталося, знала тільки, що чоловік осліп і що у нього вкрали автомобіль. Лікар сказав, Сідайте, будь ласка, сам допоміг пацієнтові влаштуватися, а потім, доторкнувшись до його руки, звернувся безпосередньо до нього, Розкажіть мені, що з вами сталося. Сліпий йому розповів, що, сидячи в машині й чекаючи, коли на світлофорі зникне червоний сигнал, несподівано виявив, що нічого не бачить, що потім кількоро людей підбігли допомогти йому, що якась жінка, вже літнього віку, судячи з її голосу, сказала, що його стан пояснюється нервами, а потім якийсь чоловік привіз його додому, бо сам він не зміг би дати раду своїй машині, Я бачив усе білим, сеньйоре доктор. Він не згадав про крадіжку автомобіля.

Лікар запитав, А раніше з вами ніколи не було того, що сталося з вами сьогодні або чогось подібного, Ніколи, сеньйоре доктор, я ж бо навіть окулярів не ношу, І ви кажете, з вами це сталося цілком несподівано, Так, сеньйоре доктор, Як ото раптом погасне світло, Радше як ото світло раптом спалахне, Протягом останніх днів ви не відчували, що у вас відбуваються якісь зміни з вашою спроможністю бачити, Ні, сеньйоре доктор, У вашій родині є чи були якісь випадки сліпоти, Серед тих родичів, яких я знав або про яких мені розповідали, нічого подібного не було, Ви не хворі на діабет, Ні, сеньйоре доктор, А як у вас справи з артеріальним або внутрішньочерепним тиском, Про внутрішньочерепний тиск я нічого не знаю, а від інших різновидів тиску нібито не страждаю, у нас на службі здійснюють регулярний медичний огляд, Ви не вдарилися головою сьогодні або вчора, Ні, сеньйоре доктор, Скільки вам років, Тридцять вісім, Ну, гаразд, зараз ми обстежимо ваші очі. Сліпий широко їх розплющив, ніби хотів полегшити огляд, але лікар узяв його за руку й посадив перед приладом, який людині з багатою уявою міг видатися чимось подібним до сповідальні нового зразка, де сповідник нічого не запитує, а крізь очі зазирає прямо в душу грішника, Покладіть підборіддя ось тут, сказав лікар, тримайте очі розплющеними, не ворухіться. Дружина підійшла до чоловіка, поклала йому руку на плече й промовила, Ось побачиш, як усе

відразу проясниться. Лікар налаштував висоту бінокулярної системи зі свого боку, злегка підкрутив гвинти й почав дослідження. Він нічого не знайшов ані на рогівці, ані на склеротиці, ані на райдужній оболонці, ані на сітківці, ані в кришталиках, ані в зоровому нерві – одне слово, ніде жодної патології не виявилось. Він відсунувся від апарата, протер собі очі й розпочав дослідження вдруге, нічого не сказавши, а коли його закінчив, то на обличчі в нього з'явився вираз подиву й розгубленості, Я не знайшов у нього жодного ушкодження, його очі досконалі. Дружина з'єднала руки радісним жестом і вигукнула, Я ж тобі казала, я ж тобі казала, все налагодиться. Не звертаючи на неї уваги, сліпий запитав, Можна мені зняти підборіддя з підставки, сеньйоре доктор, Звичайно, можна, даруйте мені, Якщо мої очі, як ви кажете, досконалі, то чому я сліпий, Поки що я не можу вам цього сказати, нам доведеться зробити обстеження більш витонченого характеру, аналізи, екографію, енцефалограму, Ви не припускаєте, що в мене якісь проблеми з мозком, Така можливість існує, але я в це не вірю, Але ж ви кажете, що не знайшли жодного ушкодження в моїх очах, Не знайшов, Тоді я не розумію, Я хочу лише сказати, що якщо ви, сеньйоре, справді сліпий, то ваша сліпота нині не має пояснення, Ви сумніваєтеся, що я сліпий, Проблема не в тому, чи я сумніваюся, а в тому, що випадок із вами надто рідкісний, протягом усієї своєї медичної практики я ні з чим подібним не зустрічався, і я навіть наважусь припустити, що нічого подібного не знає вся історія офтальмології, Ви гадаєте, я повинен вилікуватися, У принципі так, оскільки я не знайшов у вашій системі зору ані ушкоджень, ані якихось природжених деформацій, то моя відповідь має бути ствердною, Має бути, але не є, Я не відповідаю ствердно лише з обережності, бо не хочу подавати вам надію, яка згодом може виявитися необґрунтованою, Розумію, Так воно є, Чи треба мені лікуватися, приймати якісь ліки, Зараз я вам нічого не рекомендую, бо приписати вам той або той препарат означало б діяти наосліп, Ви знайшли дуже точний вираз, зауважив сліпий. Лікар прикинувся, що не почув його зауваження, піднявся з обертового стільця, на якому примостився для дослідження, і навісочки написав на рецептурному папері, які ще дослідження та аналізи він вважає необхідними. Він передав цей аркуш дружині свого пацієнта, Ось візьміть, сеньйоро, приходьте сюди зі своїм чоловіком, коли одержите результати, якщо будуть якісь зміни в його стані, зателефонуйте мені, Скільки ми повинні заплатити за консультацію, В реєстратурі вам усе скажуть. Він провів їх до дверей, промурмотів якусь банальну фразу зразка, Ми все з'ясуємо, ми все з'ясуємо, не втрачайте надію, а коли залишився сам, то увійшов до невеличкої туалетної кімнати поруч зі своїм кабінетом і довго дивився в дзеркало на стіні, Що ж це було, нічого не розумію. Потім повернувся до кабінету й сказав своїй помічниці, Запросіть наступного. А сліпому в ту ніч наснилося, що він осліп.

Запропонувавши допомогти сліпому, чоловік, який потім украв у нього автомобіль, не плекав у ту мить ніякого поганого задуму, якраз навпаки, те, що він зробив, він зробив, підкоряючись почуттям великодушності й альтруїзму, що є, як усім відомо, двома найкращими характеристиками людського роду, які зустрічаються навіть у набагато закоренілих злочинців, аніж цей простий крадій автомобілів, який не мав жодної надії піднятися по драбині, що нею користуються справжні боси цього ремесла, які навчилися обертати собі на користь потреби людей убогих. Зрештою,

запитаймо себе, чи існує така вже велика різниця між допомогою сліпому, наданою, щоб потім пограбувати його, й доглядом за немичною бабусею в надії одержати її спадщину. Лише тоді, коли вони вже підходили до будинку сліпого, думка про те, щоб украсти в нього автомобіль, виникла в нього з усією своєю природністю, так само ото людина вирішує купити лотерейний квиток лише тоді, коли побачить продавця квитків, тож він купив свого лотерейного квитка без будь-якого передчуття, просто хотів подивитися, що з цього буде, наперед змирившись із тим, що мінлива фортуна може піднести йому або щось або нічого, хоча хто-небудь скаже, що він діяв під впливом рефлексу, визначеного його особистістю. Люди, які скептично оцінюють людську природу – а їх багато, й вони дуже вперті – скажуть, що хоч нагода й не завжди робить злодія, не випадає сумніватися, що вона дуже допомагає в його становленні. Що ж до нашого випадку, то ми маємо всі підстави думати, що якби сліпий прийняв другу пропозицію свого доброго самарянина, який зрештою виявився фальшивим, у ту останню мить, коли його доброта ще мала шанси здобути перемогу, ми маємо на увазі пропозицію скласти йому компанію доти, доки прийде з роботи його дружина, хто знає, чи ефект моральної відповідальності, який став би наслідком виявленої довіри, не придушив би злочинну спокусу й не дозволив вийти на поверхню тим світлим і шляхетним рисам характеру, які нерідко проявляються навіть у найбільш загублених душ. Наш сліпий у своєму випадку явно перестарався й не дарма стародавнє прислів'я навчає: пошли дурня Богу молитися, то він і лоб поб'є.

Моральна совість, яку багато безумців засуджують, а ще більше відкидають, насправді існує й існувала завжди, а не є просто вигадкою філософів четвертичного періоду, які розумували в ті часи, коли людська душа тільки утворювалася на основі вельми туманного проекту. З плином часу, у зв'язку з потребами співжиття та генетичних обмінів, ми змішали совість із кольором крові та сіллю сліз, а що цього було мало, то ми перетворили очі на великі дзеркала, обернені всередину, й часто це призводило до того, що вони відверто показували нам те, що ми намагалися заперечувати ротом. Додайте до цього загального результату таку поширену, а надто серед простих душ, властивість, коли каяття за поганий учинок часто змішується з первісними страхами всіх різновидів, то кара зловмисника стає набагато тяжчою, аніж він того заслуговує і, як то кажуть, без ножа його ріже. Проте в нашому випадку неможливо визначити, якою мірою страх, а якою стривожена совість почали дошкуляти злодію, коли він запустив машину в рух. Звісно, його не міг заспокоювати той факт, що він перебуває на місці водія, який тримав у руках це саме кермо, коли раптом осліп, який дивився крізь це саме вітрове скло й раптом перестав бачити, не треба бути обдарованим багатою уявою, щоб такі думки стали розбуджувати брудну й повзучу тварюку страху, ось вона вже підіймає голову. А крім того ще й каяття, тяжкий тиск совісті, про яку ми говорили раніше, або якщо ми хочемо описати її образно, совість із гострими зубами, що вгризаються прямо в душу, явила йому образ розгубленого сліпого, який зачиняв перед ним двері, Не треба, не треба, казав бідолаха, а він же віднині не зможе ступити й кроку без сторонньої допомоги.

Злодій подвоїв увагу, вдивляючись у вуличний рух, аби не дозволити цим прикрим думкам цілком себе заповнити, він знав, що не може припуститися найменшої помилки, найменшої неухважності. Досить було комусь із поліціантів, яких на вулицях вистачало, зупинити його машину й сказати, Покажіть, будь ласка, ваші права на машину й посвідчення особи, і йому

знову довелося б дуже низько впасти в житті. Він напружив усю свою увагу, щоб безвідмовно підкорятися сигналам світлофорів: не намагався проскочити на червоне світло, шанобливо ставився до жовтого, терпляче чекав зеленого. Але в якусь мить помітив, що стежить за зміною кольорів із неприродною одержимістю. Тоді він став регулювати швидкість автомобіля так, щоб попереду в нього завжди було зелене світло, навіть якщо для цього треба було підвищити швидкість або навпаки – знизити її настільки, що водії позаду починали дратуватися. Зрештою, дезорієнтований, напружений до краю, він звернув у набагато вужчу поперечну вулицю, де, він знав, світлофорів немає, і помчав по ній куди очі світять, покладаючи надії на свою майстерність водія. Він почував себе на межі нервового зриву, саме такими словами подумав він про свій стан, Відчуваю, що нерви у мене далі не витримають. Він задихався в автомобілі. Опустив обидва вікна, але якщо зовні повітря й рухалося, воно анітрохи не освіжало атмосферу всередині, Що мені робити, запитав він себе. Гараж, до якого він мав відвести автомобіль, був далеко звідси, на передмісті, але в такому стані, в якому він перебував, він ніколи туди не доїде, Мене або поліцей тут зупинить, або я потраплю в катастрофу, а то й щось гірше може зі мною трапитися. Тоді він подумав, що найкраще буде вийти з автомобіля бодай на короткий час і спробувати навести порядок у своїй голові. Можливо, мені пощастить прочистити мозок, якщо той суб'єкт і осліп у своїй машині, то мені не обов'язково тут осліпнути, це не грип, який передається з повітрям, пройду пішки один квартал, і все минеться. Він вийшов із машини, не став навіть відчиняти дверці, ніде нікого тут не було, й пішов прогулятися. Він не встиг зробити й тридцять кроків, як осліп.

Останнім у черзі до окуліста був великодушний стариган із чорною пов'язкою на оці, той самий, який сказав кілька добрих слів на адресу бідолахи, що раптово осліп. Він прийшов тільки для того, щоб з'ясувати дату операції з видалення катаракти, вона з'явилася на тому єдиному оці, яке в нього лишилося, друге порожнє око затуляла чорна пов'язка, й старому тепер не було чим дивитися, Це хвороба з тих, які приходять із віком, сказав йому лікар якийсь час тому, коли ваша катаракта визріє, ми її усунемо, і ви знову побачите світ, у якому живете. Коли старий із чорною пов'язкою на оці пішов, і сестра сказала, що пацієнтів більше нема, лікар узяв до рук історію хвороби чоловіка, який прийшов до нього сліпим, прочитав її один раз, двічі, поміркував протягом кількох хвилин і зрештою зателефонував колезі, з яким у них відбулася наступна розмова, Ти знаєш, сьогодні мені довелося мати справу з надзвичайно цікавим випадком, до мене прийшов чоловік, який раптово втратив зір, обстеження не виявило ані жодних помітних ушкоджень, ані якихось природжених вад, він стверджує, що все бачить білим, щось подібне до густого молочного туману затуляє йому очі, я спробую якомога точніше описати тобі те, що побачив, звичайно, мій опис буде суб'єктивним, ні, той чоловік молодий, йому тридцять вісім років, у твоїй практиці не зустрічалося чогось подібного, може, ти щось чув про такий випадок, досі я не розумію, що то за хвороба і як її лікувати, аби виграти час, я призначив йому кілька аналізів, так, звичайно, ми можемо подивитися його разом, в один із найближчих днів, після вечері я спробую переглянути літературу, подивлюся бібліографію, можливо, знайду якийсь слід, так, я знаю, звичайно, агнозія, психічна сліпота, може бути, але в такому разі йдеться про перший випадок із такими характеристиками, бо не випадає сумніватися, що чоловік справді осліп, а ми знаємо, що агнозія – це неспроможність упізнати те, що людина

бачить, атож, я й про це подумав, про можливість захворювання на амавроз, але згадай про те, що я тобі сказав на самому початку, що це сліпота біла, тобто щось прямо протилежне амаврозові, який чорний-чорнісінький, хіба що тут існує білий амавроз, така собі біла непроглядність, так би мовити, так, я знаю, нічого подібного ніхто ніколи не бачив, я з тобою згоден, завтра я тобі зателефоную, скажу, коли ми зможемо оглянути його вдвох. Закінчивши розмову, лікар відкинувся на спинку крісла, посидів так кілька хвилин, потім підвівся й повільними, стомленими рухами скинув халат. Пішов до ванної кімнати, щоб помити руки, але тепер не поставив дзеркалу метафізичного запитання, що ж це було, а спробував укріпити себе в науковому світогляді, звичайно ж, агнозія та амавроз давно виявлені й точно визначені у книжках та на практиці, проте це аж ніяк не означає, що не може виникнути варіантів, мутацій, якщо такі слова є адекватними й судячи з усього, такий день настав. Існує тисяча причин для того, щоб у мозку заблокувалася якась зона, так, звичайно ж ідеться про мозок, а не про щось інше, як ото іноді людина приходить додому й не може відчинити власних дверей. Наш офтальмолог любляв літературу й умів щось доречно процитувати з неї.

Уночі, після вечері, він сказав дружині, Сьогодні до моєї консультації прийшов дивний пацієнт, щось подібне до одного з варіантів психічної сліпоти або амаврозу, але такого захворювання досі ніде не було зафіксовано, Про які захворювання ти говориш, що таке амавроз і та інша хвороба, яку ти назвав психічною сліпотю, запитала дружина. Лікар дав їй пояснення, доступне для непрофесіонала, яке задовольнило її цікавість, а тоді підійшов до полиці, щоб переглянути там літературу зі своєї спеціальності, зовсім давні книжки, які він вивчав на факультеті, більш недавні й кілька найостанніших видань, які він не встиг ще навіть переглянути. Пошукав по змісту, по алфавітних покажчиках і методично заходився читати все, що йому зустрічалося про агнозію та амавроз, із почуттям незручності, що він вторгається не в свою сферу, на таємничу територію нейрохірургії, про яку він мав лише найзагальніше уявлення. Десь уже опівночі відклав книжки, які щойно читав, потер стомлені очі й відкинувся у кріслі. З великою ясністю перед ним постала альтернатива. Якби йшлося про агнозію, пацієнт і тепер бачив би все, що він бачив раніше, тобто гострота його візуального сприйняття не зменшилася б, тільки що його мозок став би неспроможним упізнавати крісло там, де стояло крісло, тобто пацієнт і далі реагував би правильно на світляні стимули, що передаються по оптичному нервові, але застосовуючи звичайні терміни, доступні для розуміння мало поінформованих людей, він би втратив спроможність знати те, що він знав, а тим більше називати речі своїми іменами. Що ж до амаврозу, то тут не залишалося найменшого сумніву. Для того, щоб справді йшлося про амавроз, пацієнт мусив би все бачити чорним, якщо справді дозволено застосовувати дієслово «бачити», коли йдеться про абсолютно непроникну темряву. Сьогоднішній же пацієнт категорично стверджував, що все бачить, якщо й тут дозволено застосовувати це дієслово, одноманітно білим, густим, так ніби його вкинули з розплющеними очима в молочне море. Білий амавроз, попри те, що він був би етимологічно суперечністю, також був би неврологічною неможливістю, оскільки мозок, неспроможний бачити образи, форми та кольори реальності, не міг би, знову застосовуючи сумнівне дієслово, зафарбувати в білий колір, в одноманітний білий колір, як це робиться в білому живописі без тональностей, кольори, форми та образи, які ця реальність подає для нормального бачення, попри те, що завжди проблематично говорити про ефективну спроможність бачення,

яке ми називаємо нормальним. Ясно усвідомлюючи, що він зайшов у глухий кут, звідки, либонь, немає виходу, лікар ліниво підвів голову, відірвавши її від спинки крісла й сумно розглянувся навколо. Дружина вже пішла, він туманно пригадував, що вона на мить наблизилася до нього й поцілувала його у волосся, Піду спати, сказала вона, тепер у домі панувала тиша, книжки лежали розкидані на столі. Що ж це було, подумав він і раптом відчув страх, ніби й сам мав осліпнути в наступну мить і вже знав про це. Він затримав подих і зачекав. Нічого не відбулося. Відбулося через хвилину, коли він збирав книжки, щоб поставити їх на полицю. Спочатку він помітив, що перестав бачити свої руки, а потім зрозумів, що осліп.

Хвороба дівчини в чорних окулярах не була тяжкою, вона мала лише кон'юнктивіт у легкій формі, якому приписані доктором ліки мали дати раду за кілька днів, Ви вже знаєте, що доки хвороба вас не покине, можете знімати чорні окуляри лише тоді, коли вкладаєтеся спати, сказав він їй. Ця жартівлива заборона мала тривалу історію й певно передавалася від покоління до покоління в середовищі офтальмологів, проте ефект її був незмінно однаковий, лікар усміхнувся, коли промовляв ці слова, усміхнулася й пацієнтка, коли їх почула, і її усмішка була вельми доречною, бо дівчина мала гарні зуби й користувалася кожною нагодою, щоб показати їх. З причин природної мізантропії або будучи надто розчарованим у житті, який-небудь скептик, що знав життя цієї жінки в усіх подробицях, натякнув би, що краса її усмішки не більше як професійний прийом, проте це злісне й необґрунтоване припущення треба відразу відкинути, бо її усмішка була такою вже тоді, коли вона була ще невинною дівчиною, хоч такий вираз тепер і вийшов із моди, коли майбутнє поставало перед нею листом у конверті, а бажання його розпечатати тільки народжувалося. Дуже спрощуючи, цю жінку можна було б занести до категорії так званих повій, але складність суспільних відносин, як денних, так і нічних, як вертикальних, так і горизонтальних, епохи, яку ми тепер описуємо, рекомендує утримуватися від надто поквалпних і категоричних оцінок і суджень, вада, якої через свою надмірну самовпевненість ми, либонь, ніколи не позбудемося. І хоч цілком очевидно, як мало має Юнона спільного з хмарою, проте досі існує вперта тенденція ототожнювати античну богиню зі скупченням крапель води, які плавають в атмосфері. Немає сумніву, що жінка, про яку ми говоримо, лягає в ліжко з чоловіками за гроші, що, либонь, дозволяє нам, без зайвих роздумів включити її до категорії жінок продажних, але якщо взяти до уваги той факт, що вона лягає лише з тим, хто їй подобається, то виникає природний сумнів, чи така розбірливість сумісна з членством у поважній гільдії. Вона, як і всі нормальні люди, має професію, і так само, як усі нормальні люди, використовує свої вільні години, щоб принести приємність своєму тілу й задовольнити потреби, притаманні як усім людям без винятку, так і їй зокрема. Отже, якщо уникати надто примітивних визначень, то про неї можна сказати в широкому значенні, що вона живе так, як їй до вподоби жити, й крім того намагається здобути від життя всю ту приємність, яку воно в собі ховає.

Було вже поночі, коли вона покинула консультацію. Вона не скинула окуляри, бо вулична ілюмінація, а надто вогні реклами різали їй очі. Вона зайшла до аптеки, щоб купити ліки, що приписав їй лікар, і вдала, ніби не чує репліку продавця, який сказав, що не варт затуляти чорними окулярами гарні жіночі очі, зауваження, як на неї, вкрай нахабне, бо якийсь зачуханий аптекар посмів поставити під сумнів її переконаність у тому, що чорні окуляри надають їй чарівного й загадкового вигляду, спроможного

розбудити сексуальний потяг у чоловіках, що її проминають, який вона, можливо, й погодилася б задовольнити, якби на сьогоднішній вечір у неї не було призначене побачення, від якого вона мала підстави сподіватися отримати дуже багато як у матеріальному плані, так і в плані солодкої втіхи. Чоловік, із яким вона мала намір перебути сьогоднішню ніч, був уже їй знайомий, його анітрохи не збентежило, коли вона сказала, що не може скинути окуляри, мовляв, лікар-офтальмолог їй цього не дозволяє, хоч лікар насправді такої заборони не висловив, він тільки пожартував на цю тему, але перспектива кохатися з жінкою в чорних окулярах лише посилила збудження її сьогоднішнього партнера. Вийшовши з аптеки, дівчина в чорних окулярах узяла таксі й назвала готель. Відкинувшись на сидінні, вона наперед тішилася розмаїтими й численними відчуттями від першого вельми вправного доторку губів, від першої інтимної ласки до послідовних вибухів оргазму, які, закрутивши її у вогненному колесі, залишають її мовби розп'ятою на хресті, проте виснаженою й щасливою. Отже, ми маємо всі підстави припустити, що якщо партнер дівчини в чорних окулярах знає, як треба виконувати свій обов'язок, якщо він не наробить помилок у суто технічному плані й у плані тривалості сексуального акту, то вона завжди платить йому наперед і платить удвічі більше, ніж потім від нього одержує. Поринувши в ці міркування й безперечно тому, що сьогодні їй довелося оплатити візит до консультації, який коштує недешево, вона запитала себе, чи не підняти їй, починаючи вже від сьогодні плати за свої послуги, яку вона досі призначала не прямим текстом, а вдаючись до сміхотливих алегорій.

Вона зупинила таксі за квартал від готелю, змішалася з натовпом, який пересувався в одному напрямку, попливла разом із цією хвилею, нікому не відома й ні перед ким ні в чому не винна. З цілком природним виглядом увійшла до готелю, перетнула вестибюль і рушила до бару. Вона прийшла на кілька хвилин раніше, тому мусила зачекати, поки настане точний час зустрічі, який вона звикла ніколи не порушувати. Замовила прохолоджувальний трюнок і цмулила його повільно, ні на кого не дивлячись, вона не хотіла здатися вульгарною повією, що полює на клієнтів. Трохи згодом, наче туристка, яка підіймається у свій номер, щоб відпочити після пообіднього ходіння по музеях, вона рушила до ліфта. Поки що невідома їй добродішність завжди зустрічає не-решкоди на своєму тернистому шляху до досконалості, але гріх і порок користуються великою прихильністю фортуни, тому вона дійшла до ліфта без пригод, і двері відчинилися перед нею. З ліфта вийшли двоє пасажирів, літнє подружжя, вона увійшла досередини, натисла на кнопку третього поверху, на неї чекали в номері триста дванадцять, вона делікатно постукала у двері, через десять хвилин уже була гола, через п'ятнадцять стогнала від солодкої втіхи, через вісімнадцять шепотіла слова кохання, не маючи потреби прикидатися, через двадцять стала втрачати голову, через двадцять одну відчула, що голова їй розколюється від блаженства, через двадцять дві закричала, Ну ж бо, ну ж бо, ну ж бо, а коли прийшла до тям, виснажена й щаслива, то промовила, Я досі бачу все білим.

Крадія автомобілів привів додому поліціант. Звідки міг поважний і співчутливий агент суспільного порядку знати, що тримає за руку закоренілого злочинця й не для того, щоб перешкодити йому втекти, як могло би бути за інших обставин, а тільки для того, щоб бідолаха не

спіткнувся й не впав. Неважко уявити собі страх дружини злодія, коли, відчинивши двері, вона опинилася віч-на-віч із поліціантом в однострої, який тягнув за собою – так їй здалося – похнюпленого в'язня, з яким, судячи з його сумного обличчя, сталося щось набагато гірше, ніж арешт. Протягом якоїсь миті дружина спершу подумала, що чоловіка схопили на місці злочину й поліція прийшла, щоб обшукати дім, це абсурдне припущення навіть її заспокоїло, бо вона знала, що чоловік крав лише автомобілі, предмети, які через їхні великі розміри не заховаєш під ліжком. Проте її сумніви тривали недовго, бо сторож порядку сказав, Цей сеньйор осліп, подбайте про нього, і вона, либонь, спершу відчула навіть полегкість, бо працівник поліції прийшов тільки тому, що хотів допомогти її чоловікові дістатися додому, а зрозуміла всі розміри нещастя, яке впало на їхній дім, лише тоді, коли чоловік ударився в сльози й упав їй в обійми, розповівши те, що ми вже знаємо.

Дівчину в чорних окулярах також привів у дім її батьків поліціант, але пікантні обставини, за яких її спіткала сліпота – зовсім гола жінка, чії крики розбудили всіх постояльців готелю, тоді як чоловік, що складав їй компанію, намагався вшитися з місця події, гарячково вдягаючи штани й заплутавшись у холошах, певною мірою пом'якшували очевидний драматизм ситуації. Сліпа, згораючи від сорому, почуття, яке, хоч би що там стверджували фальшиві добромисники та доброчесні лицеміри, властиве навіть тим дівчатам, які торгують своїм коханням, після розпачливих зойків, які стали вихоплюватися в неї, коли вона зрозуміла, що втрата зору – це щось зовсім інше, ніж новий і непередбачений наслідок любовних розваг, ледь наважувалася плакати й тихенько стогнати, коли сяк-так накинувши на неї одяг, її майже штурханами та копняками виштовхали з готелю. Поліцай тоном, який можна було б назвати саркастичним, якби він не був просто брутальним, захотів довідатися, після того як запитав, де вона живе, чи має вона гроші, щоб заплатити за таксі, бо держава не стане викидати гроші на таку публіку, що видається цілком резонним, адже ці дівчата не платять податків зі своїх аморальних прибутків. Вона ствердно кивнула, але, будучи сліпою, подумала, що поліціант міг не помітити її жесту, тому тихо прошепотіла, Так, маю, і вже цілком для себе додала, Краще я їх би не мала, слова, які можуть здатися нам цілком недоречними, але якщо ми згадаємо, що людський дух обирає для свого розвитку обхідні й покручені шляхи, ухиляючись від прямих і найкоротших, то ці слова прозвучать для нас як цілком очевидні й прозорі, вона хотіла ними сказати, що доля покарала її за погану поведінку, за аморальність, і ось тепер вона має те, що має. Вона сказала матері, щоб та не чекала її вечеряти, а вийшло так, що повернулася додому навіть раніше за батька.

Зовсім інакше все відбулося з офтальмологом і не тільки тому, що він перебував удома, коли його атакувала сліпота, але й тому, що, будучи лікарем, він не піддався безнадійному розпачу, як то буває з тими, хто нічого не знає про своє тіло, коли воно починає в нього боліти. Навіть опинившись у подібній ситуації, знемагаючи від тривоги, знаючи, що йому доведеться прожити ніч, наповнену страхом і відчаєм, він спромігся пригадати, що написав Гомер у своїй «Іліаді», яку більше, ніж будь-який інший літературний твір, можна назвати поемою смерті й страждань, Лікар вартий кількох інших людей, і ці слова ми не повинні розуміти в їхньому суто кількісному значенні, але тільки в якісному, в чому незабаром ми переконаємося. Він знайшов у собі мужність лягти так, щоб не розбудити дружину, навіть тоді, коли вона, щось бурмочучи, напівсонна, пересунулася

в ліжку, щоб притулитися до нього ближче. Він пролежав багато годин без сну, а ті надзвичайно короткі проміжки часу, в які він засинав, лише виснажували його. Йому хотілося, щоб ніч ніколи не закінчувалася, щоб не довелося повідомляти, йому, який лікував хвороби чужих очей, Я осліп, але водночас прагнув, щоб світло дня прийшло якнайшвидше, саме так він і сказав подумки, Світло дня, знаючи, що вже ніколи його не побачить. У реальності сліпий офтальмолог був мало на що спроможний, йому те-пер залишалося тільки професійно й зрозуміло повідомити органи охорони здоров'я про те, що могло стати національною катастрофою, не більше й не менше, адже йшлося про різновид досі невідомої сліпоти, яка мала всі ознаки гострого інфекційного захворювання без будь-яких попередніх клінічних явищ патологічного характеру, без запалень, інфекцій чи дегенеративних процесів, як він переконався на прикладі сліпого, що його обстежив у своїй консультації, або у своєму власному випадку: легка короткозорість, легкий астигматизм, усе було таким незначущим, що він вирішив не користуватися лінзами самокорекції. Очі, які перестали бачити, очі, тепер цілком сліпі, перебували проте в досконалому стані, не маючи жодних ушкоджень, теперішніх або давніх, набутих чи природжених. Він пригадав ретельний аналіз, якому піддав свого сліпого пацієнта, пригадав, що всі доступні для офтальмоскопа частини очей були здоровісінькі, без будь-яких хворобливих змін, ситуація досить рідкісна у віці тридцяти восьми років, які нібито виповнилися тому чоловікові, та й навіть у віці молодшому. Той чоловік не повинен бути сліпим, думав він, іноді забуваючи, що й сам тепер перебуває в такому стані, до такої міри людина спроможна забувати про себе, й це стало відбуватися не тільки тепер, пригадаймо, що сказав Гомер, нехай і трохи іншими словами.

Він удав, ніби спить, коли дружина прокинулася. Відчув її легенький поцілунок на голові, дуже лагідний, так ніби вона не хотіла розбудити його, бо думала, що він спить міцним сном, можливо, навіть сказала собі, Бідолашний, він дуже пізно ліг, вивчаючи той надзвичайний випадок зі сліпим пацієнтом. Коли він залишився сам-один, то відчув, як важко навалилася йому на груди густа хмара, як вона перекочується вище й проникає йому крізь ніздрі, засліплюючи його всередині, він застогнав і відчув, як по обох його щоках скотилися дві маленькі сльози, Вони білі, подумав він і зрозумів тепер, який страх відчували його пацієнти, коли казали йому, Сеньйоре доктор, мені здається, я втрачаю зір. З кухні долинали приємні домашні звуки, незабаром дружина вийде звідти й подивиться, чи він досі спить, бо йому вже час іти в клініку. Він обережно підвівся, навіщо-то одягнув халат, пішов до ванної кімнати, помочився. Потім обернувся туди, де висіло дзеркало й цього разу не запитав, Що ж це було, не сказав, Існує тисяча причин, щоб певні зони в людському мозку заблокувалися, лише простяг руки й доторкнувся до дзеркала, він знав, що його образ перебуває там і дивиться на нього, образ бачить його, а він свого образу не бачить. Почув, як дружина увійшла до кімнати, Ти уже встав, сказала вона, й він відповів, Так. Вона сіла з ним поруч, Доброго ранку, любове моя, вони ще обмінювалися ніжними словами після багатьох років спільного життя, і тоді він сказав, так ніби вони удвох грали в одній п'єсі, й настала його черга подати репліку, Схоже, я не дуже добре бачу, в мене якісь проблеми із зором. Вона звернула увагу лише на другу частину його фрази. Ану, дай мені подивитися, попросила, й дуже уважно оглянула його очі. Я нічого не бачу, ця фраза мала належати йому, а не їй, але він сказав ще простіше, Я не бачу, й додав, Думаю, я заразився від учорашнього пацієнта.

З часом та з розвитком інтимних стосунків, дружини лікарів теж починають щось тямити в медицині, а ця дружина, в усьому дуже близька до свого чоловіка, знала досить, аби розуміти, що сліпота – хвороба не інфекційна, що вона не передається від людини до людини, як епідемія, сліпоту не можна заразитися, лише оглянувши сліпого пацієнта, сліпота – це приватна проблема, яка може виникнути між людиною та її очима. Проте лікар повинен знати, що він каже, для того він і навчався на медичному факультеті, і якщо цей лікар, повідомивши про свою сліпоту, відверто визнає, що він міг заразитися, то чи може дружина йому не повірити, попри всю свою обізнаність у медицині. Але можна також не сумніватися, що бідолашна дружина, поставши перед такою незаперечною очевидністю, поведеться так само, як повелася б на її місці дружина будь-якого іншого чоловіка, а ми знаємо, що дві з них уже побували на її місці, тобто вона обняла його й виявила всі ознаки найочевиднішого смутку, Що ж нам тепер робити, запитала вона крізь сльози, Треба негайно попередити санітарні власті, міністерство охорони здоров'я, що йдеться про епідемію, і вони повинні вжити всіх застережних заходів, Але епідемія сліпоти – подія абсолютно нечувана, заперечила дружина, чіпляючись за цю останню надію, Також ніколи не бачено й не чувано, щоб чоловік осліп без очевидних причин осліпнути, а тепер ми маємо принаймні двоє таких людей. Та не встиг він промовити своє останнє слово, як вираз його обличчя різко змінився. Він відштовхнув її з такою силою, що вона мало не впала.

Відійди, не доторкайся до мене, я можу тебе заразити, а потім став бити себе кулаками по голові, Йолоп, йолоп, лікар-ідіот, як я раніше про це не подумав, цілу ніч ми лежали поруч, мені треба було залишитися в кабінеті й зачинити двері, бо навіть цього могло виявитися замало, Будь ласка, не говори так, чому бути, того не минути, ходімо на кухню, я приготую сніданок, Залиш мене, залиш мене, Не залишу я тебе, вигукнула дружина, що ти без мене робитимеш, ходитимеш тут, спотикатимешся й наштовхуватимешся на меблі, шукатимеш телефон, а коли його знайдеш, то як ти натрапиш у списку на потрібні тобі номери, тоді як я спокійно дивитимуся на це видовище, сидючи під скляним ковпаком, щоб уберегтися від зараження. Вона твердо схопила його за лікоть і сказала, Ходімо, любий.

Було ще рано, коли лікар, уявіть собі, з яким настроєм, випив філіжанку кави і з'їв грінку, приготовлену йому впертою дружиною, ще рано, аби застати у своїх службових кабінетах тих осіб, яких належало попередити. Логіка підказувала, що найефективніше йому буде якомога швидше сконтактуватися з особами найвищого рангу в міністерстві охорони здоров'я, але незабаром йому довелося змінити свою думку, коли він зрозумів, що відрекомендуватися як лікар, який володіє надзвичайно важливою інформацією термінового характеру було не досить, щоб переконати чиновника середнього рангу, з яким після багатьох наполегливих прохань телефоністка нарешті погодилася його з'єднати, доповісти про нього вищому начальству. Той чиновник хотів знати, про що йдеться, перш ніж повідомити про його дзвінок своєму безпосередньому начальникові, а було очевидно, що будь-який лікар, наділений почуттям відповідальності, не стане повідомляти першому-ліпшому чиновникові про загрозу виникнення епідемії, бо виникне паніка. Проте дрібний службовець міністерства охорони здоров'я, з яким він був на дроті, йому заявив, Ви, сеньйоре, назвалися мені лікарем, і я вірю, що ви справді лікар, але я не можу порушувати субординацію свого міністерства, або ви мені скажете, про що йдеться, або

на цьому наша розмова припиниться, Це тема конфіденційна, Конфіденційні теми не обговорюють по телефону, ви повинні приїхати сюди власною особою, Я не можу покинути дім, Ви хочете сказати, що ви хворий, Так, я хворий, промовив сліпий після деякого вагання, У такому разі вам слід викликати лікаря, але лікаря справжнього, – заявив чиновник і, задоволений власною дотепністю, поклав слухавку.

Цю брутальну репліку лікар сприйняв як ляпас. Лише через кілька хвилин він опанував себе й розповів дружині про те, як до нього поставилися. Потім, так ніби тільки щойно зрозумів те, що мусив знати давно, сумно промурмотів, Ось із якого тіста нас виліплено, наполовину з байдужості й наполовину з підлоти. І що ж я маю робити. Тільки тепер він зрозумів, що досі марно гаяв час, бо єдиний спосіб надійно передати інформацію куди слід – це поговорити з директором своєї клініки, поговорити як лікарю з лікарем, не звертаючись до бюрократів, а потім нехай він сам запустить у дію клятві зчеплення офіційної влади. Дружина зателефонувала за нього, вона знала напам'ять номер телефону клініки. Лікар узяв слухавку, коли в ній пролунала відповідь, потім швидко промовив, Добре, дуже вам дякую, мабуть, відповідаючи на запитання телефоністки, Як ви себе почуваєте, сеньйоре доктор, бо ми завжди так відповідаємо, коли не хочемо показати себе слабким, кажемо Добре, хоч насправді помираємо, це таке собі внутрішнє перетворення, на яке спроможна лише людська порода. Коли директор узяв слухавку, Що там у вас приключилося, лікар насамперед запитав його, чи він сам-один у кабінеті й ніхто не може підслухати їхню розмову, на телефоністку можна не зважати, їй навряд чи цікаво чути про патологію зору, питання гінекології цікавлять її набагато більше. Розповідь лікаря була короткою, але повною, без ходіння навкруги та навколо, без зайвих і непотрібних слів, і такою клінічно точною, що, відразу збагнувши ситуацію, директор клініки вражено перепитав, Але ви справді тепер сліпий, Абсолютно, У всякому разі, це міг бути просто збіг обставин, а не зараження в його прямому значенні, Я згоден, що прямих доказів зараження немає, але ж ми не осліпли окремо, кожен у своєму домі, не зустрічавшись один з одним, той чоловік прийшов сліпим до мене на консультацію, і через кілька годин я теж осліп, Як ми зможемо знайти того чоловіка, Я маю у своїй консультації його ім'я та адресу, Я туди негайно когось пошлю, Лікаря, Звичайно, когось із наших колег, Вам не здається, що ми повинні повідомити міністерство охорони здоров'я про те, що відбувається, Я вважаю це передчасним, ви тільки уявіть собі, яку тривогу в суспільстві може спричинити таке повідомлення, та й зрештою, нехай йому біс, сліпотою заразитися не можна, Смерть також не заразна, а всі ми помremo, Гаразд, залишайтеся вдома, поки я займуся цією справою, потім я накажу доставити вас сюди, хочу сам обстежити вас, Не забувайте, що я осліп після того, як обстежив сліпого пацієнта, Це ще невідомо, Принаймні маємо переконливу послідовність причини й наслідку, Послідовність ми справді маємо, але висновки робити ще рано, два ізольовані випадки не мають статистичного значення, Ми вже маємо їх більше, ніж два, Я розумію, в якому стані ви перебуваєте, але нам слід уникати песимізму, який може виявитися необґрунтованим, Дякую, Ми ще з вами поговоримо, До побачення.

Через півгодини, коли лікар, долаючи великі труднощі, намагався за допомогою дружини поголитися, задзвонив телефон. Це був знову директор клініки, але його голос тепер звучав зовсім інакше, Ми тут маємо хлопця, який теж осліп несподівано, бачить усе білим, мати каже, що вчора вона приводила сина до вашої консультації, Певно, малий має страбізм лівого

ока з елементом розширення, Так, Тоді немає сумніву, що це він, Я починаю тривожитися, ситуація, схоже, вельми серйозна, Повідомте в міністерство, Так, звичайно, я негайно поговорю з управлінням клінік. Через три години, коли лікар і його дружина мовчки снідали, й він намагався підхопити виделкою шматочки м'яса, які вона для нього нарізала, телефон задзвонив знову. Дружина пішла взяти слухавку й відразу вернулася, Тебе, з міністерства. Вона допомогла йому підвестися, підвела його до письмового столу й дала йому слухавку. Розмова була короткою. Міністерство хотіло знати прізвища пацієнтів, які відвідували вчора його консультацію, лікар їм відповів, що в історіях хвороби записано всі їхні дані, прізвище, вік, цивільний стан, професію, місце проживання і зголосився супроводжувати тих, кого пошлють їх розшукувати, Не треба, відрубали у відповідь. Телефон комусь передали, й з нього пролунав уже інший голос, Доброго вечора, говорить міністр, від імені уряду дякую вам за ревне ставлення до свого професійного обов'язку, переконаний, що завдяки оперативності ваших дій ми зможемо взяти ситуацію під контроль, а поки що наполегливо прошу вас залишатися вдома. Останні слова були промовлені дуже чемно, але не залишали найменшого сумніву в тому, що це наказ. Гаразд, сеньйоре міністр, відповів лікар, але слухавку на тому кінці дроту вже поклали.

Через кілька хвилин – знову телефон. Це був директор клініки, знервований, слова йому запліталися. Щойно поліція інформувала його про те, що вони виявили ще два випадки раптової сліпоти, Осліпли якісь із їхніх працівників, Ні, чоловік і жінка, його вони перестріли на вулиці, де він кричав, що осліп, а жінка перебувала в готелі, коли осліпла, схоже це з нею сталося під час сексуального акту, Треба переконатися, що й у цьому випадку йдеться про моїх хворих, вам відомі їхні імена, Мені їх не повідомили, З міністерства вже зі мною розмовляли, вони приїдуть до консультації, щоб забрати історії хвороб, Ситуація уявляється вкрай складною, Ви кажете це мені. Лікар поклав телефонну слухавку, затулив очі долонями й залишив їх там, ніби хотів уберегти від якоїсь більшої шкоди, нарешті глухо вигукнув, Як я стомився, Поспи трохи, я доведу тебе до ліжка, сказала йому дружина, Не варто, я все одно не зможу заснути, до того ж день не закінчився, і щось іще неодмінно станеться.

Була майже шоста година, коли телефон задзвонив востаннє. Лікар сидів поруч і сам підняв слухавку, Так, це я, сказав він, уважно вислухав те, що йому повідомили, й легенько кивнув головою, перш ніж відключитися, Хто це був, запитала дружина, Телефонували з міністерства, через півгодини приїде карета швидкої допомоги, щоб мене забрати, Це те, чого ти чекав, Так, більш або менш, Куди вони тебе повезуть, Не знаю, але думаю, до шпиталю, Я приготую тобі валізу з одягом, покладу й костюм, Я поїду не в подорож, Ми не знаємо, куди ти поїдеш. Вона обережно провела його до спальні, посадила на ліжко, Сиди спокійно, я сама все зроблю. Він чув, як вона ходить туди-сюди, висовує шухляди, відчиняє дверцята шаф, дістає звідти одяг і складає його до валізи, яка стоїть розкритою на підлозі, але він не міг бачити, що, крім його власного одягу, вона поклала до валізи кілька спідниць і блузок, двоє штанів, сукню, черевики, які могли належати тільки жінці. Він туманно подумав про те, що йому не треба стільки речей, але промовчав, бо це була не та хвилинка, коли можна говорити про дрібниці. Почулося клацання замків, а тоді дружина сказала, У мене все готове, карета швидкої допомоги може приїздити. Вона сама віднесла валізу до входних дверей, відмовившись від допомоги чоловіка, який сказав, Дозволь мені допомогти тобі, це я можу зробити, я ще не

цілком інвалід. Потім обое сіли на канапу у вітальні й стали чекати. Вони трималися за руки, й він сказав, Не знаю, чи надовго ми розлучаємося, а вона відповіла, Про це не турбуйся.

Вони чекали майже годину. Коли задзеленчав дзвінок у дверях, вона підвелася й пішла відчинити, але на майданчику сходів не було нікого. Вона взяла слухавку домофону й сказала, Трохи зачекайте, зараз він спуститься. Повернулася до чоловіка й сказала йому, Чекають унизу, їм наказано не підійматися, Схоже, в міністерстві справжній переполох, Ходімо. Вони спустилися на ліфті, дружина допомогла чоловікові подолати останні сходинки, потім залізи в санітарний фургон, повернулася до ліфта, щоб забрати валізу, підняла її, закинула всередину. Потім увійшла до фургона сама й сіла поруч із чоловіком. Водій карети швидкої допомоги запротестував зі свого переднього сидіння, Мені наказано доставити лише доктора, тому ви вийдіть із машини, сеньйоро. Жінка йому спокійно відповіла, Вам доведеться забрати й мене, бо я щойно осліпла.

Ідея спала на думку самому міністрові. Ідея була, хоч би з якого боку на неї поглянути, дуже вдалою, можна навіть сказати, досконалою, бо знайшла розв'язку не тільки для санітарних аспектів випадку, а й для його суспільних та політичних наслідків. Хоч досі не були з'ясовані причини або, висловлюючись науковою мовою, етіологія білої хвороби, як завдяки творчій фантазії одного обдарованого багатого уявою асистента, назвали неблагозвучну сліпоту, не знайдені методи її лікування, не створено вакцину, яка могла б перешкодити виникненню в майбутньому нових випадків, проте вирішили всіх, хто осліп, і хто перебував із ними в безпосередньому фізичному контакті, зібрати й ізолювати, щоб упередити наступні випадки зараження, кількість яких інакше могла б почати зростати в прогресії, яку в математиці називають геометричною, Ми вже переконалися, що це може бути так, завершив свої міркування міністр. Якщо переказати все це у словах, доступних розумінню більшості людей, то йшлося про те, щоб усіх, хто втратив зір, підхопивши білу хворобу, посадити в карантин відповідно до стародавньої практики, коли кораблям, які прибули в порт із тих місць, де шаленіли епідемії холери й жовтої пропасниці, наказували стояти на рейді протягом сорока днів, а там видно буде. Ці ж такі слова, А там видно буде, сказані для прояснення своєї думки, але таємничі тому, що він не уточнив їхнього змісту, промовив міністр, який згодом висловився більш конкретно, Я хотів сказати, що вони можуть перебувати на карантині й сорок днів, і сорок тижнів, і сорок місяців, і сорок років, тобто доти, доки ми не матимемо підстав випустити їх звідти. А зараз важливо вирішити, куди ми їх помістимо, сеньйоре міністр, сказав голова комісії логістики й безпеки, яку швидко організували для розв'язання нагальних проблем і яка мала взяти на себе транспортування, ізоляцію та пошуки пацієнтів, Які можливості ми нині маємо у своєму розпорядженні, поцікавився міністр, Ми маємо порожню будівлю для божевільні, яка чекає, коли її буде заповнено пацієнтами, кілька казарм, якими перестали користуватися після нещодавно проведеної реорганізації війська, незавершену будівлю промислового ринку, й мені досі ніхто не зміг пояснити, чому будівництво так званого гіперринку перебуває в процесі банкрутства, На вашу думку, котра з цих будівель найпридатніша для реалізації мети, яку ми перед собою поставили, Казарма забезпечить найкращі умови безпеки, Природно, Проте вона має істотну ваду, вона

занадто велика, організувати пильне стеження за інтернованими в ній було б надзвичайно дорого й надзвичайно важко, Я розумію, Що ж до гіперринку, то тут нам довелося б мати справу з різними перешкодами юридичного характеру, враховуючи особливості нашого законодавства, А як щодо будівлі промислового ринку, Про будівлю промислового ринку, сеньйоре міністр, либонь, краще й не думати, Чому, Бо промисловості така ідея, поза всяким сумнівом не сподобається, вони вклали туди мільйони, У такому разі нам залишається божевільня, Так, сеньйоре міністр, нам залишається божевільня, Ну що ж, нехай буде божевільня, Крім того, хоч би з якого боку на неї глянути, саме божевільня забезпечує найліпші умови для утримання наших інтернованих, бо, крім того, що вона обнесена муром по всьому своєму периметру, вона має ту перевагу, що утворює два крила, одне з яких ми призначимо для сліпих у прямому значенні цього слова, а друге для підозрюваних, а крім того, там існує ще центральний корпус, який послужить, так би мовити, нічийною землею, через яку ті, хто осліп, переходитимуть і приєднуюватимуться до сліпих, Я бачу тут проблему, Яку, сеньйоре міністр, Ми муситимемо тримати там персонал, який би відповідав за ці переселення, але навряд чи ми зможемо знайти добровольців, Не думаю, що в цьому виникне необхідність, сеньйоре міністр, Поясніть, чому ви так вважаєте, У випадку людей, запідозрених у тому, що вони підхопили інфекцію сліпоти, яка має спостигнути їх раніше чи пізніше, можете, сеньйоре міністр, не сумніватися, що ті, хто поки що зберіг зір, негайно випають зі свого середовища тих, хто його втратив, Ваша правда, І так само вони не приймуть до себе жодного сліпого, якому заманеться змінити місце свого перебування, Ви це добре обмірковували, Дякую, сеньйоре міністр, Тож можемо починати, Починайте, даю вам картбланш.

Комісія діяла швидко й ефективно. До сутінок уже зібрали всіх сліпих, про яких було відомо, а також певну кількість тих, хто, як вважали, підхопив інфекцію, принаймні тих, кого пощастило виявити й схопити в домашньому середовищі та в місцях професійної діяльності тих, хто втратив зір. Першими переправили до порожнього будинку божевільні лікаря та його дружину. На вході несли варту солдати. Браму відчинили рівно настільки, щоб пропустити їх, і відразу зачинили за ними. Від брами до головних дверей будівлі була натягнута груба мотузка, що правила за перила, Зверніть трохи праворуч, там є мотузка, тримайтеся за неї й ідіть прямо вперед, прямо вперед, до сходинок, сходинок має бути шість, попередив їх сержант. Усередині будинку мотузка розділялася на дві, одна тяглася ліворуч, друга праворуч, сержант їм гукнув, Будьте уважні, ваша сторона – права. Однією рукою тягнувши валізу, жінка другою завела чоловіка до палати, розташованої найближче до входу. Вона була довга, як у стародавньому шпиталі, з двома рядами ліжок, пофарбованих у сірий колір, але фарба з яких уже наполовину облупилася. Покривала, простирадла й ковдри були такого самого кольору. Дружина провела чоловіка у глибину палати, посадила його на одне з ліжок і сказала йому, Сиди тут, на місці, а я піду подивлюся, що тут є. Там було кілька палат, довгі та вузькі коридори, кабінети, які очевидно належали лікарям, брудні нужники, невеличка кухня, яка досі не втратила запах їжі, зі столами, обтягнутими цинком, три келії, обклеєні ватою до висоти в три метри, а вище, до самої стелі, оббиті корком. За будівлею було обгороджене подвір'я з погано доглянутими деревами, чиї стовбури здавалися обдертими. Повсюди лежали купи сміття. Дружина лікаря повернулася в дім. У напіврозчиненій шафі вона побачила гамівні сорочки. Коли повернулася до чоловіка, то запитала в нього, Ти можеш собі уявити, куди вони нас запхали, Ні, До божевільні,

пояснила вона, але він урвав їй мову, Ти не сліпа, я не хочу, щоб ти залишалася тут, Так, ти маєш рацію, я не сліпа, Я попрошу їх відвезти тебе додому, скажу, що ти їх одурила, аби залишитися зі мною, У цьому немає глузду, звідси вони тебе не почують, а якби й почули, то не звернули б уваги, Але ти бачиш, Не випадає сумніватися, що я теж осліпну через кілька днів, а може, навіть через хвилину, Іди звідси, благаю тебе, Не наполягай, бо солдати однаково не дозволять мені ступити бодай на одну сходинку, Я не можу тебе примусити, Атож, любове моя, не можеш, я залишуся тут, щоб допомагати тобі, а також іншим, яких сюди приведуть, але ти не кажи нікому, що я спроможна бачити, Про яких інших ти говориш, Ти ж не думаєш, що ми залишимося тут самі-одні, Божевілля якесь та й годі, Нема нічого дивного, адже ми перебуваємо у психлікарні.

Інших сліпих пригнали сюди цілою компанією. їх усіх захопили у власних будинках, одного за одним, водія автомобіля, який осліпнув найпершим, потім крадія, який його пограбував, дівчину в чорних окулярах, хлопчак, хворого на страбізм, — цього, щоправда, забрали не вдома, а з лікарні, куди його помістила мати. Мати з ним не приїхала, бо не була спроможна на ту хитрість, яку виявила дружина лікаря, коли оголосила себе сліпою, не буди нею, вона була жінка проста й нездатна збрехати навіть задля власного добра. Вони увійшли до палати, спотикаючись, обмацуючи руками повітря, тут не було мотузки, яка допомагала б їм обирати напрямок руху, вони визначали його, боляче натикаючись на речі, хлопець плакав і кликав матір, а дівчина в чорних окулярах намагалася втішити його, Вона вже йде, вона вже йде, казала йому, а що очі їй затуляли чорні окуляри, то вона могла бути сліпою, а могла й не бути, інші обертали свої очі туди-сюди, нічого не бачачи, а що в неї очі були сховані за чорними окулярами й коли вона казала, твоя мати вже йде, вона йде, то здавалося вона й справді бачила, як у двері заходить опанована розпачем мати хлопчика. Дружина лікаря наблизила губи до чоловікового вуха й прошепотіла, Сюди увійшли четверо людей, жінка, двоє чоловіків і хлопчик, Опиши мені, який вигляд мають ті чоловіки, тихо запитав він. Вона їх описала, й він сказав, Першого я не знаю, а другий, за твоїм описом, схожий на того сліпого, який приходив до моєї консультації, Малий хворий на страбізм, а жінка прийшла в чорних окулярах і здається гарною, То вони обоє сюди потрапили. Через шум, який створили сліпі, сідаючи на тих місцях, які здалися їм зручними, вони не почули цього обміну словами й, певно, думали, що тут немає нікого, крім них, а що зір вони втратили зовсім недавно, то в них іще не розвинулася та спроможність чути, яка перевищує нормальний слух. Зрештою, дійшовши висновку, що не варто міняти щось певне на щось сумнівне, кожен із них сів на тому ліжку, на яке наштотхнувся, й чоловіки опинилися дуже близько один до одного, хоч і не знали про це. Тихим голосом дівчина й далі намагалася втішити малого, Не плач, твоя мати скоро прийде, неодмінно прийде. Потім настала тиша, а тоді дружина лікаря сказала, голосом, який пролунав із глибини палати, від самих дверей, Ми тут двоє, а скільки вас. Несподіваний голос примусив стрепенутися тих, які щойно прийшли, але двоє чоловіків не озвалися, відповіла дівчина, Думаю, нас четверо, тут ось сидимо хлопчик і я, А хто ще, чому не озиваються інші, запитала дружина лікаря, Я, промурмотів таким голосом, ніби йому було важко промовляти слова, чоловічий голос, І я, пробурчав ще один роздратований чоловічий голос. Дружина лікаря сказала, звертаючись до самої себе, Вони поводяться так, ніби бояться впізнати один одного. Вони були якісь украй напружені, з витягненими шиями, ніби прагнули щось обнюхати, й, хоч на диво, вирази їхніх обличчя були схожими, суміш погрози

й страху, проте страх одного не був схожий на страх іншого, те саме можна було сказати й про вираз погрози, Певно, між ними щось відбулося, подумала вона.

У цю мить пролунав голос сильний і сухий, голос чоловіка, який звук віддавати накази. Він лунав із гучномовця, що висів над дверима, в які вони увійшли. Було тричі повторене слово «увага», а тоді голос заговорив далі, Уряд жалкує, що йому довелося діяти так енергійно, реалізуючи своє право й виконуючи свій обов'язок захищати населення країни всіма доступними йому засобами від кризи, яку ми переживаємо, опинившись перед чимось подібним до епідемії сліпоти, яку ми попередньо назвали білою хворобою, й у цьому своєму прагненні ми розраховуємо на розуміння й співпрацю всіх громадян, що мають допомогти нам зупинити поширення інфекції, якщо справді йдеться про інфекцію, а не про серію збігів, поки що не пояснену. Рішення оселити в одному приміщенні заражених осіб, а в ближньому, проте відокремленому від першого приміщення, всіх тих, хто перебував із ними в якомусь контакті, було ухвалене лише після дуже поважних роздумів. Уряд глибоко усвідомлює свою відповідальність і сподівається, що ті, до кого звернене це послання, також усвідомлюють як сумлінні громадяни, що ними вони повинні бути, ту відповідальність, яка лягає на їхні плечі, і розуміють, що ізоляція, в якій вони тепер перебувають, є, окрім кількох суто особистих причин, актом солідарності з рештою національної спільноти. Тепер ми пропонуємо вам уважно вислухати інструкції, які будуть зараз зачитані. По-перше, електричне освітлення у вашому приміщенні завжди буде увімкнене, не намагайтеся тягтися руками до вимикачів, вони не працюють, по-друге, намагання покинути приміщення без попереднього дозволу загрожує вам негайною смертю, по-третє, в кожній палаті існує телефон, яким дозволено користуватися, лише замовляючи зовні продукти гігієни та чистоти, по-четверте, інтерновані повинні ручним способом прати свій одяг, по-п'яте рекомендується вибрати в кожній палаті відповідального, йдеться про рекомендацію, а не про наказ, інтерновані можуть самоорганізуватися в той спосіб, який їм здається найкращим, після того як виконають попередньо названі правила й ті, які ми оголосимо далі, по-шосте, на вході тричі на день роздаватимуться ящики з продукцією, праворуч і ліворуч, відповідно призначені для пацієнтів і для тих, кого підозрюють у тому, що вони заражені, по-сьоме, всі рештки мають бути спалені, причому рештками ми називаємо не тільки залишки від їжі, а й ящики, тарілки та миски, їх виготовлено з матеріалів, які добре горять, по-восьме, спалювання має здійснюватися на внутрішніх подвір'ях будівлі та на обгородженій ділянці, по-дев'яте, інтерновані несуть повну відповідальність за всі негативні наслідки цих спалювань, по-десяте, у випадку пожежі, незалежно від того, буде вона випадковою чи умисною, пожежники її не гаситимуть, по-одиннадцате, так само інтерновані не повинні сподіватися на допомогу іззовні, якщо в їхньому середовищі виникнуть хвороби або безпорядки чи вони почнуть нападати одне на одного, по-дванадцяте, у випадку смерті, що станеться з природних причин, інтерновані повинні будуть закопати труп на задньому подвір'ї, по-тринадцате, спілкування між крилом пацієнтів і крилом тих, хто підозрюється в зараженні, відбувається в центральному приміщенні будівлі, в тому самому, крізь яке вони сюди увійшли, по-чотирнадцате, підозрювані на зараження, які осліпнуть, негайно повинні перейти в те приміщення, де перебувають сліпі, по-п'ятнадцате, цю інформацію ми повторюватимемо щодня, о цій самій годині, щоб ознайомлювати з нею новоприбулих. Уряд і Нація сподіваються, що кожен виконає свій обов'язок. На добраніч.

Коли нарешті настала тиша, в ній виразно почувся голос хлопчика, Я хочу до мами, але він промовив ці слова без будь-якого виразу, ніби автоматичний внутрішній механізм, який вимкнувся на певній фразі, тепер знову увімкнувся й повторив її. Лікар сказав, Накази, які ми щойно вислухали, не залишають сумнівів у тому, що нас ізолювано, але ізолювано в такий спосіб, який вони, либонь, уже випробували на комусь і який не подає надії, що нам дозволять вийти звідси раніше, аніж будуть відкриті ліки проти нашої хвороби, Ваш голос здається мені знайомим, сказала дівчина в чорних окулярах, Я лікар, лікар-офтальмолог, Ви лікар, до чиеї консультації я вчора приходила, це ваш голос, А хто ви така, У мене був кон'юнктивіт, мабуть, я й досі його маю, проте тепер, коли я осліпла, це вже не має значення, А хто той хлопчик, із яким ви розмовляєте, Він не мій син, у мене дітей немає, Учора я оглядав хлопчика зі страбізмом, це ти, запитав лікар, Так, то був я, сеньйоре, відповів хлопець роздратованим тоном людини, яка не любить, коли згадують про її фізичну ваду, й вони мають рацію, бо такі мало помітні вади, як і всякі інші, стають очевидними, коли хтось починає про них говорити, Чи тут є хтось іще, кого я знаю, повернувся лікар до своїх розпитувань, можливо, тут є той чоловік, який прийшов учора до моєї консультації в супроводі дружини, чоловік, який раптово осліп, коли сидів за кермом автомобіля, То був я, відповів перший сліпий, Якщо тут є й інші люди, то нехай вони озвуться й розкажуть, хто вони такі, нам доведеться жити разом невідомо скільки часу, тому нам треба познайомитися між собою. Крадій автомобіля процідив крізь зуби, Так, так, він вважав, що цими словами повідомив досить про свою присутність, але лікар наполягав, Ваш голос свідчить про те, що ви чоловік досить молодий, він не належить тому старому, який приходив до мене з катарактою, Ні, сеньйоре доктор, катаракти в мене не було, А як ви осліпли, Я осліп на вулиці, Як це сталося, Більш нічого я розповісти не можу, я був на вулиці й раптом осліп. Лікар розтулив рота, щоб запитати, чи сліпота цього чоловіка теж має білий колір, але замовк, несподівано зрозумівши, що незалежно від того, якого кольору сліпота в того чоловіка, чорна чи біла, ніхто його звідси на волю не випустить, як і кожного з них. Він простяг тремтячу руку до дружини й перестрів її руку напівдорозі. Вона поцілувала його в обличчя, ніхто більше не міг побачити цей сумний лоб, ці опущені губи, ці мертві, схожі на скляні очі, які вселяли страх, бо здавалися зрячими, але нічого не бачили. Мабуть, настане й моя черга, подумала жінка, можливо навіть у цю саму мить, перш ніж я закінчу думати те, що думаю, в будь-яку хвилину, схожу на одну з цих хвилин або, може, прокинуся сліпою, чи заплющу очі перед сном, вважаючи, що просто заснула.

Вона подивилася на чотирьох сліпців, які сиділи на ліжках, кожен мав біля ніг той невеличкий багаж, який зміг принести із собою, хлопчик зі своїм шкільним ранцем, інші з валізами, невеличкими, так ніби вибралися на вікенд. Дівчина в чорних окулярах тихо розмовляла з хлопчиком, із протилежного боку палати, дуже близько один до одного, розділені лише одним порожнім ліжком, але не знаючи про це, сиділи той чоловік, який осліп першим, і крадій автомобіля. Лікар сказав, Ми всі чули накази, й одне тепер ми знаємо напевне – хоч би що сталося, ніхто не прийде нам на допомогу, тому ми вчинимо якнайліпше, коли почнемо негайно самоорганізовуватися, бо мине не так багато часу, й ця палата наповниться людьми, інші палати – теж. Звідки вам відомо, що тут є й інші палати, запитала дівчина, Ми трохи тут пройшлися, перш ніж потрапили до цієї,

вона перебуває найближче до входних дверей, пояснила дружина лікаря, стискаючи чоловіка за лікоть, щоб він був обережний. Дівчина сказала, Найкраще буде, якщо сеньйор доктор візьме на себе обов'язки відповідального, адже він, зрештою, лікар, А чого вартий лікар без очей і без медикаментів, Але він має авторитет. Дружина лікаря усміхнулася, Я гадаю, ти повинен узяти на себе ці обов'язки, якщо ніхто не заперечуватиме, звичайно, Я не вважаю, що це добра думка, Чому, Досі нас тут тільки шестеро, але завтра, безперечно, стане більше, люди прибуватимуть сюди щодня, й неможливо собі уявити, щоб вони погодилися визнавати тут головним чоловіка, якого вони не обирали і який, будучи головним над ними, нічого, проте, не зможе їм дати за «їхній послух, і це в тому випадку, якщо вони спроможні визнавати авторитет і правила поведінки, У такому разі тут буде дуже важко жити, Нам дуже пощастить, якщо все обмежиться тільки цим. Дівчина в чорних окулярах сказала, Мій намір був добрим, але сеньйор доктор, безперечно, має слухність, кожен дбатиме тільки про себе.

Можливо, підштовхнутий цими словами, або тому, що не міг далі стримувати в собі лють, один із чоловіків рвучко підхопився на ноги, Ось хто винен у нашому нещасті, якби я мав очі, то порішив би його тут на місці, загорлав він, показуючи пальцем у той бік, де, як йому здавалося, сидів той, про кого він говорив. Відхилення було не дуже великим, але його драматичний жест здався дружині лікаря – єдиній особі, яка могла побачити його, – комічним, оскільки звинуватливий палець був спрямований на безневинний столик, який стояв в узголів'ї ліжка, Зберігайте спокій, сказав лікар, жодна епідемія не знає винних, усі належать до її жертв, Якби я не був таким добрим, якби не допоміг цьому придуркові добутися додому, я не втратив би зір, Хто ви такий, запитав лікар, але автор звинуватливих слів нічого не відповів, він здавався надто роздратованим, аби щось сказати. Тоді почувся голос іншого чоловіка, Ти справді довів мене додому, але потім скористався з мого стану й украв у мене автомобіль, Це неправда, нічого я не крав, Украв, чоловіче, украв, Якщо й справді хтось украв твою тарадайку, то покажи мені свідків, які підтвердили б, що то був я, а в подяку за мою допомогу ти зробив мене сліпим, Ваша дискусія нічого не вирішує, сказала дружина лікаря, машина перебуває там, зовні, ви перебуваєте тут, усередині, ліпше вам помиритися, згадайте про те, що надалі нам доведеться жити разом, Щодо мене, то я ніколи не погоджуся жити з ним, сказав перший сліпий, ви, сеньйори можете не умовляти мене, я перейду до іншої палати, я не стану спілкуватися з мерзотником, який пограбував сліпого, він нарікає на те, що осліп через мене, то так йому й треба, принаймні існує хоч якась справедливість у світі. Він схопив свою валізу й, тягнучи ноги, щоб не спіткнутися, обмацуючи навколишній простір лівою рукою, вийшов у прохід між двома рядами ліжок, Де тут палати, запитав він, але не почув відповіді, якщо хтось її йому дав, бо несподівано натрапив на плутанину рук і ніг, що навалилася на нього, крадій автомобіля виконав, як міг, погрозу помститися своєму кривдникові. Хто внизу, хто нагорі, вони покотилися у вузькому замкненому просторі, раз у раз ударяючись об ніжки ліжок, тоді як переляканий зизокий хлопчик знову заплакав і став кликати матір. Дружина лікаря схопила чоловіка за лікоть, вона знала, що самотужки їй не вдасться розтягти тих, котрі зчепилися в бійці, й потягла його в прохід, де засапавшись, борюкалися між собою розлючені супротивники. Вона спрямувала руки чоловіка, сама захопилася за того з двох, за якого їй зручніше було хапатися, і з великими труднощами вони їх розтягли, Ви поводитесь по-дурному,

розгнівано гукнув лікар, якщо хочете влаштувати тут пекло, то ви на правильному шляху, але не забувайте, нас тут покинули напризволяще, й ніхто в зовнішньому світі не почує, що тут відбувається, ніхто не прийде нам на допомогу, Він украв у мене автомобіль, поскаржився перший сліпий, якому дісталось більше ударів, ніж його супротивникові, Залиште все, як є, сказала дружина лікаря, ви все одно вже не могли користуватися своїм автомобілем, то яка вам різниця, украв він його чи не вкрав. Справді, не міг, але машина була моя, а цей крадій заховав її невідомо де, Найімовірніше, сказав лікар, що ваш автомобіль залишився на тому місці, де цей чоловік осліп, Сеньйор доктор має великий досвід життя, й він не помилився у своєму припущенні, сказав крадій автомобілів. Перший сліпий зробив рух, наче хотів випручатися з рук, які його тримали, але пручався він слабко, так ніби зрозумів, що навіть цілком виправданий гнів не поверне йому автомобіль, а автомобіль не поверне йому очі. Але крадій йому пригрозив, Якщо ти думаєш, що нічого з тобою не станеться, то ти помиляєшся, я й справді украв у тебе автомобіль, так, це я його вкрав, але ти украв у мене очі, украв спроможність бачити, то хто з нас двох більший злодій, Кінчайте, обурено вигукнув лікар, ми всі тут сліпі, й не повинні ані нарікати на своє лихо, ані звинувачувати когось, Що мені чуже лихо, зневажливо проказав крадій, Якщо ви хочете піти в іншу палату, сказав лікар першому сліпому, то моя дружина може вас туди провести, вона тут орієнтується краще, ніж я, Я змінив свою думку й волю залишитися в цій. Крадій автомобіля криво усміхнувся, Хлопчик плаче, він боїться, що до нього прийде бука, а хто він, цей бука, я добре знаю, Годі, крикнув лікар, утративши терпець, Ви, докторе, не забувайте, що тут усі рівні, й ви не можете наказувати мені, Я нічого вам не наказую, тільки прошу, щоб ви дали цьому чоловікові спокій, Гаразд, гаразд, але ви зі мною обережніше, я не з тих, хто відразу сякається, коли йому підносять гірчицю до носа, я можу бути другом, як і більшість людей, але й ворогом, яких мало. Агресивно вимахуючи руками, крадій автомобіля намацав ліжко, на якому раніше сидів, запхав під нього свою валізу, потім оголосив, Я хочу лягти, але сказав це таким тоном, ніби повідомляв, Відійдіть від мене, дайте роздягтися. Дівчина в чорних окулярах сказала зизоокому хлопчикові, Ти теж лягай у ліжко, ось із цього боку, якщо тобі буде потрібен якийсь нічний одяг, поклич мене, Я хочу пі-пі, попросився хлопчик. Почувши ці слова, усі відчули негайну й гостру потребу помочитися, хоч і подумали про це всяк по-своєму, А й справді, як тут бути з цим, сказав перший сліпий і став мацати під ліжком, шукаючи, чи не знайде там нічного горщика, але разом із тим сподіваючись, що його там нема, бо йому було соромно мочитися в присутності інших осіб, звичайно, бачити його вони не зможуть, але дзюрчання сечі приховати годі, правда, чоловіки можуть скористатися трюком, який жінкам не доступний, тож у цьому вони мають над ними очевидну перевагу. Крадій автомобіля, що тепер сидів на ліжку, сказав, Хай йому чорт, а де ж справді тут можна відлити, Не розпускайте язика, з нами дитина, запротестувала дівчина в чорних окулярах, Моя люба, якщо ти не знайдеш місця, про яке ми говоримо, то твоя дитина незабаром помочиться у штанці. Дружина лікаря сказала,

Можливо, я зможу допомогти вам знайти нужник, пригадую, я чула тут недалеко сморід, Я піду з вами, сказала дівчина в чорних окулярах, узявши хлопчика за руку, Думаю, нам ліпше буде піти всім, зауважив лікар, так ми довідаємося, куди нам треба йти шоразу, як виникатиме потреба, Я чудово тебе розумію, подумав крадій автомобіля, але не наважився сказати це вголос, тобі не хочеться, щоб твоя жіночка водила мене мочитися, коли я

її попрошу. На цю думку в нього виникло несвідоме потаємне бажання, яке примусило його прутень заворушитися під штаньми і вкрай його здивувало, так ніби втрата зору мала неминуче призводити до втрати або послаблення сексуального потягу, От і добре, подумав він, значить, я не все втратив, поранення не завжди закінчується смертю, можливо, ще пощастить і мені, й він став тішити себе солодкими фантазіями. Проте фантазувати йому не дали часу, бо лікар уже сказав, Вишикуймося в лінію, моя дружина йтиме першою, кожен нехай покладе руку на плече передньому, тоді ми не загубимо одне одного. Перший сліпий сказав, Я з тим чоловіком не піду, певно, маючи на увазі того, хто вкрав у нього автомобіль.

Чи то в намаганнях знайти одне одного, чи то че-рез бажання уникнути небажаного сусіда вони з великими труднощами вишикувалися у вузькому проході, й штовханина була така, що дружина лікаря так довго шукала своє місце, ніби й вона була сліпа.

Зрештою, черга все ж таки утворилася, за дружиною лікаря стала дівчина в чорних окулярах, яка тримала за руку зизоого хлопчика, за дівчиною прилаштувався крадій автомобіля, потім лікар, а в кінці, щоб уникнути чергової бійки, перший сліпий. Вони посувалися вперед дуже повільно, ніби не довіряли тій жінці, що їх вела, вільною рукою намагалися обмацувати повітря, шукаючи чого твердого, на що могли б спертися, стіну або одвірок. Розташувавшись за дівчиною в чорних окулярах, крадій автомобіля, збуджений пахощами парфумів, які линули від неї, та спогадами про те, як недавно ожив його прутень, вирішив застосувати свої руки з більшою користю, однією він пестив їй потилицю під волоссям, а другою без будь-яких церемоній схопив її за цицьку. Вона струснула тілом, щоб відштовхнути нахабу, але він тримав її міцно. Тоді дівчина з усієї сили хвицнула ногою назад. Удар черевика з підбором, гострим як стилет, поцілів у голу литку крадія автомобілів, який заревів від несподіванки й болю, Що там відбувається, запитала дружина лікаря, озираючись назад, Це я спіткнулася, відповіла дівчина в чорних окулярах і, схоже, боляче вдарила того, хто йде за мною. Кров з'явилася на пальцях крадія автомобілів, який стогнучи та сиплячи прокльонами, тримався обома руками за поранену ногу, Я поранений, ця дівка не дивиться, куди вона ставить ноги, А ви не дивитесь, куди пхаєте свої руки, сухо відповіла дівчина. Дружина лікаря зрозуміла, що відбулося, спочатку вона всміхнулася, але потім побачила, що рана набуває досить поганого вигляду, кров текла з ноги в бідолахи, а тут не було ані перекису водню, ані ртутної масті, ані бинтів, ані пластирів, ані будь-якої дезинфекційно! рідини, не було нічого. Черга розпалася, й лікар запитав, Куди вас поранено, Ось тут, Де це тут, У ногу, ви хіба не бачите, ця дівка штрикнула мене своїм підбором. Я спіткнулася, я невинна, повторила дівчина, але відразу й вибухнула, Цей мерзотник став облапувати мене, хто я, на його думку, така. Дружина лікаря втрутилася, Зараз треба промити рану і якимось перев'язати її, А де можна знайти воду, запитав крадій автомобіля, На кухні, на кухні є вода, але нам не треба йти туди всім, мій чоловік і я відведемо туди цього сеньйора, інші чекайте нас тут, ми надовго не затримаємося, Я хочу пісяти, сказав хлопчик, Потерпи трохи, ми зараз повернемося. Дружина лікаря знала, що їм треба повернути один раз праворуч і один раз ліворуч, потім пройти довгим коридором, який повертав під прямим кутом, а кухня була в самому його кінці. Через кілька хвилин вона зрозуміла, що помилилася, зупинилася, трохи поміркувала, а тоді повернула назад і вигукнула, Ой, тепер я пригадую, що звідси можна прямо

дійти до кухні. Часу не можна було гаяти, кров і далі витікала з рани. Спочатку з крану пішла брудна вода, треба було чекати, коли вона бодай трохи очиститься. Вода все одно була теплувата й погано пахла, так ніби загнилася в трубах, але поранений зітхнув із полегкістю, коли нею обмили рану. Рана мала поганий вигляд, А як тепер ми забинтуємо йому ногу, запитала дружина лікаря. Під одним зі столів було кілька брудних ганчірок, якими їх, мабуть, витирали, але було б у край небезпечно використати їх для перев'язки. Тут немає нічого, сказала дружина лікаря, вдаючи ніби шукає. Але я не можу залишатися в такому стані, сеньйоре доктор, кров не зупиняється, будь ласка, допоможіть мені й пробачте, якщо я трохи був із вами нечемний, благальним голосом просив крадій автомобіля, Ми вам намагаємося допомогти, саме це ми й робимо, сказав лікар, а тоді, Скидайте майку, іншої ради нема. Поранений пробурчав, що майка в нього одна, але зробив, як йому сказали. Дружина лікаря швидко скрутила майку в джгут, обмотала його навкруг литки й зав'язала в тугий вузол. То були рухи, які людина сліпа не змогла б легко зробити, але вона не могла втрачати час на подальші прикидання, досить було й того, що вона просто вдавала з себе сліпу. Крадій автомобілів побачив у цьому щось ненормальне, адже, згідно з логікою, навіть будучи не більше як офтальмологом, забинтувати йому ногу мав би лікар, але радість від того, що йому нарешті зробили перев'язку, перемогла сумніви, які лише на мить ковзнули в його свідомості. Накульгуючи, він разом зі своїми двома супутниками повернувся туди, де їх чекали інші, й тут дружина лікаря відразу побачила, що зизокий хлопчик не витримав і помочився у штанці. Ані перший сліпий, ані дівчина в чорних окулярах не помітили, що сталося. Під ногами в хлопчика розтікалася калюжка сечі, її краплі досі капали з рубців на його штанцях. Але так ніби нічого не сталося, дружина лікаря сказала, Ходімо шукати нужники. Сліпі підняли руки на рівень очей, намагаючи своїх сусідів по черзі, проте дівчина в чорних окулярах не стала цього робити, вона відразу заявила, що не піде попереду нахаби, який став облапувати її, проте, в кінцевому підсумку, черга оновилася, коли крадій автомобіля та перший сліпий помінялися місцями, а лікар розташувався між ними. Крадій автомобіля накульгував і все більше волочив ногу. Йому було надзвичайно важко пройти через турнікет, і його рана запульсувала з такою силою, ніби його серце змінило місце розташування й тепер калатало десь унизу. Дівчина в чорних окулярах знову взяла малого за руку, але він намагався триматися якомога далі збоку, боячись, що хтось помітить його необережність, наприклад, лікар, який пробурчав, Тут смердить сечею, а дружина вирішила, що повинна підтвердити його сумнів, А й справді, смердить, цей сморід не міг поширюватися від нужників, бо до них було ще далеко, але змушена поводитися, як сліпа, вона також не могла відкрити, що сморід поширюється від намочених штанців хлопця.

Вони погодилися на тому, як жінки, так і чоловіки, що коли підійдуть до нужників, то першим пропустять хлопчика, але зрештою чоловіки увійшли всі разом, незважаючи на вік чи нагальність потреби, адже нужники не мали окремих пісуарів, як то зазвичай і буває в подібних місцях. Жінки залишилися біля дверей, заявивши, що можуть терпіти довше, але все має свої межі, й через кілька хвилин дружина лікаря сказала, Можливо, тут є й інші нужники, проте дівчина в чорних окулярах відповіла, Щодо мене, то я можу почекаати, Я теж, сказала друга жінка, потім запала мовчанка, після якої вона почали розмовляти, Як ви осліпли, Як і інші, раптом перестала бачити, Ви були вдома, Ні, То це сталося тоді, коли ви вийшли з консультації мого чоловіка, Більш або менш, Що ви хочете сказати цим

«Більш або менш», Що я осліпла не відразу, як звідти вийшла, Ви відчули якийсь біль, Болю я не відчула, та коли розплющила очі, то була сліпа, А я ні, Що ні, Мої очі не були заплющені, я осліпла в ту мить, коли мій чоловік заходив у санітарний фургон, Йому пощастило, Кому, Вашому чоловікові, адже осліпнувши в такий спосіб ви змогли залишитися з ним, Я вважаю, пощастило також мені, Справді, пощастило й вам, А ви, сеньйоро, одружена, Ні, не одружена, а відтепер, думаю, ніхто ніколи не захоче одружитися зі мною, Але ця сліпота має надто ненормальний характер, вона так відрізняється від усіх тих способів осліпнути, що вона не може тривати вічно, А що як ми залишимося сліпими до кінця життя, Ні, А якщо й усе людство осліпне, Це було б жахливо – жити у світі сліпих, Я навіть уявляти собі цього не хочу.

Зизоокий хлопчик перший вийшов із нужника, він навіть не мав потреби туди заходити. Він закасав штанці до середини ніг і зняв шкарпетки. Він сказав, Я вже там був, і рука дівчини в чорних окулярах потяглася в напрямку його голосу, проте вона не змогла намацати його тремтячу руку ані вперше, ані вдруге, й намацала її лише втретє. Незабаром вийшов і лікар, а за ним відразу перший сліпий і хтось із них запитав, Де ви, дружина лікаря відразу взяла чоловіка за руку, а до його другого ліктя вже доторкнулася й ухопилася за нього дівчина в чорних окулярах. Перший сліпий протягом кількох секунд не мав на кого опертися, потім хтось поклав руку йому на плече. Ми тут усі, запитала дружина лікаря, Той, що з пораненою ногою залишився справляти другу потребу, відповів їй чоловік. Тоді дівчина в чорних окулярах сказала, Можливо, тут є інші нужники, мені вже почало припікати, пробачте, Ходімо пошукаємо, сказала дружина лікаря, й вони відійшли, тримаючись за руки. Через десять хвилин повернулися, вони знайшли кабінет консультацій, біля якого був туалет. Крадій автомобіля вже вийшов із нужника, він нарікав на холод і на біль у нозі. Вони знову вишикувалися в чергу в тому самому порядку, в якому сюди прийшли, і з меншими зусиллями, ніж раніше, й без непотрібних інцидентів повернулися до палати. З великою спритністю, але не показуючи цього, дружина лікаря допомогла кожному знайти ліжко, на якому він прилаштувався раніше. Ще поза палатою, так ніби йшлося про найочевиднішу для всіх річ, вона сказала, що найлегший для кожного спосіб знайти своє місце буде порахувати ліжка, починаючи від вхідних дверей, Наші ліжка, сказала вона, є останніми в правому ряді, дев'ятнадцяте й двадцяте. Першим увійшов у прохід між ліжками крадій автомобіля. Він був майже голий, тремтів від холоду, хотів полегшити біль у пораненій нозі, й то були достатні підстави, щоб його пропустили першим. Він ішов від ліжка до ліжка, обмацуючи підлогу, в пошуках своєї валізи, й коли натрапив на неї, то голосно сказав, Ось воно, й додав, Чотирнадцяте, з якого боку, запитала дружина лікаря, з лівого, відповів він із легким подивом у голосі, так ніби вона знала про це й не мала потреби запитувати. Наступним увійшов до палати перший сліпий. Він знав, що його ліжко було другим, рахуючи від ліжка крадія автомобіля і з того самого боку. Він уже не боявся спати поруч із ним, адже нога в того, судячи з його стогону та зітхань перебувала в жалюгідному стані, й він не міг дозволити собі навіть поворушити нею. Він сказав, дійшовши до свого ліжка, Шістнадцяте, з лівого боку, й улігся на ньому вдягнений. Тоді дівчина в чорних окулярах попросила тихим голосом, Допоможіть нам прилаштуватися поблизу від сеньйорів, навпроти них, там нам буде добре. Усі четверо увійшли тепер до палати й швидко розташувалися в ній. Через кілька хвилин зизоокий хлопчик сказав, Я хочу їсти, й дівчина в чорних окулярах прошепотіла, Завтра,

завтра ми поїмо, а зараз спи. Потім відкрила свою ручну сумочку і знайшла пляшечку, яку вчора купила в аптеці, зняла окуляри, опустила голову назад і з широко розплющеними очима, підтримуючи однією рукою другу, закапала в них краплі. Не всі краплі потрапили в очі, але кон'юнктивіт, якщо вона так добре його лікуватиме, незабаром буде вилікуваний.

Я повинна розплющити очі, подумала дружина лікаря. Крізь опущені повіки, коли вона кілька разів прокидалася вночі, вона відчувала мертвотне світло ламп, які слабко освітлювали палату, але тепер, як їй здалося, вона помітила різницю, іншу присутність світла, можливо, то були перші пробіски світанку, а може, молочне море, яке вже затопило їй очі. Вона сказала самій собі, що рахуватиме до десятих і в кінці рахунку двічі підійме повіки, вона двічі це собі сказала, двічі порахувала до десятих і двічі очі так і не розплющила. Вона чула глибоке дихання чоловіка на сусідньому ліжку, чула чиєсь хропіння, Як там справи з ногою в пораненого, запитала вона себе, але знала, що в цю мить не могло йтися про справжнє співчуття, адже вона насамперед хотіла покінчити з іншою своєю тривогою, зі своїм небажанням розплющувати очі. Вона розплющила їх наступної миті, розплющила просто, а зовсім не тому, що так вирішила. Крізь вікна, які починалися на середині стіни й кінчалися за долоню від стелі, соталося тьмяне й синювате світло світанку, Я не осліпла, промурмотіла вона й відразу, стривожена, сіла на ліжку, адже її могла почути дівчина в чорних окулярах, що лежала в ліжку навпроти неї. Проте дівчина спала. На ліжку, що стояло поруч неї й було присунуте до стіни, спав також хлопчик. Вона робить, як і я, подумала дружина лікаря, намагається обрати для нього найзахищеніше місце, ми є надто крихкими стінами, такими собі каменями посеред дороги, з єдиною надією, що ворог об них спіткнеться, але який такий ворог, тут на нас ніхто ніколи не нападе, на нас могли б напасти, могли б нас пограбувати й убити там, зовні, а тут ми в цілковитій безпеці, в жодному іншому місці той, хто вкрав автомобіль, не почував би себе в такій безпеці, ми тепер такі далекі від світу, що незабаром забудемо про те, хто ми такі, забудемо, як нас звуть, і про те, навіщо нам були потрібні наші імена, жоден собака не впізнає іншого собаку й не дозволяє себе впізнати через імена, якими їх назвали, він упізнає їх і дозволяє себе впізнати по запаху, ми тут існуватимемо ніби інша порода собак, ми станемо впізнавати одне одного по гавканню, по балачці, а все інше, риси обличчя, колір очей, шкіри, волосся, не матиме ніякого значення й мовби не існуватиме, я ще бачу, але не знаю, поки це триватиме. Світло трохи змінилося, і річ була не в тому, що ніч поверталася, а в тому, що небо вкрилося хмарами й затримувало настання ранку. З ліжка крадія автомобілів долинув стогін. Якщо в його рану потрапила інфекція, подумала дружина лікаря, то в нас немає нічого для її лікування, жодних ресурсів, за таких умов найменший інцидент може завершитися трагедією, можливо, саме на це вони й розраховують, коли тварина помре, вона забере із собою в могилу й отруту. Дружина лікаря підвелася з ліжка, нахилилася над чоловіком, хотіла його розбудити, але не знайшла в собі мужності вихопити його зі сну й повернути йому усвідомлення того, що він сліпий. Ступаючи по підлозі босими ногами, підійшла до ліжка крадія автомобілів. Очі в нього були розплющені і втуплені в одну точку, Як ви себе відчуваєте, прошепотіла дружина лікаря. Водій автомобіля обернув голову в напрямку голосу і сказав, Погано, нога мені дуже болить, вона хотіла сказати йому, Покажіть-но мені, але вчасно

спохопилася, яка необачність, він міг і не пам'ятати про те, що тут є тільки сліпі й цілком бездумно, як зробив би це лише кілька годин тому, якби лікар йому сказав, А покажіть-но мені вашу рану, підняв ковдру. Навіть у цій півтемряві той, кому бодай трохи служили очі, міг побачити матрац, просякнутий кров'ю, темну рану з опухлими краями. Перев'язка розв'язалася. Дружина лікаря обережно опустила ковдру, потім легким і швидким жестом притулила долоню до лоба хворому. Шкіра в нього була суха й гаряча. Світло знову змінилося, хмари відкрили небо. Дружина лікаря повернулася до свого ліжка, але вже не стала лягати. Вона дивилася на чоловіка, який щось мурмотів уві сні, на обличчя інших, що спали під своїми сірими ковдрами, на брудні стіни, на порожні ліжка, які чекали своїх людей, і смиренно бажала також стати сліпою, проникнути крізь видиму шкіру речей і побачити їх ізсередини, провалившись у білу яму сліпоти, з якої нема повернення.

Зненацька, десь поза палатою, певно, з того вестибюля, який розділяв два передні крила будівлі, почулися гучні голоси, Геть звідси, геть, Виходьте, Зникніть, Вам не можна тут залишатися, Виконуйте наказ. Гамір наростав, зменшувався, якісь двері з гуркотом зачинилися, тепер чутно було тільки плач від болю, ті непомилні звуки, які супроводжують падіння людини, яка об щось спіткнулася або перечепилася. У палаті всі прокинулися й обернули голови до входу, їм не треба було бачити, аби знати, що сюди заходять сліпі. Дружина лікаря відчула бажання підвестися й піти допомогти новоприбулим, сказати їм приязне слово, провести їх до ліжок, розповісти їм про те, що їх тут чекає, Запам'ятайте, оце ліжко сьоме ліворуч, а оце – четверте праворуч, не помиляйтеся, атож, нас тут шестеро, ми прийшли раніше, так, ми були першими, імена, а навіщо вони, зрештою, тут потрібні, один, схоже, вкрав автомобіля, у другого вкрали автомобіль, є тут таємнича дівчина в чорних окулярах, яка закапує собі очі, щоб, наскільки мені відомо, вилікуватися від кон'юнктивіту, а яке має значення кон'юнктивіт, коли вона сліпа, коли очі в неї не бачать, щодо мого чоловіка, то він офтальмолог, і вона приходила до нього на консультацію, так, він теж тут, сліпота нікого не пощадила, ага, мало не забула, є тут іще хлопчик із косими очима. Проте вона не зрушила з місця й лише сказала чоловікові, Вони прийшли. Лікар піднявся з ліжка, дружина допомогла йому вдягти штани, вона могла робити це відкрито, адже ніхто нічого не бачив, у цю хвилину до палати увійшли сліпі, їх було п'ятеро, троє чоловіків і дві жінки. Лікар сказав, підвищивши голос, Зберігайте спокій, не поспішайте, нас тут шестеро, а скільки вас, тут є місце для всіх. Вони не знали, скільки їх, хоч, безперечно, доторкалися одне до одного й іноді зіштовхувалися, коли їх випихали з лівого крила в це. І ніякого багажу в них не було. Коли у своїй палаті вони прокинулися сліпими й підняли через це лемент і крик, інші виштовхали їх звідти без будь-яких роздумів, навіть не давши їм часу попрощатися з родичами або друзями, з якими вони перебували разом. Дружина лікаря сказала,

Найліпше буде, якщо ви порахуете себе, кожен назвавши своє ім'я. Сліпі, що досі стояли на ногах, завагалися, але комусь треба було починати, і двоє чоловіків заговорили водночас, так воно часто буває, потім обидва замовкли й почав третій, Один, він зробив паузу й здавалося, зараз він назве своє ім'я, але він сказав, Я служив у поліції, і дружина лікаря подумала, Він не сказав, як його звуть, отже, зрозумів, що тут це не має значення. Потім озвався наступний чоловік, Два, і додав, за прикладом першого, Я водій таксі. Третій чоловік сказав, Три, я продавець аптеки.

Потім озвалася перша жінка, Чотири, я покоївка готелю, а наступна повідомила, П'ять, я служу в конторі, Це моя дружина, моя дружина, закричав перший сліпий, озвися, де ти є, Тут я, тут я, сказала вона, плачучи й тремтячими руками намагаючись собі дорогу в проході, з широко розплющеними очима й намагаючись відштовхнути молочне море, що вливалось в них. Трохи впевненіше він пішов їй назустріч, Де ти, де ти є, мурмотів він, так наче молився. Рука зустрілася з рукою, наступної миті вони вже обнялися, перетворилися на одне тіло, поцілунки зустрічалися з поцілунками, іноді вони доторкалися до повітря, бо не знали, де перебувають обличчя, очі, рот. Дружина лікаря обняла чоловіка, схлипуючи так, ніби й вона його щойно знайшла, і сказала, Яке лихо з нами приключилося, яка фатальна витівка долі. І тоді почувся голос зизоого хлопчика, який запитав, А моя мама також прийшла. Сидячи на його ліжку, дівчина в чорних окулярах прошепотіла, Вона прийде, ти не турбуйся, вона прийде.

Тут справжньою домівкою для кожного було те місце, на якому він мав спати, тому не дивно, що найпершою турботою новоприбулих було обрати собі ліжко, як зробили вони у своїй першій палаті, коли їхні очі ще могли бачити. Щодо дружини першого сліпого, то тут не могло бути сумнівів, її природним місцем мало стати місце поруч із чоловіком, на сімнадцятому ліжку, залишивши вісімнадцяте ліжко вільним, утворивши в такий спосіб порожній простір, що відокремлював би її від дівчини в чорних окулярах. Не дивно також, що всі прагнули бути якнайближче одне до одного, бо тут було чимало спорідненостей, про одні з них нам уже відомо, інші відкрилися тільки тепер, наприклад, продавець із аптеки був тим самим, хто продав краплі для закапування очей дівчині в чорних окулярах, а на машині водія таксі перший сліпий поїхав до лікаря, той, хто назвався службовцем поліції, натрапив на вулиці на сліпого крадія автомобілів, що плакав, наче заблукана дитина, а щодо покоївки готелю, то саме вона першою увійшла до кімнати, коли дівчина в чорних окулярах зняла розпачливий крик. Щоправда, не всі з цих зв'язків прояснилися й стали відомі чи тому, що не випало відповідної нагоди, чи тому, що ніхто собі не уявляв, що вони існують, чи з причин природної тактовності й делікатності. Покоївка готелю навіть на думці не мала, що зустріне тут жінку, яку вона бачила голою-голісінькою, продавець аптеки обслужив чимало інших клієнтів у чорних окулярах, що купували краплі для закапування очей, а хто міг би повідомити службовцеві поліції, що тут перебуває суб'єкт, який украв автомобіль і якого він перестрів на вулиці у сльозах, водій таксі міг би записягтися, що в ці останні дні він не перевозив у своїй машині жодного сліпого. Природно, перший сліпий уже повідомив дружині пошепки, що одним з інтернованих є той мерзотник, який украв у них автомобіль, Уяви собі, що й він сюди потрапив, та оскільки вона водночас довідалася й про те, що бідолаха дістав тяжке поранення в ногу, то він мав великодушність додати, Цього вистачить для його покарання. А вона через великий смуток знати, що осліпла, й через велику радість, що віднайшла чоловіка, а радість і смуток можуть поєднуватися, вони поведуться не так, як вода й олія, навіть не пригадала, як два дні тому заявила, що готова віддати рік життя, аби той сучий син – так вона тоді його назвала – осліп. І якщо остання тінь злості ще турбувала її дух, то вона безперечно, розсіялася, коли хворий жалібно застогнав, Сеньйоре доктор, будь ласка, допоможіть мені. Дружина підвела чоловіка до хворого, й той обережно доторкнувся до країв рани, більш нічого він не міг зробити, не було навіть сенсу в тому, щоб її промити, інфекція могла

мати своїм джерелом як глибоку рану від підбора жіночого черевика, який доторкався до ґрунту на вулицях та до брудної підлоги тут, у приміщенні, так і патологічні агенти з великою ймовірністю присутні у гнилій воді, напівмертвій, що дійшла сюди по давніх каналізаційних трубах, які геть поржавіли. Дівчина в чорних окулярах, що підвелася з ліжка, коли почула стогін, повільно підійшла, рахуючи ліжка. Вона нахилилася й простягла руку, доторкнутись нею до обличчя дружини лікаря, а потім, діставшись, вона сама не знала як, руки пораненого, що обпекла її, сумно сказала, Пробачте, це моя провина, мені не слід було робити те, що я зробила, Облиште, відповів поранений, такі речі відбуваються в житті, я теж учинив те, чого не мав би вчинити.

Майже заглушивши його останні слова, пролунав хрипкий голос із гучномовця, Увага, увага, повідомляємо вам, що до входу піднесено їжу, а також продукти для миття й чистоти, першими мають одержати їх сліпі, ті заражені, що перебувають у другому крилі будуть попереджені, коли надійде їхня черга, увага, увага, до входу піднесено їжу, першими мають туди підійти сліпі, сліпі мають одержати їжу першими. Перебуваючи у стані лихоманки, поранений не зрозумів усіх слів, він подумав, що їх випускають звідси, що їхнє ув'язнення закінчилося, і зробив рух, щоб підвестися, але дружина лікаря зупинила його, Куди ви зібралися, Я не все розчув, запитав він, сказали, що першими мають підійти сліпі, Так, але ми маємо підійти першими, щоб одержати їжу. Поранений сказав, А, розчарований, і відчув, як біль знову починає шматувати йому тіло. Лікар сказав, Залишайтеся тут, я піду, Я піду з тобою, сказала його дружина. Коли вони виходили з палати, один із тих, котрі прийшли з другого крила, запитав, Хто це, й перший сліпий йому відповів, Це лікар, лікар, який лікує очі, Чогось дотепнішого я ніколи не чув у своєму житті, сказав водій таксі, отже, нам дали лікаря, який не зможе вилікувати жодної з наших хвороб, Нам також дали водія таксі, який нікуди не зможе відвезти нас, тоном сарказму відповіла дівчина в чорних окулярах.

Ящик із їжею стояв у вестибюлі. Лікар попросив дружину, Проведи мене до вхідних дверей, Навіщо, Я хочу їм сказати, що ми маємо чоловіка з тяжкою інфекцією і не маємо засобів для її лікування, Пам'ятай про застереження, Так, але ж тут ідеться про цілком конкретний випадок, Ну то й що, Я теж маю сумніви, але наш обов'язок – спробувати. На зовнішньому майданчику сходів денне світло осліпило жінку й не тому, що було надто яскравим, у небі бігли темні хмари, схоже, збиралося на дощ, За такий короткий час я втратила звичку до світлого дня, подумала вона. У ту саму мить солдат крикнув їй від брами, Стійте, повертайтеся назад, я маю наказ стріляти й докинув тим самим тоном, наставивши на них гвинтівку, Сержанте, тут якісь люди хочуть вийти, Ми не хочемо вийти, заперечив лікар, Я раджу вам справді відмовитися від такого бажання, сказав сержант, наближаючись і зупинившись за стулками брами, запитав, У чому річ, Один із наших людей тяжко поранив ногу, рана в нього загноїлася, ми негайно потребуємо антибіотиків та інших ліків, Я маю дуже чіткий наказ, виходити нікому не дозволяється, вносити можна тільки їжу, Якщо інфекція посилиться, а це відбудеться майже напевне, хвороба може дуже швидко стати фатальною, Це питання не до мене, Тоді повідомте про це своїх начальників, Послухай-но мене, сліпий, хто має повідомити тобі одну річ, то це я, або ти негайно повернешся туди, звідки прийшов, або я накажу стріляти, Ходімо, сказала дружина, тут ти нічого не вдієш, вони не винні, вони переповнені страхом і підкоряються наказу, Я не вірю, що вони стрілятимуть, це суперечить

усім правилам людяності, Ліпше повір, бо тобі ще ніколи не доводилося стояти перед такою очевидною істиною, Послухайте, ви, там, гукнув сержант, я рахуватиму до трьох, якщо на рахунок три ви не зникнете з мого поля зору, тоді можете бути певні, що ви вже не повернетесь назад, оди-и-ин, два-а-а, три-и-и, ось так, тепер ви зрозуміли мене краще й, обернувшись до солдатів, додав, Навіть якби це був мій брат, він не пояснив, про кого йшлося, чи про чоловіка, який прийшов просити ліки, чи про того, хто мав заражену ногу. У палаті поранений запитав, чи йому передадуть ліки, А звідки вам відомо, що я пішов просити медикаменти, запитав лікар, Здогадався, адже ви лікар, сеньйоре, Мені дуже шкода, Тобто ви хочете сказати, що ліків не буде, Атож, їх не буде, Он як.

Кількість їжі була точно розрахована на п'ятьох осіб. Там були пляшки з молоком і галети, але той, хто розраховував порції, забув покласти в них склянки, не було й тарілок і навіть ложок та виделок, певно, вони мали надійти, коли принесуть обід. Дружина лікаря дала пити пораненому, але його вирвало. Водій таксі заявив, що молоко йому не до вподоби, він хотів кави. Декотрі, поївши, знову лягли, перший сліпий повів дружину знайомитися з приміщенням, вони єдині вийшли з палати. Продавець аптеки попросив дозволу поговорити із сеньйором доктором, він хотів знати, чи сеньйор доктор має про хворобу певну усталену думку. Я не знаю точно, що, власне, можна назвати хворобою, почав лікар, намагаючись уточнити тему розмови, а потім, значно спрощуючи, підвів підсумок усьому тому, про що довідався з книжок, перш ніж осліпнути. За кілька ліжок попереду водій таксі уважно слухав, а коли лікар закінчив свою розповідь, то сказав, Думаю, з нами сталося те, що засмітилися канали, які ведуть від очей до мозку, Йолоп, обурено пробурчав продавець аптеки, Хто знає, несамохіть усміхнувся лікар, насправді очі – це всього лише лінзи, об'єктиви, насправді мозок є тим органом, яким ми бачимо, а от щодо каналів, то вони й справді можуть засмітитися, як зауважив цей сеньйор, Те саме відбувається з карбюратором, якщо бензин не може до нього пробитися, то двигун не працює, й автомобіль не їде, Як бачите, нема нічого простішого, сказав лікар продавцеві аптеки, І скільки часу, сеньйоре доктор, таке буде відбуватися з нами, запитала покоївка готелю, Принаймні доти, доки до нас не повернеться зір, А не повернеться він довго, Чесно кажучи, я не думаю, що комусь про це відомо, То це хвороба тимчасова, чи вона триватиме завжди, Хіба я знаю. Покоївка готелю зітхнула і сказала через кілька хвилин, Мені також хотілося б знати, що сталося з тією дівчиною, з якою дівчиною, запитав продавець аптеки, Дівчиною з готелю, вона справила на мене велике враження в тому номері, гола-голісінька, ніби щойно народилася на світ, на ній були лише чорні окуляри, й вона лементувала, що втратила зір, це вона, мабуть, і заразила мене сліпотю. Дружина лікаря подивилася на дівчину в чорних окулярах, побачила, як вона повільно скинула їх, намагаючись, щоб її рух був непомітним і заховала їх під подушку, водночас запитуючи в зизоого хлопчика, Хочеш іще одну галету. Уперше, відколи вона сюди увійшла, дружина лікаря спізнала таке відчуття, ніби дивиться в мікроскоп і спостерігає за поведінкою істот, які навіть не підозрюють про її присутність, і це несподівано видалося їй негідним, безсоромним, Я не маю права дивитися на тих, хто не може дивитися на мене, подумала вона. Тремтячою рукою дівчина закапала собі в очі кілька крапель своєї мікстури. У такий спосіб вона могла переконати себе в тому, що то не сльози капають із її очей.

Коли через кілька годин гучномовець оголосив, що можна йти забрати обід, перший сліпий і водій таксі зголосилися виконати цю місію, для якої зір не був необхідним, вистачало й почуття дотику. Ящики стояли далеко від дверей, що сполучали вестибюль із коридором, щоб натрапити на них, сліпцям довелося повзати навкарачки, замітаючи підлогу перед собою простягнутою рукою, тоді як друга рука утворювала третю лапу, проте повернення до палати вже не становило для них труднощів, бо дружині лікаря спала одна думка, яку вона ретельно реалізувала, подержи одну з ковдр на смуги й виготовивши з них щось подібне до мотузки, один із кінців якої вона прив'язала до зовнішньої ручки дверей їхньої палати, тоді як другий щоразу прив'язували до щиколотки того чоловіка або жінки, які виходили забрати їжу. Цього разу по їжу пішли двоє чоловіків, вони повернулися з тарілками, ложками й виделками, проте харчів знову дали лише на п'ятьох, найімовірнішим було, що сержант, який командував вартою, не знав, що тут з'явилися ще шестеро людей, бо постійно перебуваючи поза брамою й навіть пильно стежачи за тим, що відбувається за головними дверима, він міг побачити хіба що випадково, як у темному вестибюлі кілька людей перейшли з одного крила в друге. Водій таксі зголосився піти вимагати ті порції їжі, яких бракувало, й пішов сам-один, нікого не попросивши супроводжувати його, Нас не п'ятеро, нас одинадцять, крикнув він, звертаючись до солдатів, і той самий сержант відповів йому звідти, Заспокойтеся, скоро вас буде набагато більше, сказав він тоном, який здався водієві таксі знущальним, судячи з тих слів, якими він переказав свою розмову із сержантом, коли повернувся до палати, Схоже, він глузував із мене. Вони поділили п'ять порцій їжі на десятьох, бо поранений і далі відмовлявся їсти й лише просив пити, просив, щоб йому зволожували водою рот. Шкіра в нього горіла вогнем. Оскільки він не міг довго терпіти доторк важкої ковдри до рани, то раз у раз відкривав ногу, але холодне повітря, що панувало в палаті, примушувало його знову закривати її, і так минали години. Він знову й знову стогнав, судомно задихаючись, так ніби постійний лютий біль зненацька вихлюпувався назовні, перш ніж він устигав схопити його й утримати в межах стерпного.

Усередині дня прийшли ще троє сліпих, яких виштовхали з іншого крила. Однією з них була реєстраторка консультації офтальмолога, яку дружина лікаря впізнала відразу, а двоє інших, так вирішила доля, були чоловік, який розважався з дівчиною в чорних окулярах у готелі, й той брутальний поліцей, що доставив її додому. Вони встигли лише дійти до ліжок і сісти на них, навантаження, реєстраторка консультації розпачливо плакала, двоє чоловіків мовчали, ніби досі не могли осмислити того, що з ними сталося, коли зненацька з вулиці почувся гучний гамір, накази, що віддавалися криками, гармидер із розлучених голосів. Сліпі з палати, всі, як один, обернули обличчя до дверей, чекаючи. Вони не могли бачити, проте знали, що відбудеться протягом наступних хвилин. Дружина лікаря, яка сиділа на ліжку поруч із чоловіком, тихо сказала, Зараз почнеться обіцяне пекло. Він стиснув її руку й прошепотів, Не відходь від мене, тепер ти нічого не зможеш удіяти. Крики стихли, тепер почувся невиразний гомін у вестибюлі, то були сліпі, яких гнали отарою і які наштовхувалися один на одного, застрягали у вузьких проміжках дверей, деякі втрачали напрямок руху й опинялися в інших палатах, але більшість, спотикаючись, окремими групами або один за одним, вимахуючи руками, так ніби йшли на дно, пропихалися до палати, наче їх заштовхував туди якийсь механізм. Деякі падали, й по них топтали. Затиснуті у вузькому проході, сліпі вихлюпувалися у проміжки між ліжками й там, немов човни, яким посеред шторму нарешті щастило

повернутися в гавань, розташовувалися на своїх якірних стоянках, тобто сідали на ліжко й уже не дозволяли сідати на них нікому, ті, хто запізнився, мали шукати собі іншого місця. З глибини приміщення лікар кричав, що існують ще палати, але ті небагато людей, яким не вистачило ліжок, боялися заблукати в лабіринті, що, як вони собі уявляли, складався із зал, коридорів, зачинених дверей, східців, які давали про себе знати лише в останню мить. Зрештою вони розуміли, що не можуть залишитися тут, і з великими зусиллями напромацки шукаючи двері, крізь які сюди увійшли, наважувалися вирушити в невідомість. У пошуках безпечного притулку сліпі з другої групи, яких було п'ять, мали можливість захопити порожні ліжка, які стояли між ними та першою групою. Лише поранений залишився ізольованим, без протекції, на чотирнадцятому ліжку з лівого боку.

Через чверть години, коли стих плач, нарікання, шарудіння людей, які вмошувалися на ліжках, тиша й спокій повернулися до палати. Усі ліжка були тепер зайняті. Надходив вечір, і бліде світло ламп, здавалося, стало яскравішим. Так само, як і в перший день, були повторені інструкції щодо того, як має бути організоване життя в палатах, і ті правила, яким повинні підкорятися інтерновані, Уряд жалкує, що йому доводиться енергійно запроваджувати в життя заходи, які він вважає своїм правом і своїм обов'язком, усіма можливими засобами захищати населення від кризи, яку ми нині переживаємо й так далі, й таке інше. Коли голос у гучномовці замовк, знявся обурений хор протестів, Нас ув'язнено, Ми тут усі померемо, Вони не мають права, Де ті лікарі, яких нам обіцяно. Це була новина, що влада пообіцяла інтернованим медичну допомогу, чи навіть цілковите одужання. Лікар не сказав, що якщо вони потребують лікування, то лікар ось тут, перед ними. І більш ніколи такого не скаже. Лікареві не досить мати руки, лікар лікує фармацевтичними препаратами, мікстурами, сполуками хімічних речовин, сумішами, виготовленими з того або з того, а тут немає нічого подібного, немає навіть надії роздобути бодай якісь ліки. Він не має навіть очей, якими міг би помітити, що колір шкіри в його пацієнта занадто блідий або колір периферійної циркуляції його крові надто червоний, скільки разів, без потреби здійснювати ретельне обстеження, ці зовнішні ознаки відповідали повній клінічній історії хвороби, а забарвлення слизистих оболонок і пігментів із високою ймовірністю підказувало успішний діагноз. Але від такої хвороби, як сліпота, рятунку нема. Оскільки тепер ближні ліжка були всі зайняті, дружина більш не могла розповідати йому про те, що там відбувається, але він відчував, що середовище стало напруженим, важким, просякнутим можливістю конфлікту, який принесли із собою останні сліпі. Атмосфера в палаті також зробилася надто густою, у ній плавали важкі й повільні запахи, що іноді переходили в нестерпний сморід. А що тут буде через тиждень, запитав він себе, і його опанував страх, коли він уявив собі, що через тиждень вони все ще перебуватимуть у цьому місці, Навіть якби не було труднощів із постачанням їжі, а немає жодної певності в тому, що їх не буде, я дуже сумніваюся, наприклад, що ті, хто наглядає за нами із зовнішнього світу завжди знатимуть, скільки нас тут є, і виникає питання, в який спосіб будуть розв'язані проблеми гігієни, я вже не говорю про те, як ми будемо митися, люди, що осліпли лише кілька днів тому й не мають жодної допомоги, чи діятимуть тут душеві й протягом якого часу вони будуть справними, а проблема сміття й покидьків, а якщо ще й закупоряться нужники, то вся ця будівля неминуче перетвориться на клоаку. Він потер обличчя долонями й відчув жорстку щетину бороди, не голеної протягом трьох днів, Ліпше хай буде так, не думаю, що вони пристануть на мою

пропозицію й передадуть нам леза та ножиці. Він мав у своїй валізі все необхідне для того, щоб поголитися, проте розумів, що було б помилкою це зробити, Бо де я міг би поголитися, де, не тут же, в палаті, посеред усього цього народу, немає сумніву, що дружина змогла б поголити мене, але незабаром усі інші помітили б це й здивувалися б, що тут є людина, спроможна надавати такі послуги, а там усередині, в душових, навіть уявити собі неможливо, о Господи, без очей, що я міг би там побачити, крім неясних тіней, дивитися в дзеркало, бачити там розмиту пляму й казати собі, Це моє обличчя, а все, що світліше за ту темну пляму, мені не належить.

Вигуки протесту потроху стихли, хтось прийшов з іншої палати й запитав, чи залишилися якісь рештки від їжі, й водій таксі йому відповів, Ані крихти, а продавець аптеки, щоб виявити добру волю, пом'якшив свою заперечливу відповідь, сказавши, Можливо, ще принесуть. Проте ніхто нічого не приніс. Настала ніч. Із зовнішнього світу ані їжі, ані слів. Почулися якісь крики в сусідній палаті, потім настала тиша, якщо хтось плакав, то плакав дуже тихо, плач не проникав крізь стіни. Дружина лікаря підійшла подивитися, як почувається хворий. Це я, сказала вона й обережно підняла ковдру. Нога мала жакликий вигляд, опухла від самого стегна, рана утворювала чорне коло з червоними кривавими плямами, вона дуже збільшилася, так ніби м'ясо виштовхувалося зсередини. Від неї ширився запах, водночас гнилий і солодкавий, Як ви себе почуваєте, запитала дружина лікаря, Дякую, що прийшли запитати про це, Скажіть мені, як ви себе почуваєте, Погано, Нога вам болить, І так, і ні, Поясніть краще, Вона болить, але відчуття таке, ніби нога мені не належить, вона ніби відокремлена від тіла, я не знаю, як вам пояснити, це надзвичайно дивне відчуття, ніби я тут лежу й бачу, як мені болить нога, Це лихоманка, Мабуть, що так, Тепер спробуйте заснути. Дружина лікаря поклала хворому долоню на голову, потім зробила рух, щоб відійти, але не встигла навіть сказати хворому добраніч, він схопив її за руку й потяг до себе, примусивши її наблизити обличчя, Я знаю, сеньйоро, що ви бачите, сказав він дуже тихим голосом. Дружина лікаря здригнулася від подиву й прошепотіла, Ви помиляєтеся, звідки ви взяли цю думку, я бачу рівно стільки, скільки бачать усі інші, що тут перебувають, Ні, не намагайтеся одурити мене, сеньйоро, я знаю, що ви бачите, але будьте спокійні, я нікому про це не скажу, Засніть, засніть, Ви не довіряєте мені, Довіряю, Не можна довіряти слову шахрая, Я ж сказала, що довіряю вам, Чому ж тоді ви не скажете мені правду, Завтра поговоримо, а тепер спить, Якщо завтра для мене буде, Не думаймо про найгірше, Думаю, що лихоманка подумає за мене. Дружина лікаря повернулася до чоловіка й прошепотіла йому на вухо, Рана має жакликий вигляд, це гангрена, Мені здається мало ймовірним, щоб гангрена виникла за такий короткий час, Рана є такою, якою є, вона має дуже поганий вигляд, А ми тут, сказав лікар добре чутиим голосом, нічого не спроможні вдіяти, сліпота наче зв'язала нас по руках і ногах. З чотирнадцятого ліжка, з лівого боку, хворий йому відповів, А мене ніхто не зв'язував, сеньйоре доктор.

Минали години, й один за одним сліпці засинали. Деякі накривали голову ковдрою, ніби хотіли, щоб темрява, справжня чорна темрява могла остаточно погасити ті тьмяні цятки, в які перетворилися їхні очі. Три лампи, підвішені під високою стелею, недосяжні для сліпих, відкидали на ліжка брудне жовтаве світло, неспроможне навіть утворювати тіні. Сорок осіб спали або розпачливо намагалися заснути, деякі зітхали й щось шепотіли,

можливо, вони бачили уві сні щось омріяне, можливо, казали, Якщо це сон, то я не хочу прокидатися. Годинники в усіх зупинилися, вони забули їх накрутити чи вважали, що не варто більш їх накручувати, лише годинник дружини лікаря досі не зупинився. Минула вже третя година ранку. Дуже повільно, спираючись на лікті, крадій автомобілів підняв свій тулуб. Ногу він уже не відчував, відчував лише біль, решта ноги перестала йому належати. Вона задерев'яніла й не згиналася в коліні. Він перекотив тіло на бік здорової ноги, яка тепер звисала з ліжка, потім обхопивши її руками нижче стегна, спробував повернути в той самий бік хвору ногу. Наче зтрая вовків, що несподівано прокинулися, болі розбіглися на всі боки, щоб негайно повернутися до того внутрішнього кратера, з якого вони годувалися. Спираючись на руки, він потроху посунув тіло по матрацу в напрямку проходу між ліжками. Коли дотягнувся до підвищення над ніжками ліжка, то мусив перепочити. Він дихав важко, наче його мучила астма, голова йому хиталася між плечами, він не міг утримати її на них. Через кілька хвилин його дихання стало регулярнішим, і він почав повільно підійматися, спираючись на здорову ногу. Він знав, що друга нічим не стане йому в пригоді, що він муситиме тягти її за собою повсюди, куди захоче йти. Відчув запаморочення голови, невтримне тремтіння опанувало йому все тіло, від холоду й лихоманки в нього зацокотіли зуби. Хапаючись за спинки ліжок, із великими труднощами пересуваючись від одного до іншого, він пропихався між сонними людьми, тягнучи за собою, наче мішок, поранену ногу. Ніхто його не помітив, ніхто не запитав, Куди йдеш ти о цій годині, а якби хтось його про це запитав, то він знав, як йому відповісти, Йду відлвити, сказав би він, він би лише не хотів, щоб його покликкала дружина лікаря, їй би він не міг збрехати, він мусив би поділитися з нею наміром, що виник у його голові, Я неспроможний більше тут гнити, я визнаю, що ваш чоловік зробив для мене все, що міг, проте коли мені треба було вкрати автомобіль, я не просив когось іншого, щоб він його для мене вкрав, тепер та сама історія, я сам повинен до них підійти, коли вони побачать мене в такому стані, то відразу зрозуміють, що я почуваю себе погано, вони посадять мене в карету швидкої допомоги й відвезуть до лікарні, немає сумніву в тому, що існує лікарня лише для сліпих, ще один сліпий не становитиме для них ніякої різниці, вони вилікують мою ногу, мені розповідали, що вони лікують навіть засуджених на смерть, якщо хтось із них захворіє на апендицит, вони спочатку зроблять йому операцію, а вже потім страчують, щоб він помер чоловіком здоровим, те саме відбудеться й зі мною, якщо вони захочуть, то можуть знову повернути мене сюди, мені, зрештою, байдуже. Він просувався між ліжками далі, стиснувши зуби, щоб не застогнати, й не зміг утримати болісний зойк, коли, дійшовши до кінця ряду, утратив рівновагу й упав. Він помилився, рахуючи ліжка, сподівався спертися на ще одне, а сперся на порожнечу. Упавши на підлогу, не ворухився доти, доки не переконався, що ніхто не почув гуркіт від його падіння. Потім зрозумів, що перебуває в позі, надзвичайно зручній для сліпого, якщо він пересуватиметься навкарачки, то легко знаходитиме собі дорогу. Він повз у такий спосіб доти, доки добувся до вестибюля, там зупинився обміркувати, що він робитиме далі, чи покликати спочатку людей біля брами, чи наблизитися до сходинок, скориставшись мотузкою, яка правила за поручні й ще, безперечно, там була. Він дуже добре знав, що якщо він покличе звідси й попросить допомоги, йому накажуть негайно повертатися назад, проте альтернатива мати за єдину точку опори мотузку, яка обвисла й розгойдувалася, після того як він стільки намучився, навіть просуваючись між нерухожими й надійними ліжками, примусила його засумніватися. Через

кілька хвилин йому здалося, ніби він знайшов рішення, Я полізу навкарачки, подумав він, під мотузкою, вряди-годи підійматиму руку, аби переконатися, що рухаюся правильно, це як і в тому випадку, коли доводиться красти автомобіль, завжди можна вигадати найкращий спосіб. Цілком несподівано совість у нього прокинулася й суворо дорікнула йому за те, що він виявився спроможним украсти автомобіль у бідолашного сліпого, Якщо я тепер потрапив у цю халепу, став міркувати він, то зовсім не тому, що хотів украсти в нього автомобіль, а тому, що захотів відпровадити його додому, ось тут і була моя найбільша помилка. Він не був готовий до казуїстичних дебатів, його аргументи були прості й очевидні, Сліпий – особа священна, сліпого грабувати не можна. У технічному розумінні, я його й не пограбував, бо ані він не мав автомобіля у своїх руках, ані я не приставляв йому пістолета до скроні, Облиш свої софізми, пробурчала його совість, і йди туди, куди ти повинен іти.

Прохолодне повітря світанку освіжило йому обличчя. Як добре дихається там, зовні, подумав він. Йому здалося, ніби нога йому болить набагато менше, але це його не здивувало, таке з ним бувало й раніше, причому не один раз. Він був уже на зовнішньому майданчику сходів, незабаром він доповзе й до приступок, Це буде найважче, подумав він, спуститися по приступках головою вперед. Він підняв руку, аби переконатися, що мотузка досі над ним і поповз уперед. Як він і передбачав, йому було дуже нелегко перелазити з приступки на приступку, головним чином через хвору ногу, яка не допомагала йому просуватися вперед, і йому довелося витерпіти нелегке випробування, коли його рука послизнулася на приступці на середині східців, тіло нахилилося вбік, і мертва вага клятої ноги потягла його вперед. Біль повернувся негайно, ріжучи його пилкою й молотком забиваючи йому в тіло цвяхи, й він навіть не міг зрозуміти, як йому пощастило утриматися від крику. Протягом кількох хвилин він лежав долілиць, притиснувшись обличчям до землі. Сильний наземний вітер примусив його затремтіти. Він мав на тілі лише сорочку й труси. Рана перебувала в повному контакті із землею, й він подумав, Вона може підхопити інфекцію, то була дурна думка, він уже не пам'ятав, що тягнув її по землі від самої палати, Зрештою, це не має ваги, вони почнуть лікувати мене раніше, ніж вона загноїться, подумав він потім, заспокоюючи себе, й перекинувся на бік, щоб зручніше було дотягтися до мотузки. Він її не знайшов. Він забув, що перебуває в перпендикулярній позиції щодо неї, після того як скотився по сходах, але інстинкт підказав йому, що він має перебувати там, де був. Потім у нього виникла думка, яка підказала йому сісти й повільно пересунутися, аж поки він доторкнувся попереком до першої приступки і з радісним відчуттям перемоги намацав піднятою рукою жорстку поверхню мотузки. Либонь, це ж такі відчуття допомогло йому майже відразу відкрити пересування в такий спосіб, щоб рана не доторкалася до землі, обернутися спиною до брами й користуючись руками, немов милицями, як робили колись інваліди зі скаліченими ногами, пересувати невеличкими рухами тіло, яке сидить на землі. Пересувати його задом наперед, бо в цьому випадку, як і в інших, тягти було набагато легше, аніж штовхати. При пересуванні в такий спосіб нога боліла менше, крім того допомагав легкий нахил землі, що спадала в напрямку виходу. Щодо мотузки, то не було найменшої небезпеки її втратити, адже тепер вона майже торкалася голови. Він запитав себе, чи ще далеко йому до брами, адже було б набагато швидше пересуватися на своїй нозі, а ще ліпше на обох, аніж стрибати на руках-милицях на відстань у півдолоні, а то й менше. На мить забувши, що він сліпий, він обернув голову, щоб оцінити, скільки ще йому

треба буде подолати метрів, і нашттовхнувся на ту саму білу й непроникну імлу. Зараз ніч чи день, запитав він себе, якщо день, то вони вже мене побачили, крім того я сьогодні з'їв лише невеличкий обід, і відтоді минуло вже багато годин. Його дивувала логіка міркувань, яку він відкрив у своїй особі, швидкість і точність думок, він бачив себе зовсім іншим чоловіком, і якби не прикрив випадок із ногою, то міг би заприсягтися, що ще ніколи у своєму житті не почувався так добре. Його спина вдарилася об нижню, оббиту залізом стулку брами. Він дістався до своєї мети. Солдатові, який сидів у будці вартового, щоб захиститися від холоду, почулися тихі звуки, які він не зміг упізнати, у всякому разі він навіть на думці не покладав, щоб вони могли долинути ізсередини, певно, то зашелестіло листя дерев, якими вітер дряпнув огорожу. Аж раптом до його вух знову долинув шум, але він був зовсім інший. Удар, стукіт, якщо бути точнішим, цей звук не міг належати вітрові. Знервований солдат вийшов із будки, звівши курок автомата, й подивився в бік брами. Він не побачив нічого. Звук, проте, повторився, уже сильніший, ніби хтось дряпав нігтями по жорсткій поверхні. Стулка брами, подумав вартовий. Він ступив крок у напрямку похідного шатра, в якому спав сержант, але його зупинила думка, що якби він оголосив фальшиву тривогу, то йому добре дісталось б, сержанти не любляють, коли їх будять, навіть якщо для цього є причина. Він знову обернув погляд до брами й став напружено спостерігати. Дуже повільно в проміжку між двома металевими вертикальними стулками брами стало з'являтися біле обличчя. Обличчя сліпого. Страх заморозив кров у солдата, й саме страх примусив його підняти зброю й майже впритул випустити чергу з автомата.

Оглушливий гуркіт пострілу майже негайно підняв усіх людей, які спали в наметах, напіводягнених солдатів, яким було доручено охороняти божевільню й тих, що перебували в ній. Сержант уже взяв на себе команду, Що то був за гуркіт, Сліпий, сліпий, пробелькотів солдат, Де, Он там, показав солдат стволом автомата, Я нічого не бачу, Він був там, я його бачив. Солдати уже встигли екіпіруватися й, виструнчившись у лінію з автоматами наготові, чекали наказів, Увімкніть прожектор, наказав сержант. Один із солдатів піднявся в кузов вантажівки. Через секунду сліпучий промінь осяяв браму та передню стіну будівлі. Ніде нічого, йолопе, сказав сержант і кинув ще кілька солдатських люб'язних фраз у тому самому стилі, але тут побачив, що під брамою розповзається у сліпучому світлі чорна калюжа, Ти когось убив, сказав він. Потім, пригадавши, що йому доручено віддавати категоричні накази, промовив, Відійдіть назад, цей труп може поширювати заразу. Солдати відступили назад, налякані, але не відводили погляду від калюжі крові, яка повільно розповзалася між дрібною бруківкою біля брами. Думаю, той чоловік уже мертвий, припустив сержант, Та певно, що мертвий, відповів солдат, тепер задоволений своїм влучним пострілом. У цю мить інший солдат нервово викрикнув, Сержанте, сержанте, подивіться туди. На зовнішньому майданчику сходів стояли у сліпучому світлі прожектора більше десятка сліпих. Ні кроку вперед, загорлав сержант, якщо ступите бодай крок, зроблю з усіх решето. У вікнах будинків, що стояли навпроти, з'явилися люди, розбуджені пострілами, й перелякано дивилися, що там діється. Тоді сержант викрикнув, Четверо чоловіків нехай вийдуть і заберуть труп. Позаяк сліпі не могли домовитися між собою, то вперед рушили шестеро. Я сказав четверо, істерично заволав сержант. Сліпі обмацали один одного, знову обмацали і двоє з них залишилися на місці. Інші рушили вперед, тримаючись за мотузку.

Мусимо пошукати, чи знайдеться тут якась лопата або мотика, або щось таке, чим можна копати землю, сказав лікар. Був ранок, вони з великими зусиллями перенесли труп за будинок і поклали його на землю, на сміття та опале листя. Тепер треба було поховати його. Лише дружина лікаря знала, в якому стані перебував мертвий, обличчя й череп розтрощені автоматною чергою, три дірки від куль у шиї і в грудях. Вона також знала, що в усій будівлі не було нічого такого, чим би можна було викопати могилу. Вона обійшла всю територію, яка була їм відведена, і не знайшла нічого, крім залізного лома. Він міг допомогти, але його було не досить. І вона побачила також за зачиненими вікнами коридору, який тягся понад крилом, відведеним для підозрюваних у зараженні сліпотою, нижчими по той бік території, перелякані обличчя людей, які чекали свого часу, тієї неминучої миті, коли їм доведеться сказати іншим, Я осліп, або якщо вони намагатимуться приховати те, що з ними відбулося, їх викаже помилковий рух голови або невинуватне зіткнення з кимось, хто ще не втратив зору. Про все це лікареві було відомо, фраза, яку він промовив, була частиною маскування для обох, відтепер дружина могла сказати, А якщо ми попросимо в солдатів, щоб укинули нам сюди лопату, Це добра думка, спробуймо, й усі погодилися, що так, це добра думка, лише дівчина в чорних окулярах не промовила жодного слова на тему лопати або мотики, уся її балачка досі обмежувалася лише сльозами й плачем. Я, я винна в тому, що він помер, плакала вона, й то була правда, заперечувати їй було не можна, але також не випадає сумніватися в тому, якщо це може послужити їй розрадою, що якби перед кожним своїм учинком ми намагалися передбачити всі його наслідки, насамперед нехайні, потім імовірні, потім уявні, то ми навіть не зворухнулися б із того місця, де нас зупинила б перша думка про наслідки. Добрі та погані результати наших фраз і дій розподіляються і, треба сподіватися, розподіляються рівномірно й виважено, на всі дні майбутнього, включаючи ті нескінченні, що звільняються від нашої присутності, й ми не зможемо ані похвалити себе, ані осудити, саме це деякі люди й називають безсмертям, про яке стільки говорять. Проте цей чоловік помер, і його треба поховати. Тому лікар та його дружина зголосилися вести переговори, а невтішна дівчина в чорних окулярах сказала, що піде з ними. Щоб не так мучила совість. Щойно вони з'явилися на виду, на виході з дверей, як солдат закричав їм, Стійте, і так, наче боявся, що це словесне застереження, попри свою категоричність, не буде сприйняте, вистрелив у повітря. Налякані, вони відступили в затінок вестибюля, за товсті дерев'яні стулки відчинених дверей. Після цього дружина лікаря сама просунулася вперед, туди, де вона могла спостерігати за рухами солдата і вчасно відступити назад у разі потреби, У нас немає чим закопати мерця, сказала вона, нам потрібна лопата. Біля брами, але з протилежного боку, де застрелили сліпого, з'явився інший військовий. То був сержант, але не той, що раніше, Чого ви хочете, закричав він, Нам потрібна лопата або мотика, Ані лопати, ані мотики в нас немає, ідіть звідси геть, Нам треба закопати мертвого, Не закопуйте його, залиште, нехай гние, Якщо ми залишимо його там, де він є, він отруїть повітря, А навіщо вам добре повітря, Повітря не стоїть на місці, воно й у вас буде таким, як і в нас. Її аргументи примусили сержанта замислитись. Він замінив іншого сержанта, який осліп і якого негайно переправили туди, де збирали своїх хворих війська сухопутного призначення. Тут варто зазначити, що військово-повітряні та військово-морські сили також мають, кожна окремо, свої центри лікування інфекцій, проте менші за розміром та

значущістю, позаяк відповідні збройні сили мають значно менше людей, Вона має слухність, подумав сержант, у цьому випадку будь-які застережні заходи можуть виявитися недостатніми. Двоє солдатів у протигазах уже вилили на калюжу крові дві повні бутилі аміаку, випари якого досі витискали сльози на очах у персоналу й лоскотали слизисті оболонки в горлі та в носі. Нарешті сержант оголосив, Зараз щось придумаємо, А як буде з їжею, наважилася нагадати йому дружина лікаря, їжу ще не привезли, Уже в нашому крилі зібралося близько півсотні людей, ми голодні, а нам надсилають мізерну кількість, Питання з їжею не стосується війська, Але хтось повинен розв'язати цю ситуацію, уряд дав обіцянку годувати нас, Повертайтеся до себе всередину, я не хочу нікого бачити у дверях, Нам потрібна лопата, крикнула наостанок дружина лікаря, але сержант уже пішов. Був пізній ранок, коли в палаті почувся голос із гучномовця, Увага, увага, інтерновані зраділи, думали, що йдеться про їжу, але ні, йшлося про лопату, Нехай хтось прийде її забрати, але щоб не було ніяких груп, нехай вийде одна особа, Піду я, адже я розмовляла з ними раніше, сказала дружина лікаря. Коли вона вийшла на зовнішній майданчик сходів, то відразу побачила лопату. Судячи з того, що вона лежала ближче до брами, ніж до сходів, було очевидно, що її вкинули іззовні. Я не повинна забувати про те, що я сліпа, подумала дружина лікаря, Де вона, лопата, запитала, Спустися по сходах, а там я тобі підкажу, відповів сержант, дуже добре, а тепер іди в напрямку, в якому стоїш, отак, отак, трохи поверни праворуч, ні, ліворуч, трохи менше, трохи менше, тепер прямо, якщо ти анітрохи не звернеш убік, твій ніс опиниться якраз над нею, холодно, холодно, тепер тепло, гаряче, нехай тобі чорт, я ж сказав, щоб ти нікуди не відвертала, холодно, холодно, знову нагрівається, гаряче, все більш і більш гаряче, так, саме так, а тепер зроби півоберта, щоб я знову став тебе вести, я не хочу, щоб ти там стовбичила, наче ослиця перед екскаватором, а потім рушай у протилежний від брами бік, Ти не турбуйся так дуже, подумала вона, я піду звідси до дверей по прямій лінії, а якби ти навіть запідозрив, що я не сліпа, мені байдуже, адже ти не увійдеш сюди, щоб схопити мене. Вона закинула лопату за плечі, наче землекоп, який вирушає на свою працю, й рушила до дверей, не відхилившись від свого напрямку ні на крок, Сержанте, ви бачили, як вона йде, вигукнув один із солдатів, схоже навіть, що в неї є очі, Сліпі дуже швидко навчаються орієнтуватися в просторі, переконано пояснив йому сержант.

Знадобилося чимало зусиль, щоб викопати могилу. Земля була тверда, втоптана, густо переплетена корінням дерев. Копали по черзі водій таксі, два поліціанти й перший сліпий. Коли приходить смерть, то ми сподіваємося, що вона забере із собою ненависть і отруту, хоч і кажуть, що давня ненависть не вмирає, і ми маємо на це безліч доказів у літературі й житті, але те, що мало місце тут, не було, по суті, ненавистю, а тим більше давньою, бо чого варта крадіжка автомобіля супроти смерті того, хто його вкрав, а тим більше супроти жалюгідного стану, в якому він перебував, бо не потрібні очі для того, аби зрозуміти, що це обличчя не мало ані носа, ані рота. їм не вдалося викопати яму, глибшу за три п'яді. Вони мали б велику проблему, якби мрець був гладкий і в нього випинав живіт, але крадій автомобіля був худий, схожий на жердину з намотаними нутрощами, та ще й ослаблений постуванням протягом останніх днів, отож у яму, яку вони викопали, могли б поміститися двоє таких, як він. Надгробних промов не було, Треба було б поставити йому хрест, сказала дівчина в чорних окулярах, яку мучили докори сумління, але ніхто з присутніх тут не помітив, щоб покійник згадував про Бога чи про

релігію, тож усі воліли просто помовчати, ніхто не знав, чи існує якийсь інший спосіб ушанувати людину перед лицем смерті, а крім того візьміть до уваги, що виготовити хрест зовсім не так просто, як це собі уявляють, тут треба багато часу, й невідомо, скільки така робота забрала б його у сліпих, які навіть не знають, куди їм поставити ногу. Вони повернулися до палати. У місцях, де їм доводиться жити, якщо це не відкрите поле, як, наприклад, тут, на задньому подвір'ї, сліпі не блукають і не губляться, а легко знаходять усе, що їм треба в про-сторі, виставляючи наперед руку з розчепіреними пальцями, які ворухаться, наче антени в комах, і дуже навіть імовірно, наші найобдарованіші сліпці незабаром розвинуть у собі так званий фронтальний зір. Можна тільки подивуватися, як дружині лікаря, наприклад, щастить пересуватися й орієнтуватися в цьому справжньому лабіринті зал, закутнів і коридорів, як вона вміє завернути за ріг у точно визначеному місці, як добувається до потрібних дверей і відчиняє їх не вагаючись, як не потребує рахувати ліжка, щоб добутися до свого. Ось тепер вона сидить на ліжку чоловіка й розмовляє з ним, дуже тихим голосом, як зазвичай, по них видно, що вони люди освічені й завжди мають що сказати одне одному, вони зовсім не схожі на перше подружжя, на першого сліпого та його дружину, які після першої зворушливої сцени, коли вони зустрілися, майже не розмовляли, у них, либонь, нинішній смуток виявився сильнішим, аніж колишня любов, хоча з плином часу вони, певно, звикнуть до свого теперішнього становища. Хто не перестає повторювати, що він голодний, то це зизоокій хлопчик, хоч дівчина в чорних окулярах практично вихоплює їжу зі свого рота, щоб нагодувати його. Уже протягом багатьох годин малий не згадує про свою матір, але не випадає сумніватися, що він відчує її відсутність після того, як поїсть, коли тіло визволяється від егоїстичних і грубих потреб, які є результатом простої, але владної необхідності утримувати себе. Можливо, з причини того, що відбулося раннього ранку, чи з інших причин, незалежних від нашої волі, їм не принесли ящики зі сніданком. Тепер наближався час обіду, була майже година на годиннику, на який потай подивилася дружина лікаря, тож не випадало дивуватися, що нетерпіння шлункових соків спонукало кількох сліпих, як із цього крила, так і з іншого, піти у вестибюль і чекати там, коли буде доставлено їжу, і то з двох переконливих причин – однієї відвертої, про яку говорили одні, вони, мовляв, хочуть скоротити час доставки, й однієї прихованої, на яку сподівалися інші, бо ж відомо, що хто перший прибігає, тому дістається більше. Загалом було не менш як десятеро сліпих, що дослухалися, коли заскрипить брама, пропускаючи двох солдатів, які принесуть благословенні ящики. Проте, боячись раптової сліпоти, яка могла спостигнути їх від надмірної близькості сліпих, що чекали у вестибюлі, заражені з лівого крила не наважувалися вийти, а кількоро з них чекали за прочиненими дверима, коли надійде їхня черга. Час минав. Стомлені від чекання, кілька сліпих посідали на підлозі, згодом двоє або троє з них повернулися до палат. Незабаром після цього почулося непомилне скрипіння брами. Збуджені сліпі, налітаючи один на одного, стали рухатися туди, де з тих звуків, які до них долітали, визначили, що там двері, але несподівано, охоплені неясною тривогою, що вони не матимуть часу, аби пояснити своє перебування тут, зупинилися й безладно відступили назад, коли вже виразно стали чути кроки солдатів, які несли їжу, та озброєної варти, що їх супроводжувала.

Ще перебуваючи під враженням трагічної нічної події, солдати вирішили не залишати ящики під самими дверима, які виводили у два окремі крила – так

вони більшою або меншою мірою робили раніше, — а залишити їх у вестибюлі, мовляв, самі забирайте свої харчі і їжте собі на здоров'я. Різкий перехід від яскравого світла надворі до сутінок вестибюля перешкодив їм у першу мить побачити гурт сліпих. Проте вони побачили його майже відразу по тому. Заволавши від страху, солдати покинули ящики на підлозі й, наче божевільні, кинулися навтіки до дверей виходу. Двоє солдатів збройного супроводу, які чекали на майданчику сходів, відреагували на небезпеку зразково. Приборкавши, одному Богові відомо як, цілком пояснений страх, вони підійшли до дверей і спорожнили свої обойми. Сліпі почали падати один на одного, упавши, вони ще одержували кулі в тіло, далі це вже була даремна витрата набоїв, годі описати, як повільно все це відбувалося, одне тіло, інше тіло, здавалося, вони ніколи не перестануть падати, як іноді можна бачити в кіно або на телебаченні. Якби в солдата запитали, навіщо він витратив стільки куль, він би заприсягнувся на прапорі, що діяв із метою законного самозахисту, а до того ж він захищав двох неозброєних товаришів, котрі виконували гуманітарну місію й несподівано зазнали нападу від гурту сліпих, яких було набагато більше. Вони безладно кинулися втікати до брами під прикриттям рушничного вогню, яким прикривали їх інші солдати з пікету, тремтячими руками стріляючи з-поза залізних стулок, так ніби сліпці, що залишилися живими, були готові кинутися в напад і помститися за смерть товаришів. Блідий від страху, один із тих, що стріляли, сказав, Я не повернуся туди, навіть якби мені загрожували смертною карою, і таки не повернувся. Бо незабаром у той же таки день, уже в кінці вечора, коли настав час здавати зброю, він приєднався до сліпих, і йому ще пощастило, що він належав до війська, бо якби він до нього не належав, йому довелося б залишитися тут, у товаристві сліпих співвітчизників, чиїх колег він постріляв з автомата, й одному Богові відомо, що вони з ним зробили б. Зі свого боку, сержант сказав, Ліпше було б дозволити їм померти з голоду, мертва гадюка вже нікого не отруїть. Ми знаємо, що багато там так говорили й думали, на щастя, дорогоцінні рештки людяності примусили сержанта змінити думку, Відтепер ми залишатимемо ящики з їжею напівдорозі, а тих, хто приходитиме забрати їх, ми триматимемо під пильним наглядом, і при будь-якому підозрілому русі відкриватимемо вогонь. Він попрямував до командного пункту, взяв у руки мікрофон і пригадуючи все те, що йому доводилося чути за більш або менш подібних обставин, щоб якомога ліпше зчепити слова, сказав, Військо шкодує, що йому довелося збройно придушити бунтівне заворушення, відповідальне за створення небезпечної ситуації, за що на ньому не лежить ані прямої, ані непрямої провини, і заявляє, що від сьогодні інтерновані забиратимуть їжу поза будинком, будучи попереджені, що муситимуть терпіти всі наслідки у випадку будь-яких спроб змінити умови усталеного розпорядку, як це сталося сьогодні, а також минулої ночі. Він зробив паузу, достоту не знаючи, як йому закінчити свою промову, безперечно, забувши потрібні для цього слова й лише повторивши двічі, А ми не винні, ми таки зовсім невинні.

Тріскотіння пострілів, багаторазово підсилених в обмеженому просторі вестибюля, спричинило великий страх усередині будівлі. У перші хвилини люди думали, що солдати вдеруться до палат, скошуючи кулями все, що трапиться їм на шляху, уряд, певно, змінив свої наміри, вирішив здійснити масову ліквідацію небезпечних хворих, були такі, що поховалися під ліжку, інші від моторошного страху позавмирили на місці, неспроможні ворухнутися, ще інші думали, що ліпше нехай буде так, якщо здоров'я кепське, то нехай ліпше не буде ніякого, якщо людина так чи так приречена

на смерть, то нехай вона прийде якнайскоріш. Найпершими відреагували на те, що сталося, заражені. Спочатку вони кинулися навтіки, коли розпочалася стрілянина, але тиша, яка потім настала, підбадьорила їх повернутися, й вони знову наблизилися до дверей, які виходили у вестибюль. Вони побачили навалені одне на одне тіла, звивисті струмки крові, що текли по вимощеній цеглою підлозі, наче були живими, і ящики з їжею. Голод підштовхнув їх уперед, вони побачили перед собою омріяні харчі, щоправда, вони були призначені для сліпих, харчі для них, згідно з установленим розпорядком, мали принести пізніше, але тепер про розпорядок усі забули, ніхто нас не бачить, а хто перший схопить здобич, тому вона й дістанеться, так казали люди стародавні повсюди й завжди, а люди стародавні добре розумілися на цих речах. Проте голод мав силу примусити їх ступити лише три кроки, після чого втрутився тверезий глузд і остеріг їх, що небезпека чигала саме тут на людей необачних, у цих трупах, що втратили життя, а насамперед у цій крові, бо хто міг знати, які випари, які еманції, які отруйні міазми вже поширилися від мертвої плоті сліпих. Вони мертві, вони нічого нам зробити не можуть, сказав хтось із наміром заспокоїти себе самого та інших, але ліпше б він цього не казав, сліпі й справді були мертвими, вони були неспроможні ані рухатися, ані дихати, але хто нас міг би переконати в тому, що ця біла сліпота не була захворюванням духу, а якщо так, якщо ми приймемо цю гіпотезу, то ніколи духи сліпих не були такими вільними, як тепер, адже вони покинули свої тіла й могли робити все, чого їм захочеться, а передусім зло, що його, як відомо всьому світові, робити найлегше. Але ящики з їжею, що там стояли, невтримно приваблювали до себе погляди, а шунок завжди приводить резони такого калібру, які відкинути неможливо. З одного ящика витікала біла рідина, яка помалу наближалася до рівчаків крові, за всіма своїми ознаками то було молоко, колір якого ні з чим не сплутаєш. Більш хоробрі чи більш схильні до фаталізму, а провести різницю між першим і другим буває нелегко, уже доторкнулися жадібними руками до першого ящика, коли у дверях, що відчинялися в інше крило, з'явилися кілька сліпих. Як відомо, у страху великі очі, а за тих похмурих обставин усе здавалося можливим, і не дивно, що двом зараженим, які наважилися на глибоку розвідку, здалося, ніби мерці підвелися на ноги, звичайно ж, такі самі сліпі, як і раніш, але набагато небезпечніші, адже вони були опановані духом помсти. Двоє сміливців обачно й мовчки відступили до дверей свого крила, можливо, сліпі насамперед приділять увагу своїм мерцям, як того вимагають гуманність і звичай, а якщо й ні, то, можливо, з огляду на свою сліпоту, залишать бодай одну маленьку коробку, адже заражених у будинку було зовсім мало, можливо, найліпшим виходом із цієї ситуації було б попросити сліпих, Будь ласка, майте жалість, залиште бодай одну маленьку коробку для нас, бо вельми ймовірно, що вони більше не принесуть сюди їжі після того, що сталося. Сліпі рухалися, як зазвичай рухаються сліпі, обмацуючи все навколо, спотикаючись, тягнучи ноги, але так, ніби вони були організовані, уміли ефективно розподілити між собою ролі, одні з них, ковзаючи у липучій суміші з крові та молока, почали витягувати трупи на прилеглу територію, інші зайнялися ящиками й забрали усі вісім, залишені солдатами. Серед сліпих була жінка, яка, здавалося, перебувала водночас повсюди, допомагаючи збирати ящики, і, схоже, керуючи цими людьми, що, звичайно, було неможливим для сліпої, й випадково чи умисне, кілька разів обертала голову до двох заражених, так ніби могла їх бачити чи відчувала їхню присутність. Через короткий час вестибюль був порожній, і про недавні події нагадувала лише велика калюжа крові та ще одна маленька біла калюжка розлитого молока, що доторкалася до великої, а крім того на

підлозі залишилося чимало слідів від підшов, червоних або просто вологих. Заражені сумирно зачинили за собою двері й рушили на пошуки бодай якихось решток їжі, перебуваючи в такому розпачі, що один із них мало не сказав, Якщо нам усе одно судилося осліпнути, якщо така наша доля, то чи нам відразу не приєднатися до сліпих, бо там принаймні дадуть щось поїсти, Можливо, солдати щось принесуть і нам, сказав другий, А ти служив у війську, запитав перший, Ні, Воно й видно.

Беручи до уваги, що вбиті належали до обох палат, мешканці першої й другої зійшлися вирішити, чи спершу вони поїдять, а потім закопають мерців чи навпаки. Здавалося, нікого не цікавило, хто помер. П'ятеро з дев'ятох перед цим розташувалися в другій палаті, й ніхто не знав, чи були вони з кимось знайомі раніше, а якщо ні, то чи мали час і настрої, щоб познайомитися вже тут. Дружина лікаря не пам'ятала, щоби бачила їх, коли вони прибули. Щодо чотирьох інших, то цих вона пам'ятала добре, вони спали з нею, так би мовити, під одним дахом, хоча про одного вона нічого, крім цього не знала, і як вона могла про нього знати, адже чоловік, який себе шанує, не стане розповідати першій зустрічній особі, як він кохався в номері готелю з дівчиною в чорних окулярах, а та, у свою чергу, якщо це справді вона, не могла навіть подумати, що перебуває так близько від того, в чиїх обіймах світ затулився від неї білою завісою. Трьома іншими мерцями були водій таксі та два працівники поліції, троє дужих чоловіків, спроможних і за себе постояти, й з огляду на свої професійні обов'язки подбати про інших, хай і кожен по-своєму, і ось вони тут, жорстоко скошені нещадною долею і тепер чекають, що буде з ними далі. їм доведеться зачекати, поки ті, що залишилися живі, закінчать їсти, й то не з причини узвичаєного егоїзму живих, а тому що хтось дійшов цілком слушного висновку, що поховати дев'ятеро мерців у цій твердій землі та ще й однією лопатою, це робота, яка триватиме щонайменше до вечері. А що не можна було допустити, аби добровільці, наділені добрими почуттями, працювали, тоді як інші напихатимуть собі живіт, то було вирішено залишити мерців на потім, їжа надходила індивідуальними порціями, які було легко розподілити, бери ти, бери ти, бери ти – і так, доки ящик із продукцією спорожніє. Але те, що за нормальних обставин було б великою полегкістю, значно ускладнювалося жадібністю окремих не вельми делікатних сліпців, хоч нам і доводиться визнати, що ексцеси, які там виникали, мали певну причину, адже перед початком розподілення харчів було невідомо, чи вони дістануться всім. І справді, ніхто не стане заперечувати, що не так легко порахувати сліпців та розподілити порції, не бачачи ані їх, ані тих, кому вони призначаються. Додайте до цього той факт, що деякі мешканці другої палати з безсоромністю, яка, безперечно, заслуговує на осуд, намагалися вдати, що їх більше, ніж насправді було. У таких ситуаціях завжди допомагала, для цього вона тут і була, дружина лікаря. Кілька вчасно сказаних слів завжди могли розв'язати труднощі, які тільки ускладнювалися тривалими умовляннями та докорами. Проблема була також із тими сліпцями, наділеними поганим характером, які не лише намагалися відхопити собі по дві порції, а й домагалися цього. Дружина лікаря помічала ці прикрі вчинки, але з обачності не повідомляла про них. Вона не хотіла навіть думати про ті наслідки, до яких могло б призвести відкриття, що вона не сліпа, найменше, що з нею могло статися, її перетворили б на служницю для всіх, а найгірше – на рабину для кількох. Ідея, про яку говорили спочатку, вибрати керівника для кожної палати, могла б допомогти розв'язати деякі з цих проблем і навіть набагато гірших, але за умови, що влада цього керівника, безперечно слабка,

безперечно ненадійна, безперечно щомиті оспорювана, була б з усією очевидністю спрямована на благо всіх і як така визнавалася б більшістю. Якщо нам не вдасться цього досягти, подумала дружина лікаря, ми, в кінцевому підсумку, повбиваємо одне одного. Вона пообіцяла собі поговорити про цю делікатну справу з чоловіком і роздавала далі пайки.

Одних розібрала млявість, інші мали надто делікатний шлунок, але після обіду нікому не захотілося йти копати могили. Щодо лікаря, то він, будучи за своєю професією людиною більш обов'язковою, ніж інші, сказав, хоч і не вельми охоче, що ж, ходімо поховаємо своїх ближніх, проте ніхто не зголосився скласти йому компанію. Простягшись на ліжках, сліпі хотіли лише, щоб ніхто не заважав їм віддатися процесу травлення, інші відразу заснули, що було аж ніяк не дивно після того страху та хвилювань, які щойно довелося їм пережити, тіло, хоч і нагодоване досить скупю, було схильне віддатися хімічним процесам перетравлювання їжі. Лише значно пізніше, уже в сутінки, коли тьмяні лампи через помітне зменшення денного світла, здавалося, розгорілися яскравіше, освітлюючи той безлад, який могли освітити, лікареві за допомогою дружини пощастило переконати двох чоловіків зі своєї палати піти з ним на заднє подвір'я, щоб виконати свою частку необхідної роботи й витягти із загальної купи вже закоцюблі тіла, позаяк вони постановили, що кожна палата поховає своїх. Незаперечно перевага сліпців полягала в тому, що можна було назвати ілюзією світла. І справді, їм було однаково, що там навколо них, день чи ніч, вранішні сутінки чи вечірні сутінки, тихий світанок чи наповнений звуками полудень, сліпих завжди оточувала осяйна білість, схожа на освітлену яскравим сонцем імлу. Для них сліпота означала жити не в банальній темряві, а всередині сліпучо-білої слави. Коли лікар припустився помилки, сказавши, що їм треба відокремити своїх сліпих, і перший сліпець, який був одним із тих двох, що погодилися супроводжувати його, захотів, щоб йому пояснили, як вони зможуть відрізнити їх, то ця бездоганна логіка сліпого примусила лікаря розгубитися. Цього разу дружина вирішила не приходити йому на допомогу, бо якби вона так зробила, то виказала б себе. Лікар досить вправно виплутався з важкого становища, пішовши в наступ, тобто визнавши свою помилку, Люди, сказав він тоном чоловіка, який глузує із самого себе, так звикають мати очі, що ми досі вважаємо, ніби можемо застосувати їх, хоч вони вже ні на що не годяться, а проте ми знаємо, що тут лежать четверо наших, водій таксі, два поліціанти, і ще один, який перебував у нашій палаті, тому нам лишається тільки наважання відібрати чотири трупи, поховати їх як годиться, і в такий спосіб виконати свій обов'язок. Перший сліпий погодився, його товариш також, і вони знову, змінюючи один одного, стали копати могили. Бувши сліпими, ці двоє так ніколи й не довідалися, що зариті ними тіла, без винятку, були саме тими, про які вони говорили, сумніваючись у можливості їх відрізнити, й навіть нема потреби пояснювати тут, як, ніби наважання, рука лікаря, що її направляла дружина, хапала мерця за ногу або за руку й обмежувалася тим, що казала, Цей. Коли вони вже закопали два трупи, з палати нарешті вийшли ще троє чоловіків, що зголосилися допомогти, які напевне відмовилися б від свого наміру, якби хтось їм сказав, що вже настала ніч. Ми мусимо визнати, що з погляду психології, навіть для сліпого, далеко не все одно, коли він копатиме могилу, при світлі дня чи вже коли зайде сонце. У ту мить, коли копачі могил повернулися до палати, зрошені потом, вимазані землею, досі відчуваючи в ніздрях перший солодкавий запах розкладених тіл, голос із гучномовця повторював уже відомі їм інструкції. Не було жодної згадки про те, що сталося, не згадували ані про стрільянина, ані

про людей, застрелених упритул. Зачитували застереження, такі як, Залишати будинок без попереднього дозволу означатиме негайну смерть, або Інтерновані повинні закопувати свої трупи без дотримання жодних формальностей на задньому подвір'ї, набували тепер завдяки тяжкому досвіду життя, що є найвищою наукою серед усіх дисциплін, свого повного сенсу, тоді як обіцянка постачати ящики з їжею тричі на день сприймалася як гротескний сарказм або іронія, витримати яку було ще важче. Коли голос замовк, лікар, сам-один, бо вже добре орієнтувався в хитросплетіннях дому, підійшов до дверей іншої палати, щоб оголосити, Наших мерців ми вже поховали, Якщо ви поховали кількох, то могли б поховати й інших, обізвався чоловічий голос ізсередини палати, Ми домовилися, що кожна палата ховає тих убитих, які в ній перебували, ми відрахували четверо трупів і закопали їх, То й гаразд, завтра ми закопаємо тих, що перебували тут, обізвався голос іншого чоловіка, а тоді вже іншим тоном запитав, Більше їжі не принесуть, Ні, відповів лікар, Але ж гучномовець сказав, що їжу приносять тричі на день, Я сумніваюся, що цю обіцянку вони завжди виконуватимуть, У такому разі треба точніше розподіляти ті порції, що надходять, сказав жіночий голос, Мені здається, це добра думка, якщо хочете, ми обговоримо її завтра, Гаразд, сказала жінка. Лікар уже вийшов із палати, коли почув голос чоловіка, що заговорив першим, Хто ти така, щоб розпоряджатися тут за нас. Лікар зупинився, аби почути відповідь, відповіла та ж таки жінка, Якщо ми серйозно не організуємося, то в нас пануватимуть голод і страх, це ганьба, що ми з ними не пішли поховати своїх мерців, Чому ж ти сама не підеш їх поховати, якщо ти така розумна й досвідчена, Сама я викопати яму не зможу, але готова допомогти, Немає сенсу сперечатися, втрутився голос другого чоловіка, завтра ми все зробимо. Лікар зітхнув, жити разом із цими сусідами буде важко. Він уже повертався до своєї палати, коли відчув гостру потребу очистити шлунок. Він не був певен, що з того місця, де перебував, він зможе знайти нужник, але вирішив ризикнути. Він мав надію, що хтось здогадався занести туди туалетний папір, який надсилали в ящиках із харчами. Він двічі збивався з дороги, терплячи муки, бо потреба ставала дедалі гострішою, й уже ледве витримував, коли нарешті спустив штани й присів над отвором у турецькому нужнику. Сморід забив йому дух. Він мав таке враження, ніби загруз у густому місиві, в екскременти того, хто не влучив у дірку нужника, або хто тут випорожнивсь, знехтувавши всі вимоги пристойності. Він спробував уявити собі те місце, де перебуває, але все було для нього білим, сліпучо-білим, а крім того це біле середовище ще й дуже бридко смерділо. Ми тут збожеволіємо від жаху, подумав він. Хотів підтертися, але не знайшов паперу. Обмацав стіну позад себе, шукаючи підпірку для рулона або, за браком ліпшого, цвях, на який наколюють клапті газети. Нічого. Він počував себе глибоко нещасним, стоячи з розкаряченими ногами над діркою в сорти-рі, підтримуючи штани, щоб вони не вимазалися в бридкому смердючому місиві, сліпий, сліпий, сліпий, і, не витримавши, мовчки заплакав гіркими сльозами. Ступив навпомацки кілька кроків і наштотхнувся на протилежну стіну. Простягнув перед собою руку, простягнув другу й нарешті намацав двері. Почув, як хтось човгає поблизу, певно, теж у пошуках нужника. Куди в біса заподілася ця сральня, промурмотів той чоловік голосом, позбавленим будь-якого виразу, так ніби йому було байдужісінько до того, де вона є. Він пройшов від лікаря за дві п'яді, не помітивши присутності іншої особи, проте це не мало ваги, ситуація не стала непристойною, вона могла б нею стати, чоловік у такому жалюгідному вигляді. Але в останню мить під тиском прикрого почуття сором'язливості лікар підтягнув штани. Потім опустив їх, коли подумав, що він знову сам-

один, але зробив це невчасно, він знав, що він брудний, брудний, яким не був ніколи у своєму житті. Існує багато способів перетворитися на тварину, подумав він, але те, що сталося зі мною, — один з найогидніших. Проте він не міг нарікати занадто, адже поруч мав людину, якій не так важко підмити й вичистити його.

Повкладавшись на ліжках, сліпі сподівалися, що сон допоможе їм позбутися їхнього смутку. Дотримуючись усіх заходів обережності, ніби існувала небезпека, що інші побачать це жалюгідне видовище, дружина лікаря допомогла чоловікові привести себе в більш-менш пристойний стан. Тепер у палаті запанувала болісна тиша, як буває в лікарні, коли хворі сплять, і їхній біль спить разом із ними. Сидячи на своєму ліжку, дружина лікаря не спала й дивилася на інші ліжка, на темні обличчя, на безформні обриси тіл під ковдрами, на чиясь бліде обличчя, на руку, що ворушилася уві сні. Вона запитувала себе, чи судилося їй рано чи пізно осліпнути уві сні, як і цим людям, які несподівані причини досі рятували її від цього. Стомленим жестом вона підняла руки до обличчя, щоб поправити собі волосся й подумала, Ми всі скоро станемо погано пахнути. У цю мить пролунали зітхання, стогін, крики, спочатку придушені, звуки, які здавалися словами й, певно, були словами, але значення яких губилося в крещендо, яке перетворювало їх на крики, на сопіння, на хрипи, що здавалися передсмертними. Хтось обурено промовив у глибині палати, Свині, вони поводяться, як свині. Але то були не свині, а сліпий чоловік і сліпа жінка, які, певно, ніколи не довідаються про себе, хто ж вони такі.

Якщо людина голодна, вона прокидається рано. Декотрі зі сліпих розплющили очі, коли світанок ще був далеко, і в їхньому випадку це пояснювалося не голодом, а тому, що біологічний годинник, чи як його ще назвати, уже вийшов із ладу в їхньому організмі, й тому вони припустили, що вже настав ранок, і подумали, Пора вставати, але відразу зрозуміли, що помилилися, бо їхні товариші так само мирно сопіли уві сні, не давши себе обманути. Із книжок, але більше з життєвого досвіду відомо, що той, хто прокидається рано-вранці з охоти або з необхідності, не любить, коли інші в його присутності сплять і далі без задніх ніг, а ще з більшим резонансом у тому випадку, про який ми розповідаємо, бо існує велика різниця між сліпим, який спить, і сліпим, якому немає жодної потреби розплющувати очі. Ці міркування психологічного зразка, які своєю витонченістю, безперечно, не можна рівняти з масштабами того надзвичайного катаклізму, про який ми намагаємося розповісти, послужать нам лише для того, щоб пояснити, чому всі сліпі прокинулися так рано, хоч одних, як було сказано на початку, розбудив вимогливий шлунок, але інших вирвала з обіймів сну нервова нетерплячість любителів прокидатися рано, які не соромилися створювати більше шуму, аніж його звикають терпіти в казармах та лікарняних палатах. Адже тут були не тільки люди стримані й добре виховані, а й брутальні, неотесані чоловіки, які полегшували себе вранці, відхаркуючись та пускаючи вітри, не зважаючи на присутність поруч із ними інших людей, хоч правда й те, що в інші години дня вони поводити себе не краще, тому повітря в палаті ставало дедалі важчим, і бодай трохи освіжити його можна було, хіба що відчинивши двері, бо вікна були надто високо, щоб хтось міг до них дотягтися.

Лежачи поруч із чоловіком і тісно притискаючись до нього, й не лише тому, що ліжко було вузьке, ай тому, що вони відчували природний потяг одне до одного, і їм було дуже нелегко зберігати пристойність і не поводитися так, як поводитися ті, кого хтось обізвав свиньми, дружина лікаря подивилася на годинник. Циферблат показував другу годину й двадцять три хвилини. Вона придивилася пильніше й побачила, що секундна стрілка застигла нерухомо. Вона забула накрутити годинника, нехай він буде проклятий чи нехай буде проклята вона, тобто я, що не змогла виконати навіть такий простий обов'язок, хоч минуло лише три дні після того, як їх було тут ув'язнено. Неспроможна опанувати себе, вона розплакалася, смикаючись у конвульсіях, ніби з нею сталося найстрашніше з нещасть. Лікар подумав, що дружина осліпла, що сталося те, чого вони так боялися, він уже хотів був запитати, Осліпла, проте в останню мить почув її шепіт, Ні, річ не в цьому, а тоді вона натягла ковдру на голови обох і майже нечутно прошепотіла, Дурна я, дурна, не накрутила свого годинника, і знову вдарилася в невтішний плач. Зі свого ліжка, яке стояло на протилежному боці проходу, дівчина в чорних окулярах підвелася й підійшла до них, простягаючи перед собою руки, Вам боляче, ви чогось потребуєте, запитала вона, підходячи, й доторкнулася обома руками до їхніх тіл. Почуття делікатності наказало їй негайно їх прибрати, і мозок чітко передав їй цей наказ, але руки не підкорилися, проте їхній доторк послабився. Тепер вона лише легенько водила пучками пальців по грубій і теплій ковдрі, Ви чогось потребуєте, знову запитала дівчина, й тепер її руки справді відірвалися від ковдри, піднялися вгору й зникли в білій темряві, в безпорадності. Ще схлипуючи, дружина лікаря підвелася з ліжка, обняла дівчину, Ні, зі мною нічого не сталося, просто мене раптом опанував смуток, якого я далі не могла терпіти, сказала вона, Якщо така сильна жінка, як ви, сеньйоро, втрачає дух, тоді нам нема чого сподіватися на порятунок, промовила дівчина з розпачем у голосі, Заспокойся, дівчино, подумала дружина лікаря, дивлячись на її обличчя, На ньому вже не видно слідів кон'юнктивіту, який жаль, що я не можу їй про це сказати, вона зраділа б. Звичайно зраділа б, хоч така радість була б абсурдною, і не тому, що вона сліпа, а тому, що всі навколо нічим не відрізняються від неї, і кому потрібні гарні очі, такі, як тепер у неї, якщо нема кому милуватися ними. Дружина лікаря сказала, Усі ми переживаємо свої хвилини слабкості, це ще добре, що ми спроможні плакати, плач нерідко стає для нас спасінням, існують випадки, коли ми померли б, якби не могли поплакати, Немає нам порятунку, повторила дівчина в чорних окулярах, Хто знає, ця сліпота не схожа на інші, так само як виникла, вона може й зникнути, Якби вона навіть зникла, то надто пізно для тих, хто помер, Усі ми колись помremo, Але я вбила людину, Не звинувачуй себе, так склалися обставини, тут ми всі і винні, й невинні, солдати, які нас охороняють, повелися набагато гірше, й навіть вони можуть виправдати свою жорстокість страхом, Яка мені була різниця від того, що той бідолаха мене облапав, тепер він був би живий, а в моєму тілі нічого не додалося б і не поменшало, Не думай більше про це, відпочинь, спробуй поспати. Вона провела її до ліжка, Ходи, ляж, Ви, сеньйоро, дуже добра, сказала дівчина, а тоді понизила голос, Не знаю, як мені бути, надходять місячні, а в мене нема тампонів, Не хвилюйся, я тобі дам, у мене вони є. Руки дівчини в чорних окулярах шукали, за що їм ухопитися, але дружина лікаря лагідно взяла їх у свої руки, Відпочинь, відпочинь. Дівчина заплющила очі й через хвилину, певно, заснула б, якби раптом не спалахнула сварка між двома сліпцями, один із них щойно повернувся з нужника й виявив, що його ліжко зайняте, не з поганого наміру, бо інший виходив із тією самою

метою, у проході вони навіть зустрілися і, звичайно, жодному не спало на думку сказати, Дивись-но не помилися ліжком, коли повернешся. Стоячи на ногах, дружина лікаря спостерігала за двома сліпцями, які сперечалися, вона звернула увагу на те, що вони не вимахували руками, що їхні тіла майже не ворухилися, бо дуже швидко обидва зрозуміли, що лише голос і слух могли принести тут якусь користь, і звичайно ж, їм не бракувало рук, якими вони могли б довбнути, врізати, торохнути, як то кажуть, але переплутане ліжко не було того варте, такі непорозуміння надто часто виникають у житті, й тому незабаром вони дійшли згоди, Отже друге ліжко моє, а третє твоє, тож нехай відтепер так і буде, Якби ми не були сліпі, такої помилки ніколи не сталося б, Твоя правда, усі наші проблеми від того, що ми осліпли. Дружина лікаря сказала чоловікові, Весь світ перебуває тут, у цьому приміщенні.

Не весь. Їжа, наприклад, перебувала зовні й надходила із запізненням. По кілька чоловіків з обох палат розташовувалися у вестибюлі в чеканні, коли з гучномовця пролунає наказ. Сліпі переступали з ноги на ногу, нервуючи, втрачаючи терпець. Вони знали, що їм треба буде вийти на подвір'я, щоб забрати ящики, коли солдати, виконуючи обіцяне, залишать їх напівдорозі між брамою і сходами, але боялися якогось трюку, якоїсь пастки, Хто нам гарантує, що вони знову не стануть стріляти в нас, Після того, що вони вчинили, від них можна чекати чого завгодно, Ми не можемо довіряти їм, Я на подвір'я не вийду, І я теж, Але хтось мусить вийти, якщо ми хочемо поїсти, Не знаю, чи не краще померти від кулі, аніж повільно помирати з голоду, Я піду, Я теж, Не треба йти туди всім, солдатам це може не сподобатися, Атож, вони можуть злякатися, подумати, що ми хочемо втекти, саме тому, як кажуть, вони вбили того чоловіка з пораненою ногою, Ми повинні вирішувати, Будь-яка обережність є недостатньою, пригадайте, що сталося вчора, дев'ятеро мерців, ні більше, ні менше, Солдати бояться нас, А я боюся їх, Що мені хотілося б знати, то це, чи не осліпнуть вони також, Хто вони, Солдати, Як на мене, то вони осліпнуть найпершими. Усі з цим погодилися, але ніхто не став запитувати, чому так станеться, не знайшлося серед них чоловіка, який назвав би причину, Бо в такому разі вони не змогли б стріляти. Час минав і минав, а гучномовець мовчав, Ви вже поховали своїх мерців, запитав сліпий із першої палати, аби тільки щось сказати, Ще ні, Вони вже пахнуть і отруять усе навколо, Як на мене, то хай собі пахнуть і хай усе отруюють, я пальцем не ворухну, поки мені не дадуть поїсти, недарма ж один розумний чоловік сказав, що спочатку треба поїсти, а вже потім мити каструлю, Звичай вимагає іншого, твоє прислів'я неправильне, загалом їдять і п'ють уже після похорону, А як на мене, то все відбувається навпаки. Через кілька хвилин один зі сліпих сказав, Я тут ось про що подумав, Про що саме, Як ми станемо ділити їжу, Так, як ділили раніше, ми знаємо, скільки нас, кожен одержує свою порцію, це найпростіший і найсправедливіший спосіб, Твій спосіб не дав результату, декому не дісталось нічого, А дехто відхопив по дві порції, Погано ділили, їжу завжди ділитимуть погано, якщо не буде взаємоповаги та дисципліни, Якби в нас був хто-небудь, що бодай трохи бачив би, Він хоче знайти собі жіночку з очима, яка віддавала б найбільшу частку йому, Недарма ж один розумний чоловік сказав, що в країні сліпих одноокий буде царем, Дай спокій зі своїм розумним чоловіком, Це вже був не той, а зовсім інший, Тут навіть однооки не змогли б вижити, Якщо я правильно розумію, то найліпшим рішенням буде поділити їжу на рівні частки між палатами, а тоді нехай кожна з них ділить між своїми мешканцями те, що їй дісталось, Хто це сказав, Я, А хто ти такий — я, Я — це я, з якої ж ти

палати, з другої, Відразу видно, що ти чоловік мудрий, адже у вас менше людей, і їжі вам дістанеться більше, ніж нам, бо в нас усі ліжка зайняті, Я це запропонував лише для того, щоб спростити розподілення, Розумний чоловік також сказав, що той, хто ділить та розподіляє й при цьому не залишає найкращу частку собі, або дурень, або ділити не вміє, Заткнися зі своїм розумним чоловіком, ти мене ним уже до ручки довів, Думаю, нам слід би віднести всю їжу до їдальні, кожна палата нехай виділить трьох людей, які ділили б їжу, якщо тих, хто ділитиме буде шестеро, то вони стежитимуть один за одним, і не буде небезпеки обману або махлювання, А як ми довідаємося, що ті, хто повідомляє про кількість людей у їхній палаті, кажуть правду, Нам треба залучати до праці людей порядних і чесних, Про це чоловік розумний також сказав, Облиш про це, я кажу, Не знаю, скільки в нас людей порядних, але голодних вистачає.

І саме в цю мить, так ніби там чекали кодового слова, якого-небудь сезам відкрився, пролунав нарешті голос із гучномовця, Увага, увага, інтернованим дозволяється вийти й забрати їжу, але стережіться, якщо хтось підійде надто близько до брами, він спочатку одержить попередження голосом, а в тому випадку, якщо негайно не поверне назад, другим попередженням стане постріл. Сліпі рушили вперед повільно, одні, упевненіші в собі, пішли прямо туди, де, на їхню думку, були двері, інші, які не так вірили у свої початкові спроможності орієнтуватися наосліп, воліли пересуватися, доторкаючись рукою до стіни, у такий спосіб вони не могли помилитися, якщо наштовхувалися на стіну, то просто мусили повернути під прямим кутом і йти далі до дверей. Владний, нетерплячий голос із гучномовця повторив заклик. Зміна тону, яку помітили навіть ті, в кого нібито не було причин боятися, налякала сліпих. Один із них заявив, Я звідси не вийду, вони хочуть лише виманити нас надвір, а тоді вколювати всіх до одного, Я також не вийду, сказав інший, І я теж, підхопив третій. Вони зупинилися в нерішучості, декотрі хотіли вийти, але страх опанував усіх. З гучномовця знову почувся голос, Якщо протягом трьох хвилин ніхто не з'явиться, ми заберемо ящики з харчами. Погроза не пододала страх, але вона заштовхала його кудись у найдальші куточки мозку, й він заховався там, наче зацькований звір, що причаївся, чекаючи нагоди, коли зможе напасти. Обережно, кожен намагався сховатися за іншим, сліпі вийшли на майданчик зовнішніх сходів. Вони не могли бачити, що ящики не були поблизу від перил, де вони сподівалися їх знайти, не могли знати, що солдати, боячись підхопити заразу, не захотіли навіть наблизитися до мотузки, за яку трималися сліпі. Ящики з їжею були складені приблизно на тому самому місці, де дружина лікаря підбрала лопату. Просувайтесь, просувайтесь, наказав сержант. Штовхаючись і натикаючись один на одного, сліпі намагалися вишикуватися в лінію, щоб просуватися більш-менш упорядковано, але сержант наказав їм, Ящики стоять не там, відпустіть мотузку, зверніть праворуч, я кажу, відійдіть праворуч, по свою праву руч, йолопи, не треба мати очі, щоб знати, з якого боку розташована твоя права рука. Попередження було зроблене вчасно, деякі сліпі з пунктуальним складом розуму зрозуміли наказ буквально, якщо їм сказано звернути праворуч, то логічно буде звернути праворуч від того, хто говорить, тому вони намагалися пройти під мотузкою й вирушити на пошуки ящиків казна-куди. За інших обставин це гротескне видовище примусило б зареєструвати найсерйознішого зі спостерігачів, можна було померти зо сміху, дивлячись, як кілька сліпих просувалися вперед навкарачки, тицяючи носом у землю, як свині, й водючи рукою поперед себе в повітрі, тоді як інші, які боялися, що непроглядний білий простір, не

маючи вгорі над собою даху, їх проковтне, розпачливо трималися за мотузку й нагострювали вуха, чекаючи першого вигуку від того, хто першим натрапить на ящики. Найбільшим бажанням солдатів було націлити свої автомати і з холодною розважливістю постріляти всіх цих божевільних, які повзали перед їхніми очима, наче кульгаві краби, припадаючи на відірвану передню клешню. Вони знали, що сьогодні вранці в казармі перед своїм вишикуваним підрозділом командир полку сказав, що проблема сліпих може бути розв'язана через фізичну ліквідацію їх усіх, і тих, що вже осліпли, і тих, що скоро осліпнуть, відкинувши хибно сприйняту гуманність, не реагуючи на їхні благання, у той самий спосіб, у який хірург відтинає заражену гангреною ногу, щоб урятувати тіло. Сказ дохлої собаки, сказав він для прикладу, лікується самою природою. Деяким солдатам, менш чутливим до красот образної мови, було нелегко зрозуміти, який стосунок до сліпих може мати дохла скажена собака, проте вони не могли не визнати, що слово командира полку, теж висловлюючись образно, має не меншу ціну, аніж вагу, бо ніхто не зможе так високо залізти по службовій драбині, не переконавши начальство в тому, що він завжди й у всьому правильно мислить, говорить і робить. Один зі сліпих нарешті натрапив на ящики й радісно за-кричав, обіймаючи їх, Вони тут, вони тут, і якщо коли-небудь до цього чоловіка повернеться зір, він, безперечно, не зможе з більшою радістю та веселістю повідомити про цю дивовижну новину. Через кілька секунд сліпі, можна сказати, попадали на ящики, переплівшись там руками й ногами, тягнучи кожен ящик до себе, сперечаючись за свою першість, Це я його знайшов, це я. Ті, хто не наважився відірватися від мотузки, тепер нервували, тепер вони боялися зовсім іншого, вони боялися, що за свої лінощі та своє боягузтво не будуть допущені до розподілу харчів, Ага, вам не захотілося плазувати по землі із задертою вгору дупою, боячись одержати кулю, тож і поголодуйте тепер, згадавши, як розумний чоловік сказав, що хто боїться, той не їсть. Підштовхуваний цією думкою, один із них покинув мотузку й пішов, простягнувши перед собою руки, в той бік, де зчинилася колотнеча, Ви не зможете залишити мене ні з чим, але голоси несподівано змовкли, чулося лише скрипіння перетягуваних ящиків, приглушена лайка, безліч розсіяних і неясних звуків, які лунали з усіх боків і з жодного конкретно. Він у нерішучості зупинився, хотів повернутися до мотузки, але відчуття орієнтації покинуло його, в його білому небі не було зірок, тепер він чув лише голос сержанта, що давав інструкції, як перетягти ящики до вестибюля, тому все, що він казав, стосувалося лише тих, котрі перетягували ящики, якщо ти хочеш кудись прибути, то все залежить від того, де ти тепер перебуваєш. Уже ніхто зі сліпих не хапався за мотузку, їм досить було піти у зворотний бік, і тепер вони чекали на майданчику сходів, коли повернуться всі, хто ще туди не дістався. Заблуканий сліпий не наважувався зрушити з того місця, де був. Переляканий і стривожений, він голосно крикнув, Допоможіть мені, будь ласка, він не знав, що солдати вже взяли його на мушку й чекали, коли він переступить через заборонену невидиму лінію, яка відокремлювала смерть від життя, Ти що, сліпий бевзю, вирішив оселитися на новому місці, запитав сержант, але в його голосі звучали нотки нервозності, бо насправді він не поділяв думку свого командира, Хто мені гарантує, що завтра це лихо не постукає в мої двері, що ж до солдатів, то тут усе ясно, дай їм наказ, і вони вбиватимуть, дай інший – і вони помруть, Дозволяю стріляти лише за моїм наказом, крикнув сержант. Ці слова примусили сліпого зрозуміти, в якій небезпеці він перебував. Він упав навколішки й благально вигукнув, Будь ласка, допоможіть мені, скажіть, куди я повинен іти, Іди собі, сліпий хлопче, іди, фальшиво дружнім тоном

порадив йому один із солдатів, сліпий підвівся на ноги, ступив три кроки, але знову застиг на місці, йому здалася підозрілою інтонація солдата, і він зрозумів, що коли послухається й піде туди, куди його кличуть, то зустрінеться з кулею, яка замінить йому одну сліпоту на іншу. То була, так би мовити, злочинна ініціатива одного із солдатів із поганим характером, яку сержант негайно скасував двома послідовними криками,

Зупинися, Зроби напівоберт, після чого суворо вичитав неслухняному солдатові, який, либонь, належав до того сорту людей, що їм не можна давати рушницю в руки. Підбадьорені прихильним втручанням сержанта, ті сліпці, які дійшли до майданчика сходів, підняли гучний крик, що послужив магнітним полюсом для заблукалого сліпого індивіда. До нього повернулася впевненість у собі, й він тепер рухався по прямій лінії, Не замовкайте, не замовкайте, казав він, тоді як сліпі плескали в долоні, ніби спостерігали за бігуном, який виграв тривалий і виснажливий марафон. Його прийняли в обійми, адже випадок був незвичайний, а саме за таких несприятливих обставин, як пережитих, так і передбачуваних, можна впізнати друзів.

Проте братання тривало недовго. Скориставшись з метушні, кілька сліпців зникли з ящиками, які змогли перенести, що явно суперечило їхнім добрим намірам домогтися справедливого розподілу продуктів, їхні порядні колеги, яких, до речі, завжди буває більше, ніж зголошується, обурено запротестували, в тому сенсі, що так жити не можна. Якщо ми неспроможні довіряти одне одному, то куди ми прийдемо, риторично запитували одні, тоді як інші цілком справедливо вигукували, Ці сучі діти просять доброго прочухана, насправді вони нічого подібного не просили, але всі розуміли, що означав цей вираз, брутальність якого могла виправдати лише його надзвичайна доречність. Уже зібравшись у вестибюлі, сліпі дійшли згоди, ніби намагалися в найпрактичніший спосіб розв'язати першу частину надзвичайно делікатної ситуації, яка виникла, порівну розділити між двома палатами ті ящики, які залишилися, причому, кому яка половина дістанеться, вирішуватиме жереб, і при цьому створити комісію, яка розслідує, куди зникли втрачені, а точніше кажучи, вкрадені ящики, з метою їх повернути. Вони згадали якийсь час, сперечаючись, як уже ввійшло в них у звичай, чи спочатку їм треба поїсти, а потім провести розслідування, чи навпаки, й перемогла думка, що, взявши до уваги, скільки годин їм довелося не з власної волі голодувати, то спершу їм треба задовольнити потреби шлунка, а вже потім організувати розслідування, І не забудьте поховати своїх мерців, нагадав хтось із першої палати, Ми ще їх не повбивали, а ти вже хочеш, щоб ми їх поховали, відповів якийсь жартівник із другої палати, весело жонглюючи словами. Усі засміялися. Проте незабаром стало відомо, що негідників у палатах немає. У дверях і першої, і другої палати давно стояли сліпі, чекаючи, коли прибуде їжа, і вони розповіли, що справді чули, як по коридору дуже швидко пройшли люди, які, схоже, несли щось важке, але в палати ніхто з них не заходив, а тим більше з ящиками їжі, в цьому вони могли запрягтися. Хтось висунув пропозицію, що найпевніший спосіб з'ясувати особи тих людей – це всім, хто тут присутній, лягати на свої ліжка, тоді ліжка, що залишаться порожніми, безперечно належатимуть тим злодіям, і залишаться тільки дочекатися, коли вони, облизуючись, повернуться звідти, де заховалися, й дати їм добрячої хлости, щоб навчити їх шанувати священний принцип колективної власності. Прийняття цієї пропозиції, цілком доречної й пройнятої глибоким правовим духом, мало, проте, одну

істотну ваду, бо вона вимагала відкласти невідомо на який час такий жаданий і вже загололий сніданок. Спочатку поїмо, сказав один зі сліпих, і більшість погодилася з ним, що так буде краще, якщо спочатку ми поїмо. На їхнє лихо, поїсти можна було лише ту мізерію, яка залишилася від сніданку після того, як його ганебно розікрали. У цей час у якомусь прихованому закутні старої й напівзруйнованої будівлі злодії, певно, поглинали подвійні та потрійні порції їжі, яка несподівано для них виявилася кращою, ніж зазвичай, там була кава з молоком, уже заголола, звісно, галети й хліб із маргарином, тоді як люди порядні не мали іншої ради, як задовольнитися удвічі-втричі меншими порціями, і то не всього, що там було.

Зовні пролунав і був почутий мешканцями правого крила, поки вони сумно поглинали свою вбогу трапезу, голос із гучномовця, який повідомляв зараженим, щоб вони вийшли забрати свою частку їжі. Один зі сліпих, певно, під впливом нездорової атмосфери, яка виникла після скоєного злочину, запропонував, Якщо ми вийдемо у вестибюль, вони злякаються, побачивши нас і, можливо, випустять із рук один або два ящики, проте лікар сказав, що це пропозиція погана, було б несправедливо покарати невинних. Коли всі закінчили їсти, дружина лікаря й дівчина в чорних окулярах винесли в сад картонні ящики, порожній посуд із-під кави з молоком, паперові філіжанки — одне слово, все, чого не можна було з'їсти, Треба спалити сміття, сказала дружина лікаря, щоб покінчити з цими бридкими мухами.

Посідавши на ліжках, кожен на своєму, сліпі стали чекати, коли повернуться до своєї отари заблудлі вівці, Козли вони, а не вівці, сказав чийсь грубий голос, не здогадуючись, що висловився у стилі пастухів, яким не можна закидати, що вони не вмють говорити про речі в більш вишуканій манері. Але зловмисники не поверталися, певно, не наважувалися з'явитися, немає сумніву, що серед них знайшовся не менш проникливий мислитель, ніж той зі сліпців, який запропонував дати їм доброго прочухана. Хвилини минали, деякі зі сліпців уже стали вкладатися, деякі й поснули. Якщо подивитися на речі розважливо, то їм було не так уже й погано. Після того як їжа стала надходити регулярно, бо без їжі жити не можна, вони перетворилися ніби на мешканців готелю. Натомість, яким випробуванням було б для сліпого жити в місті, атож, яким випробуванням, справжньою Голгофою. Ходити, спотикаючись, вулицями, усі від тебе розбігаються, родичі налякані й бояться наблизитися, любов матері, любов дітей — нісенітниця, вельми ймовірно, вони повелися б зі мною так, як поведуться тут, замкнули б мене в окремій кімнаті й ставили б мені миску з їжею під двері, якби не мали на меті заморити мене голодом. Дивлячись на ситуацію холодним поглядом, без упереджень і образ, які завжди затьмарюють здоровий глузд, треба визнати, що влада мала слухність, коли вирішила об'єднати сліпих зі сліпими, щоб кожен зустрічався лише з таким, як і він, що є добрим правилом сусідства, як у випадку хворих на проказу, немає жодного сумніву, що лікар, який нині перебуває тут, мав цілковиту рацію, коли сказав, що ми повинні організуватися, бо організація — річ надзвичайно важлива, насамперед для нас, звичайно, важлива їжа, а потім організація, але й без другого життя неможливе, треба обрати кількох людей, які схильні до порядку й уміють його наводити, опрацювати правила нормального співжиття, правила надзвичайно прості, що визначатимуть хто й коли повинен підмітати, прибирати й мити, адже нам гріх нарікати, бо нам надсилають навіть мило та порошки для чистки й прання, ми також повинні

прибирати за собою ліжка, головне, не втрачати поваги до самих себе, уникати конфліктів із військовими, які виконують свій обов'язок, наглядаючи за нами, нам уже досить, мертвих, треба довідатися, хто з нас знає історії, які він міг би розповідати вечорами, і не тільки історії, а й казки та анекдоти, а уявіть собі, як би нам пощастило, якби серед наших хтось знав Біблію напам'ять і міг би розповідати все від самого створення світу, було б добре також, якби ми щось розповідали одне одному, шкода, що в нас нема радіо, музика завжди розважає людей, а також ми могли б стежити за подіями у світі, наприклад, довідатися, що винайдено ліки від нашої хвороби, можна собі уявити, яку радість принесло б нам це повідомлення.

А потім сталося те, що мало статися. На вулиці пролунали постріли. Вони хочуть нас повбивати, викрикнув хтось. Заспокойтеся, сказав лікар, міркуймо логічно, якби вони хотіли нас повбивати, вони прийшли б стріляти сюди всередину, а не стріляли б там, на вулиці. Лікар мав слушність, то сержант наказав стріляти в повітря, а не якийсь випадковий солдат, що раптом осліп у ту мить, коли його палець був на гачку, бо, погодьтеся, не було іншого способу закликати до порядку сліпих, які, штовхаючись, виходилися з автобусів, міністерство охорони здоров'я повідомило міністерство оборони, Ми вам надішлемо чотири автобуси зі сліпими, І скільки ж там їх буде, Дві сотні, Де ж ми розташуємо всіх тих людей, згідно з інформацією, яку ми маємо, у правому крилі є лише три палати, вони розраховані на сто двадцятіро людей, і там уже мешкають шістдесят або сімдесят за винятком десятка осіб, яких нам довелося вбити, Вихід у вас є, заповніть усі палати, У такому разі люди заражені увійдуть у прямий контакт зі сліпими, Найімовірніше, пізніше або раніше вони теж осліпнуть, бо можна не сумніватися, що серед них немає такої особи, яка не дивилася б на сліпого, Якщо сліпий нічого не бачить, то як, запитую я себе, може він передати хворобу очима, Мій генерале, це, либонь, найлогічніша хвороба у світі, око, яке не бачить, передає свою сліпоту окові, яке бачить, чи можна уявити собі щось простіше, Ми маємо полковника, який вважає, що найефективнішим рішенням було б убивати сліпих, мірою того як вони втрачають зір, Мерці на місці сліпих загальну картину не змінять, Бути сліпим – це не бути мертвим, Так, але бути мертвим – це бути сліпим, Гаразд, у такому разі привозьте двісті, Привезем, А як нам бути з водіями автобусів, Забирайте їх разом з іншими. Того ж таки дня надвечір із міністерства оборони зателефонували до міністерства охорони здоров'я, Хочете знати новину, той полковник, про якого я вам згадував, осліп, Цікаво знати, що він тепер думає про те, як треба ставитися до тих, хто осліп, Уже ніяк не думає, він пустив собі кулю в лоб, Він виявився послідовним у своїх поглядах, Військо завжди готове подати всім приклад.

Браму відчинили навстіж. Сержант за армійською звичкою шикувати своїх підлеглих наказав усім утворити колону по п'ятеро людей у ряду, але сліпі не вміли порахувати, скільки їх буде там чи там, тож у кожний ряд їх ставало то більше, то менше, й усе закінчилося тим, що вони збилися безладною купою на вході в суто штатській манері, навіть не подумавши пропустити наперед жінок і дітей, як то ведеться здавна, а надто тоді, коли сідають у шлюпки на палубі корабля, який зазнав аварії на морі. Варто зазначити, перш ніж ми про це забудемо, що не всі постріли були зроблені в повітря, один із водіїв автобусів відмовився йти зі сліпими, пославшись на те, що має чудовий зір, і через три секунди підтвердив

слова працівника міністерства оборони про те, що бути мертвим — це бути сліпим. Сержант тепер віддавав накази, які було простіше виконувати, Ідіть уперед, нагорі будуть сходи з шістьма приступками, запам'ятайте, приступок буде шість, коли ви до них дійдете, підіймайтеся повільно, якщо хтось із вас там спіткнеться, то я навіть думати не хочу, що може статися, єдина рекомендація, якої він не дав, було триматися за мотузку, але це можна зрозуміти, бо якби вони намагалися за неї вхопитися, то, либонь, ніколи б не увійшли, Слухайте уважно, провадив сержант, заспокоївшись, бо усі вже були по той бік брами, в цьому будинку є три палати праворуч і три ліворуч, кожна палата має сорок ліжок, прохання до родин, щоб вони трималися разом, уникайте штовханини, рахуйте себе на вході, попросіть тих, хто там уже розташувався, щоб вони вам допомогли, усе буде гаразд, розташовуйтеся і зберігайте спокій, їжу вам принесуть потім.

Навряд чи можна повірити в те, що все буде гаразд, уявляючи собі, як усі ці сліпі, в такій кількості, слухняно тягнуться, наче вівці на бійню, як і завжди, покійно мекаючи, трохи тиснучись, звичайно, але хіба не в такий спосіб їм доводилося завжди жити, тручись шерстю, змішуючи дихання, обдаючи одне одного різними запахами. З тих, які сюди прийшли, одні плачуть, інші кричать від страху або гніву, інші проклинають, хтось один кинув жакливу й марну погрозу, Якщо ви колись потрапите мені в руки, певно, він звертався до солдатів, я повидираю вам очі. Звичайно ж, перші, хто підійшов до сходів, мусили зупинитися, щоб намацати ногами висоту й глибину приступок, натиск тих, котрі йшли позаду, примусив упати двох або трьох, на щастя, все обмежалося кількома обдертими коліннями, отже, пораду сержанта можна було вважати благословінням. Частина натовпу вже увійшла до вестибюля, але двісті людей не можуть так швидко розташуватися на новому місці, а тим більше будучи сліпими й без провідника, а до цієї обставини, вже й так досить скрутної, додався факт необхідності знайти для себе місце в будівлі, яку збудували в давні часи, коли про функціональність не надто дбали, для цього не досить розпоряджень сержанта, не вельми обізнаного з тим, про що він розповідає, Тут є по три палати з обох боків, подивився б він, як тут усе влаштовано насправді, прорізи дверей вузькі, наче шийка пляшки, коридори не менш божевільні, аніж колишні мешканці цього дому, починаються невідомо навіщо, закінчуються невідомо де, й неможливо зрозуміти, з якою метою вони тут існують. Підкоряючись інстинкту, авангард сліпих розділився на дві колони, пересуваючись попід стінами з одного боку й з другого, шукаючи двері, крізь які можна було б увійти, це був справді надійний метод, проте за умови відсутності меблів, які перегороджували їм дорогу. Пізніше або раніше, виявивши наполегливість і терпіння, нові гості знайдуть спосіб тут розташуватися, але спершу їм треба виграти битву, що спалахнула між першими рядами лівої колони та зараженими, які з того боку жили. Цього варто було сподіватися. Міністерство охорони здоров'я на самому початку постановило, що в тому крилі мають жити заражені, і якщо можна було передбачити з високим ступенем імовірності, що всі вони в кінцевому підсумку осліпнуть, то була також інша правда, бездоганна з погляду чистої логіки, що поки вони не осліпли, ніхто не міг би присягтися, що вони приречені втратити зір. Отже, уявіть собі особу, яка спокійно сидить у своєму домі, переконана в тому, що всупереч усім прикладам, які свідчать про протилежне, принаймні в його випадку все закінчиться добре й несподівано бачить, як на неї накочується, дико репетуючи, потік тих людей, яких вона боїться найбільше. Спочатку

заражені подумали, що йдеться про гурт таких, як і вони, лише набагато численніший, але ця ілюзія тривала недовго, бо вони відразу переконалися в тому, що ті люди сліпі, Сюди вам не можна входити, це крило належить тільки нам, воно не для сліпих, ви повинні розселитися з протилежного боку, кричали заражені, що стояли на варті у дверях. Деякі зі сліпих спробували напівобернутися й пошукати іншого входу, бо для них було однаково, чи вони увійдуть із лівого боку, чи з правого, але маса тих, котрі напливали ззовні, штовхала й штовхала їх уперед. Заражені захищали свої двері кулаками та копняками, сліпі відповідали їм, як могли, вони не бачили своїх супротивників, але відчували, звідки на них сипляться удари. У вестибюлі не могли поміститися дві сотні людей, навіть уявити собі це було неможливо, тому незабаром двері, що виходили на подвір'я, хоч і були досить широкі, повністю закупорилися, так ніби їх заткнули корком, ні вперед, ні назад, а ті, хто опинився всередині, здавлені, розчавлені, намагалися захиститися, роз-пихаючи ліктями сусідів, які їх душили, лунали крики, плакали сліпі діти, сліпі жінки втрачали тяму, тоді як ті, кому не вдалося увійти, дедалі посилювали натиск, налякані лютими викриками солдатів, які не могли зрозуміти, чому ці придурки досі перебувають на подвір'ї. Справжній жах розпочався тоді, коли відкотилася назад потужна хвиля людей, що намагалися вибратися з місива, яке загрожувало їх розчавити, й ви тепер уявіть себе на місці солдатів, що побачили, як вихлюпнулася назовні велика кількість тих, котрі вже увійшли до помешкання, й подумали, що сталося найгірше, що сліпі захотіли повернутися, згадаймо зовсім недавні події – тут могла відбутися справжня бійня. На щастя, сержант знову опинився на висоті становища, він вистрелив у повітря з пістолета лише для того, щоб привернути увагу, й вигукнув у гучномовець, Спокійно, ті, хто перебуває тепер на сходах, відступіть трохи назад, не натискайте так сильно, допомагайте одне одному. Мабуть, він хотів забагато, бійка всередині тривала, проте вестибюль трохи спорожнів завдяки численному переміщенню сліпих до дверей правого крила, де їх зустрічали сліпі, що розташувалися тут раніше, вони проводили їх до третьої палати, досі порожньої, та до тих ліжок у другій палаті, які досі не були зайняті. На якусь мить здалося, що битва обертається на користь заражених і не тому, що вони були сильніші або мали зір, а тому що сліпі, помітивши, що вхід на другу сторону вільний, урвали зіткнення із супротивником, як сказав би сержант на своїх уроках із військової стратегії й тактики. Проте недовго тривала радість захисників своєї території. З дверей правого крила почулися крики, які повідомляли, що вільних місць там уже немає, що всі палати заповнені, й тоді ж такі сліпі посилювали свій натиск у вестибюлі, бо саме в ту мить розпалася людська пробка, що заблокувала двері головного входу й сліпі, які досі залишалися на подвір'ї і яких було багато, змогли просунутися вперед і увійти до будинку, що в ньому, попри погрози солдатів, їм судилося жити. У результаті цих двох майже одночасних переміщень знову спалахнула бійка на вході до лівого крила, знову там посипалися удари, залунали крики, й так наче цього було мало, кілька сліпців, які пропхалися до тих дверей у вестибюлі, які виходили на заднє подвір'я, відкотилися звідти з криками, що там лежать мерці. Уявіть собі, який страх спричинило це повідомлення. Натопт поточився звідти, як міг, Там мерці, там мерці, повторювали люди, так ніби це свідчило про те, що й вони негайно помруть, за якусь секунду вестибюль перетворився на бурхливу водовороть, після чого людська маса в розпачливому пориві ринула до лівого крила, змітаючи все перед собою, зламавши опір заражених, багато з яких уже осліпли, інші, втікаючи з усіх ніг, ще намагалися врятуватися від

своєї фатальної чорної долі. Та даремно вони втікали. Один за одним вони втрачали зір, і їхні очі провалювалися в смердючі води непроглядного білого моря, яке вливалось в коридори, в палати, заповнювало весь простір. Десь позаду, як у вестибюлі, так і на задньому подвір'ї, блукали сліпі, опановані розпачем, побиті, потоптані, там були передусім старі, жінки й діти, ті створіння, які ніде й ніколи не мають захисту, можна вважати справжнім чудом, що на подвір'ї не додалося ще багато трупів, які було б треба ховати. На землі були розкидані черевики, що загубили свої ноги, а також торбини, валізи, кошики, останнє майно кожного з цих людей, яке вони тепер назавжди втратили, бо хіба скажеш тому, хто його підбере, що воно, мовляв, не твоє.

Старий із чорною пов'язкою на оці прийшов із заднього подвір'я. Він або загубив свій багаж у товкотнечі, або взагалі його не мав. Він перший натрапив на мерців, але кричати не став, а залишився поруч із ними, примостився біля них, чекаючи, коли повернуться мир і тиша. Йому довелося чекати близько години. Тепер настав час знайти собі якийсь притулок. Повільно, простягнувши перед собою руки, він шукав свій шлях. Знайшов двері до першої палати правого крила, почув голоси, які лунали зсередини й запитав, Тут для мене ліжко не знайдеться.

Прибуття такої кількості сліпих мало принаймні одну перевагу. Але навіть дві, якщо добре подумати, причому перша була, так би мовити, психологічного порядку. Бо насправді існує велика різниця між тим станом, коли нам доводиться щомиті чекати, що ось-ось з'являться нові сусіди по палаті, й знати, що будівля нарешті заповнена, що відтепер можливо встановити із сусідьми тривалі стабільні взаємини, не уривані, як дотепер, послідовними появами нових людей, які примушували нас безперервно змінювати канали комунікацій. Друга перевага стосується суто практичного боку нашого існування, на яке вона впливає безпосередньо й істотно, бо примушує зовнішню владу, як цивільну, так і військову, зрозуміти, що одне діло постачати їжу для тридцятьох осіб, більш або менш терплячих, більш або менш налаштованих, з огляду на свою малу кількість, миритися з тимчасовими порушеннями в процесі постачання їжі, та інше діло взяти на себе несподівану й повну відповідальність за прогодування двохсот сорока людських створінь різного походження, різних здібностей, схильностей, різного гумору й темпераменту. Двісті сорок, врахуйте, це тільки ми так кажемо, бо принаймні двадцяттеро сліпих не знайшли собі ліжок і сплять на підлозі. У всякому разі годі не визнати, що далеко не одне й те саме нагодувати тридцяттеро осіб тією кількістю їжі, якої й для десятих мало, і розподілити на двісті шістдесят людей їжу, призначену для двохсот сорока. Тут різниця буде майже непомітною. Прийняття на себе підвищеної відповідальності, а також – цю гіпотезу аж ніяк не слід відкидати – страх перед тим, що можуть спалахнути нові заворушення, вплинуло на зміну поведінки влади в тому, що тепер вона стала надсилати їжу вчасно й у достатній кількості. Само собою зрозуміло, що після бурхливих і прикрих подій, свідками яких нам довелося бути, навряд чи пощастить уникнути конфліктів, пов'язаних із розташуванням стількох сліпих, досить пригадати тих нещасних заражених, які зовсім недавно бачили, а тепер не бачать, розлучені подружжя й утрачених дітей, стогін збитих із ніг і потоптаних, причому не раз, а двічі або й тричі, тих, котрі шукають свої дороги загублені речі й не знаходять їх, треба цілком

утратити спроможність людського співчуття, щоб не помітити горе нещасного люду, так ніби й не було нічого. Але при всьому тому не можна заперечувати – повідомлення про те, що сніданок доставлено, стало для всіх цілющим бальзамом. І хоч не можна заперечувати, що необхідність забрати таку велику кількість їжі і розподілити її на стільки ротів, попри відсутність будь-якої організації, що зайнялася б цим, і будь-якого авторитетного керівника, спроможного запровадити належну дисципліну, сприяла виникненню нових непорозумінь, ми не зможемо не визнати, що середовище значно змінилося на краще, коли в усій старій божевільні стало чути лише двісті шістдесят ротів, які пережовували їжу. Хто після них прибиратиме – це запитання, яке поки що залишається без відповіді, лише в кінці вечора гучномовець знову стане повторювати правила доброї поведінки, яких повинні дотримуватися інтерновані задля добра всіх, ось тоді ми й побачимо, чи ці правила знайдуть якесь розуміння в тих, котрі щойно прибули. Добре вже те, що мешканці другої палати правого крила нарешті вирішили поховати своїх мерців, принаймні ми позбулися цього смороду, до смороду, який поширюють живі, теж огидного, звикнути трохи легше.

Що ж до першої палати, то, можливо, тому, що вона населена найдавніше, а отже її мешканці краще пристосувалися до життя в умовах сліпоти, то через чверть години по тому, як її мешканці сьогодні поїли, там уже не було на підлозі жодного брудного папірця, жодної одноразової використаної тарілки або миски. Тут усе було зібране, менші речі поміщені в більші, брудніші позапихані в менш брудні, достоту так, як рекомендується правилами раціональної гігієни, що приділяє таку велику увагу максимально можливій ефективності при збиранні решток і покидьків, а також економії зусиль, необхідних для виконання цієї роботи. Ментальність, яка спричиняє соціальну поведінку такого зразка, не виникає сама по собі й не народжується спонтанно. У тому випадку, який ми розглядаємо, схоже, йдеться про вирішальний вплив та науку сліпої, яка лежить у глибині палати, тієї самої, що одружена з офтальмологом, адже це вона невтомно навчає нас, Якщо ми не спроможні повністю жити, як люди, то принаймні докладаймо всіх зусиль, щоб цілком не уподібнитися до тварин, вона стільки разів це повторювала, що решта палати перетворила її слова, у глибині своїй прості й елементарні, на максиму, на сентенцію, на доктрину, на правило життя. Мабуть, саме такий стан духу, сприятливий до розуміння потреб і обставин, сприяв, хай і в непрямий спосіб, тій доброзичливості, з якою тут зустріли старого з пов'язкою на оці, коли він з'явився у дверях і запитав, А для мене тут ліжка не знайдеться. Завдяки щасливій випадковості, що явно обіцяла добрі наслідки в майбутньому, ліжка для старого знайшлося, єдине ліжка, що невідомо як змогло пережити, так би мовити, нашість, те саме ліжка, на якому був розташований крадій автомобілів, що терпів лютий біль, і, можливо, саме аура цього болю відлякувала людей від його ліжка. Такими бувають розпорядження долі, яка накреслює свої химерні й таємничі арабески. І треба зазначити, що ця її постанова була далеко не першою, досить пригадати, що саме тут зібралися всі пацієнти, які не так давно зустрілися в консультації офтальмолога, коли там з'явився перший сліпий, що й тепер перебував тут, разом з усіма, котрі там були. Тихенько, як зазвичай, щоб не відкрити таємницю своєї присутності, дружина лікаря прошепотіла на вухо чоловікові, Мабуть, він також твій хворий, літній чоловік, лисий, із білим волоссям, із чорною пов'язкою на оці, пам'ятаю, ти про нього розповідав, Яке око затулене в нього чорною пов'язкою, Ліве, Схоже, це й справді він. Лікар пройшов у

проході між ліжками і трохи піднявши голос, сказав, Я хочу доторкнутися до чоловіка, який щойно до нас прийшов, попросить його вийти у прохід, і я піду йому назустріч. Вони зустрілися напівдорозі, пальці доторкнулися до пальців, як у двох мурашів, що впізнають один одного, ворущачи вусиками, у цьому випадку було не так, лікар попросив дозволу обмацати обличчя старого пальцями й дуже швидко натрапив на пов'язку, Немає сумніву, ви останній із моїх пацієнтів, що тут усі зібралися, той, хто прийшов до мене з чорною пов'язкою на оці, Що ви хочете цим сказати, хто ви, сеньйоре, запитав старий, Я ваш офтальмолог, згадайте, ми домовлялися про дату вашої операції з видалення катаракти, А як ви мене впізнали, Насамперед по голосу, голос — це зір того, хто не бачить очима, Атож, і я впізнав ваш голос, але тепер, сеньйоре лікарю, я вже не маю потреби, щоб ви оперували мене, Якщо знайдуться ліки від цієї хвороби, то ми обидва їх потребуємо, Пригадую, як ви мені, сеньйоре доктор, сказали, що після операції я не впізнаю світ, у якому жив, і тепер ми розуміємо, до якої міри ви мали рацію, Коли ви осліпли, Учора вночі, Й сьогодні вас уже доставили сюди, Там існує такий страх, що скоро почнуть уби-вати всіх, хто осліпне, Тут уже ліквідували десятюх, сказав чоловічий голос, Я на них натрапив, просто відповів старий із чорною пов'язкою на оці, Вони були з іншої палати, своїх ми поховали відразу, ска-зав той самий голос, ніби закінчуючи свою розповідь. Дівчина в чорних окулярах підійшла до них, Ви мене пам'ятаєте, я була в чорних окулярах, Я пам'ятаю вас дуже добре, попри свою катаракту я побачив, що ви дуже гарна. Дівчина усміхнулася, Дякую, сказала вона й повернулася на своє місце. Звідти вона сказала, Тут також перебуває той хлопчик, Хочу до мами, сказав голос хлопчика, ніби стомлений від тихого й марного плачу, А я осліп найперший, сказав перший сліпий, і перебуваю тут зі своєю дружиною, А я реєстраторка консультації, повідомила реєстраторка. Дружина лікаря промовила, Залишилося відрекомендуватися лише мені, й повідомила, хто вона така. Тоді старий, ніби бажаючи подякувати за приязний прийом, сказав, Я маю радіо, Радіо, вигукнула дівчина в чорних окулярах, заплескавши в долоні, музика, як чудово, Так, але це радіо дуже маленьке, на батарейках, а батарейки не живуть вічно, нагадав старий, Ви мені не кажіть, що нам доведеться перебувати тут вічно, сказав перший сліпий, Вічно, не думаю, бо вічно — це дуже багато часу, Нам треба послухати новини, зауважив лікар, І бодай трохи музики, наполягала дівчина в чорних окулярах, Не всім подобається однакова музика, але всі, безперечно, зацікавлені знати, що відбувається там, у зовнішньому світі, тож треба берегти батарейки, Я теж хочу послухати останні вісті, сказав старий із чорною пов'язкою. Він дістав невеличкий радіоприймач із внутрішньої кишені куртки й увімкнув його. Став шукати станції, але його рука, ще не дуже впевнена в собі, легко втрачала довжину хвилі, й спочатку в ефірі чулися лише шуми, що змінювали один одного, фрагменти музики й слів, нарешті його рука набула твердості, й музика стала впізнаванною, Нехай побуде трохи так, попросила дівчина в чорних окулярах, коли слова стали луhati виразно, Це не новини, сказала дружина лікаря, а потім запитала, ніби ця думка спала їй несподівано, Цікаво, котра зараз година, але вона вже знала, що ніхто не зможе їй відповісти. Стрілка синхронізації й далі ковзала по хвилях, добуваючи звуки з маленького ящикка, потім завмерла, то була пісня, звичайна собі пісня, без будь-якої значущості, але сліпі стали повільно підходити ближче, вони не штовхалися, здавалося, вони відчували перед собою чиясь присутність і зупинялися перед нею, щоб послухати, з широко розплющеними очима, спрямованими на голос, який співав, деякі плакали, либонь, так, як уміють плакати лише сліпі, сльози котилися в них

безупинно, наче витікали з джерела. Пісня закінчилася й диктор сказав, Увага, на третьому сигналі буде четверта година. Одна зі сліпих, сміючись, запитала, Четверта година дня чи четверта година ранку, і здавалося, що сміх причинив їй біль. Дружина лікаря непомітно перевела стрілки свого годинника й накрутила його, певно, була четверта година дня, хоч для годинника це однаково, стрілка біжить від першої до дванадцятої, а все інше – то людські вигадки. Що це був за звук, запитала дівчина в чорних окулярах, Це я, накрутила свого годинника, коли почула, як по радіо оголосили четверту годину, то був один із тих автоматичних рухів, які ми завжди робимо, не розгубилася дружина лікаря. Потім подумала, що не варто було так ризикувати, досить було поглянути на зап'ясток одного зі сліпих, які прибули сьогодні, у когось, безперечно, годинник ще був накручений. Мав на руці годинника й старий із чорною пов'язкою на оці, як вона помітила в цю хвилину, й години він показував правильно. Тоді лікар запитав, Розкажіть нам про ситуацію, що тепер панує за цими стінами. Старий із чорною пов'язкою на оці сказав, Гаразд, але спочатку я сяду, мені важко довго стояти на ногах. Посідавши по троє й по четверо на кожному ліжку, сліпі розташувалися найліпше, як могли, утворили компанію, замовкли, і старий із чорною пов'язкою на оці розповів їм усе, що знав про те, що бачив на власні очі, про те, що чув протягом тих небагатьох днів, які минули від початку епідемії й до того дня, коли він осліп.

Протягом перших двадцяти чотирьох годин, сказав він, якщо правду казали чутки, які швидко поширилися, були сотні випадків, усі однакові, усі вони відбувалися в один і той самий спосіб, з неймовірною швидкістю, з незбагненною відсутністю будь-яких ушкоджень, осяйна біла пелена застеляла людині зір, жодних ознак болю до того, жодних ознак болю після того. На другий день було повідомлено про помітне скорочення захворювань, йшлося вже не про сотні, а про десятки нових випадків. І це спонукало уряд негайно заявити, що вжиті цілком розумні заходи скоро дозволять узяти ситуацію під контроль. Починаючи від цього пункту, за винятком кількох коментарів, які не можна пропустити, ми не станемо повторювати дослівно розповідь старого з чорною пов'язкою на оці, замінивши її організованим усним дискурсом, покликаним посилити її інформативну наповненість через застосування точного й адекватного слововживання. Саме це, тобто необхідність відмовитися від просторічних виразів, що їх застосовує оповідач, чия роль таким чином зводиться до розповіді про деякі додаткові подробиці, розповіді, безперечно, важливої, бо без неї ми просто не знали б, що робиться там, у зовнішньому світі, отже, повторюємо, розповідь про деякі додаткові подробиці тих надзвичайних подій, тих фактів, опис яких лише виграє від лексичної строгості, від точності застосовуваних термінів, є головним спонукальним мотивом для зміни стилю. Повертаючись до головної теми, зазначмо, що уряд після попереднього обговорення рішуче відмовився від гіпотези, що країна стала жертвою безпрецедентної, досі небаченої й нечуваної епідемії, спричиненої досі не ідентифікованим збудником, епідемії, яка розвивається з катастрофічною швидкістю за повної відсутності латентної фази або інкубаційного періоду. Навпаки, згідно з думкою передової наукової спільноти, опертою на потужну адміністративну підтримку, йдеться про випадковий і прикрий збіг у часі досі нез'ясованих факторів, але в їхній патогенній активності, як можна судити на підставі дослідження доступних нам даних, що вказують на наближення спаду, можна простежити, як особливо підкреслювалося в повідомленні уряду, очевидні ознаки послаблення. Один

із телевізійних коментаторів вигадав дуже вдалу метафору, коли порівняв епідемію з неясними перспективами розвитку з випущеною вгору стрілою, яка, досягши своєї найвищої точки, зупиняється на якусь мить, мов підвішена, а тоді починає падати, описуючи неодмінну криву лінію падіння, і дай Боже, провадив коментатор, повертаючи нас цим зауваженням до буденних людських турбот і до власне епідемії, щоб земна гравітація зберігала своє прискорення, аж поки зникне страхітливий кошмар, який нас мучить, з півдесятка цих слів постійно з'являлися на сторінках засобів масової комунікації, які завжди закінчували сповненою глибокого співчуття врочистою обіцянкою, що нещасні сліпі незабаром зможуть повернути собі втрачений зір, а поки що обіцяли їм солідарність усього організованого суспільства, як від його офіційних представників, так і від простих громадян. У далекому минулому подібні міркування та метафори незламний оптимізм простого люду перетворював у такі, наприклад, висловлювання, Щастя без нещастя довго не триває, або якщо висловити це в літературній формі, Як ото не існує щастя, яке триває завжди, так і не існує нещастя, яке завжди триває, найвищі максими для того, хто мав час добре познайомитися з невдачами життя й витівками фортуни, і які, перенесені у світ сліпих, мають звучати так, Учора ми бачили, сьогодні не бачимо, завтра будемо бачити, з легкою запитальною інтонацією в кінці третьої частини цієї фрази, так ніби обачність в останню мить вирішила додати до оптимістичної кінцівки легку тінь сумніву.

Та на превеликий жаль, незабаром стало очевидно, що й обіцянки уряду, й передбачення наукової громадськості були не більше як бульками на воді. Сліпота поширювалася й то не так, як морська хвиля, яка все затоплює на своєму шляху, а радше ніби тисяча дзюркотливих рівчачків, які помалу-потроху просочуються крізь землю, аж поки раптом вона вся опиниться під водою. Перед фактом суспільної розгубленості, вже готової, як то кажуть, закусити вудила, влада через повідомлення в пресі стала скликати всілякі медичні колоквиуми, в яких брали учать передусім офтальмологи та невропатологи; й хоч до скликання конгресу за фатальним браком часу не дійшло, проте не бракувало симпозіумів, конференцій, круглих столів, одні з яких були відкриті для широкої публіки, інші відбувалися за зачиненими дверима. Подвійний ефект від такої діяльності, спричинений по-перше, цілковитою відсутністю будьяких результатів від подібних дебатів і наукових дискусій і окремі випадки раптової сліпоти, що мали місце прямо посеред засідання, коли доповідач несподівано кричав, Я осліп, я осліп, спонукав майже всі газети, радіо й телебачення втратити цікавість до таких заходів, хіба що деякі засоби масової інформації, що цілком заслуговували на повагу, але живучи коштом сенсацій усілякого різновиду, чужого щастя й чужих нещасть, не хотіли пропустити жодного випадку, позначеного яскравою драматичністю, таких, наприклад, як той, коли несподівано осліп один професор з кафедри офтальмології.

Переконавшись у тому, що моральний настрій суспільства погіршується з кожним днем, уряд уже вдруге за останні шість днів вирішив змінити свою стратегію. Спочатку можновладці вірили в можливість ізолювати лихо, позамикавши сліпих та заражених у закритих приміщеннях на кшталт божевільні, в якій ми з вами перебуваємо. Невпинне зростання кількості випадків сліпоти спонукало кількох впливових членів уряду, які боялися, щоб офіційна ініціатива не призвела до тяжких політичних наслідків, виступити з пропозицією, що треба доручити родинам охороняти вдома своїх сліпих, не дозволяючи їм виходити на вулицю, щоб не створювати перешкоди

й так ускладненому вуличному рухові, а по-друге, щоб не ображати почуття громадян, які зберегли здатність бачити очима, що їх мали, і які, байдужі до всіляких заспокійливих запевнень, вірили в те, що біла хвороба передається через візуальний контакт, як, наприклад, навроки. І справді, важко було сподіватися на іншу реакцію від людини, що, заглиблена у свої думки, сумні, нейтральні або навіть веселі, якщо вони ще в неї залишилися, спокійно йде собі вулицею й раптом бачить, як на обличчі чоловіка, що йде йому назустріч, з'являються ознаки моторошного жаху, й він кричить не своїм голосом, Я осліп, я осліп. Жодні нерви цього не витримали б. А найгіршим було те, що родини, й передусім мало-численні, дуже швидко перетворювалися на родини, що складалися з одних сліпців, і наглядати за ними, охороняти їх та захищати могли б хіба що сусіди, наділені нормальним зором, і ставало очевидно, що сліпці, чий родини складаються лише з батька, матері, сина або дочки, неспроможні доглядати самих себе й з ними відбувається те саме, що зі сліпцями, яких ми бачимо на відомій картині, що ходять разом, падають разом і помирають разом.

Опинившись перед такою ситуацією, уряд не мав іншої ради, як негайно дати задній хід, тобто розширити критерії, які він установив для будівель, придатних для використання, внаслідок чого розпочалося негайне й імпровізоване пристосування покинутих фабрик, занедбаних храмів з утраченим культом, спортивних зал і порожніх складів, Уже протягом двох днів говорять про табори з наметів, поставлених у сільській місцевості, сказав старий із чорною пов'язкою на оці. На самому початку кілька добродійних організацій ще посилали добровольців для догляду за сліпими, щоб вони стелили їм ліжка, чистили нужники, прали одяг, готували для них їжу, тобто забезпечували турботи, без яких життя невдовзі стає нестерпним навіть для тих, хто бачить. Ті бідолахи негайно сліпли, але принаймні історія збереже пам'ять про красу їхнього подвигу. Хтось із таких людей сюди приходив, запитав старий із чорною пов'язкою на оці, Ні, відповіла дружина лікаря, ніхто сюди не приходив, А може, то були тільки чутки, А як справи в місті, як транспорт, запитав перший сліпий, згадавши про свій автомобіль і про водія таксі, який відвіз його до консультації і якого він своїми руками поклав у могилу, На транспорті панує хаос, відповів старий із чорною пов'язкою на оці, й перейшов до подробиць щодо вуличних аварій та нещасливих випадків. Коли вперше осліп водій автобуса, що мчав на повній швидкості по запруженій транспортом дорозі, люди, попри чималу кількість мертвих і поранених у тій катастрофі, не приділили їй особливої уваги, й та ж таки причина, тобто сила звички, спонукала прес-секретаря фірми транспортних перевезень заявити, що аварія відбулася з вини водія, тобто її причиною став сумнозвісний людський фактор, поза всяким сумнівом трагічний, але, мовляв, передбачити його було так само важко, як передбачити смертельний інфаркт у людини, яка ніколи не скаржилася на серце. Наші службовці, пояснив прес-секретар, так само, як механіка та електричні системи автобусів, періодично відбувають сувору перевірку, що підтверджує через пряму взаємозалежність причини й наслідків надзвичайно низький відсоток аварійності, яким до сьогоднішнього дня наша компанія вигідно відрізнялася від усіх інших. Це докладне пояснення з'явилося на сторінках газет, але людям тепер доводилося багато про що думати, крім простої аварії з автобусом, кінець кінцем, її результати були б не кращими, якби в автобуса просто відмовили б гальма. Через два дні так і сталося, зірвані гальма стали причиною другої аварії, але так уже влаштований наш світ, у якому правда має не раз прикинутися брехнею, щоб нарешті заявити про себе, тому негайно поширилася чутка, що осліп водій

автобуса. Було неможливо переконати публіку в тому, що сталося насправді, й результат негайно дав про себе знати, люди перестали їздити автобусами, вони казали, що перш ніж самі осліпнуть, вони не хочуть померти через те, що осліпне хтось інший. Третій нещасний випадок через ту саму причину стався з автобусом, у якому не було пасажирів, і дав привід для таких коментарів, промовлених із очевидною полегкістю, Як добре, що мене в тому автобусі не було. Ті, хто так говорив, не могли навіть собі уявити, наскільки вони мали рацію. Через одночасну сліпоту обох пілотів незабаром розбився й загорівся літак комерційної авіалінії, всі пасажери й команда загинули, в тому випадку вся механіка й електроніка перебували в бездоганному стані, як підтвердив аналіз чорного ящика, який єдиний вижив. Трагедію такого масштабу не можна було рівняти з вульгарною аварією автобуса, й у результаті померли останні ілюзії в усіх, хто їх ще мав, відтоді не стало чути, щоб загуркотів бодай якийсь двигун або закрутилося якесь колесо, велике, маленьке, швидке чи повільне. Ті люди, які раніше мали звичай нарікати на дедалі більші труднощі з транспортом, пішоходи, які не могли дійти, куди їм було треба, бо автомобілі, які стояли або рухалися, постійно перегороджували їм шлях, водії, яким доводилося до запаморочення шастати по навколишніх вулицях, щоб знайти місце, де можна було б притулити свою машину й нарешті, сяк-так примостивши її біля якогось хідника, перетворювалися на пішоходів і починали проклинати водіїв із тих самих причин, із яких недавно проклинали їх самих, усі б вони мали бути тепер задоволені, якби не одна обставина, а саме, позаяк тепер ніхто не наважувався бодай на хвилину сісти за кермо будь-якої машини й проїхати бодай два кроки, автомобілі, вантажівки, мотоцикли й навіть скромні велосипеди хаотично захарашували все місто, покинуті там, де страх переміг почуття власності, яскравим символом цього хаосу можна було вважати підйомний кран із наполовину піднятим угору автомобілем, який повис на своїй передній осі, бо, певно, водій крану осліп, не встигши його підняти. Але особливо катастрофічною була ситуація для сліпих, оскільки, як то кажуть, вони навіть не бачили, куди їм можна поставити ногу. Було боляче бачити, як вони наштотхуються на покинуті автомобілі, один за одним, обдираючи коліна, деякі з них падали й плакали, Невже ніхто мені не допоможе, але були також серед них люди брутальні від розпачу або від народження, які проклинали або відштотхували руку, що намагалася допомогти їм, Облиш мене, настане і твій час, і тоді співчутлива особа відчувала справжній страх, вона втікала і зникала в непроглядному білому тумані, несподівано розуміючи, на який ризик наразила вона себе своєю добротою, і не раз було так, що вже через кілька метрів вона втрачала зір.

Ось такі події відбуваються на волі, сказав старий із чорною пов'язкою на оці, і я ще всього не знаю, говорю тільки про те, що бачив на власні очі, тут він урвав мову, зробив паузу й поправив себе, Тобто своїм власним оком, бо хоч я й маю ще одне, воно мені не служило, Я ніколи вас не запитував, чому ви не користувалися скляним оком замість носити чорну пов'язку, А нащо воно мені потрібне, те скляне око, скажіть мені, будь ласка, запитав старий із чорною пов'язкою, Такий існує звичай, скляне око вважають естетичнішим, а крім того воно набагато гігієнічніше, його можна вийняти, помити й знову поставити, як ото ставлять зубний протез, А скажіть-но мені, якби всі ті, хто сьогодні втратив зір, повиймали свої природні очі й повставляли собі скляні, це допомогло б їм бачити, Ні, звичайно, Позаяк ми всі тут сліпі, то навіщо нам естетика, а щодо гігієни, то ви скажіть мені, сеньйоре доктор, яка може бути гігієна тут,

Мабуть, лише у світі сліпих речі стають такими, якими вони насправді є, сказав лікар, А люди, запитала дівчина в чорних окулярах, Люди також, хоч ніхто в цьому світі їх не бачить, Мені спала одна думка, сказав старий із чорною пов'язкою, зіграймо в одну гру, щоб згаяти час, Як можна грати в якусь гру, якщо ти не бачиш, у що граєш, запитала дружина першого сліпого, Насправді, це не гра, просто кожен нам розповість, що він побачив у ту мить, коли осліп, Це може бути незручним, нагадав хтось, Хто не хоче грати в цю гру, нехай не грає, вона добра тим, що не треба нічого вигадувати, Розповідайте перший, сказав лікар, Гаразд, сеньйоре, погодився старий із чорною пов'язкою на оці, я осліп тоді, коли дивився на своє сліпе око, Що ви хочете цим сказати, Усе дуже просто, я мав таке відчуття, ніби всередині порожньої орбіти виникло якесь запалення, і я скинув пов'язку, аби переконатися, що це так, і в ту ж таки хвилину осліп, Це схоже на притчу, промовив чийсь незнайомий голос, око, що відмовляється визнати свою відсутність, Щодо мене, сказав лікар, то я читав удома трактати з офтальмології, шукав причину того, що тепер відбувається, останнє, що я побачив, це свої руки на книжці, Мій останній образ був зовсім іншим, сказала дружина лікаря, внутрішня частина лікарняного фургона, коли я допомагала чоловікові туди увійти, Про свій випадок я вже розповідав сеньйорові доктору, сказав перший сліпий, я зупинився перед світлофором, світло було червоне, люди переходили через вулицю, ось тоді я й осліп, після чого той, хто тут недавно помер, відвіз мене додому, Його обличчя я, звісно, не бачив, А я, сказала дружина першого сліпого, сиділа вдома, плакала і щойно піднесла до очей хусточку, як тут-таки й осліпла, А я, повідомила реєстраторка консультації, тільки-но увійшла в ліфт і простягла руку, щоб натиснути на кнопку, раптом утратила зір, уявіть собі мій жах і розгубленість, зачинена в ліфті, сама-одна, не знаю, підійматися мені чи опускатися, не можу знайти кнопку, яка відчиняє двері ліфта, Мій випадок, сказав продавець аптеки, був дуже простим, я почув, як розповідали про людей, що сліпнуть, і подумав, як би то воно було, якби осліп і я, заплющив очі, щоб пережити це відчуття, а коли їх розплющив, то був уже сліпий, Це схоже на іншу притчу, сказав незнайомий голос, якщо хочеш осліпнути, то осліпнеш. Запала мовчанка. Інші сліпі повернулися на свої ліжка, що було не простою роботою, бо хоч кожен і знав номер ліжка, на якому він лежить, але тільки рахуючи від одного з крайніх ліжок, від першого або від останнього, він міг бути певен, що прийшов, куди треба. Коли стихло їхнє монотонне, як молитва, мурмотіння, дівчина в чорних окулярах розповіла про те, що сталося з нею, Я була в номері одного готелю, на мені лежав чоловік, на цьому місці вона замовкла, їй було соромно сказати, що вона там робила, коли біла пелена затулила їй світ, але старий із чорною пов'язкою на оці запитав, І ти побачила все білим, Так, відповіла вона, Можливо, твоя сліпота відрізняється від нашої, сказав старий із чорною пов'язкою на оці. Залишилася тільки покоївка готелю, Я саме застеляла ліжко, одна особа там осліпла, підняла біле простирадло й розгорнула його перед своїм обличчям, узявши за два кінці, як годиться, і коли я розтягла його двома руками, то саме в цю мить і перестала бачити, пам'ятаю, як я все ж таки повільно згорнула простирадло, то було нижнє простирадло, додала вона, ніби це мало якесь особливе значення, Уже всі розповіли свою останню історію з того часу, в якому вони жили, запитав старий із чорною пов'язкою на оці, Я розповім свою, якщо більш нікого немає, сказав незнайомий голос, Ну ж бо, розкажіть, Останнє, що я побачив, була картина, Картина, повторив старий із чорною пов'язкою на оці, і де ж це було, Я ходив до музею, й на тій картині було поле з воронами, кипарисами

й сонцем, ніби стуленим зі шматочків інших сонць, Схоже, то була картина якогось голландця,

Думаю, що так, але там був також собака, що провалився під землю, половину того бідолахи було вже не видно, Якщо там був пес, то картину, безперечно, намалював іспанець, до нього ніхто так не малював собак, після нього теж ніхто на це не наважувався, Мабуть, що так, і був там віз, навантажений сіном, запряжений кіньми, що перетинав річку, А хата ліворуч була, Так, Тоді це картина англійця, Можливо, але я не думаю, бо там була також жінка з дитиною на руках, Діти на руках у матері – такий сюжет ми найчастіше бачимо на картинах, Так, і я звернув на це увагу, Чого я не розумію, то як могли поміститися на одному полотні стільки різних картин і таких різних авторів, І там були чоловіки, які сиділи за столом і вечеряли, В історії мистецтва було стільки сніданків, обідів, вечерь, що лише за цією ознакою годі зрозуміти, хто там їв, Чоловіків там було тринадцятеро, А, тоді все ясно, розповідайте далі, Була там також гола жінка з руським волоссям, в мушлі, що плавала в морі, огорнута оберемком квітів, Італієць, тут усе ясно, І була битва, Тут, як і у випадку трапези та матері з дитиною на руках, неможливо зрозуміти, хто її намалював, Мертві й поранені, Усе природно, рано чи пізно всі діти помирають і солдати теж, І переляканий кінь, з очима, що вискакують йому з орбіт, Більш або менш, Це властиво для коней, і які ще картини були на тому полотні, Я не знаю, бо осліп саме в ту мить, коли дивився на коня, Страх осліплює, сказала дівчина в чорних окулярах, Ви правильно сказали, ми вже були сліпі в ту мить, коли осліпли, страх нас осліпив, страх і далі утримуватиме нас сліпими, Хто це говорить, запитав лікар, Сліпий, відповів йому голос, тут немає більш нікого, крім сліпих. Тоді, запитав старий із чорною пов'язкою на оці, Скільки треба сліпих, щоб утворити сліпоту. Ніхто йому нічого не відповів. Дівчина в чорних окулярах попросила його увімкнути радіо, можливо, передають новини. Їх передали трохи згодом, а поки що вони послушали музику. У цю мить у дверях палати з'явилося кілька сліпих, і один із них сказав, як шкода, що я не взяв гітару. Новини були не вельми підбадьорливими, ходили чутки, ніби скоро буде утворено урядовий комітет національної єдності та порятунку.

Коли на початку сліпців тут можна було порахувати на пальцях, коли досить було обмінятися двома або трьома словами для того, щоб незнайомці перетворилися на товаришів по нещастю, і ще трьома-чотирма, аби взаємно простити одне одному всі помилки, деякі з них дуже серйозні, а якщо прощення не могло бути повним, то треба було лише набратися терпіння й зачекати кілька днів, і ставало ясно, які дрібниці раніше мучили нещасних щоразу, коли тіло вимагало від них тих полегшень, які ми звикли називати задоволенням природних потреб. Попри це, і знаючи, що люди бездоганно виховані зустрічаються рідко і що навіть найвища скромність має свої слабкі місця, треба визнати, що перші сліпі, закинуті до цього карантину, були спроможні, з більшим або меншим усвідомленням, з гідністю нести хрест суто есхатологічної природи людини. Але тепер, коли всі двісті сорок ліжок стали зайняті, не рахуючи тих сліпих, які розташувалися спати на підлозі, жодна уява, хоч би якою вона була творчою й багатою на порівняння, образи та метафори, не могла б описати виставлене напоказ свинство, яке там виникло. І річ не тільки в тому, що нужники незабаром стали схожими на ті смердючі печери, які, либонь, існують у пеклі і в

яких відправляють свої природні потреби приречені на вічне прокляття грішники, а й у тому, що завдяки брутальній простоті звичаїв одних і гострій потребі інших коридори та інший позапалатний простір стали використовуватися для випорожнення, спочатку це траплялося лише іноді, але дуже скоро перетворилося на постійну звичку. Недбалі або ті, кого притиснула потреба, певно, думали, Це не має значення, ніхто мене не бачить, і далеко не ходили. Коли ж добиратися до нужників стало в повному значенні цього слова неможливо, сліпі стали виходити на задній двір і випорожнюватися та мочитися там. Люди, делікатні від природи або внаслідок виховання, терпіли протягом цілого дня, чекаючи, коли настане ніч, причому для них ніч наставала тоді, коли більша частина мешканців палат спали, й тоді вони йшли, ухопившись за животи або стискаючи ноги, в пошуках трьох п'ядей чистої землі, якщо їх щастило знайти на суцільному килимі екскрементів, тисячу разів розтоптаному, а крім того ризикуючи заблукати в нескінченному просторі заднього подвір'я, де не існувало жодних орієнтирів, крім кількох маленьких дерев, яким пощастило вижити під доскіпливими руками колишніх мешканців божевільні, а також низеньких горбочків, які вже майже зрівнялися із землею й ледь-ледь прикривали мерців. Один раз на день, завжди в кінці вечора, ніби будильник, накручений на один і той самий час, голос із гучномовця повторював відомі інструкції та заборони, наполягав на регулярному застосуванні засобів чистоти, нагадував, що в кожній палаті є телефон, по якому можна замовити необхідні матеріали, коли їх бракуватиме, але насправді тут бракувало лише потужного шлангу, який змив би все лайно, бракувало також бригади сантехніків, які відремонтували б пристосування для зливу та змивання, а головне – тут бракувало води, води у великій кількості, щоб вона змила в труби каналізації те, що призначалося для каналізації, а потім очей, простих очей, але зрячих, руки, спроможної провести нас куди слід і потім сказати, Ось тут. Ці сліпі, якщо їм не допомагати, не забаряться перетворитися на тварин і ще гірше, на тварин сліпих. Ні, це сказав не той невідомий голос, який говорив про картини та образи світу, це сказала, трохи іншими словами, вночі дружина лікаря, яка лежала поруч зі своїм чоловіком, накрившись із ним по голову однією ковдрою, Треба якось дати раду цьому жахові, я більше неспроможна його терпіти, я не можу далі прикидатися, що я сліпа, Подумай про наслідки, найімовірніше, після цього вони перетворять тебе на свою рабіню, на загальну служницю, ти муситимеш доглядати за всіма і за всім, вони вимагатимуть, щоб ти годувала їх, мила, щоб укладала їх спати й будила вранці, щоб водила їх туди й приводила сюди, щоб утирала їм соплі й осушувала сльози, вони будитимуть тебе, коли ти ляжеш спати, лаятимуть тебе, якщо ти вчасно до них не підійдеш, А ти хочеш, щоб я й далі дивилася на всі ці страхіття, мала їх весь час перед очима й не ворушила навіть пальцем, щоб якось їх залагодити, Ти й так робиш дуже багато, Що я можу робити, коли моя головна турбота постійно дбати про те, аби ніхто не помітив, що я не сліпа, Дехто може тебе зненавидіти, сліпота кращими нас не робить, Вона не робить нас і гіршими, Ми йдемо по цій доріжці, пригадай-но лишень, що робиться, коли надходить час роздавати їжу, Саме та людина, яка зберегла зір, і могла б узяти на себе розподілення харчів для всіх, які тут перебувають, зберігаючи при цьому рівність і справедливість, і тоді припинилися б суперечки, які мене доводять до божевілля, ти не знаєш, що то за картина, коли двоє сліпих б'ються між собою, Битися завжди було, більшою або меншою мірою, формою сліпоти, Це зовсім інше, Роби те, що тобі здається кращим, але не забувай про те, що ми перебуваємо тут, сліпі, просто сліпі, сліпі без риторики й співчуття, милосердний і

барвистий світ екзотичних сліпців закінчився, тепер настало суворе, жорстоке й невблаганне царство сліпих, Якби ти міг бачити те, що змушена бачити я, ти захотів би осліпнути, Я тобі вірю, але не відчуваю такої потреби, бо я вже сліпий, Пробач мені, любий, але якби ти знав, Я знаю, знаю, я все своє життя відбудув, зазираючи в очі людей, а це єдине місце в тілі, де ще, можливо, існує душа, а якщо вони їх утратять, то, Завтра я повідомлю їм, що я бачу, Гляди, щоб потім тобі не довелося розкаятись, Завтра я їм скажу, вона зробила паузу й додала, Якщо на той час я сама не увійду в цей світ.

Але поки що цього не сталося. Коли вранці вона прокинулася, дуже рано, як мала звичай, її очі бачили так само ясно, як і раніш. Усі сліпі в палаті спали. Вона стала думати, як повідомити їх про те, про що хотіла їх повідомити, можливо, скликати всіх і приголомшити новиною, а може краще буде сказати це тихо, скромно, мовби не надаючи великого значення своїм словам, Уявіть собі, хто міг би подумати, що я збережу зір посеред стількох людей, які осліпли, а можливо, навіть буде краще вигадати, що вона була сліпа й несподівано до неї повернувся зір і в такий спосіб повернути їм надію, Якщо до неї повернувся зір, казатимуть вони один одному, то, можливо, він і до нас повернеться, але може також статися, що вони їй скажуть, Якщо так, то йди звідси геть, і тоді вона їм відповість, що не може покинути чоловіка, а тому що військо не дозволить покинути карантин жодному з тих, хто тут перебуває, то їм доведеться змиритися з її присутністю. Кілька сліпих заворушилися на своїх ліжках, як і щоранку, випустили гази, але від цього атмосфера не стала більш смердючою, бо найвищий рівень насичення її смородом, схоже, був досягнутий. Тут тепер панувало не тільки повітря, яке хвиля за хвилину котилося з нужників, від якого хотілося блювати, тут стояв також дух, що поширювався від двохсот шістдесяти осіб, чийі тіла, просякнуті власним потом, не могли й не зуміти помитися б, які носили одяг, що забруднювався з кожним днем, які спали на ліжках, на яких не раз також випорожнювалися. Яка користь була їм від мила, щолоку, прального порошку, про які тут усі забули, якщо більшість душів були засмічені або заповнені каналізаційними водами, коли із забитих сміттям водопровідних труб брудна вода лилася назад, заливаючи ванні кімнати, проникаючи між дошками коридорів, заповнюючи тріщини між плитками. Яке божевілля вселило мені бажання виказати себе, засумнівалася раптом дружина лікаря, навіть як вони не стануть вимагати, щоб я їх обслуговувала, а це вельми сумнівно, я сама не витримаю і почну тут мити та чистити, поки мені стане сил, а це робота не для однієї особи. І її рішучість, яка вчора здавалася такою незламною, почала кришитися, розпадатися на уламки перед огидною реальністю, яка забивала їй ніздрі й ображала її очі, тепер, як надійшла та хвилина, коли треба було переходити від слів до діла. Я боягузка, прошепотіла вона в розпачі, краще я була б сліпою, тоді мене не мучили б ці місіонерські примхи. Троє сліпих підвелися з ліжок, один із них був продавець аптеки, вони пішли зайняти позиції у вестибюлі, щоб одержати там ту частину сніданку, яка призначалася для першої палати. Ніяк не можна було стверджувати, що позаяк при розподілі порцій були відсутні очі, то харчі ділили приблизно, упаковку сюди, упаковку туди, навпаки, було прикро бачити, як сліпі чоловіки знай намагалися обманути один одного, знову й знову поверталися до початку розподілу, хтось із особливо недовірливим характером хотів точно знати, що дісталася іншим, потім неодмінно починалися суперечки, кілька штурханів і два три ляпаси, завдані, звичайно ж, наосліп. У палаті уже всі прокинулися, готові одержати свої пайки, з досвідом тут

опрацювали досить зручний спосіб розподілення, починали з того, що всю їжу зносили вглиб палати, туди, де стояли ліжка лікаря та його дружини, а також ліжка дівчини в чорних окулярах та хлопчика, який кликав матір, і саме туди приходили по двоє мешканці палати, кожен по свою порцію, починаючи від ліжок, найближчих до входу, першого ліворуч, першого-праворуч, другого ліворуч, другого праворуч, і так далі, без суперечок і без штовханини, і немає сумніву, що мир і спокій були варті більшого, аніж необхідність зачекати трохи довше. Ті, хто мав їжу на відстані простягнутої руки, були останніми, що обслуговували себе, крім, звичайно ж, зизоого хлопчика, який завжди закінчував їсти раніше, ніж дівчина в чорних окулярах одержувала свою порцію, тож частина її пайки незмінно зникала у шлунку малого. Сліпі сиділи з головами, обернутими до дверей, чекаючи, коли почують кроки товаришів, кроки не дуже впевнені, але які ні з чим не можна було сплутати, кроки людей, які несуть щось важке, але шум, який вони почули, був зовсім іншим, їм навіть здалося, що їхні товариші біжать, якщо така легкість пересування була можлива для людей, що не знають, куди їм поставити ноги. А проте годі було припустити щось інше, коли нарешті ті троє, відсапуючись, з'явилися у дверях, Що там таке трапилось, чому ви повернулися бігцем, запитав хтось, коли троє їхніх товаришів стали пропихатися у двері разом, щоб повідомити несподівану новину, Нам не дозволили принести їжу, сказав один із них, а інші повторили, Атож, вони нам не дозволили, Хто, солдати, запитав чийсь голос, Ні, сліпі, Які сліпі, ми тут усі сліпі, Ми не знаємо, хто вони були, сказав продавець аптеки, але думаю, вони з тих, які прибули сюди разом з останньою партією, І чому вони раптом не дозволили вам принести їжу, досі з цим не було жодних проблем, запитав лікар, Вони сказали, що дармові харчі закінчилися, від сьогодні кожен, хто хоче їсти, муситиме платити за це. Обурені голоси залунали в усіх кутках палати, Такого не може бути, Забрати від нас нашу їжу, Банда здирників, Щоб сліпі грабували сліпих, це ганьба, ніколи не думав, що доживу до чогось подібного, Треба пожалітися сержанту. Хтось із найрішучіших запропонував, щоб усі разом пішли й повернули їжу, яка належала їм. Це буде не так легко, сказав продавець аптеки, їх багато, я мав таке враження, що там їх великий гурт, а найгірше те, що вони озброєні, Як озброєні, Озброєні кийками, в мене досі болить рука там, де по ній ударили, сказав один із трьох, Спробуємо розв'язати цю проблему по-доброму, сказав лікар, ходімо, я поговорю з тим народом, думаю, тут ідеться про якесь непорозуміння, Я піду з вами, сеньйоре доктор, сказав продавець аптеки, але з того, як вони налаштовані, я дуже сумніваюся, що вони вас послухають, Хай там як буде, а піти ми повинні, не можемо ж ми просто залишатися тут, Я піду з тобою, сказала дружина лікаря. Невеличкий гурт вийшов із палати, крім того, який нарікав, що в нього болить рука, він вважав, що вже виконав свій обов'язок і залишився в палаті розповідати іншим про їхню ризиковану подорож, їжа – ось вона, за два кроки, але спробуй її взяти, коли вона оточена стіною з людських тіл, І всі з кийками, нагадав він.

Йдучи плечем до плеча, вони протиснулися крізь сліпих з інших палат. Коли прийшли до вестибюля, дружина лікаря відразу зрозуміла, що ніякі дипломатичні переговори тепер неможливі й, мабуть, не будуть можливі ніколи. У центрі вестибюля, оточивши колом ящики з їжею, сліпі, озброєні кийками та залізними шворнями, висмикнутими з ліжок, наставленими перед собою, наче багнети або списи, успішно відбивалися від розпачливого наступу сліпих, які їх оточували й удавалися до незграбних спроб пробитися крізь лінію оборони, одні сподівалися знайти якусь прогалину в

захисті, не закриту внаслідок неуважності, їй діставали удари по простягнених руках, інші намагалися підповзти навкарачках їй натикалися на ноги супротивників, що зустрічали їх ударами по спині або копняками. Усе це відбувалося наосліп, бо як інакше воно могло відбуватися. Картину доповнювали обурені протести й люті викрики, Віддайте нашу їжу, Ми маємо право на хліб, Мерзотники, Ви нас грабуєте. Усе це здавалося неможливим, і якийсь наївний чоловік, що з неуважності забув, де він є, сказав, Треба викликати поліцію. Але поліція, можливо, була вже тут, як відомо, сліпота не звертає увагу на те, яка в тебе професія й де ти служиш, але сліпа поліція – це зовсім не та поліція, яка бачить, і два поліціанти, які в нас були, вже померли, і ми закопали їх, хоч і з великими труднощами. Підштовхувана абсурдною надією на те, що влада зможе відновити порядок у цій божевільні, повернути спокій і правосуддя, одна сліпа придибала, наскільки могла, до головних дверей і закричала в повітря, Допоможіть, порятуйте від тих, хто забирає в нас їжу. Солдати вдали, ніби нічого не чують, сержант одержав від капітана, який приїздив сюди з інспекцією цілком очевидний наказ, Не втручайтеся, навіть якби вони перебили одне одного. Сліпа репетувала не менш розпачливо, ніж ті жінки, яких колись утримували в цій божевільні, вона також майже збожеволіла, але від чистого розпачу. Зрештою, зрозумівши, що нічого своїми криками не доб'ється, вона замовкла, повернулася назад, ридаючи, й не відчувачи, куди йде, їй дістала удар кийком по голові, який повалив її з ніг. Дружина лікаря хотіла підбігти й підняти її, але штовханина була така, що вона не змогла ступити бодай два кроки. Сліпі, які прийшли вимагати свою їжу, почали безладно відступати їй, утративши всяку орієнтацію, наштовхувалися один на одного, падали, підіймалися, знову падали, деякі навіть не намагалися піднятися, лежали розпростерті, виснажені, жалюгідні, побиті, притуляючись обличчям до підлоги. Раптом дружина лікаря, опанована жахом, побачила, як один зі сліпих нападників дістав із кишені пістолет і рвучким рухом підняв його в повітря. Постріл відколов від стелі великий шматок мармурового тиньку, який несподівано впав на голови, підсиливши загальну паніку. Сліпий із пістолетом вигукнув, Тихо всі, замовкніть, якщо хтось посміє писнути, то вистрелю на голос, нехай куля влучить у того, в кого вона влучить, не нарікайте потім. Сліпі завмерли й не ворушилися. Той, хто мав пістолета, провадив, Вам сказали, як воно віднині все буде, від сьогодні ми роздаватимемо їжу, попереджаємо вас, і хай навіть на думку нікому не спаде приходити сюди по неї, ми тут поставимо своїх вартових, вони каратимуть за будь-які спроби порушити це розпорядження, віднині їжа продаватиметься, хто хоче їсти, муситиме платити, Чим платити, запитала дружина лікаря, Я вам сказав, щоб усі стулили губу, заревів володар пістолета, вимахуючи зброєю в себе перед лобом, Хтось же має заговорити, ми мусимо знати, як нам поводитися далі, куди нам треба буде приходити по їжу, чи муситимемо приходити всі разом, чи по одному, Ти тільки глянь, яка вона розумна, сказав хтось із банди, якби ти її застрелив, ми мали б на одного рота менше, Якби я мав очі, вона б уже мала кулю в животі. Потім, звертаючись до всіх інших, сказав, Негайно повертайтеся до своїх палат, коли ми занесемо їжу всередину, я скажу, що вам робити далі, А як щодо оплати, знову озвалася дружина лікаря, скільки нам коштуватиме філіжанка кави з молоком і одна галета, Ця дівка таки напрошується, озвався голос того самого бандита, Залиш її на мене, сказав другий, і змінивши тон, провадив, Кожна палата вибере двох відповідальних, які візьмуть на себе обов'язок зібрати всі цінності, – всі цінності, хоч би якими вони були, – гроші, дорогоцінності, обручки, браслети, сережки, ручні годинники чи що там у вас знайдеться, і принести

їх до третьої палати лівого крила, в якій ми перебуваємо, і якщо хочете вислухати дружню пораду, то нехай нікому не стукне в голову намагатися одурити нас, я вже наперед знаю, що дехто з вас спробує приховати частину цінностей, які має, але я хочу сказати їм, це дуже погана думка, бо якщо нам здасться недостатнім те, що ви нам принесете, ви просто залишитеся голодними, жуватимете свої банкноти і гризтимете діаманти. Сліпий із другої палати правого крила запитав, А як ви хочете, щоб ми віддали вам усе відразу, чи платили за кожну порцію їжі окремо, Схоже я вам не досить чітко все пояснив, сказав бандит із пістолетом, засміявшись, спочатку ви заплатите, а потім будете їсти, а щодо того, аби ви платили окремо за кожну порцію їжі, то це вимагало б надто складної бухгалтерії, ліпше приносьте нам усе відразу, а ми подивимось, на яку кількість їжі ви зможете претендувати, але я вас застерігаю ще раз, якщо надумаете приховати бодай одну річ, то це вам обійдеться надто дорого, а щоб ви не вважали наші претензії несправедливими, то після того, як принесете нам усе, ми зробимо у вас обшук, і вам доведеться непереливки, якщо ми знайдемо у когось із вас бодай одну монетку, а зараз забирайтеся звідси всі – і то швидко. Він підняв руку і зробив ще один постріл, відколовши від стелі ще один шматок тиньку. А твій голос я не забуду, сказав бандит із пістолетом, А я не забуду твого обличчя, відповіла дружина лікаря.

Ніхто, схоже, не звернув уваги на абсурдні слова сліпої жінки, що вона не забуде обличчя, якого не могла бачити. Сліпі уже відступили назад так швидко, як могли, в пошуках дверей, і через короткий час ті люди з першої палати, які тут були, розповіли про ситуацію своїм товаришам, Виходячи з того, що ми почули, думаю, тепер нам більше нічого не залишається, як підкоритися, сказав лікар, бо їх багато, а найгірше те, що вони озброєні, Ми також могли б озброїтися, сказав продавець аптеки, Атож, виламавши кийки з дерев, якщо там залишилися ще гілки на рівні піднятої руки, повисмикувавши залізні шворені з ліжок, якими ми не вміємо й не маємо сили користуватися, а вони мають принаймні один пістолет, Я не віддам те, що мені належить, цим синам сліпої сучки, сказав хтось, Я також, підтримав його інший, Тут ситуація така, що або ми всі підкоряємося, або ніхто не підкоряється, сказав лікар, Ми не маємо вибору, сказала дружина лікаря, а крім того вони накинули нам той самий закон, який існує зовні, в нашому суспільстві, хто не хоче платити, нехай не платить, але в такому разі він не їстиме, бо не можна годуватися коштом інших, Ми віддамо все, що маємо, ми всі, сказав лікар, А хто не має нічого, щоб дати, Той їстиме те, що йому дадуть інші, правильно один чоловік сказав, що від кожного за його спроможностями, кожному по потребах. Запала мовчанка, а тоді старий із чорною пов'язкою на оці запитав, А кого ми оберемо відповідальними особами, Я пропоную обрати сеньйора доктора, сказала дівчина в чорних окулярах. Не було потреби голосувати, вся палата підтримала її пропозицію. Треба обрати двох, нагадав лікар, хтось готовий запропонувати себе, Якщо ніхто інший не зголошується, то нехай буду я, сказав перший сліпий, Дуже добре, що ж, почнімо збирати речі, нам потрібна торбинка, сумочка, невеличка валізка, згодиться будь-яка з цих речей, Я можу запропонувати ось це, сказала дружина лікаря і стала спорожняти свою сумочку, в якій носила кілька продуктів краси та інших дрібничок, коли не могла навіть уявити собі, в яких умовах їй доведеться жити. Посеред пляшечок, коробочок і тюбиків, принесених сюди з іншого світу, були також довгі ножиці з гострими кінцями. Вона не пам'ятала, щоб їх туди поклала, але вони там були. Дружина лікаря підняла голову. Сліпі чекали, її чоловік підійшов до ліжка першого сліпого й розмовляв із ним, дівчина в

чорних окулярах казала зизоокому хлопчикові, що їсти скоро принесуть, на підлозі, заштовханий під столик біля узголів'я ліжка, так ніби дівчина в чорних окулярах досі хотіла, з дитячою і марною сором'язливістю, заховати його від очей, які не могли бачити, лежав гігієнічний тампон, вимазаний кров'ю. Дружина лікаря дивилася на ножиці й намагалася зрозуміти, чому вона на них так дивиться, дивиться на них із такою пильною увагою, але не знаходила ніякої причини, і справді, яку причину могли ховати в собі прості довгі ножиці, що лежали на її розкритій долоні, зі своїми двома нікельованими лезами й блискучими гостряками. Ти вже звільнила нам сумочку, запитав чоловік, Так, я її вже звільнила, відповіла вона й простягла йому руку з порожньою сумочкою, тим часом як другою рукою заховала ножиці собі за спину. Що з тобою, запитав її лікар, Нічого, відповіла дружина, хоч могла б відповісти й трохи інакше, Нічого такого, що ти міг би побачити, певно, тебе здивував тон мого голосу, а що могло б тебе здивувати ще. Разом із першим сліпим лікар підійшов до неї, взяв сумочку у свої тремтячі руки і сказав, Приготуйте все, що у вас є, зараз ми почнемо його збирати. Дружина відстебнула свого наручного годинника, відстебнула й той, який був на руці чоловіка, зняла сережки, зняла невеличкого персня з рубіном, золотого ланцюжка з шиї, подружню обручку, подружню обручку з чоловікового пальця, обидві вони знялися дуже легко, Пальці у нас стали зовсім тонкими, подумала дружина лікаря, вона склала усе це в сумочку, поклала туди й гроші, які вони взяли з дому, кілька банкнот різної вартості, кілька монет, От і все, сказала вона, Ти в цьому переконана, запитав лікар, подивися добре, Цінного більш нічого в нас нема. Дівчина в чорних окулярах додала туди свої скарби, вони не дуже відрізнялись від їхніх, на додачу вона мала два браслети, проте не мала подружньої обручки. Дружина лікаря зачекала, коли чоловік і перший сліпий обернуться до неї спинами, а дівчина в чорних окулярах нахилиться до свого зизоокого хлопчика зі словами, Візьми до уваги, що я твоя мати, сказала вона йому, я плачу за себе й за тебе, а тоді відійшла до задньої стіни. Там, як і в інших стінах стриміли великі цвяхи, на яких божевільні, певно, розвішували казна які свої скарби та всілякі дивацькі речі. Вона вибрала найвищого цвяха, до якого могла дотягтися, й повісила на нього ножиці. Після чого сіла на ліжко, її чоловік та перший сліпий повільно просувалися до дверей, зупинялися, щоб зібрати данину з одного боку та з другого, одні з тих, хто віддавав свої речі, обурювалися, що їх нахабно грабують, і це була свята правда, інші розлучалися з тим, що мали, з позірною байдужістю, так ніби думали, що якщо добре поміркувати, то в цьому світі немає нічого такого, що належало б нам в абсолютному розумінні, ще одна не менш очевидна правда. Коли вони дійшли до дверей палати, закінчивши збір, лікар запитав, Усе віддали, і кілька голосів із явною покірністю долі відповіли, що так, а дехто промовчав і свого часу ми довідаємося, чи вони промовчали тільки тому, що не хотіли брехати. Дружина лікаря підвела очі й подивилася туди, де висіли ножиці. Здивувалася, що вони висять так високо, підвішені на одне з металевих кілець, так ніби не сама вона повісила їх туди, потім подумала, що то була чудова ідея залишити їх тут, тепер вона зможе підстригти бороду чоловікові, зробити його більш презентабельним, адже за умов, у яких вони жили, він не міг нормально поголитися. Коли вона знову подивилася в напрямку дверей, двоє чоловіків уже зникли в темряві коридору, прямуючи до третьої палати в лівому крилі, куди їм наказано було прийти заплатити за їжу. За їжу на сьогодні, на завтра, а можливо, й на весь тиждень. Що вони їстимуть потім, на це запитання не було відповіді, бо вони віддали все, що мали.

Усупереч звичаю коридори не були захаращені, загалом так не було, коли люди виходили з палат, то безперервно спотикалися, на щось наштовхувалися й падали, ті, хто спіткнувся або впав, проклинали все на світі, обкладали винуватців свого зіткнення добірною лайкою, ті відповідали їм тим самим, але ніхто не надавав цьому значення, людина мусить якось полегшувати собі душу, а надто коли вона сліпа. Попереду них чулося шарудіння кроків і лунали голоси, певно, то були посланці з іншої палати, що виконували той самий обов'язок. У якому становищі ми опинилися, сеньйоре доктор, сказав перший сліпий, уже не досить того, що ми осліпли, а крім того ще й потрапили в пазурі до сліпих бандитів, а як не пощастило мені, спершу вкрали автомобіль, а тепер крадуть їжу та ще й пістолетом погрожують, У тім-то й головне лихо, що вони мають пістолет, Але патронів у них ненадовго вистачить, Справді, патрони рано чи пізно закінчуються, але в цьому випадку було б ліпше, щоб їх вистачило надовго, Чому ви так думаєте, Якщо патрони закінчаться, то хтось ними стрілятиме, а ми вже й так маємо забагато мерців, Ми перебуваємо в нестерпній ситуації, Вона стала нестерпною відразу, як ми сюди потрапили, а проте досі ми якось її витримували, Ви оптиміст, сеньйоре доктор, Я не оптиміст, але я не можу уявити собі чогось гіршого, аніж те життя, яким ми нині живемо, Щодо цього я сумніваюся, лихо не знає меж, Можливо, ви маєте слухність, сказав лікар, а тоді додав, ніби розмовляючи сам із собою, Тут щось має статися, бо ситуація залишається надто суперечливою, або й справді настане щось гірше, ніж це, або далі все почне поліпшуватися, хоч ознак такого поліпшення й не видно. Судячи з пройденого шляху, з кількості кутів, за які довелося їм завертати, вони вже наближалися до третьої палати. Ані лікар, ані перший сліпий ніколи тут не бували, проте конструкція обох крил логічно підкорялася строгій симетрії, той, хто добре знав праве крило, міг легко орієнтуватися в лівому, й навпаки, там, де треба було повернути ліворуч в одному крилі, у другому треба було повертати праворуч. Вони почули голоси, певно, то були ті, хто йшов попереду них, Нам треба зачекати, тихо промовив лікар, Чому, Ті, що в третій палаті, захочуть точно знати, що їм принесли, вони вже поїли й нікуди не поспішають, Уже не так довго залишилося й до обіду, Навіть якби наші сусіди по палаті були зрячими, вони можуть про це й не знати, адже годинників у них уже нема. Через чверть години, може, хвилиною менше, може, хвилиною більше, обмін відбувся. Двоє чоловіків пройшли повз лікаря та повз першого сліпого, з їхньої розмови було ясно, що вони несуть їжу, Обережно, не випусти ящика з рук, сказав один, а другий промурмотів, Навряд, щоб тут вистачило на всіх, Доведеться затягти пояси. Ковзаючи рукою по стіні, з першим сліпим, який ішов позаду, лікар просувався вперед доти, доки його пальці доторкнулися до одвірка. Ми з першої палати правого крила, повідомив він у розчинені двері. Хотів був переступити через поріг, але його нога наштовхнулася на перешкоду. Він зрозумів, що це ліжко, яке мало виконувати роль прилавка. Вони організовані, подумав він, це не імпровізація. Почулися голоси, кроки. Скільки ж їх там, дружина казала йому, що близько десятка, але не слід виключати, що їх набагато більше, немає сумніву, не всі вони були у вестибюлі, коли воювали за ящики з їжею. Той, хто мав пістолета, був ватагом, це його брутальний голос промовив, Зараз подивимося, які скарби принесла нам перша палата правого крила, а потім тихшим голосом, говорячи до когось, хто стояв неподалік, сказав, Занотуй. Лікар був приголомшений, адже головний бандит сказав, Занотуй, то виходить, тут хтось може писати, отже, тут хтось є не сліпий, адже для того, щоб писати, потрібен зір,

Треба нам стерегтися, подумав він, бо завтра цей суб'єкт може опинитися з нами поруч, а ми й не знатимемо про це, ця думка лікаря мало відрізнялася від тієї, що промайнула в голові першого сліпого, Якщо, крім пістолета, вони мають іще й шпигуна, то ми перед ними безпорадні, більш ніколи не наважимося підняти голову. Сліпий командир грабіжників уже відкрив сумочку й діставав звідти руками речі, ретельно їх обмацуючи, гроші, поза всяким сумнівом, він розпізнавав на дотик, які монети були золотими, а які ні, на дотик він також визначав цінність монет і банкнотів, це легко, якщо ти маєш досвід, минуло ще кілька хвилин, і неуважне вухо лікаря вловило звуки, що були йому знайомі, звуки водночас приглушені й виразні, хтось поруч наскрізь проколював грубий папір голкою, що шкрябала гострим кінчиком по металевій підставці, тобто писав, користуючись азбукою Брайля, іншими словами, володів анагліптографією. Отже, між цими сліпими бандитами був один сліпий справжній, сліпий із тих, кого й раніше називали сліпими, очевидно, його загребли в одну сіть разом з іншими, час був не той, щоб мисливці стали з'ясовувати, Ти з яких сліпих, із сучасних чи давніх, поясни нам, у який спосіб ти перестав бачити. Але як же пощастило бандитам, мало того що до їхньої компанії потрапив бухгалтер, він також міг бути їм за провідника, сліпий, який пройшов спеціальну науку сліпих, був вартий своєї ваги золотом. Інвентаризація тривала, бандит із пістолетом знову й знову запитував думку свого рахівника, Що ти думаєш про це, й той на мить уривав свій підрахунок, щоб обмацати запропоновану йому річ і казав, Фальшива, на що бандит із пістолетом відгукувався, Ще кілька таких махлювань, і їсти вони в мене не будуть, або Добра, й тоді коментар був зовсім інший, Приємно мати справу з чесними людьми. Коли огляд закінчився, на ліжко були поставлені три ящики з їжею. Тягніть до себе, сказав бандит із пістолетом. Лікар порахував ящики. Три – це мало, сказав він, ми одержували чотири, коли їжу надсилали лише нам, і в ту ж мить відчув, як холодне дуло пістолета притиснулося йому до шиї, сліпий не мав потреби націлювати його в лоб, Надалі я щоразу забиратиму один ящик, коли почую слово протесту, а зараз несіть ці ящики і дякуйте Богові, що маєте бодай якусь їжу. Лікар промурмотів, Гаразд, гаразд, підхопив два ящики, перший сліпий забрав третій, і тепер уже повільніше, бо несли вантаж, вони рушили назад, у напрямку своєї палати. Коли увійшли до вестибюля, де, схоже, нікого не було, лікар сказав, Такої нагоди я більш ніколи не матиму, Що ви хочете сказати, запитав перший сліпий, Він приставив мені пістолет до шиї, я міг би видерти його з нього з рук, Це було б ризиковано, Не так ризиковано, адже я знав, де в нього пістолет, а він не знав, де мої руки, Ну то й що, Я переконаний, що в ту мить більш сліпим із нас двох був він, шкода, я тоді про це не подумав, а як і подумав, то не наважився, І тоді перший сліпий запитав, А що потім, навіть якби вам справді пощастило видерти пістолет у нього з рук, я не вірю, що ви змогли б скористатися ним, Якби я був переконаний, що зможу розв'язати ситуацію, то зміг би, Але такої переконаності у вас не було, Справді, не було, Тоді нехай пістолет краще буде в них, принаймні доти, доки вони не використали його проти нас, Погрожувати зброєю – це те саме, що користуватися нею, Якби ви вихопили в нього пістолет, почалася б справжня війна, й найімовірніше, ми навіть не змогли б звідти вийти, Ви маєте рацію, сказав лікар, певно, про все це я тоді й подумав, Пригадайте, сеньйоре доктор, те, що ви мені зовсім недавно сказали, А що я сказав, Що якась подія неминуче має статися, Вона сталася, але я нею не скористався, Ні не ця, станеться інша.

Коли повернулися до палати й показали, як мало вони принесли їжі, хтось звинуватив їх у тому, що вони не стали вимагати більше, адже саме для цього їх обрали представниками колективу. Тоді лікар розповів про те, що сталося, розповів про сліпого рахівника, про бандита з пістолетом і про сам пістолет. Невдоволені знизили тон і зрештою погодилися, що сеньйор доктор справді добре захищав інтереси палати. Потім розподілили їжу, й хтось не забув нагадати нетерплячим, що трохи – це завжди краще, ніж нічого, крім того, залишилося зовсім мало часу до того, як принесуть обід. Погано тільки буде, якщо з нами станеться те, що сталося з кобилою чоловіка, який привчав її не їсти й уже домогся успіху, але тут вона й здохла. Інші заусяміхалися блідим усміхом, а один сказав, Той чоловік не так уже й погано придумав, якщо кобила, здихаючи, не знала, що вона здихає.

Старий із чорною пов'язкою на оці зрозумів, що його портативний радіоприймач як через свою крихку конструкцію, так і внаслідок короткого часу свого корисного існування має бути викинутий зі списку цінностей, що їх треба було віддати як плату за їжу, взявши до уваги, що функціонування приладу насамперед залежало від того, має він чи не має батарейки всередині, й від того, протягом якого часу вони діятимуть. Проте хрипкий тон голосів, що долинали з ящика, свідчив, що жити йому залишилося недовго. Тому старий із чорною пов'язкою на оці вирішив припинити загальні прослуховування, ще й тому, що сліпі з третьої палати лівого крила могли несподівано наскочити й висловити з цього приводу іншу думку, керуючись не матеріальною цінністю приладу, яка була близькою до нуля, як цінністю його негайного використання, що, безперечно, була дуже високою, не кажучи вже про те, що там, де був пістолет, із високою ймовірністю могли знайтися й батарейки. Тож старий із чорною пов'язкою на оці сказав, що слухатиме новини сам-один на ліжку, ховаючи голову під ковдрою, і якщо почує щось цікаве, то розповість усім. Дівчина в чорних окулярах попросила його, щоб він бодай іноді дозволяв їй слухати трохи музики, Лише для того, щоб зовсім її не забути, виправдовувалася дівчина, але старий був незламний, казав, що надто важливо знати про те, що відбувається зовні, а хто хоче слухати музику, нехай слухає її у своїй голові, на те нам і пам'ять, щоб зберегти спогади і про музику, і про все добре, що нам довелося пережити. Мав рацію старий із чорною пов'язкою на оці, музика з його радіоприймача вже дряпала слух так, як може дряпати душу гнітючий спогад, тому він стишував звук до мінімуму в чеканні, коли стануть передавати новини. Тоді він трохи підсилював звук і нашорощував вуха, щоб не втратити жодного слова. Потім своїми власними словами переказував інформацію найближчим сусідам. Так, від ліжка до ліжка, новини повільно поширювалися по всій палаті, спотворюючись щоразу, коли переходили від одного слухача до наступного, і важливість інформації зменшувалася або посилювалася залежно від персонального оптимізму або песимізму того, хто її переказував. Так тривало до тієї миті, коли слова замовкли й старий із чорною пов'язкою на оці більше не мав чого розповідати. І не тому, що в нього поламався радіоприймач чи розрядилися батарейки, а досвід його власного життя та й не тільки того життя, що належало тільки йому, з вичерпною очевидністю показав, що час нікому не підвладний, і хоч ця машинка могла ще бути справною, проте хтось міг замовкнути раніше від неї. Протягом того першого дня, прожитого під п'ятою сліпих бандитів, старий із чорною пов'язкою на оці слухав і

передавав новини з власної ініціативи, спростовуючи фальшивий оптимізм влади, а тепер, коли вже настала ніч, заховавши голову під ковдру, слухав ті хрипи, на які слабке електроживлення перетворювало голос диктора, коли раптом почув, як той заволав, Я осліп, потім шум чогось важкого, що вдарилося об мікрофон, швидко послідовність якогось гамору, вигуків і зненацька мертву тишу. Єдина радіостанція, яку міг ловити тут усередині малий радіоприймач старого з чорною пов'язкою на оці, замовкла. Ще протягом тривалого часу старий притуляв вухо до тепер мовчазного ящика, ніби сподівався, що голос у ньому знову зазвучить і почне передавати останні вісті. Проте він здогадувався, він знав, що цей голос уже не зазвучить ніколи. Біла хвороба вразила не тільки диктора. Наче по бікфордовому шнуру вона швидко й ефективно поширилася на всіх працівників тієї радіостанції. Тоді старий із чорною пов'язкою на оці пожбурих свого радіоприймача на підлогу. Сліпі бандити, якби прийшли сюди шукати приховані дорогоцінності, знайшли б підтвердження, якби про це подумали, що дарма вони не визнали за потрібне включити портативні радіоприймачі до списку цінних речей. Старий із чорною пов'язкою на оці, натягнув ковдру собі на голову, щоб досхочу поплакати.

Поступово під слабким жовтим світлом брудних лампочок палата поринала в глибокий сон, можливо тому, що сьогодні її мешканцям пощастило поїсти тричі, а це раніше траплялося вельми рідко. Якщо все триватиме так і далі, то ми зможемо ще раз прийти до висновку, що навіть у найгіршому злі можна знайти частку добра, достатню для того, щоб терпляче переносити це зло, а в стосунку до нинішньої ситуації такий висновок означає, що всупереч першим тривожним передчуттям концентрація продовольства в одних руках із наступним його розподіленням знову ж таки з одного джерела має, зрештою, свої позитивні сторони, хоч би як нарікали на цю систему деякі ідеалісти, що воліють боротися за життя власними засобами, хоч унаслідок такої впертості їм і доведеться терпіти голод. Не думаючи про завтрашній день, забувши про те, що той, хто платить наперед, завжди обслуговується погано, більшість сліпих у всіх палатах спали без задніх ніг. Інші, які стомилися у своїх марних пошуках знайти почесний спосіб вийти з принизливого становища, в яке вони потрапили, також засинали один за одним і бачили уві сні надію на кращі дні, аніж сьогоднішній, коли вони почуватимуть себе вільними, хоч, може, й не такими ситими. У першій палаті правого крила не спала лише дружина лікаря. Лежачи на своєму ліжку, вона думала про те, що розповів їй чоловік, коли на одну мить йому здалося, ніби між сліпими бандитами був один, який не втратив зір, один, якого вони могли використовувати як шпигуна. Дивно, що вони вже більше не повернулися до розмови на цю тему, так ніби лікареві навіть на думку не спало, що його власна дружина досі зберегла спроможність бачити. Вона подумала про це, але промовчала, не хотіла говорити очевидні слова, Те, що не зможе зробити він, зможу зробити я, Що саме, запитав би лікар, прикинувшись, ніби не зрозумів її. Тепер, дивлячись на ножиці, які висіли на стіні, дружина лікаря запитувала себе, Яка користь у тому, що я не втратила зір. Він послужив їй для того, щоб вона побачила жах, якого ніколи не змогла б собі уявити, послужив для того, що їй захотілося осліпнути, більше ні для чого. Вона обережно сіла на ліжку. Перед нею спали дівчина в чорних окулярах і зизокий хлопчик. Вона побачила, що два ліжка стояли дуже близько одне до одного, дівчина пересунула своє, безперечно для того, щоб бути ближче до хлопчика, якщо його треба буде втішити, витерти йому сльози, адже матері поруч із ним не було. Чому ж я так не зробила, подумала вона, я ж також могла зсунути впритул наші

ліжка, ми спали б тоді разом, і я постійно не боялася б, що вночі він упаде з ліжка. Вона подивилася на чоловіка, який спав важким сном людини, геть виснаженої. Вона не сказала йому, що зберегла ножиці, що одного з цих днів вона підстриже йому бороду, це робота, яку зможе виконати навіть сліпа жінка, якщо надто не наблизатиме леза до шкіри. Вона знайшла собі переконливе виправдання, чому не розповіла йому про ножиці, Потім до мене зійшлися б усі чоловіки, і я нічого не робила б, лише підстригала їм бороди. Вона обернулася на ліжку, опустила ноги на підлогу й стала намацувати капці. Коли вже збиралася взути їх, передумала, пильно на них подивилася, мотнула головою і нечутно відставила їх під ліжку. Увійшла в прохід між ліжками й повільно рушила в напрямку дверей. Її босі ноги відчували липучий бруд підлоги, але вона знала, що далі, в коридорах, буде набагато гірше. Вона дивилася то праворуч, то ліворуч, чи десь немає сліпого, який не спить, хоч не мало найменшого значення, якби один із них або навіть більше не спали, або навіть не спала вся палата, адже вона не створювала найменшого шуму, а якби навіть створювала, усім відомо, якими вимогливими бувають природні потреби тіла, вони не обирають години, але найбільше їй не хотілося, щоб чоловік прокинувся й устиг запитати, Куди ти йдеш, бо це, либонь, те запитання, яке чоловіки найчастіше ставлять своїм дружинам, другим таким запитанням є, Де ти була. Одна зі сліпих жінок сиділа на ліжку, спершись спиною на низьке узголів'я, втупивши невидущий погляд у протилежну стіну, й не відчула її близької присутності. Дружина лікаря на мить зупинилася, ніби їй раптом захотілося вхопитися за невидиму ниточку, яка висіла в повітрі і яку вона могла б назавжди обірвати, знищити. Сліпа підняла руку, певно, відчула легку вібрацію в атмосфері, потім байдуже дозволила їй упасти, з неї було досить того, що вона не могла заснути через хропіння сусідів. Дружина лікаря рушила далі, прискорюючи ходу, мірою того як наближалася до дверей. Перш ніж піти в напрямку вестибюля, вона подивилася в коридор, обабіч якого були інші палати, далі нужники й нарешті кухня та їдальня. Під стінами коридору лежали сліпі, ті, хто після свого прибуття не зміг здобути собі ліжко чи тому, що під час штурму затримався десь у задніх рядах, чи тому, що йому забракло сил, аби здобути його в боротьбі. Через десять метрів один сліпий лежав на сліпій, розсунувши їй ноги, вони робили те, що робили, без зайвого шуму, певно, обоє були людьми сором'язливими, але не треба було мати гострий слух, щоб зрозуміти, чим вони займаються, а тим більше, коли обоє вже були неспроможні стримувати крики та стогін, неартикульовані слова, які означають, що незабаром вони мають кінчати. Дружина лікаря зупинилася, щоб подивитися на них, і не тому, що їм заздрила, вона мала власного чоловіка й могла одержати від нього свою втіху, а тому, що її опанувало почуття зовсім іншої природи, яке вона не могла назвати, либонь, то було або почуття симпатії, так ніби вона хотіла сказати, Не звертайте на мене уваги, я теж знаю, що це таке, або співчуття, Навіть якби ця мить найвищої втіхи могла тривати протягом усього життя, ви залишилися б двома окремими людьми й ніколи не злилися б в одну істоту. Сліпий і сліпа тепер відпочивали, вже розділені, одне поруч другого, але досі трималися за руки, вони були молоді, можливо, закохані, мабуть, пішли разом у кіно й там осліпли, або чудесний випадок поєднав їх тут, і якщо це справді було так, то як вони впізнали одне одного, звичайно ж, по голосу, бо не лише голос крові не потребує очей, кохання, яке називають сліпим, також може сказати свої слова. Проте найімовірніше, їх схопили разом і в такому разі їхні руки з'єдналися не тепер, а були з'єднані від самого початку.

Дружина лікаря зітхнула й підняла руки до очей, їй треба було це зробити, бо вона стала погано бачити, але вона не злякалася, вона знала, що це тільки сльози. Потім рушила далі. Дійшовши до вестибюля, підступила до дверей, які виходили на переднє подвір'я. Виглянула назовні. За брамою горіло світло, на ньому виділявся чорний силует солдата. На протилежному боці вулиці всі будинки стояли в темряві.

Вона вийшла на майданчик сходів. Небезпеки не було. Навіть якби солдат помітив силует людини, він вистрелив би лише тоді, якби вона спустилася по сходах і стала наближатися, після усного застереження, до тієї невидимої лінії, яка для нього була кордоном його безпеки. Звикши до незмовкних шарудінь і неясних звуків палати, дружина лікаря була вражена тишею, яка заповнювала простір, мовби все людство зникло, залишивши тільки одну запалену лампочку та солдата, який охороняв те світло, її та решту чоловіків і жінок, які не могли бачити. Вона сіла на підлогу, спершись спиною на одвірок, у тій самій позі, в якій бачила сліпу жінку в палаті, й дивлячись перед собою, як і вона. Ніч була холодна, вітер свистів понад фасадом будівлі, й здавалося неможливим, що досі у світі існує вітер, що ніч була чорною, вона цього не сказала, але, звичайно ж, подумала про сліпих, для яких білий день існував завжди. У світлі з'явився ще один силует, певно, мала відбутися зміна варті. Без пригод, скаже солдат, який піде спати решту ночі до свого намету, вони не могли собі уявити, що відбувається за тією брамою, яку вони охороняють, певно, вони не почують пострілів, такий пістолет ляскає досить тихо. Удар ножицями буде ще тихшим, подумала дружина лікаря. Вона не запитала себе, звідки їй прийшла така думка, все одно вона про це не довідалася б, вона лише здивувалася, як повільно вона до неї приходила, як затрималося перше слово, перш ніж воно з'явилося, як неквапно тяглися слова наступні і як потім вона дійшла висновку, що ця думка вже їй знайома, вона вже десь зустрічалася з нею раніше, їй тоді лише бракувало слів, так ото тіло знаходить у ліжку заглибину, приготовану для нього простою думкою, що воно збирається лягти. Солдат підійшов до брами, й хоч він був проти світла, вона помітила, що він дивиться в її бік, певно, помітив нерухому постать, світла було недостатньо, аби роздивитися, що це лише жінка, яка сидить на підлозі, обхопивши руками ноги й поклавши підборіддя на коліна, й тоді солдат повернув у той бік промінь прожектора, й сумнівів у нього не залишилося, то й справді жінка, що підводиться так повільно, як раніше напливали на неї думки, але цього солдат не знає, він знає лише, що боїться тієї постаті, яка, здається, ніколи не закінчить підводитися, якусь мить солдат думає, чи не дати йому сигнал тривоги, потім вирішує, що не треба, зрештою, то лише жінка, й вона перебуває далеко, про всяк випадок він націлив на неї гвинтівку, але при цьому зачепив прожектор, і яскравий промінь потрапив йому у вічі, обпаливши сітчатку й засліпивши його. Коли зір у нього відновився, жінка вже зникла, й тепер цей вартовий не зможе сказати тому, хто прийде йому на зміну, Без пригод.

А дружина лікаря вже перебуває в лівому крилі, в коридорі, який приведе її до третьої палати. Тут також є сліпі, що сплять на підлозі, і їх тут більше, ніж у правому крилі. Вона йде, не створюючи шуму, повільно, відчуває, як підлога прилипає до її босих ступнів. Вона зазирає до двох перших палат і бачить те, що й сподівалася там побачити, накриті ковдрами людські тіла, сліпого, який не хоче спати й говорить про це з розпачем у голосі під уривчасте хропіння майже всіх своїх сусідів. Ну а сморід, який тут усе огортає, то він її не дивує, іншого запаху немає в усій будівлі,

так само пахне і її власне тіло й одяг, який вона носить. Завернувши за ріг, до тієї частини коридору, куди виходить третя палата, вона зупиняється. У дверях там стоїть чоловік, ще один вартовий. У руках він тримає кия, яким повільно вимахує з боку в бік, ніби хоче в такий спосіб не пропустити нікого, хто захотів би до нього наблизитися. Тут немає сліпих, які спали б на підлозі, коридор нічим не захарашений. Сліпий у дверях і далі розмірено вимахує кием, схоже, він не стомлюється, але це не так, через кілька хвилин він перекладає кия в другу руку й махає далі. Дружина лікаря просувається вперед, притискаючись до протилежної стіни, щоб її не зачепило кием. Дута, яку описує кий, не досягає навіть до середини широкого коридору, й жінці кортить сказати вартовому, що його зброя не заряджена. Дружина лікаря тепер стоїть перед сліпим із кием і може зазирнути в палату в нього за спиною. Ліжка зайняті там не всі. Скільки ж їх, подумала вона. Підступила трохи ближче, майже до самої межі досяжності кия, й там зупинилася, сліпий обернув голову вбік, туди, де вона стояла, так ніби помітив щось ненормальне, почув якесь зітхання, якесь шарудіння в повітрі. Це був високий чоловік із довгими руками. Спочатку він витяг руку з кием перед собою, кілька разів змахнув ним у порожнечі, ступив короткий крок уперед, і протягом якоїсь секунди дружина лікаря боялася, що він її бачить і лиш обирає зручне місце, з якого можна на неї напасти. Ці очі не сліпі, стривожено подумала вона. Звичайно ж, вони сліпі, так само сліпі, як і очі всіх, хто живе під цим дахом, між цими стінами, усі, всі, крім неї. Тихим голосом, майже пошепки вартовий запитав, Хто тут, він не викрикнув, як це роблять справжні вартові, Хто йде, і доброю відповіддю було б відповісти, Свої, й він би тоді сказав, Іди далі своєю дорогою, але тут усе відбувалося інакше, він тільки похитав головою, ніби відповідав сам собі, Що за дурниці, тут нікого не може бути, о цій годині всі сплять. Обмацуючи все навколо лівою рукою, він відступив до самих дверей і заспокоєний власними словами, опустив руки. Йому хотілося спати, він уже давно чекав, коли хтось із товаришів прийде йому на зміну, але для цього було треба, щоб того іншого розбудив внутрішній голос обов'язку, бо само собою зрозуміло, що тут не було ані будильників, ані тих, хто користувався б ними. Дуже обережно дружина лікаря наблизилася до протилежного одвірка й зазирнула всередину палати. Палата була не повна. Вона швидко порахувала її мешканців, і їй здалося, що їх там було чи то дев'ятнадцятеро, чи двадцятеро. У глибині вона побачила кілька ящиків із їжею, що стояли один на одному, інші лежали на незайнятих ліжках. Вони зберігають їжу, роздають не все, що отримують, подумала дружина лікаря. Сліпий, схоже, знову стривожився, але не зробив жодного руху, аби спробувати щось виявити. Минали хвилини. Почувся гучний кашель якогось курця, що долинув ізсередини. Сліпий нетерпляче обернувся, нарешті йому дадуть поспати. Проте ніхто не підвівся. Тоді сліпий повільно, наче боявся, що його зловлять на злочині, який полягає в порушенні всіх правил, що їм повинен підкорятися вартовий, сів на краєчок ліжка, яке стояло на вході до палати. Протягом кількох хвилин він ще намагався тримати голову прямо, але потім дозволив собі поринути в сон, і немає сумніву, що, засинаючи, він подумав, Це не має ваги, ніхто не бачить мене. Дружина лікаря знову стала рахувати тих, що спали всередині палати. З цим, що в дверях, їх двадцятеро, принаймні, вона одержала тут точну інформацію, її нічна вилазка не була марною. Але чи для цього я сюди прийшла, запитала вона саму себе, й не знайшла відповіді. Сліпий вартовий спав, прихиливши голову до одвірка, кий безшумно зісковзнув на підлогу, перед нею був неозброєний сліпий, що не володів силою Самсона й не збирався валити ніяких колон. Дружина лікаря примусила себе думати, що

цей чоловік украв у них їжу, що він забрав те, що належало іншим по праву, що через нього залишаться голодними діти, але ці думки не вселили їй до нього ані ненависті, ані зневаги, навіть легкого роздратування, вона відчувала лише дивний жаль до цього обм'яклого тіла з відхиленою назад головою на довгій шиї, покритій товстими венами. Уперше, відтоді як покинула палату, вона затремтіла від холоду й відчувала, що плити підлоги наче кригою обморожують або обпікають їй ноги. Мені тільки й не вистачало, що підхопити лихоманку, подумала вона. Але ні, то була не лихоманка, а лише нескінченна втома, бажання згорнутися в калачик, звернути погляд усередину й дивитися глибше, глибше, глибше, аж поки вона зможе заглянути у свій мозок, туди де різниця між спроможністю бачити й спроможністю не бачити існує невидима для звичайного зору. Повільно, дедалі повільніше тягнучи своє тіло, вона повернулася назад, до того місця, яке їй належало, проминула кількох сліпців, які здавалися сомнамбулами, для них вона не мала прикидатися, що сліпа. Закохані сліпі вже не трималися за руки, вони спали, лежачи на боку, скулившись, щоб зберегти тепло, вона лежала в мушлі, яку утворювало його тіло, зрештою, придивившись пильніше, вона помітила, що вони таки тримаються за руки, своєю рукою він обхопив її тіло, переплівши пальці з її рукою. Коли увійшла до палати, то побачила, що сліпа жінка так і не змогла заснути, вона й далі сиділа на ліжку, чекаючи коли перевтомлене тіло здолає впертий опір розуму. Усі інші, здавалося, спали, деякі сховали голови під ковдрами, наче шукали темряву неможливої для них ночі. На тумбочці біля ліжка дівчини в чорних окулярах вона побачила пляшечку з очними краплями. Дівчина вже вилікувала собі очі, але не знала про це.

Якби сліпий, якому було доручено вести підрахунок незаконного здирства мешканців палати, де отаборилися сліпі бандюки, вирішив під впливом такого собі осяяння, що освітило б темряву його сумнівної душі, перейти в це крило зі своїми знадобами для письма, тобто голкою та грубим папером, то, безперечно, тепер би він був зайнятий створенням хроніки поганого харчування та інших страждань своїх нових пограбованих товаришів. Він почав би з розповіді про те, що там, звідки він прийшов, загарбники не лише повиганяли з палати чесних сліпих, щоб стати єдиними володарями всього того простору, яким вони тепер володіли, вони, крім того, заборонили мешканцям двох інших палат лівого крила користуватися відповідними місцями загального користування, як це іноді називають. Далі він би описав, що така нахабна сваволя мала своїм результатом той факт, що весь той скривджений люд мусив користуватися нужниками протилежного крила з наслідками, які неважко собі уявити тому, хто не забув, у якому стані перебували ці місця раніше. І додав би, що тепер неможливо стало вийти на задне подвір'я, не нашттовхуючись на сліпих, які бризкали своїми діареями або тужилися від зусиль, які обіцяли багато, а зрештою не давали нічого, й будучи схильним до спостережливості, не міг би не відзначити очевидну суперечність між малою кількістю з'їденого й великою кількістю вивергнутого із себе, продемонструвавши в такий спосіб, що знаменитому зв'язку між причиною й наслідком, про який стільки говориться, не можна цілком довіряти, принаймні у плані кількісному. Він також відзначив би, що тоді як у цей час палата озброєних бандитів завалена ящиками з харчами, тут нещасні голодні люди скоро будуть примушені збирати крихти із загидженої підлоги. Думаю, що також не забув би сліпий рахівник, перебуваючи водночас у ролі учасника та історика подій, відзначити

злочинну поведінку сліпих бандитів, які воліють, щоб їжа псувалася, аніж дати її тим, хто гостро її потребує, бо ж відомо, що хоч деякі з харчів і можуть зберігатися протягом кількох тижнів, не втрачаючи своєї якості, інші, а надто приготовлені на кухні, якщо не будуть відразу з'їдені, через короткий час прокисають або покриваються пліснявою, і стають небезпечними для життя, якщо таке животіння ще можна назвати життям. І змінивши предмет, але не тему, наш хроніст із глибоким смутком розповів би, що тут процвітають хвороби не лише шлунково-кишкового тракту, які виникають або від недоїдання, або від поганої засвоюваності з'їденого, адже сюди привозили не лише осіб здорових, крім того, що сліпих, хоч серед них були й такі, які могли б продавати своє здоров'я, але навіть вони тепер перебувають у такому самому становищі, як і інші, прикуті до своїх убогих ліжок, хворі на лютий грип, невідомо ким занесений у ці стіни. Й у жодній із п'ятьох палат тепер не знайдеться жодної пігулки аспірину, яка могла б знизити температуру хворого й бодай трохи полегшити йому головний біль, і тепер марно було б шукати її навіть за підкладкою дамських сумочок, де раніше все ж таки знайшлося кілька штук. І либонь, лише з обережності наш хроніст відмовився б розповідати про безліч інших хвороб, від яких страждали багато з майже трьохсот осіб, поміщених у цей нелюдський карантин, але він не міг би обминути згадкою принаймні два випадки досить запущеного раку, на які влада не схотіла зважати, коли сліпих виловлювали, щоб доставити їх сюди, і власті навіть заявили, що закон один для всіх і демократія несумісна з наданням якихось переваг у лікуванні. Погана доля схотіла, щоб на всю цю кількість народу був лише один лікар, до того ж лікар-офтальмолог, у якому тут була найменша потреба. Дійшовши у своїй розповіді до цього місця, сліпий рахівник, стомлений описувати стільки страждань і болю, поклав би на стіл свою металеву голку й тремтячою рукою став би намацувати шматок черствого хліба, який відклав на тоді, коли завершить свій обов'язок історика часів кінця світу, але він не знайде його, бо інший сліпий, наділений гострим нюхом, який вельми пригодився йому в цій скруті, уже встиг поцупити і з'їсти той кусень. І тоді, вилаявши себе за спалах братерського співчуття, осудивши порив солідарності, який привів його в праве крило, сліпий рахівник вирішить, що краще буде, поки не пізно, повернутися в третю палату лівого крила, бо там, хоч би як кипів його дух праведним обуренням проти негідної поведінки сліпих пройдисвітів, він принаймні не голодуватиме.

А щодо голоду, то він був цілком реальним. Щоразу, коли ті, кому доручалося принести їжу, поверталися до палат, то мізерна її кількість спричиняла бурхливі протести. Завжди знаходився хтось, хто пропонував організувати колективну акцію, таку собі масову маніфестацію, наводячи на підсилення своєї пропозиції аргумент кількості, стільки разів підтверджений і підсилений діалектичним твердженням, що волі, які поєднуються, спроможні за певних обставин побільшувати свою силу до нескінченності. Та незабаром обурення втихало, досить було комусь обачнішому оцінити переваги та ризики пропонованої акції, нагадати ентузіастам про смертельну небезпеку вогнепальної зброї, ті, хто буде попереду, знають, на що вони себе наражають, а щодо тих, хто буде позаду, то краще навіть не уявляти собі, що відбудеться у вельми ймовірному випадку, якщо нас налякає вже перший постріл, і більшість тоді помре розчавленими, а не від куль. Як проміжний варіант в одній із палат вирішили й повідомили про свій намір іншим палатам, що пошлють по їжу не тих, кого зазвичай посиляли по неї, а спеціальний підсилений загін із

десятьох або дванадцятьох дужих чоловіків, і вони, мовляв, хором висловлять загальне невдоволення. Оголосили набір добровольців, але, мабуть, з огляду на відомі застереження людей обережних, у жодній з інших палат не знайшлися охочі взяти участь у подібній місії. Богу дякувати, це очевидне свідчення моральної слабкості не мало великого значення й навіть не примусило нікого відчувати сором за своє боягузтво, бо підтвердженням необхідності поводитися обачно стало повідомлення по результат експедиції, яку організувала палата, де виникла ця ідея. Восьмеро сміливців, які взяли в ній участь, були побиті киями, і якщо в них і правда було випущено тільки одну кулю, то не можна не відзначити, що пролетіла вона вже не так високо, як перші, бо всі протестувальники потім присягалися, що вона просвистіла над самими їхніми головами. Чи в тому пострілі був намір когось убити, можливо, ми довідаємося пізніше, а поки що накриємо того, хто стріляв, тінню сприятливого сумніву, тобто припустимо, що той постріл був лише застереженням, хоч і значно серйознішим, проте ватаг сліпих пройдисвітів помилився щодо зросту протестувальників, або уявивши їх собі нижчими, ніж вони були, або, і таке припущення викликає тривогу, він припустив, що вони вищі, ніж були насправді, й у такому випадку ми ніяк не можемо виключити можливість убивчого наміру. Відсунувши вбік ці окремі сумніви та питання й перейшовши до тих, які стосуються широкого загалу і мають значення для всіх, ми не можемо не відзначити, що справжнім божим промыслом була заява протестувальників про те, що вони представляють палату номер такий-то. Таким чином, лише та палата мусила терпіти покарання, голодуючи протягом трьох днів, і то було її щастя, бо постачання їжі могли урвати їм назавжди, й то було б справедливо, бо не можна кусати руку, яка тебе годує. Тож протягом тих трьох днів покійці бунтівної палати не мали іншої ради, крім як ходити від дверей до дверей і канючити бодай шкуринку хліба, якщо можливо, то з чим-небудь зверху, з голоду, звичайно, вони не померли, але наслухалися достатньо, коли їм казали, з вашими претензіями недовго й ноги відкинути, Якби ми вас послушалися, то в кого б ви тепер просили милостиню, але було найгірше, коли їм казали, Потерпіть, потерпіть, немає слів, які так неприємно слухати, ліпше, коли тебе вилають та й годі. А коли три дні покарання скінчилися, і бідолахи повірили, що для них настало нове життя, стало очевидно, що покарання нещасливої палати, тієї, в якій мешкали всі сорок бунтівних сліпих, по суті триває, бо їжа, якої раніше вистачало не більш як на двадцять осіб, тепер так зменшилася у своїй кількості, що й десятеро не могли погамувати голод. Можна собі уявити, який там знявся крик, яке всіх опанувало обурення, а також, болить, кому має боліти, факти є фактами, уявіть собі страх, що опанував інші палати, які знедолені почали штурмувати палати, що розривалися між класичними обов'язками людської солідарності та дотриманням не менш класичного догмату, який проголошує, що справжнє милосердя починається із себе самого.

Саме так стояли справи, коли надійшов наказ від сліпих бандитів, які вимагали, щоб їм принесли більше грошей та цінних речей, бо вони вважають, що доставлена ними їжа перевищила цінність початкової виплати, що її, як вони стверджували, вони, бандити, великодушно оцінили значно вище, ніж вона того варта. Приголомшені мешканці палат відповіли їм, що в них більше не залишилося жодного сентаво, що всі зібрані цінності були пунктуально їм віддані, і що, цей аргумент слід визнати досить ганебним, вони не схильні визнати справедливим рішення, яке умисне нехтує різницю між внесками різних палат, тобто, якщо викласти це простими словами, то

не годиться, щоб праведник мусив платити за грішника, й не можна відмовляти в їжі тому, перед ким ти ще перебуваєш у боргу. Жодна з палат, звісно, не знала, скільки цінностей передали бандитам інші палати, але кожна вважала, що має причини їсти далі, навіть якщо в інших кредит уже й вичерпався. На щастя, цей конфлікт помер уже при своєму народженні, бо сліпі пройдисвіти повідомили, що наказ має бути виконаний усіма, бо якщо й була якась різниця у вартості їхніх внесків, то вона залишилася таємницею, схованою у відомостях сліпого рахівника. У палатах розгорілися суперечки, нерідко доходило навіть до застосування рук. Дехто підозрював, що деякі егоїсти лукаво приховали частину своїх цінностей і годувалися коштом тих, хто чесно віддав усі свої скарби на користь громади. Інші, привласнюючи для власного користування аргументи, які досі висувалися на користь колективу, стверджували, що віддані ними речі могли б прогодувати їх ще багато днів, а не утримувати скупіїв і паразитів. Загроза, яку лихі сліпі зробили на самому початку, провести обшук у палатах і покарати порушників договору, була здійснена в кожній палаті, щоб виявити там сліпців хороших і сліпців поганих. Ревізори не виявили великі багатства, хоч і знайшли кілька годинників та перснів, більшість із яких належали чоловікам, а не жінкам. Що ж до покарань внутрішнього правосуддя, то справа обмежилася кількома ляпасами, кількома тичками в зуби, які здебільшого не влучали, але переважно чулася лайка, прозвучали навіть кілька фраз зі стародавньої риторики, такі, наприклад, Та ти не завагався б пограбувати й рідну матір, можна не сумніватися, що для того, аби вчинити таку ганебну річ, та й інші, либонь, ще ганебніші, людям довелося б чекати, коли всі осліпнуть і разом зі світлом очей втратять і світло пристойності. Сліпі бандюки одержували плату, обіцяючи жорстокі репресії, які, на щастя, потім не виконали, либонь, через забудькуватість, хоч насправді в їхніх головах уже визріла нова ідея, про яку вони незабаром усіх повідомили. А якби вони виконали свої погрози, то нові несправедливості значно ускладнили б ситуацію, можливо, призвівши до драматичних наслідків, бо дві палати, щоб приховати злочинне приховування цінних речей, у якому вони були звинувачені, назвалися номерами інших палат, накинувши невинним палатам провини, які не були їхніми, одна з них була такою чесною, що все віддала уже в перший день. На щастя, щоб не завдавати собі зайвої мороки, сліпий рахівник записав на окремому аркуші ті нові розбіжності, які виникли у зв'язку з новими поборами, й це пішло на користь усім, як винним, так і невинним, бо якби він приєднав нові відомості до колишніх записів, то різниця між внесками, одержаними від різних палат, стрибнула б у його невидючі очі.

Минув ще тиждень, і сліпі бандити оголосили, що вони хочуть жінок. Ось так просто, Приведіть нам жінок. Ця несподівана, хоч і не можна сказати, що цілком незвичайна вимога, спричинила вибух обурення, який легко собі уявити, ошелешені емісари, які принесли наказ, повернулися до сліпих бандитів і повідомили, що палати, три з правого крила й дві з лівого, зокрема й ті сліпі жінки та чоловіки, які спали на підлозі, одноставно вирішили не виконувати ганебну вимогу, заявивши, що не можуть настільки принизити свою людську гідність, у даному разі жіночу, і якщо в третій палаті лівого крила немає жінок, то при чому тут вони. Відповідь була короткою і сухою, Не пришлють нам жінок, їсти не дамо. Принижені емісари повернулися до своїх палат із наказом* Або вони підуть туди, або їсти нам не дадуть. Жінки самотні, які не мали партнера або не мали постійного, негайно запротестували, вони не збираються платити за їжу чоловіків, які належать іншим жінкам, тією частиною свого тіла, що в них між ногами, а

одна з них навіть мала зухвалість сказати, забувши про ту повагу, з якою мусила б ставитися до своєї статі, Я піду туди, як захочу, але все, що я зароблю, я зароблятиму тільки для себе, і якщо мені сподобається, то залишуся жити з ними, тоді ліжко й стіл будуть мені гарантовані. Такими словами, щодо змісту яких помилитися було неможливо, вона це сказала, але не перейшла до наступних дій, бо вчасно подумала про те, як їй доведеться несолодко, якщо вона муситиме витримувати сама-одна статевий натиск двадцятьох чоловіків, які, схоже, ошаліли від хоті. Проте ці слова, так легковажно промовлені в другій палаті правого крила, впали не в порожнього кошика, бо один з емісарів, який володів особливим чуттям сприятливої нагоди, негайно запропонував, щоб на цю службу жінки зголошувалися добровільно, взявши до уваги, що те, що робиться з доброї волі, робити значно легше, ніж те, що робиться з примусу. Й лише в останню мить обачність перешкодила йому кинути цей заклик, процитувавши відоме прислів'я, Той, хто біжить для власного задоволення, не стомлюється. Та хоч він і вчасно прикусив язика, проте все одно у відповідь йому пролунав справжній вибух обурення, жінки, переповнені праведним гнівом, мовби фурії, налетіли на нього з усіх боків, а всіх чоловіків змішали з багнюкою, назвавши їх, залежно від рівня своєї культури, суспільного середовища та особистого стилю, кретинами, сутенерами, п'янчугами, кровопивцями, експлуататорами, звідниками. Деякі з них висловили жаль, що з чистої великодушності та співчуття поступилися сексуальним проханням своїх товаришів по нещастю, які тепер так погано віддячили їм, штовхаючи їх на відверту ганьбу. Чоловіки намагалися виправдатися, просили жінок, щоб ті не драматизували ситуацію, якого біса вони підняли крик, хіба не зрозуміло, що звичай вимагає шукати добровольців у важких і небезпечних ситуаціях, таких як та, що її вони нині переживають, Ми всі ризикуємо померти від голоду, й ви, і ми. Декотрі з жінок прислухалися до цього голосу розуму й притихли, але одна з них, переповнившись несподіваним натхненням, підкинула нові дрова у вогонь, коли іронічно запитала, А що ви робили б, якби вони, замість вимагати жінок, зажадали чоловіків, як би ви тоді повелися, ану розкажіть нам, а ми послухаємо. Жінки прийшли в захват, Розкажіть нам, розкажіть, закричали вони хором, задоволені, що загнали чоловіків у куток, що вони потрапили у власну ж логічну пастку, з якої тепер навряд чи зможуть вибратися, хотіли подивитися, куди приведе їх чоловіче вміння тверезо міркувати, яким вони так полюбляють вихвалитися, Тут педерастів немає, спробував запротестувати один чоловік, І повій немає, відрубала жінка, яка поставила провокаційне запитання, а навіть якби вони були, то навряд чи погодилися б робити своє ремесло вам на догоду. Чоловіки неспокійно шулилися, знаючи, що єдиною відповіддю, яка задовольнила б мстиву жіноту, була б така, Якби вони зажадали чоловіків, ми пішли б, але жоден із них не мав мужності промовити цю коротку, рішучу й недвозначну фразу, і вони були такі спантеличені, що жоден не спромігся пригадати: для них не було б великої небезпеки, якби вони її сказали, позаяк ті сучі сини з третьої палати лівого крила хотіли розважатися з жінками, а не з чоловіками.

Атож, жоден із чоловіків про це не подумав, але, схоже, про це подумали жінки, бо як було інакше пояснити ту мовчанку, яка потроху заповнювала палату, що в ній відбувалася ця суперечка, як не те, що вони зрозуміли, для них перемога у словесній перепалці не відрізнялася від поразки, яка неминуче прийде потім, та й у сусідніх палатах суперечки мало чим відрізнялися від цієї, бо ж відомо, що людські міркування часто повторюються, як слухні, так і неслухні. У цій палаті дискусію завершила

жінка віком років п'ятдесятьох, яка мала тут стару матір і не бачила іншого способу нагодувати її, Я піду, сказала вона, не знаючи, що її слова прозвучали відлунням тих, які промовила в першій палаті правого крила дружина лікаря, Я піду, в цій палаті протести не були ані такими численними, ані такими бурхливими, бо жінок тут мало, дівчина в чорних окулярах, дружина першого сліпого, реєстраторка консультації, покоївка готелю, жінка, про яку ніхто не знав, хто вона така, й жінка, яка не могла спати, але ця здавалася такою нещасною, такою жалюгідною, що жінки вирішили дати їй спокій, жіноча солідарність, як відомо, чоловікам не на користь. Перший сліпий почав був розмову про те, що його дружина не стане себе ганьбити, віддаючи своє тіло незнайомим чоловікам навзаєм нехай там чого, бо вона цього не хоче та й він їй не дозволить, мовляв, гідність не продається, і якщо людина починає поступатися в дрібних речах, то закінчує тим, що втрачає весь сенс життя. Тоді лікар запитав у нього, який сенс життя він бачить у ситуації, що в ній усі вони опинилися, голодні, по вуха покриті брудом, завошивлені, погризені клопами й блохами, Мені також не хотілося б, щоб моя дружина пішла туди, але моє бажання нічого не варте, вона сказала, що налаштована йти, це її вибір, я знаю, моя чоловіча гордість, якщо після стількох принижень ми ще зберегли почуття, яке можна так назвати, знаю, вона страждатиме, вона вже страждає, я не можу цього уникнути, але ми не маємо іншого виходу, якщо хочемо жити, Кожен живе згідно з тією мораллю, яку він має, я думаю, і не маю наміру міняти свої погляди, агресивно відповів перший сліпий. І тоді дівчина в чорних окулярах сказала, Інші не знають, скільки в нас тут жінок, тому ви можете залишити свою для свого власного користування, а ми годуватимемо вас, і я хотіла б знати, як почуватиме себе її і ваша гідність, як смакуватиме вам хліб, який ми вам принесемо, Питання не в тому, почав відповідати перший сліпий, питання в тому, але його фраза зависла в повітрі, бо насправді він не знав, у чому полягає питання, те, що він сказав, було лише кількома окремими міркуваннями, не більше як міркуваннями, які належали до іншого світу, а не до цього, він мусив би хіба що підняти руки до неба й подякувати долі за те, що вона дає йому можливість залишити свою ганьбу, так би мовити, вдома замість терпіти сором, знаючи, що тебе утримують жінки інших чоловіків. Дружина лікаря, якщо бути точним, бо щодо інших, за винятком дівчини в чорних окулярах, вільної й неодруженої, про чие легковажне життя ми вже знаємо більш ніж достатньо, то якщо вони й мають чоловіків, ті перебувають не тут. Мовчанка, яка запанувала після незакінченої фрази, начебто чекала, коли хтось остаточно прояснить ситуацію, тому минуло зовсім мало часу, й заговорила та, яка й мала заговорити, тобто дружина першого сліпого, й вона сказала голосом, що зовсім не тремтів, Я така, як і всі інші, й робитиму те, що робитимуть інші, Ти робитимеш те, що я тобі накажу, урвав її чоловік, Не говори таким владним тоном, тут він тобі не допоможе, ти так само сліпий, як і я, Це непристойно, У твоїй владі поводитися пристойно, з цієї хвилини відмовся від їжі, пролунала жорстока відповідь, несподівана в устах жінки, яка до сьогодні незмінно ставилася до чоловіка зі слухняною шанобливістю. І тут пролунав уривчастий сміх покоївки готелю, Він їстиме, їстиме, бідолашний, несподівано її сміх перейшов у плач, а слова пролунали інші, Що ж нам робити, це прозвучало як запитання, гірке запитання, на яке не існувало відповіді, крім похитування головою, що й зробила реєстраторка консультації, повторивши, Що ж нам робити. Дружина лікаря підняла погляд на ножиці, які висіли на стіні, вираз її очей був такий, ніби й вона хотіла поставити те саме

запитання, хоч насправді то була відповідь на запитання ножиць, Що ти хочеш робити з нами.

Проте кожна подія настає у свій час, й не доживе до ранку той, кому судилося померти вночі. Сліпі з третьої палати лівого крила люди організовані, й вони вирішили почати з тих, котрі перебували до них найближче, з жінок, що мешкали в палатах їхнього крила. Застосування ротаційного методу, слово, яке тут дуже доречне, надає великі переваги й не становить ніякої незручності, насамперед тому, що дає змогу визначити, коли що відбулося й коли має відбутися, це ніби те саме, що подивитися на годинник і сказати про минулий день, Я прожив від цієї хвилини до цієї, мені залишається прожити ще стільки, по-друге, коли вервечка палат буде пройдена, повернення до початку принесе незаперечне відчуття новизни, а надто для тих, у кого сенсорна пам'ять дуже коротка. Таким чином, жінки правого крила поки що перебували на волі, а горе сусідів, як відомо, терпіти значно легше, ніж своє власне, ніхто, звичайно, так не сказав, але всі подумали, правду кажучи, ще не народилося таке людське створіння, позбавлене тієї другої шкіри, яку ми називаємо егоїзмом, набагато твердішої, аніж інша, яка кровоточить від найменшого доторку. Тут ще треба відзначити, що жінки своєрідно готувалися до свого випробування, бо незглибимі таємниці людської душі, й тому загроза, близька й неминуча, якій вони муситимуть підкоритися, розбудила й загостила в кожній палаті прагнення до тілесної близькості, яке значно пригасло за часи карантину, так ніби чоловіки розпачливо хотіли поставити на жінках своє тавро, перш ніж їх від них заберуть, так ніби жінки хотіли заповнити свою пам'ять відчуттями, які вони переживуть добровільно, щоб їм потім легше було витерпіти брутальне насильство. І ми неминуче маємо запитати себе, взявши за приклад першу палату правого крила, як була розв'язана проблема різної кількості чоловіків і жінок, навіть якщо не брати до уваги неспроможних на чоловічий секс, які, безперечно, там існували, наприклад, старий із чорною пов'язкою на оці та інші, нікому не відомі, старі або малі, які з цієї причини не говорили або не робили нічого такого, що могло б зацікавити нашу розповідь. Ми вже знаємо, що жінок у цій палаті було лише семеро, разом зі сліпою, яка не могла спати, і жінкою, про яку ніхто нічого не знав, і що нормальних подруг там було лише двоє, що залишало поза грою велику кількість чоловіків, не згадуючи про зизоокого хлопчика. Можливо, в інших палатах було більше жінок, аніж чоловіків, але неписане правило, яке тут виникло в процесі спільного співжиття, й потім перетворилося на закон, диктувало, що всі питання мають розв'язуватися в межах тих палат, у яких вони виникли, як навчає нас антична мудрість, яку ми не стомлюємося хвалити, Пішов до сусідки, намучився там до крику, повернувся до жінки, спізнав радість велику. Отже, жінки в першій палаті щедро відповіли на потреби своїх чоловіків, за винятком дружини лікаря, бо ніхто не наважився звернутися до неї з проханням або з простягнутою рукою. Дружина першого сліпого, після того виклику, який вона кинула своєму чоловікові, робила, хоч і обережно, те, що робили й інші, як вона пообіцяла на самому початку їхньої дискусії. Щоправда, деякі з жінок чинили опір, проти якого не діяла ані логіка, ані почуття, так було у випадку дівчини в чорних окулярах, на яку так і не вплинули ані аргументи, ані благання продавця аптеки, у такий спосіб вона сплатила йому борг за ту надто зухвалу репліку, яку він кинув на її адресу, коли продавав їй краплі від кон'юнктивіту. Ця ж таки дівчина, зрозумій їх жінок, яка є найгарнішою з усіх, що тут перебувають, яка має найліпше і найпривабливіше тіло, яку всі хотіли б мати, після того, як розійшлася

чутка про її переваги, кінець кінцем, однієї ночі зі своєї власної волі лягла в ліжко старого з чорною пов'язкою на оці, що прийняв її, як земля приймає літній дощ, і виконав свій чоловічий обов'язок так добре, як тільки міг, аж надто добре як для свого віку, продемонструвавши ще один раз, що зовнішність обманює і що сила почуття визначається не вродою обличчя й не стрункою фігурою. Усе населення палати зрозуміло, що лише з чистої жалості дівчина в чорних окулярах запропонувала себе старому з чорною пов'язкою на оці, але були чоловіки, з натурами вразливими та мрійними, які раніше уже втішались нею, котрі подумали, що немає ліпшого призу на цьому світі, як бути чоловіком, що лежить на своєму ліжку, сам-один, уявляючи собі неможливе, й раптом відчувати, як жінка підіймає краєчок його ковдри, дуже повільно, й ковзає під неї, притуляючись усім тілом до його тіла, й потім завмирає нерухомо в мовчанці, чекаючи, коли гаряча кров заспокоїть тремтіння приголомшеної шкіри. І все це без жодної причини, тільки тому, що їй так захотілося. Отже, доля не завжди роздає свої дари навмання, отже, іноді добре бути старим і носити чорну пов'язку на оці, яка затуляє твою порожню очницю. Або ліпше залишити певні речі без пояснення, просто дивитися на те, що відбулося, не намагатися проникнути в інтимне життя людей, як сталося того разу, коли дружина лікаря підвелася зі свого ліжка, щоб накрити зизоого хлопчика, який уві сні скинув із себе ковдру. Вона лягла не відразу. Прихилившись до стіни у глибині палати, у вузькому проході між двома рядами ліжок, вона в розпачі дивилася на двері в протилежному кінці палати, крізь які вони увійшли сюди в той день, який тепер здавався далеким, і які тепер для них не вели нікуди. Так вона стояла, коли побачила, як її чоловік підвівся й дивлячись перед собою нерухомим поглядом сліпих очей, наче сомнамбула, попрямував до ліжка дівчини в чорних окулярах. Вона не зробила жодної спроби його зупинити ані словом, ані рухом. Стоячи на ногах і не ворущаючись, вона побачила, як він відгорнув ковдру й ліг поруч із нею, як дівчина прокинулася і прийняла його, не вчинивши опору, як уста обох стали шукати одні одних і злилися, й тоді те, що мало відбутися, відбулося, втіха одного, втіха іншої, втіха обох, приглушений шепіт, і вона сказала, О сеньйоре доктор, і ці слова могли б здатися безглуздими, але безглуздими вони не були, і він сказав, Пробачте, не знаю, що зі мною сталося, і справді, як можемо ми, котрі лише дивимося, знати те, чого й він не знає. Лежачи вдвох на вузькому ліжку, вони не могли собі уявити, що за ними спостерігають, але в лікаря раптом виникло таке відчуття, і він зненацька стривожився, А чи спить моя дружина, запитав він себе, мабуть, вона мандрує коридорами, як робить це щоночі, він зробив рух, щоб повернутися на своє ліжко, але голос дружини йому сказав, Не підводься, а її рука лягла йому на груди, легка, як пташка, що опустилася на гілку, він хотів заговорити, мабуть, сказати, що сам не знає, що з ним спричинилося, але голос дружини сказав, Якщо нічого не говоритимеш, я ліпше тебе зрозумію. Дівчина в чорних окулярах заплакала, Які ми нещасні, сказала вона, а потім, Я теж хотіла, я теж хотіла, сеньйор доктор не винний, Замокни, лагідно сказала дружина лікаря, помовчимо всі, є випадки, коли слова нічого не змінюють, мені теж хочеться плакати, хочеться сказати все сльозами, мені не потрібні слова для того, аби ви мене зрозуміли. Вона сіла на краєчок ліжка, простягла руку над двома тілами, ніби хотіла взяти їх в одні обійми, й нахилившись до дівчини в чорних окулярах, прошепотіла їй на вухо, Я бачу. Дівчина лежала нерухома, спокійна, майже не здивована, бо для неї ці слова зовсім не були несподіванкою, вона почувала себе так, ніби знала про це вже з першого дня, хоч ніколи не говорила про це вголос, бо не можна розголошувати

таємницю, яка належить не тобі. Вона трохи обернула голову й, у свою чергу, прошепотіла на вухо дружині лікаря, Я знала, можливо, не була цілком певна, але, думаю, я знала, Це таємниця, нікому не розповідай, Будьте спокійні, Я тобі довіряю, Ви можете довіряти мені, я радше помру, аніж не виправдаю вашу довіру, Називай мене на ти, Ні, не можу. Вони перешіптувалися на вухо, спочатку одна, потім друга, вони доторкалися губами до волосся, до мочки вуха, то була розмова неістотна, але глибока, якщо такі суперечності можуть співіснувати, змовницька розмова, що ніби не мала жодного стосунку до чоловіка, який лежав між ними двома, але яка огортала його логікою, що перебувала поза межами світу ідей та буденних реальностей. Потім дружина лікаря сказала чоловікові, Полеж тут ще трохи, якщо тобі хочеться, Ні, я хочу повернутися в наше ліжко, Тоді я допоможу тобі. Вона підвелася, щоб він міг рухатися вільно, якусь мить дивилася на два сліпі обличчя, що лежали поруч на брудній подушці, обличчя замазюкані, волосся сплутане, й лише очі блищали й блищали марно. Він повільно підвівся, шукаючи точку опори, і стояв біля ліжка, стояв нерішучий, так ніби раптом утратив відчуття місця, де був, тоді вона, як робила завжди, схопила його за лікоть, але тепер цей рух був наділений новим смислом, ніколи він не потребував так, як тепер, щоб його підтримували, бо не міг зрозуміти, куди йому йти, на відміну від двох жінок, які чудово знали, куди він піде, коли дружина лікаря доторкнулася другою рукою до обличчя дівчини, а дівчина імпульсивно схопила її, щоб піднести до губів. Лікареві здалося, ніби він чує плач, звук майже нечутний, як то буває, коли сльози течуть дуже повільно, досягають кутиків рота й там зникають, щоб розпочати одвічний цикл людського болю та людських радостей. Дівчина в чорних окулярах залишалася сама-одна, саме її треба було втішити, й тому дружина лікаря так затримала на ній свою руку.

Наступного дня під час вечері, якщо кілька жалюгідних шматків черствого хліба та напівпротухлого м'яса заслуговують на таку назву, у дверях палати з'явилися троє сліпців із протилежного крила, Скількох жінок ви тут маєте, запитав один із них, Шестеро, відповіла дружина лікаря з добрим наміром залишити поза грою сліпу, яка не спить уночі, але погаслий голос поправив її, Семеро. Сліпці зареготали. Оце чортівня, сказав один, тоді вам доведеться добре попрацювати в цю ніч, а інший додав, Можливо, ліпше буде взяти підкріплення із сусідньої палати, Не варто, відповів третій сліпий, який знав арифметику, практично буде по троє чоловіків на кожну жінку, вони витримать. Усі знову засміялися, і той, хто запитував, скільки тут жінок, оголосив наказ, Коли закінчите вечеряти, приходьте до нас і додав, Якщо хочете, щоб і завтра ви могли поїсти й дати цицьку своїм чоловікам. Вони повторювали цей жарт у кожній палаті, але щоразу реготали, як і тоді, коли його винайшли. Вони корчилися від реготу, тупотіли ногами, стукали своїми грубими киями по підлозі, один із них несподівано попередив, Але якщо в котроїсь тече кров між ногами, то нам це не до вподоби, нехай залишається до наступного разу, У жодної з нас кров не тече, спокійно відповіла дружина лікаря, Тоді готуйтеся й не затримуйтеся, ми вас чекаємо. Вони обернулися спинами до палати й пішли собі. У палаті запанувала мовчанка. Через хвилину дружина першого сліпого сказала, Мені більше нічого в горло не йде, вона тримала всю свою вечерю в руці і їсти справді більше не могла. Мені теж, промовила та, що не спала вночі, І мені, сказала та, про яку ніхто нічого не знав, Я вже закінчила, сказала покоївка готелю, І я, сказала реєстраторка консультації, Я виблюю в обличчя першому, хто доторкнеться до мене,

сказала дівчина в чорних окулярах. Вони всі підвелися на ноги, тремтячі й сповнені рішучості. Тоді дружина лікаря сказала, Я піду першою. Перший сліпий накрив голову ковдрою, так ніби це йому щось давало, адже він і так нічого бачити не міг, лікар пригорнув дружину й, нічого не кажучи, поцілував її в щоку, а що він іще міг удіяти, хоч і був у зовсім іншому становищі, аніж ті чоловіки, що не мали ані подружніх прав, ані обов'язків стосовно жодної з жінок, які йшли, й тому ніхто не міг їм сказати, Ти рогач і подвійний рогач, тобто рогач, який погоджується бути рогачем. Дівчина в чорних окулярах рушила відразу за дружиною лікаря, за нею — покоївка готелю, далі реєстраторка консультації, дружина першого сліпого, та, про яку ніхто не знав, хто вона така, й нарешті сліпа, що не могла заснути вночі, гротескна низка жінок, які погано пахли, одягнених у брудне лахміття, невже й справді тваринна сила статевого потягу була такою могутньою, що навіть приглушувала нюх, найделікатніше з відчуттів, деякі теологи стверджують, хоч і висловлюються іншими словами, що найтяжче випробування, яке чекає на грішників у пеклі, це сморід, який там панує. Повільно, слідом за дружиною лікаря, й поклавши кожна руку на плече попередньої, жінки рушили вперед. Вони всі були босі, бо не хотіли загубити черевики посеред болю та знущань, які на них чекали. Коли увійшли до вестибюля, дружина лікаря підійшла до дверей, вона хотіла з'ясувати, чи досі існує світ. Відчувши на своєму обличчі свіже повітря, покоївка готелю зі страхом мовила, Ми не можемо вийти назовні, там солдати, а сліпа, яка не могла заснути вночі, сказала, Так би й ліпше було, смерть настала б уже через хвилину, й нам не довелося б помирати так довго, Нам, запитала реєстраторка консультації, Повільно помираємо не тільки ми, а й усі, хто тут перебуває, бо хіба це життя. Ця жінка ніколи не промовляла стільки слів, відтоді як сюди потрапила. Дружина лікаря сказала, Ходімо, помре лише той, кому судилося померти, смерть не повідомляє, кого вона обере. Вони пройшли у двері, які виходили в ліве крило й заглибилися в довгі коридори, жінки з двох перших палат могли б розповісти їм, що їх чекає, якби захотіли, але вони поскулювалися на своїх ліжках, наче побиті тварини, чоловіки з їхніх палат не наважувалися доторкнутися до них чи навіть підійти, бо вони відразу починали кричати.

У глибині коридору дружина лікаря побачила сліпого, що стояв на варті, як і завжди. Він, певно, почув кроки, що наближалися, й попередив своїх, Прийшли. Усередині палати почулися крики, іржання, регіт. Четверо сліпих швидко відставили ліжко, яке загороджувало прохід у дверях. Швиденько, дівчата, заходьте швиденько, заходьте, заходьте всі, ми тут, як жеребці застояні, чекаємо на вас, сказав один із них. Сліпі оточили жінок, намагалися їх облапати, але відразу відступили, спотикаючись, коли ватаг, той, хто володів пістолетом, вигукнув, Я перший обираю, забули, так я нагадаю. Усі ці чоловіки шукали жінок невидючими очима, деякі простягували жадібні руки, і якщо доторкалися до якоїсь, то вже знали, куди дивитися. Жінки стояли між ліжками, як солдати на параді, що чекали, коли їм зроблять огляд. Ватаг сліпих бандитів із пістолетом у руці наблизився так спритно й швидко, ніби його очі бачили. Поклав свою вільну руку на сліпу, яка не могла заснути вночі, вона була крайньою, обмацав її спереду й ззаду, розім'яв груди, помацав між ногами. Сліпа стала кричати, й він її відштовхнув, Ти нічого не варта, хвойдо. Перейшов до наступної, до жінки, про яку ніхто не знав, хто вона така, тепер він облапував її двома руками, засунувши пістолет до кишені штанів, Ось ця, знаєте, непогана, а тоді став обмацувати дружину першого сліпого, потім реєстраторку консультації, потім покоївку готелю, після якої вигукнув,

Хлопці, ці дівки цілком добрі. Сліпі бандюки заіржали, затупотіли ногами, Ну ж бо, не муч, давай їх нам, заволали декотрі. Спокійно, сказав ватаг, чекайте, поки я перегляну інших. Він облапав дівчину в чорних окулярах і присвиснув, Пощастило нам, хлопці, такої телиці в нас іще не було. Збуджений, ще не переставши обмацувати дівчину, він перекинув одну руку на дружину лікаря і знову присвиснув, Ця вже зріла, але також баба розкішна. Він потяг до себе обох жінок і майже пустив слину, коли сказав, Я займуся цими двома, а коли їх оброблю, то віддам вам. Він потяг їх у глибину палати, де громадилися ящики з їжею, коробки, пакети, бляшанки, ціла комора харчів, якими можна було нагодувати полк. Усі жінки вже кричали, чулися удари, ляпаси, Заспокойте своїх повій, ці дівки всі однакові, не можуть не горланити, Застроми їй поглибше, щоб замовкла, Віддай їй мені й побачиш, що незабаром вона ще попросить, Кінчай із цієї, я вже не годен витримати й хвилину. Сліпа, яка не могла заснути вночі, завивала від розпачу під гладким сліпцем, четверо інших були оточені чоловіками зі спущеними штаньми, що відпихали один одного, як гієни біля обгризеного кістяка. Дружина лікаря стояла там, куди її штовхнули, конвульсивно вчепившись руками у спинку ліжка, й дивилася, як сліпий із пістолетом розірвав спідницю на дівчині в чорних окулярах, як він спустив штани й, допомагаючи собі пальцями, спрямував член у піхву дівчини і став штовхати його з хрипінням та непристойною лайкою, дівчина в чорних окулярах мовчала, потім відкрила рота й почала блювати, схиливши голову набік і втупивши погляд у дружину лікаря, він навіть не помітив того, що відбувалося з дівчиною, запах блювоти можна відчутися лише тоді, коли повітря та все інше не пахнуть так само, нарешті чоловік засмикався в конвульсіях, зробив два або три потужні поштовхи, так ніби забивав палю, і хрюкнувши, наче кабан, обм'як. Дівчина в чорних окулярах мовчки плакала. Бандит із пістолетом витяг із неї член, із якого досі капала сперма, і сказав голосом, що тремтів від перенапруги, простягати руку до дружини лікаря, Не ревнуй, зараз я займуся тобою, а потім уже гучніше промовив, Хлопці, ви можете забрати цю дівку, але будьте лагідними з нею, вона ще може мені знадобитися. З півдесятка сліпих, штовхаючись, вибігли в прохід між ліжками, схопили дівчину в чорних окулярах і потягли її майже волоком. Я перший, я перший, вигукували всі. Сліпий із пістолетом сів на ліжко, його обм'яклий прутень звисав із матраца, штани були спущені до п'ят. Стань навколішки між моїми ногами, наказав він. Дружина лікаря опустила на навколішки. Смокчи прутня, Ні, сказала вона, Або ти його відсмокчеш, або я тебе поб'ю і не дам їсти, сказав він, А ти не боїшся, що я тобі його відкушу, запитала вона, А ти спробуй, я тримаю руки в тебе на шиї й задушу тебе, перш ніж типустиш мені кров, відповів він. Потім сказав, Я впізнав твій голос, А я твоє обличчя, Ти сліпа й не можеш бачити мого обличчя, Ні, бачити тебе я не можу, Тоді чому ти мені сказала, що впізнала моє обличчя, Бо цей голос може мати тільки таке обличчя, Смокчи прутень і перестань базікати дурниці, Ні, я не стану його смоктати, Або ти його смоктатимеш, або у твою палату не принесуть жодної крихти хліба, і тоді ти їм розповіси, що вони голодують, бо ти не захотіла посмоктати мій член, а тоді повернешся до мене й розкажеш, що з тобою було. Дружина лікаря нахилилася вперед, двома пальцями правої руки підняла липучого члена, лівою рукою сперлася на підлогу, доторкнулася до штанів, помацала там і відчула твердий і холодний метал пістолета, Я можу його вбити, подумала вона. Ні, вбити його вона не змогла б. Штани гармошкою спускалися до п'ят, і залізти до кишені, в яку він запхав пістолет, було неможливо. Убити його тепер я не зможу, подумала вона.

Нахилила голову, відкрила рот, схопила прутень губами, заплющила очі, щоб нічого не бачити й почала смоктати.

Відпустили їх лише вранці. Сліпу, яка не могла заснути вночі, довелося вести попід руки, хоч усі інші ледве волочили ноги. Протягом годин вони переходили від чоловіка до чоловіка, від приниження до приниження, від образи до образи, витерпівши все те, що можна зробити з жінкою, залишивши її живою. Ви вже знаєте, оплата буде продуктами, скажіть чоловічкам, яких ви там маєте, нехай приходять, ми їм наллємо супчику, глузливо сказав їм на прощання бандит із пістолетом і додав знущальним тоном, До скорого побачення, дівчатка, готуйтеся до наступної сесії. Інші сліпі повторили за ним, майже хором, До побачення, одні сказали, дівчата, інші сказали, шльондри, але деяка пересиченість у їхніх голосах свідчила, що їхня статева снага дійшла майже до повного виснаження. Сліпі, а тепер ще й оглухлі та онімілі, жінки, спотикаючись, брели по коридору, в них ледве вистачало сили, щоб триматися за руку тієї, що йшла попереду, за руку, а не за плече, як тоді, коли йшли сюди, й, безперечно, жодна з них не змогла б відповісти, якби її запитали, Чому ви тримаєтеся за руку, так і спіткнутися можна, люди іноді роблять такі рухи, які нелегко, а то й зовсім неможливо пояснити. Коли переходили через вестибюль, дружина лікаря виглянула назовні, там були солдати й стояла також вантажівка, яка, певно, розвозила продукти по карантинах. У цю саму мить та, яка не могла заснути вночі, впала, наче підкошена, в неї зупинилося серце, нарешті всі зрозуміли, чому ця сліпа не могла спати вночі, тепер вона спатиме, й ніхто не стане її будити. Вона мертва, сказала дружина лікаря, і її голос не мав ніякого виразу, голос так само мертвий, як і те слово, яке він промовив, хоч воно і вилетіло із живого рота. Вона підняла на руки тіло, в якого ніби звихнулися всі суглоби, ноги були закривавлені, живіт у синцях, відкриті груди люто покусані, глибокий укукус на плечі. Це картина й мого тіла, подумала вона, картина всіх нас, котрі там були, терпіли приниження та образи, між нашими ранами та болями й ранами та болями цього тіла є тільки одна різниця, ми поки що живі, Куди ми її понесемо, запитала дівчина в чорних окулярах, Зараз віднесемо до палати, а потім поховаємо, сказала дружина лікаря.

Чоловіки чекали їх у дверях, не було там тільки першого сліпого, який знову заховав голову під ковдру, коли побачив, що жінки повертаються, та зизоого хлопчика, який спав. Без будь-якого вагання, не рахуючи ліжок, дружина лікаря віднесла сліпу, яка не спала вночі, на її ліжко. Вона не думала про можливий подив інших, зрештою, всі знали, що вона орієнтується тут найкраще. Померла, повторила вона, Як померла, запитав лікар, але дружина йому не відповіла, адже його запитання могло означати не тільки, Як саме вона померла, а й також, Що ви там робили, жодна з них не змогла б відповісти ні на перше, ні на друге запитання, вона померла і яке має значення, чому вона померла, запитувати, чому помер той або той, безглуздо, з часом причина забувається й залишається тільки одне слово, Померла, і ми вже не ті жінки, які звідси пішли, ті слова, які говорили вони, ми вже вимовити неспроможні, а щодо інших слів, то існує те, що не має назви і ніякими словами його вимовити не можна. Ідіть забирайте їжу, сказала дружина лікаря. Випадок, доля, фатум або судьба, чи як там іще називається те, що має стільки імен, либонь, схильні до глибокої іронії, бо як інакше можна зрозуміти, чому саме чоловіків цих двох жінок мешканці обрали представниками палати й доручили їм одержувати їжу на всіх тоді, коли ще ніхто й уявити собі не міг, яку ціну доведеться за неї платити.

Цю роботу могли б виконувати й інші чоловіки, неодружені, вільні від обов'язку захищати подружню честь, але вона випала цим двом, і хіба вони захочуть ганьбити себе й простягувати руку, просячи милостиню в пройдисвітів і бандитів, які згвалтували їхніх дружин. Тому перший сліпий заявив тоном твердої рішучості, Нехай іде, хто хоче, а я не піду, А я піду, сказав лікар, Я піду з вами, сказав старий із чорною повязкою на оці, їжі має бути не так багато, але для вас вона може виявитися важкою, Для того, щоб нести хліб, я знайду в собі сили, Але нести хліб для інших, а не для себе, буває важко, Мені нема чого нарікати на те, що я нестиму хліб для інших, бо інші заплатили й за мій хліб, і заплатили тяжкою ціною.

Уявімо собі не цей діалог, бо він уже залишився позаду, уявімо собі двох людей, які між собою так розмовляли, вони стояли навпроти, ніби могли бачити один одного, що в цьому випадку не можна вважати неможливим, якщо тільки пам'ять кожного з них виявиться спроможною вихопити зі сліпучої білизни світу рот, який промовляє слова, а потім ніби в променях, що розходяться від центру, й решту облич, одне обличчя старого чоловіка й друге, ще не такого старого, не можна назвати цілком сліпим того, хто ще спроможний бачити в такий спосіб. Коли вони пішли, щоб одержати плату за ганьбу, як слушно висловився перший сліпий у своїй обуреній риторичній промові, дружина лікаря сказала іншим жінкам, Залишайтеся тут, я скоро повернуся. Вона знала, що їй треба, не знала тільки, чи зможе його знайти, їй потрібне було відро або якась подібна до нього ємкість, щоб наповнити його водою, нехай навіть смердючою, нехай гнилою, вона хотіла обмити сліпу, яка не могла заснути вночі, обмити її від власної крові та від чужих виділень, віддати тіло землі очищеним, якщо досі існує сенс говорити про чистоту тіла тих, котрі живуть у цій божевільні, ну а щодо чистоти душевної, то з тими, хто її тут має, не зрівняється ніхто.

На довгих столах у їдальні лежали сліпі. З погано закрученого крану над купою покидьків текла цівка води. Дружина лікаря розглянулася навколо в пошуках відра, якоїсь посудини, але не побачила нічого, що годилося б для її мети. Один зі сліпих відчув чужу присутність і запитав, Хто тут, вона не відповіла, бо знала, що добре її не приймуть, ніхто їй не скаже, Тобі потрібна вода, тож бери її, а якщо вона тобі потрібна для того, щоб обмити покійницю, то бери її стільки, скільки тобі треба. На підлозі лежали розкидані пластикові мішки з-під їжі, деякі були досить великими. Вона подумала, що вони, певно, порвані, потім подумала, що якщо вкласти мішок у мішок, а цей у третій мішок, то вся вода з них не виллється. Вона діяла швидко, сліпі вже злазили зі столів, запитували, Хто тут, ще більш стривожені, коли почули, як дзюркоче вода, що витікала з крана, вони рушили на цей звук, дружина лікаря мусила відійти трохи вбік і перегородити їм дорогу столом, щоб вони не могли підійти близько, потім повернулася до мішка, вода текла дуже повільно, вона в розпачі крутнула кран з усієї сили, й тоді, наче вирвавшись із в'язниці, вода бризнула тугим струменем і намочила її з ніг до голови. Сліпі злякалися й відступили, подумали, що прорвало якусь трубу, і їхня думка тільки укріпилася, коли вода залила підлогу й намочила їм ноги, вони не знали, що це стороння жінка відкрутила кран, жінка, яка раптом зрозуміла, що їй буде важко підняти таку вагу. Вона закрутила горло мішка, закинула його за спину й ледь тягнучи його на собі, вибігла звідти.

Коли лікар і старий із чорною пов'язкою на оці увійшли до палати з їжею, вони не побачили, вони не могли побачити семеро голих жінок, сліпа, яка не могла заснути вночі, лежала, випростана на ліжку, чиста, якою вона ніколи не була у своєму житті, тоді як інша жінка обмивала одну за одну своїх товаришок, а потім і себе саму.

На четвертий день сліпі бандюки прийшли знову. Вони йшли вимагати плату за їжу до жінок другої палати, але на мить затрималися біля дверей першої палати, щоб запитати, чи тутешні жінки вже оговталися від еротичного знущання, яке їм довелося витерпіти кілька ночей тому, То була чудова ніч, атож чудова, сказав один, облизуючись, а другий підтвердив, Ці семеро були варті чотирнадцятьох, щоправда одна з них нічого особливого не показала, але в тому стовпотворінні це було не дуже й помітно, отже, цінуйте, хлопці, своїх дівчат, якщо тільки зможете, вам пощастило з ними, Ліпше буде, якщо вони не зможуть, тоді дівчата більш охоче віддаватимуться нам. З глибини палати дружина лікаря сказала, Нас уже не семеро, Одна втекла, запитав один із бандюків, засміявшись, Не втекла, померла, О чорт, тоді вам доведеться працювати більше наступного разу. Ви небагато втратили, вона ж бо нічого особливого не показала, озвалася дружина лікаря. Розгублені посланці не знали, як їй відповісти, те, що вони почули, здалося їм непристойним, один із них навіть подумав, що всі жінки, в кінцевому підсумку, шльондри й на повагу не заслуговують, хіба можна так говорити про свою ж таки подругу тільки тому, що в неї цицьки не зовсім на місці, а гепа надто вузька. Дружина лікаря дивилася, як вони стояли у дверях, мовби вагаючись, рухаючи тілами, як механічні ляльки. Вона впізнала їх, усі троє гвалтували її. Нарешті один із них стукнув палицею по підлозі, Ходімо, сказав він. Знову стукіт палиць і застереження, Розступіться, розступіться, це ми, звук їхніх голосів помалу затихав у глибині коридору, потім тиша, потім приглушені голоси, жінки другої палати одержали наказ прийти після вечері. Знову стукіт палиць по підлозі, Розступіться, розступіться, постаті трьох сліпців промайнули повз двері палати і зникли.

Дружина лікаря, яка розповідала казку зизоокому хлопчику, підняла руку й нечутно зняла ножиці з цвяха. Вона сказала хлопчикові, Кінець казки я тобі розповім потім. Ніхто в палаті не запитав у неї, чому вона говорила про сліпу, яка не могла заснути вночі, з такою зневагою. Через якийсь час вона скинула черевики й підійшла до чоловіка, щоб сказати йому, Я скоро повернуся. Вона рушила до дверей. Там зупинилася і стала чекати. Через десять хвилин у коридорі з'явилися жінки з другої палати. їх було п'ятнадцятеро. Деякі плакали. Вони йшли не вервечкою, а окремими групами, зв'язані смужками якоїсь матерії, певно, розірвали простирадло. Коли вони проминули першу палату, дружина лікаря пішла за ними. Жодна з них не помітила, що в них з'явилася компанія. Вони знали, що їх чекає, те, що відбувалося в третій палаті лівого крила, ні для кого не було таємницею, та, либонь, у тому й не було нічого нового, певно, саме так і починався світ. їх жахало навіть не те, що їх гвалтуватимуть, а сама оргія, безсоромність того, що відбуватиметься, передбачення жахливої ночі, коли п'ятнадцятеро жінок будуть розкладені на ліжках та на підлозі, а чоловіки навалюватимуться на них по черзі, сопучи та пирхаючи, мов кабани. Найгірше буде, якщо я відчую втіху, подумала одна з жінок. Коли вони увійшли в коридор, де була палата тортур, вартовий, що стояв на

дверях, подав сигнал, Вони вже йдуть, я їх чую. Ліжко, яке правило за двері, швидко відсунули, й жінки одна за одною почали заходити до палати, Скільки їх, вигукнув сліпий рахівник і став радісно рахувати, Одинадцять, дванадцять, тринадцять, чотирнадцять, п'ятнадцять. Він пішов слідом за останньою і засунув їй під спідницю жадібні руки. Це моя, це мені, нікому її не віддам, приказував він. Цього разу вони не стали влаштовувати огляд, попередню оцінку фізичних властивостей жінок. Справді, якщо всім їм тут судилася одна доля, то не варто гаяти час і охолоджувати хіть, вимірюючи жінкам зріст та розміри цицьок і дули. Їх уже потягли на ліжка, уже брутально стягували з них одяг, уже чувся звичний плач і благання, але відповідали їм, якщо відповідали, однаково, Якщо хочеш їсти, розсовуй ноги. І вони розсували ноги, деяким наказували брати в рот, як тій, що сиділа навпочіпки між коліньми ватага сліпих бандитів, вона мовчала й не казала нічого. Дружина лікаря увійшла до палати й стала повільно просуватися вперед поміж ліжками, але навіть ці заходи остороги були непотрібні, ніхто її не почув би, навіть якби вона увійшла у черевиках на дерев'яній підосшві, посеред такого шарварку, навіть якби якийсь сліпий нашттовхнувся на неї й відчув, що перед ним жінка, найгірше, що могло б із нею статися, це розділити долю інших, адже в такій колотнечі неможливо відчутти різницю між п'ятнадцятьма й шістнадцятьма.

Ліжко ватага бандитів і далі стояло у глибині палати, там де громадилися ящики з їжею. Ліжка, що стояли поруч із його ліжком, були далеко відсунуті, ватаг, певно, любив простір і терпіти не міг нашттовхуватися на сусідів по палаті. Убити його буде неважко. Повільно просуваючись по вузькому проходу, дружина лікаря спостерігала за рухами того, кого вона незабаром уб'є, бачила, як насолода примусила його відхилити голову назад, так ніби він уже підставив їй шию. Дуже повільно дружина лікаря наблизилася, обійшла навкруг ліжка й стала позаду нього. Сліпий робив далі свою справу. Рука повільно підняла ножиці з трохи розсунутими лезами, щоб вони проникли в горло, як два кинджали. У цю останню мить свого життя ватаг, здавалося, відчув чийсь близьку присутність, але оргазм вихопив його за межі світу звичайних відчуттів, блокував його рефлексі. Не встигнеш, подумала дружина лікаря і рвучко опустила руку. Ножиці, якими вона вдарила з усієї сили, устромилися в горлянку сліпого, обернулися навколо власної осі, розриваючи хрящі та перетинчасті тканини, аж поки застрягли між шийними хребцями. Крик ватага був дуже тихим, він міг бути лише тваринним хрипінням, яке супроводжує виверження сперми і яке тут пролунало вже не вперше, а може, й справді він був ним, бо водночас із тим, як кров забризкала обличчя сліпої, у рот їй ударив конвульсивний струмінь сперми. Саме крик жінки стривожив сліпих, і хоч вони таких криків уже начулися, але цей відрізнявся від інших. Сліпа кричала, вона не зрозуміла, що відбулося, але кричала, ця кров, мабуть, лилася тому, що вона, не розуміючи як, відкусила член, який давно хотіла відкусити. Сліпі покинули жінок і навпомацки посунули на крик, Що відбувається, чого ти горлаєш, запитували вони, але тут чиясь рука затулила сліпій рота і хтось прошепотів їй на вухо, Замовкни, а потім вона відчула, як її обережно відтягли назад, Нічого не говори, то був жіночий голос, і це її заспокоїло, якщо можна говорити про спокій за таких обставин. Сліпий рахівник наблизився попереду інших, саме він першим доторкнувся до трупа, який лежав поперек ліжка й обмацав його руками, Мертвий, вигукнув він. Голова звисала по той бік ліжка, кров досі була струменем, Його вбили, сказав рахівник. Сліпі були приголомшені, не могли повірити тому, що почули, Як убили, хто його вбив, Йому перетнули

горлянку, певно, та сама шльондра, яку він трахав, ми повинні її схопити. Сліпці знову посунули вперед, але тепер дуже повільно, ніби боялися наштрикнутися на клинок, який зарізав їхнього ватага. Вони не могли бачити, як сліпий рахівник швидко засунув руки в кишені штанів сліпого, де знайшов пістолет і невеличкий пластиковий мішечок із десятком патронів. Загальну увагу незабаром відвернули зойки жінок, які вже панічно посхоплювалися на ноги, намагаючись вибратися з палати, але кілька з них утратили уявлення про те, де були двері, посунули в протилежному напрямку й зіштовхнулися зі сліпими, а ті подумали, що жінки на них нападають, і тоді зіткнення тіл перетворилося на сцену з кошмару. Дружина лікаря спокійно стояла у глибині палати й чекала нагоди, коли можна буде втекти. Вона міцно тримала сліпу, в другій руці стискала ножиці, готова завдати удару, якщо котрийсь із чоловіків наблизиться. Поки що вільний простір, який утворився, був сприятливий для неї, але вона знала, що затримуватися їй тут не можна. Кілька жінок нарешті намацали двері, інші борюкалися, щоб випручатися з рук, які їх тримали, одна навіть намагалася задушити свого гвалтівника й побільшити кількість мерців. Сліпий рахівник закричав, владним голосом звертаючись до своїх, Спокійно, спокійно, зараз ми розберемося, і щоб надати більшій переконливості своїм словам пальнув із пістолета в повітря. Результат виявився цілком протилежним тому, на який він сподівався. Приголомшені тим, що пістолет перебуває в інших руках, і вони тепер мають нового ватага, сліпці перестали борюкатися з жінками, перестали намагатися зламати їхній опір, причому один назавжди, бо його все-таки задушили. Настала та мить, коли дружина лікаря вирішила піти в наступ. Роздаючи удари праворуч і ліворуч, вона стала пробиватися до дверей. Тепер уже сліпі кричали не своїми голосами, зіштовхувалися між собою, падали один на одного. Якби хтось мав очі, то він переконався б у тому, що супроти цієї, перша колотнеча була дитячою грою. Дружина лікаря вже не хотіла вбивати, вона хотіла лише якомога швидше вибратися звідси й так, щоб позад неї не залишилася жодна жінка. Думаю, цей не виживе, подумала вона, коли вгородила ножиці комусь у груди. Гримнув іще один постріл, Утікаймо, втікаймо, вигукувала дружина лікаря, штовхаючи перед собою сліпих жінок, які траплялися на її шляху. Вона допомагала їм піднятися на ноги, повторювала, Швидше, швидше, й тепер уже сліпий рахівник кричав із глибини палати, Хапаймо їх, не дозволяймо їм утекти, але було вже пізно, уже всі жінки вибігли в коридор, вони втікали, спотикаючись і падаючи, напівголі, на ходу накинувши на себе сякий-такий одяг. Затримавшись у дверях палати, дружина лікаря люто закричала, Пам'ятаєте, як я сказала кілька днів тому, що не забуду його обличчя, й відтепер не забувайте те, що я кажу вам, я не забуду й ваших облич, Ти за це заплатиш, погрозово гукнув сліпий рахівник, ти і твої подружки, заплатять і ті козли, з якими ви живете, Ти не знаєш, хто я така і звідки прийшла, Ти з першої палати протилежного крила, сказав один із тих, які приходили кликати жінок, а сліпий рахівник додав, Голос не обманює, тобі досить буде сказати одне слово, яке я почую, і ти мертва, Твій ватаг казав те саме, й тепер ти бачиш, де він є, Але я не такий сліпий, як він і як ви, коли ви осліпли, я вже знав увесь світ, Про мою сліпоту ти нічого не знаєш, Ти не сліпа, мене не одуриш, Хай би навіть я була найсліпіша з усіх, я уже вбила одного з ваших і далі вбиватиму, якщо буде треба, Раніше ти здохнеш від голоду, від сьогодні їжа для вас закінчилася, навіть якщо ви всі прийдете сюди й принесете на таці всі три дірки, з якими ви народилися, За кожен день, протягом якого ми не матимемо їжі з вашої вини, помиратиме один із тих, котрі тут перебувають, досить йому буде переступити через цей поріг,

Нічого в тебе не вийде, Усе в нас вийде, від сьогодні ми самі забиратимемо їжу, а ви жертмите те, що тут зібрали, Суча стерво, Атож, ми не жінки й не чоловіки, ми сучі стерви, а проте ви вже знаєте, чого ми варті як сучі стерви. Розлючений сліпий рахівник вистрелив у напрямку дверей. Куля пройшла між головами сліпих, не зачепивши нікого, і застрягла у стіні коридору. Ти у мене не влучив, сказала дружина лікаря, і стережися, бо якщо ти вистріляєш усі свої набої, то тут є й інші, які захочуть керувати.

Вона відійшла від дверей ще твердою ногою, потім рушила далі попід стіною коридору й раптом відчула, як голова в неї пішла обертом, коліна їй підігнулися, і вона впала. Очі затяглися туманом, Я сліпну, подумала вона, але відразу й зрозуміла, що якщо й осліпне, то не тепер, лише сльози покрили її обличчя, сльози, якими вона ніколи не плакала протягом усього свого життя, Я вбила людину, тихо сказала вона собі, захотіла вбити й убила. Вона обернула голову до дверей палати, якщо сліпі бандити зараз прийдуть сюди, то захищатися вона не зможе. Але коридор був порожній. Жінки вже зникли, сліпці, ще налякані пострілами, а надто трупами своїх, не наважувалися вийти. Потроху сили до неї повернулися. Сльози котилися й далі, але сльози повільні, лагідні, наче вона дивилася на щось неминуче. Вона насилу підвелася на ноги. У неї були обляпані кров'ю руки й одяг, і раптом виснажене тіло попередило її, що вона вже стара. Стара і схильна вбивати, подумала вона, проте знала, що в разі потреби знову почне вбивати, А коли в мене виникне потреба вбивати, запитала вона себе, йдучи в напрямку вестибюля й сама собі відповіла, Коли помре те, що досі є живим. Вона похитала головою, подумала, Це всього лише слова, слова й нічого більше. Вона досі була сама-одна. Підійшла до дверей, які виходили на подвір'я. За сходами, що вели до брами, побачила неясні обриси солдата, який ніс варту, Там зовні ще є люди, люди, які бачать. Шарудіння кроків у неї за спиною примусило її здригнутися, Це вони, подумала, і швидко обернулася, наставивши ножиці. То був її чоловік. Жінки з другої палати розповіли, проходячи, про те, що відбулося в протилежному крилі, що якась жінка зарізала ватага бандитів, що там лунали постріли, лікар не запитав, хто та жінка, бо то могла бути лише його дружина, вона сказала зизоокому хлопчикові, що потім розкаже йому, чим закінчилася історія з казки, а тепер, либонь, вона й сама була вже мертвою,

Я тут, сказала вона й підійшла до нього, обняла його, не помітивши, що вимазала його кров'ю, а може, помітила та не надала тому значення, адже досі вони все ділили порівну, Що там сталося, запитав лікар, сказали, ніби там убито чоловіка, Так, то я його вбила, Навіщо, Хтось повинен був убити його, не знайшлося більше нікого, І що тепер, Тепер ми вільні, вони знають, що їх чекає, якщо знову спробують знущатися з нас. Буде боротьба, війна, Сліпі завжди воюють, завжди перебувають у стані війни, Ти знову станеш убивати, Якщо доведеться, від цієї сліпоти я не зможу вилікуватися інакше, А їжа, Тепер ми її забиратимемо, сумніваюся, що вони посміють туди прийти, принаймні ближчими днями вони боятимуться, щоб із ними не сталося те саме, що ножиці знову встромляться їм у горлянку, Ми не зможемо вчинити їм опір, як не змогли, коли вони прийшли до нас із першими вимогами, Бо тоді ми їх боялися, і страх не завжди найкращий помічник, а зараз ходімо, думаю, для ліпшої безпеки нам треба забарикадувати двері до палати, поставивши ліжка на ліжка, як вони в себе роблять, ліпше декому з нас поспати на підлозі, аніж померти з голоду.

Але протягом наступних днів вони стали запитувати себе, а чи справді їм не загрожує голодна смерть. Спочатку вони не дивувалися, що їжа перестала надходити, вони від самого початку звикли, що з цим бувають затримки, сліпі бандюки мали слухність, коли казали, що військові часто затримують їжу, але до цього аргументу вони вдавалися тоді, коли глузливо додавали, що саме це примушує їх скорочувати пайки, мовляв, вони не мають іншого виходу, такий тяжкий обов'язок випадає на долю тих, хто править. На третій день, коли в палатах неможливо стало знайти навіть тонку шкуринку, навіть крихту хліба, дружина лікаря з кількома іншими мешканцями своєї палати вийшла на подвір'я й запитала, Чому ви затримуєте нам постачання харчів, ми вже два дні нічого не їли. Сержант, уже інший, не той, який був раніше, вийшов до загорожі й відповів, що армія не несе відповідальності за затримки з постачанням продовольства, військо ні в кого не відбирає шматок хліба, бо військова честь ніколи б йому цього не дозволила, якщо харчі не надходять, то лише тому, що вони не надходять, а ви не ступіть далі жодного кроку, перший, хто спробує ступити вперед, знає, що його чекає, наказ не змінився. Одержавши таке повідомлення, вони повернулися до вестибюля й стали обговорювати ситуацію, Що ж нам тепер робити, якщо вони не приносять нам їсти, Можливо, вони принесуть завтра, Або післязавтра, Або тоді, коли ми вже не зможемо й ворухнутися, Треба вийти й вимагати їжу, Таж ми не дійдемо навіть до брами, От якби ми були зрячими, Якби ми були зрячими, то нас би не закинули до цього пекла, Ми не знаємо, як там живеться людям на волі, Можливо, їм самим там не вистачає їжі, тому вони й нам її не привозять, Атож, чому вони мають нас годувати, коли й самі голодують, а коли припаси в них зовсім закінчаться, то ми тут уже будемо мертві від голоду, Що ж нам робити. Вони сиділи на підлозі під жовтим світлом єдиної лампи у вестибюлі, більш або менш утворивши коло, лікар і дружина лікаря, старий із чорною пов'язкою на оці, разом з іншими чоловіками й жінками, по двоє-трое з кожної палати, як із лівого крила, так і з правого, й тоді, позаяк цей світ сліпих мало в чому відрізнявся від реального світу, сталося те, що мало статися, один із чоловіків сказав, Я думаю, ми не опинилися б у цій ситуації, якби не вбили їхнього ватага, хіба так важко було жінкам ходити до них двічі на місяць, щоб давати їм те, чим їх нагородила природа, хотів би я запитати. Комуś ця репліка здалася кумедною, хтось тихо захихотів, шлунок, схоже, не дозволив нікому подати голос протесту, й той самий чоловік провадив, Хотів би я знати, хто його штрикнув у ший, Жінки, які там були, присягаються, що цього не зробила жодна з них, Ми повинні взяти правосуддя у свої руки й покарати того, хто здійснив це вбивство, Але спершу треба довідатися, хто то був, Ми видамо їм того суб'єкта, якого вони шукають, а вони за те дадуть нам їсти, Але спершу ми повинні довідатися, хто то був. Дружина лікаря похнюпила голову й подумала, Він має рацію, якщо хтось тут помре з голоду, то провина буде моя, але несподіваний вибух гніву, який вона відчула в собі, заглушив це визнання своєї провини, Тож нехай вони першими й помруть, щоб моя провина спокутувала їхню провину. Потім подумала, піднявши погляд, А якби я їм тепер сказала, що вбила я, невже вони мене видали б, знаючи, що посилають мене на певну смерть. Чи то внаслідок відчуття голоду, чи своїх думок, вона несподівано ніби почала провалюватися в якусь глибоку яму, голова їй пішла обертом, тіло нахилилося вперед, і рот відкрився, щоб заговорити, але в ту мить хтось схопив її за руку і здавив їй лікоть, вона подивилася й побачила, що це старий із чорною пов'язкою на оці, який сказав, Я вбив би власними руками того, хто сам би себе виказав, Чому, запитали його з

кола, Бо якщо ганьба й сором ще мають якесь значення в цьому пеклі, в яке нас закинули жити і яке ми своїми власними зусиллями перетворили на пекло кромішне, то лише завдяки тій особі, яка мала мужність піти й убити гієну в самому лігві гієни, Воно то так, але відчуття ганьби й сорому не покладуть нам у миску бодай шматок їжі, Хоч би хто ти був, але сказав правду, бо завжди знайдуться такі, хто напихає собі живіт коштом безсоромності, але ми, якщо в нас залишилася бодай крихта гідності, повинні знайти в собі мужність боротися бодай за те, що нам належить по праву, Що ти хочеш цим сказати, Що пославши на ганьбу наших жінок і здобувши собі їжу їхнім коштом як найогидніші сутенери бідняцьких кварталів, ми тепер повинні послати туди наших чоловіків, якщо вони тут ще є, Поясни детальніше, але спершу скажи, звідки ти сюди прийшов, Із першої палати правого крила, Говори, Усе дуже просто, ми підемо добувати собі їжу власними руками, Вони мають вогнепальну зброю, У них лише один пістолет, а патрони мають властивість закінчуватися, їх вистачить їм на те, щоб убити кількох із нас, Люди помирали й за щось менше, Я не збираюся помирати за те, щоб іншим добре жилося, То ти також не будеш їсти, якщо хтось віддасть життя за те, щоб ти їв, глузливо запитав старий із чорною пов'язкою на оці, але інший нічого не відповів.

У дверях, які вели до палат правого крила, з'явилася жінка, що стала дослухатися до розмови, не виявляючи своєї присутності. Це була та сама, яка одержала в обличчя струмінь крові, а в рот — струмінь сперми, та сама, на вухо якій дружина лікаря прошепотіла, Мовчи, а зараз вона подумала, Від того місця, де я сиджу, всередині цього кола, я не можу сказати тобі, Мовчи, не виказуй мене, але немає сумніву, що ти впізнала мій голос, неможливо, щоб ти його забула, моя долоня затуляла тобі рот, твоє тіло притулялося до мого тіла, і я тоді сказала тобі, Мовчи, й ось тепер настала мить довідатися, кого я справді тоді врятувала, довідатися, хто ти насправді є, тому я зараз заговорю гучним і зрозумілим голосом, щоб ти могла мене звинуватити, якщо така твоя доля і моя доля, й ось що я скажу, Підуть не тільки чоловіки, а й жінки, ми повернемося в те місце, де нас принизили, щоб від приниження нічого не залишилося, ми виплюнемо його, як ту гидоту, яку вони впорскували нам у рот. Вона сказала ці слова й стала чекати, і жінка, яку вона врятувала, нарешті заговорила, Куди підеш ти, туди піду і я, ось що вона сказала. Старий із чорною пов'язкою на оці усміхнувся, його усмішка здавалася щасливою; й, мабуть, вона була щасливою, запитати його зараз про це не можна, але цікаво подивитися, як змінився вираз на обличчях інших сліпців, так ніби щось пролетіло над їхніми головами, пташка, хмарина або перше й боязке світло. Лікар узяв дружину за руку, потім запитав, Чи хтось ще хоче довідатися, хто вбив того мерзотника, чи погодимося на тому, що рука, яка йому вкоротила віку, належала нам усім, була нашою спільною рукою. Ніхто йому не відповів. Дружина лікаря сказала, Дамо їм ще короткий термін, зачекаємо до завтра, якщо й завтра солдати не принесуть їжі, тоді нападємо. Вони підвелися на ноги й розділилися, одні повернули праворуч, інші ліворуч, необачно вони не подумали, що якийсь сліпий із палати бандитів міг підслухати їхню розмову, на щастя, диявол не завжди ховається за дверима, це прислів'я виявилось тут вельми доречним. Проте цілком недоречно пролунав голос із гучномовця, останнім часом він говорив не щодня, але якщо говорив, то в одну й ту саму годину, безперечно, в нього було вбудовано таймер, який в точно визначену мить умикав магнітофонну стрічку із записом, ми не знаємо, з якої причини вона іноді не вмикалася, це пояснювалося якимись подіями в зовнішньому світі, досить таки серйозними, бо в результаті

плутався календар, збивався рахунок днів, що його намагалися здійснювати деякі сліпі, які були маніяками від природи або любителями порядку, що є поміркованою формою манії, ретельно зав'язуючи вузли на мотузці, либонь, вони не довіряли своїй пам'яті, як ті люди, котрі пишуть щоденник. Так от, тепер голос із гучномовця пролунав у не той час, у який він лунав зазвичай, певно, щось зламалося в його механізмі, вийшло з ладу реле, відійшла пайка, або запис застряг і ввімкнувся не тоді, коли треба, нам лише цього бракувало, мало того, що ми сліпі, а тепер ще й схибнутися можемо. Отже, в палатах, у коридорах пролунав останнім і марним застереженням владний голос, Уряд жалкує, що йому довелося діяти так енергійно, реалізуючи своє право й виконуючи свій обов'язок захищати населення країни всіма доступними йому засобами від кризи, яку ми переживаємо, опинившись перед чимось подібним до епідемії сліпоты, яку ми попередньо називали білою хворобою, й у цьому своєму прагненні ми розраховуємо на розуміння й співпрацю всіх громадян, що мають допомогти нам зупинити поширення інфекції, якщо справді йдеться про інфекцію, а не про серію збігів, поки що не пояснену. Рішення оселити в одному приміщенні заражених осіб, а в ближньому, проте відокремленому від першого приміщення всіх тих, хто перебував із ними в якомусь контакті, було ухвалене лише після дуже поважних роздумів. Уряд глибоко усвідомлює свою відповідальність і сподівається, що ті, до кого звернене це послання, також усвідомлюють як сумлінні громадяни, що ними вони повинні бути, ту відповідальність, яка лягає на їхні плечі, і розуміють, що ізоляція, в якій вони тепер перебувають, є, окрім кількох суто особистих причин, актом солідарності з рештою національної спільноти. Тепер ми пропонуємо вам уважно вислухати інструкції, які будуть зараз зачитані. По-перше, електричне освітлення у вашому приміщенні завжди буде увімкнене, не намагайтеся тягтися руками до вимикачів, вони не працюють, по-друге, намагання покинути приміщення без попереднього дозволу загрожує вам негайною смертю, по-третє, в кожній палаті існує телефон, яким дозволено користуватися, лише замовляючи зовні продукти гігієни та чистоти, по-четверте, інтерновані повинні ручним способом прати свій одяг, по-п'яте, рекомендується вибрати в кожній палаті відповідального, йдеться про рекомендацію, а не про наказ, інтерновані можуть самоорганізуватися в той спосіб, який їм здається найкращим, після того як виконають попередньо названі правила й ті, які ми оголосимо далі, по-шосте, на вході тричі на день роздаватимуться ящики з продукцією, праворуч і ліворуч, відповідно призначені для пацієнтів і для тих, кого підозрюють у тому, що вони заражені, по-сьоме, всі рештки мають бути спалені, причому рештками ми називаємо не тільки залишки від їжі, а й ящики, тарілки та миски, їх виготовлено з матеріалів, які добре горять, по-восьме, спалювання має здійснюватися на внутрішніх подвір'ях будівлі та на обгородженій ділянці, по-дев'яте, інтерновані несуть повну відповідальність за всі негативні наслідки цих спалювань, по-десяте, у випадку пожежі, незалежно від того, буде вона випадковою чи умисною, пожежники її не гаситимуть, по-одиннадцате, так само інтерновані не повинні сподіватися на допомогу іззовні, якщо в їхньому середовищі виникнуть хвороби або безпорядки чи вони почнуть нападати одне на одного, по-дванадцяте, у випадку смерті, що станеться з природних причин, інтерновані повинні будуть закопати труп на задньому подвір'ї, по-тринадцате, спілкування між крилом пацієнтів і крилом тих, хто підозрюється в зараженні, відбувається в центральному приміщенні будівлі, в тому самому, крізь яке вони сюди увійшли, по-чотирнадцате, підозрювані на зараження, які осліпнуть, негайно повинні перейти в те приміщення, де

перебувають сліпі, по-п'ятнадцяте, цю інформацію ми повторюватимемо щодня, о цій самій годині, щоб ознайомлювати з нею новоприбулих. Уряд, і на цьому слові світло погасло й гучномовець замовк. Один зі сліпих байдужим рухом зав'язав новий вузол на мотузці, яку тримав у руках, потім спробував порохувати їх, порохувати вузли на мотузці, а отже, й кількість днів, проте відмовився від свого наміру, бо надто густо вони були позав'язувані. Дружина лікаря сказала чоловікові, Світло погасло, Певно, якась лампа згоріла, адже їх не вимикали протягом багатьох днів, Погасли всі лампи, певно там, у зовнішньому світі, виникла якась проблема, Тепер і ти осліпла, Я зачекаю, коли зійде сонце. Вона перетнула вестибюль і виглянула назовні. Ця частина міста перебувала в темряві, погас і прожектор війська, мабуть, він був підключений до загальної мережі, а тепер, схоже, енергія вичерпалася.

Наступного дня, одні раніше, інші пізніше, бо сонце сходить не одночасно для всіх сліпих, багато залежить від того, наскільки в них тонкий слух, на зовнішніх сходах будівлі стали збиратися чоловіки й жінки, що прийшли з різних палат за винятком, як ми вже знаємо, палати сліпих бандуків, які в цей час, мабуть, уже снідали. Вони чекали, коли заскриплять немазані завіси, заскрегочуть, відчиняючись, двері брами, тобто пролунають звуки, які повідомляють, що привезли їжу, потім прозвучить голос сержанта, Не наближайтеся, не наближайтеся, зашарудять кроки солдатів, глухо гепнуть кинуті на землю ящики, й армійські черевики, відступаючи, затупотять набагато частіше, знову заскрегоче, зачиняючись, брама, й нарешті пролунає дозвіл, Забирайте. Вони чекали, поки ранок перейшов, у полудень і поки день став хилитися до вечора. Ніхто, навіть дружина лікаря, не наважувався запитати, чи привезуть їжу. Бо поки не пролунало це запитання, не пролунала й відповідь, Ні, якої всі так боялися, а поки вона не пролунала, то залишалася надія почути щось на зразок, Скоро її привезуть, скоро її привезуть, потерпіть іще трохи, поголодайте якусь часину. Деякі, попри все своє бажання потерпіти, не могли витримати далі й падали на підлогу, так ніби їх щойно опанував сон, над ними клопоталася дружина лікаря, можна було тільки дивом дивуватися, як ця жінка знала про все, що відбувалося навколо, певно, вона володіла шостим почуттям, могла бачити без очей, завдяки їй зомлілі бідологи не залишалися лежати під гарячим сонцем, їх відносили до помешкання, де бризкали на них водою і ляскали по щоках, допомагаючи їм знову прийти до тями. Але розраховувати на них як на учасників бойових дій, звичайно, не випадало, вони були неспроможні й кицьку потягти за хвоста, як говориться в дуже давньому прислів'ї, де, щоправда, не пояснюється, з яких таких надприродних причин тягти за хвіст кицьку легше, аніж kota. Нарешті старий із чорною пов'язкою на оці сказав, їжу нам не привезли, їжу нам не привезуть, ходімо добувати їжу. Вони підвелися на ноги, одному Богові відомо, де взявши силу, й пішли, щоб зібратися в палаті, найдальшій від фортеці озброєних бандуків, бо про обачність не слід було забувати. Звідти послали розвідників в інше крило, природно, тих сліпих, які там жили, адже вони краще знали місцевість. Якщо помітите найменший підозрілий рух, приходьте нас попередити. Дружина лікаря пішла з ними й незабаром принесла не вельми підбадьорливі вісті, Вони забарикадували двері чотирма ліжками, які поставили одне на одне, А звідки ти знаєш, що їх там чотири, запитав хтось, То було неважко, я помацала їх, А вони тебе не помітили, Не думаю, Що будемо робити, Ми підемо туди, знову прилучився до розмови старий із чорною пов'язкою на оці, підемо туди, як ми вже постановили, бо якщо ми туди не підемо, то помремо повільною смертю, Декотрі помруть

швидкою смертю, якщо підемо, сказав перший сліпий, Той, хто наготувався померти, вже мертвий, хоч і не знає про це, Те, що нам судилося померти, ми знаємо ще від народження, А тому можна сказати, що всі ми, в якомусь розумінні, народжуємося мертвими, Облиште марні розмови, сказала дівчина в чорних окулярах, сама я не можу туди піти, і якщо сьогодні ми не зробимо те, про що домовилися, тоді я ляжу в ліжку й дозволю собі померти, Помирає лише той, чиї дні полічені, а більше ніхто, сказав лікар і, підвищивши голос, запитав, Хто вирішив іти, підійміть руку, ось що відбувається з тими, хто двічі не подумає, перш ніж розкрити рота і щось сказати, який сенс просити, щоб люди підняли руки, якщо тут немає нікого, хто міг би їх порахувати, так принаймні думала більшість, а тоді сказати, Тринадцять, після чого, безперечно, виникла б нова принципова дискусія, де доводили б, що у світлі логіки було б правильним знайти ще одного добровольця, який би зламав чортову дюжину, або уникнути її через зменшення кількості, кинувши жереб і в такий спосіб визначивши, кого треба усунути. Деякі підняли руку, але якось неохоче, чи тому, що боялися небезпеки, на яку доведеться себе наразити, чи тому, що помітили абсурдність наказу. Лікар засміявся, Якою дурістю з мого боку було просити вас, щоб ви підняли руку, ми проголосуємо інакше, нехай відійдуть убік ті, хто не може або не хоче йти, а з іншими ми опрацюємо план дій. Почалася штовханина, почулося тупотіння кроків, шепіт зітхання, потроху-помалу відходили вбік слабкі й полохливі, й задум лікаря виявився не лише ефективним, а й великодушним, бо так було дуже важко з'ясувати, хто був у їхніх рядах і хто їх покинув. Дружина лікаря порахувала тих, які залишилися, їх було сімнадцятеро, разом із нею та з її чоловіком. З першої палати правого крила були ще старий із чорною пов'язкою на оці, продавець аптеки, дівчина в чорних окулярах, а добровольці з інших палат були виключно чоловіками, за винятком жінки, яка сказала, Куди ти підеш, туди і я піду. Ця жінка також приєдналася до них. Вони вишикувалися у проході між ліжками, лікар їх порахував. Сімнадцять, сказав він, нас сімнадцятеро. Малувато, коментував продавець аптеки, з такою кількістю нам не пощастить здобути перемогу. Фронт атаки, якщо мені дозволено застосувати цей військовий термін, має бути в нас вузьким, сказав старий із чорною пов'язкою на оці, бо нам треба прорватися у двері палати, і якби нас було більше, це тільки ускладнило б справу. Ми там застрягли б, погодився хтось, і, схоже, всі були задоволені тим, що їх мало.

Озброїлися вже відомою нам зброєю, повисмикуваними з ліжок залізними швореннями, що їх можна було застосовувати як важелі і як списи, залежно від того, будуть задіяні сапери чи штурмові загони. Старий із чорною пов'язкою на оці, який, схоже, одержав у молодості кілька уроків із військової тактики, нагадав усім, що треба триматися купно, відчувати лікоть сусіда, і якщо обертатися, то всім в один бік, бо це єдиний спосіб не перебити своїх, і що вони мають напасти в цілковитій мовчанці, щоб атака стала для них абсолютно несподіванкою, Роззуймося, запропонував він, Бо після битви буде важко знайти свої черевики, погодився хтось, а інший прокоментував, Черевики, що залишаться без хазяїна, будуть черевиками покійника з тією різницею принаймні, що в нас їх завжди хтось забере собі, А що ти мав на увазі, коли сказав про черевики покійника,

В одному прислів'ї чекати черевиків покійника означає не чекати нічого, Чому, Бо черевики, в яких закопували мерців, були виготовлені з картону, цього було досить, бо душі, як відомо, не мають ніг, Я хотів би наголосити ще на одному пункті, втрутився до розмови старий із чорною

пов'язкою на оці, шестеро з нас, ті шестеро, які почуватимуть у собі силу, коли ми туди підійдемо, мають запхати ліжка досередини, щоб ми всі могли увійти, У такому разі нам доведеться покинути шворні, Думаю, не треба їх кидати, вони згодяться нам як важелі. Старий із чорною пов'язкою на оці зробив паузу, а тоді сказав із похмурими нотами в голосі, Головне триматися всім разом, якщо розсіємося, ми чоловіки пропащі, І жінки, сказала дівчина в чорних окулярах, ти не забувай і про жінок, А ти теж підеш, запитав старий із чорною пов'язкою на оці, ліпше ти туди не ходила б, А чому ти так думаєш, Бо ти надто молода, Тут не має значення ані вік, ані стать, тому не забувай про жінок, Ні, ні, не забуду, голос, яким старий із чорною пов'язкою на оці промовив ці слова, які, здавалося, належали іншій розмові, проте наступні стосувалися вже цієї ситуації, Чого я тільки не віддав би, якби котрась із вас могла бачити те, чого ми не бачимо, й вела нас правильною дорогою, спрямовувала наші списи точно в горлянки наших ворогів, так само точно, як це зробила та, інша, Ти надто багато хочеш, один раз не повторюється, а крім того, звідки ми знаємо, що вона не лежить десь мертва, адже відтоді ми нічого про неї не чули, нагадала йому дружина лікаря, Жінки відроджуються одна в одній, чесні відроджуються в повіях, а повії – в чесних, сказала дівчина в чорних окулярах. Після того, як вона це сказала, запанувала тривала мовчанка, для жінок усе було сказано, а чоловіки наперед знали, що потрібних слів вони не знайдуть, хоч би як їх шукали.

Вони вийшли з палати вервечкою, шестеро найсильніших ішли попереду, як і було домовлено, серед них лікар і продавець аптеки, за ними йшли інші, кожен озброєний шворенем, висмикнутим зі спинки ліжка, така собі бригада списоносців, виснажених і обшарпаних, коли переходили через вестибюль, хтось випустив із рук залізного швореня, який загримів на плитах, мов кулеметна черга, якби бандити почули це торохтіння й зрозуміли, що ми до них ідемо, нам був би кінець. Нікого не попередивши, навіть чоловіка, дружина лікаря вибігла наперед, подивилася вздовж коридора, потім повільно прослизнула попід стіною й наблизилася до входу в палату, там зупинилася й стала дослухатися, і їй здалося, що голоси в палаті не були стривожені. Вона швидко повернулася й повідомила про це всіх, і наступальний загін рушив далі. Попри повільність і тишу, в якій рухалося військо, пожильці двох палат, які сусідили з бастіоном бандюків, знаючи, що має відбутися, попідходили до дверей, щоб ліпше чути галас і гамір битви, яка незабаром почнеться, і деякі з них, збуджені запахом пороху, який мав спалахнути, вирішили в останню мить приєднатися до нападників, дехто навіть устиг повернутися до палати й виламати там із ліжка залізний шворінь, і тепер тих, котрі йшли на приступ, було вже не сімнадцять, а принаймні удвічі більше, таке підкріплення навряд чи принесло б радість старому з чорною пов'язкою на оці, але він так і не довідався, що командує вже двома полками замість одного. Через кілька вікон, які виходили на внутрішнє подвір'я, до коридору вливалось останнє світло дня, сіре, напівмертве, яке швидко згасало, уже провалюючись у чорний і глибокий колодязь ночі. Якщо не брати до уваги того невимогойного смутку, спричиненого сліпотою, від якого досі неояснено страждали сліпці, то треба віддати їм належне, вони мужньо протистояли меланхолії, яка була навіяна цими та подібними атмосферними явищами, безперечно, відповідальними за численні акти розпачу, які мали місце в ті далекі часи, коли ще не втратили можливість бачити. Коли дійшли до дверей проклятої палати, темрява стала вже зовсім густою, і дружина лікаря не змогла розгледіти, що ліжок, які утворювали бар'єр на дверях, було вже не

чотири, а вісім, тобто вдвічі більше, як і тих, що атакували, проте з набагато гіршими наслідками для останніх, як незабаром стало очевидно. Старий із чорною пов'язкою на оці крикнув, Нумо, це був наказ, бо він чомусь не пригадав класичного, На штурм, а може й пригадав, але йому здалося безглуздим ставитися з такою воєнною пошаною до бар'єру, утвореного з брудних ліжок, що кишіли блохами та клопами, з матрацами, які прогнили від поту й сечі, з ковдрами, які перетворилися на ганчірки і змінили свій сірий колір на всі ті кольори, якими прикрашає себе мерзота, про це наперед знала дружина лікаря, проте в цій темряві вона нічого не побачила й навіть не помітила, що барикада була значно укріплена. Сліпі наступали, як архангели, в ореолі власного сяйва і з розгону вперлися в перешкоду своїми швореннями, як їх було навчено, але ліжка не захиталися, а треба сказати, що сили тих, котрі йшли попереду, мало переважали сили тих, котрі йшли за ними, й ледве утримували свої списи в руках, почувавши себе, як той, хто колись ніс свого хреста на спині, а потім мусив чекати, коли його підіймуть на нього. Тиша урвалася, тепер кричали ті, що були зовні, почали горлати й ті, хто був у палаті, либонь, ніхто до сьогодні не звернув уваги на те, як жакливо кричать сліпі, схоже, вони кричать, самі не знаючи, чому вони кричать, ми хочемо сказати, щоб вони заткнулися, й самі тоді починаємо кричати, але ми не сліпі й тому не спроможні перекричати їх, принаймні доти, доки самі не осліпли. Отож у коридорі лунали нестямні крики, одні кричали тому, що атакували, інші тому, що оборонялися, і зрештою нападники, в розпачі від того, що їм не вдається відсунути ліжка, випустили з рук і кинули на підлогу свої шворені, й усі налягли на один, принаймні ті, яким пощастило пропхатися в отвір дверей, а ті, що опинилися збоку, натискали на спинах тих, що були попереду, вони штовхали, штовхали, і здавалося, скоро вони здобудуть перемогу, ліжка вже трохи посунулися, коли раптом, без будь-якого попередження чи погрози, пролунали три постріли, то був сліпий рахівник* який стріляв не вгору. Двоє з нападників упали поранені, інші швидко поточилися, наштовхнулися на поранених і попадали, відлуння від стін коридору підсилювало безумні крики, тепер уже кричали й у інших палатах. Темрява стала майже непроглядною, неможливо було зрозуміти, у кого влучили кулі, звичайно, можна було запитати з відстані, Скажіть, хто ви такі, але так робити не годилося, до поранених треба ставитися з чуйною повагою, підходити до них із милосердним співчуттям, класти долоню їм на голову, якщо тільки з нещасливої випадковості туди не влучила куля, потім тихо запитати в них, як вони себе почувать, сказати їм, що все буде гаразд, що зараз прибіжать санітари з ношами, й нарешті, дати їм води, але тільки в тому випадку, якщо їх поранено не в живіт, як наполегливо рекомендується в підручнику з першої допомоги, Що ми тепер будемо робити, запитала дружина лікаря, на підлозі залишилися двоє, у кого влучили кулі. Ніхто не поцікавився, звідки вона знає, що їх двоє, адже пострілів було три, не кажучи вже про рикошети, які також могли влучити в людей, Ми повинні їх витягти звідти, сказав лікар, Ризик надто великий, невпевнено промовив старий із чорною пов'язкою на оці, який щойно пережив глибоке розчарування, адже його тактика штурму закінчилася катастрофою, якщо вони побачать, що туди повертаються люди, вони знову почнуть стріляти, він зробив паузу і додав, зітхаючи, Але поранених треба забрати, особисто я готовий іти, Я теж піду, сказала дружина лікаря, небезпека буде меншою, якщо ми наблизимося до них поповзом, але необхідно витягти їх звідти якомога швидше, перш ніж ті, хто всередині встигнуть зреагувати, І я з вами, сказала жінка, яка нещодавно промовила, Куди підеш ти, туди і я піду, ніхто з тих, хто чув цю розмову, не здогадався підказати, що дуже

легко з'ясувати, кого поранено, хоч поки що невідомо, поранено їх чи вбито, поки що ми цього не знаємо, але досить було, щоб кожен сказав, Я піду або я не піду, ті, хто промовчить, і будуть ними.

Отже, четверо добровольців поповзли вперед, двоє жінок посередині, по чоловікові обабіч, так сталося суто випадково, а не з лицарської чемності чи джентльменського інстинкту, який вимагає затулити собою даму, зрештою, було невідомо, під яким кутом прилетить куля, якщо сліпий рахівник вистрелить іще. А може, й нічого не станеться, перед тим як іти старому з чорною пов'язкою на оці прийшла в голову думка, можливо, найбільш вдала з усіх тих, які спадали йому досі, а полягала вона в тому, що їхні товариші, які розмовляли дуже гучно, можна сказати кричали, мають кричати ще гучніше, бо причин для цього їм вистачає, і в такий спосіб вони заглушать неминучий шум, який супроводжуватиме їхню вилазку, коли вони повзтимуть туди й повертатимуться, й один лише Бог знає, що може статися після того, як вони туди приповзуть, і перед тим, як звідти повертатимуться. Через кілька хвилин рятівники вже дісталися до своєї мети, про що вони довідалися, ще й не доторкнувшись до тіл, бо калюжа крові, через яку їм довелося перелазити, ніби повідомила, Я була життям, але тепер ніякого життя за мною більше нема, Господи, подумала дружина лікаря, скільки тут крові, і справді, крові було багато, долоні й одяг приліплювалися до підлоги, наче плити були вимазані клеєм. Дружина лікаря підвелася на ліктях і поповзла далі, інші зробили те саме. Простягши перед собою руки, вони нарешті доторкнулися до тіл. їхні товариші горлали в них за спиною на повну гучність, нагадуючи тепер голосільниць, що довели себе до нестями. Руки дружини лікаря та старого з чорною пов'язкою на оці вхопилися за щиколотки одного з тих, що лежали, у свою чергу лікар та інша жінка вхопилися за лікоть і за ногу другого, й тепер треба було відтягти їх із лінії вогню. Це було нелегко, для цього вони мали трохи підвестися й стати навкарачки, бо тільки так могли задіяти ту крихітну решту сил, які в них іще залишилися. Знову пролунав постріл, але тепер куля нікого не зачепила. Страх, що блискавкою їх пронизав, не примусив їх утікати, навпаки, додав їм енергії, яка в них уже цілком вичерпалася. Через мить вони вже були на безпечній відстані, під стіною коридору з боку дверей до палати, лише дуже хитромудрий постріл міг би їх досягти, але було сумнівно, щоб сліпий рахівник щось тямив у балістиці, навіть у найелементарнішій. Вони спробували поставити тіла на ноги, але не змогли їх підняти. їм залишилося й далі волокти їх по підлозі, й за ними, наче з-під струга, тяглася смуга крові, вже напівзасохлої і зовсім свіжої, яка досі витікала з ран. Хто вони, запитали ті, хто чекав, Як ми можемо це знати, адже ми сліпі, сказав старий із чорною пов'язкою на оці, Нам не треба тут залишатися, сказав хтось, якщо вони вирішать зробити вилазку, то ми матимемо значно більше поранених, аніж двоє, Або мертвих, сказав лікар, бо я не намацав у них пульс. Вони пройшли з тілами по коридору, наче військо, що відступає, дійшовши до вестибюля, зробили зупинку і, здавалося, вирішили зайняти там оборону, але реальність фактів була зовсім іншою, насправді в них геть вичерпалися сили, сюди я дійшов, а далі не можу. І вже час звернути увагу на той, здавалося б, дивовижний факт, що сліпі бандити, раніше такі нахабні й агресивні, які з такою охотою вдавалися до брутальних дій, тепер лише захищаються, споруджуючи на дверях барикаду й стріляючи з цієї схованки, ніби вони боялися вийти воювати у відкрите поле, лицем до лиця із супротивником. Як усе в житті, така їхня поведінка мала своє пояснення, а річ у тім, що після трагічної загибелі першого ватага в їхній палаті різко понизився дух дисципліни та

відчуття субординації, і сліпий рахівник дуже помилився, коли подумав, що досить заволодіти пістолетом і разом із ним він захопить і владу, бо результат виявився якраз протилежним, адже кожна вистрілена куля, так би мовити, влучала йому в зад, тобто відбирала в нього частку авторитету, й ми побачимо, що відбудеться, коли набої в нього закінчатся. Отже, якщо не всяк чернець, на кому клобук, не всякого, в кого скипетр, можна визнати королем, а це та очевидна істина, про яку ніколи не слід забувати, і нехай навіть королівський скипетр і справді нині потрапив до рук сліпого рахівника, ми не можемо не відзначити, що реальним королем, хоч він і мертвий, хоч і заритий у власній палаті й, заритий неглибоко, лише на три п'яді під підлогою, хоч і смердить неймовірно, бандити досі вважають свого колишнього ватага, і його сморід не дає їм про це забути. А тим часом зійшов місяць. Через двері до вестибюля, які виходять на зовнішнє подвір'я, проникає розсіяне світло, що стає все яскравішим і яскравішим, тіла, які лежать і сидять на підлозі, двоє мертвих, інші ще живі, повільно набувають об'ємності, обрисів, форми, розчавлені жахом, який не має назви, і тоді дружина лікаря зрозуміла, що тепер немає ніякого сенсу, якщо він коли-небудь був, і далі прикидатися сліпою, очевидно, що тут уже ніхто не врятується, а сліпота саме це й означає – жити у світі, де немає надії. Тим часом вона принаймні могла сказати, кого вбито, один був продавець аптеки, а другий – той, який сказав, що ми там застрягли б, обидва, певною мірою, мали рацію, і марно мене запитувати, як я їх упізнала, моя відповідь буде дуже простою, Я бачу. Дехто з присутніх уже про це знав, але мовчав, інші давно здогадувалися, й ось тепер вони одержали підтвердження, проте цілком несподіваною для неї виявилася стриманість третіх, хоч якщо добре подумати, то й цьому не слід дивуватися, можна тільки собі уявити те велике хвилювання, до якого призвело б її зізнання десь в інший час і за інших обставин, як тобі пощастило, як ти змогла уникнути загальної катастрофи, як називаються краплі, що ними ти закапуєш очі, дай мені адресу твого лікаря, допоможи мені визволитися з цієї в'язниці, але в ту мить усім було байдуже, смерть і сліпота однакові для всіх. Та вони не могли далі залишатися тут, цілком беззахисні й безпорадні, бо навіть шворені, повисмикувані з ліжок, вони покинули там, де намагалися прорвати оборону сліпих бандитів, а від кулаків мало користі. Під командою дружини лікаря вони витягли трупи на майданчик зовнішніх сходів й там залишили їх лежати під місяцем, під білим світлом цього світила, білих зовні, але вже чорних усередині. Повертаймося до палат, сказав старий із чорною пов'язкою на оці, згодом поміркуємо, що можна організувати ще. Він сказав цю дурницю, на яку ніхто не звернув уваги. Вони не ділилися на групи за своїм походженням і тепер поверталися кожен у своє крило, одні в ліве, інші у праве, тож обидві жінки, і дружина лікаря, і та, що сказала, Куди підеш ти, туди піду і я, поки що йшли разом, хоч тепер у другої жінки в голові була зовсім інша думка, але вона не хотіла говорити про неї, адже обіцянки виконуються не завжди, іноді з причини внутрішньої слабкості, а іноді нам не вдається подолати опір зовнішніх сил, які ми не взяли до уваги.

Минула година, місяць піднявся високо, голод і страх відганяють сон, ніхто не спить у палатах. Проте їх не можна вважати єдиними причинами загального безсоння. Можливо, внаслідок збудження від недавньої битви, до того ж так безнадійно програної, або внаслідок чогось непоясненого, що витає в повітрі, сліпців опанувало відчуття тривоги. Ніхто не наважується вийти в коридор, і кожна палата скидається на вулик, захоплений трутнями, самцями бджіл, що, як відомо, вміють лише дзижчати, не схильні ані до

порядку, ані до методу. Ніколи не бачено, аби вони зробили щось для життя або подбали про майбутнє, хоч коли йдеться про сліпих, людей і так скривджених долею, було б украй несправедливо називати їх трутнями або дармоїдами, бо на чому вони можуть паразитувати і де знаходити собі дармову їжу, й узагалі треба бути дуже обережним із порівняннями, не допускати, щоб вони були надто поверховими й легковажними. Проте немає такого правила, яке не мало б свого винятку, й тут ми бачимо це на прикладі жінки, яка, увійшовши до палати, другої в правому крилі, стала нишпорити у своїх пожитках, поки не знайшла невеличкий предмет, який затиснула в долоні, так ніби хотіла заховати його від чужих очей, давні звички, як відомо, зберігаються надовго й навіть тоді, коли нам здається, що ми зовсім про них забули. Тут, де здавалося б, усі повинні бути за одного й один за всіх, ми бачимо, як жорстоко вихоплюють сильні шматок хліба з рота у слабких, і ось тепер ця жінка пригадала, що принесла сюди запальничку в ручній сумочці й у такому гармидері та безладі не загубила її й пильно оберігає, приховуючи від усіх, так ніби вона є умовою її власного виживання, вона не думає про те, що, можливо, хтось із її товаришів по нещастю зберіг останню сигарету, яку не може закурити, бо ні в кого не знайдеться вогника, від якого він її запалив би. Та вже й ніколи не запалить. Жінка вийшла з палати, нікому не сказавши ні слова, навіть слова прощання, пройшла порожнім коридором, проминула двері першої палати, ніхто з тієї палати не помітив, що вона там пройшла, перетнула вестибюль, де місяць намалював на підлозі молочне озеро, а жінка уже в другому крилі, ще один коридор, і її доля чекає на неї в його глибині, їй нікуди більше не треба звертати. Крім того, вона йде на голоси, які кличуть її до себе, щоправда це тільки образний вислів, бо ніхто, звичайно, її не кличе, просто до її вух долинають крики сліпих бандитів із останньої палати, де вони солодко п'ють і смачно їдять, святкуючи перемогу в битві, хоч це тільки неумисне перебільшення, вони п'ють і їдять лише те, що в них залишилося від колишніх запасів, безперечно, що й іншим захотілося б щось покласти на зуб, але вони не можуть, між ними та їжею барикада з восьми поставлених одне на одне ліжок і заряджений пістолет. Жінка тепер стоїть навколішках біля входу до палати, перед самими ліжками, вона підтягує ближче до себе ковдри, потім підводиться на ноги, підтягує до себе ковдру з третього ліжка, до четвертого рука в неї не дотягнеться, проте байдуже, бікфордіві шнури наготовлені, тепер залишається тільки піднести до них вогонь. Вона ще пам'ятає, за яке коліщатко треба крутити, аби полум'я запальнички стало довшим, ось воно перед нею, крихітний кинджал світла, що тремтить, наче лезо ножиць. Вона починає з верхнього ліжка, вогник ретельно лиже брудну тканину, потім перестрибує на нижче ліжко, потім іще на нижче, жінка відчула, як засмерділо паленим її власне волосся, вона має бути обережною, їй треба розпалити це багаття, а не згоріти в ньому, вона чує крики бандитів у палаті, й у цю мить думає, А що як вони мають воду, якщо зможуть загасити полум'я, в розпачі вона підлізла під найнижче ліжко й провела вогником запальнички по всьому матрацу, тут і там, тоді раптом вогники примножилися, перетворилися на одну вогненну завісу, на вогонь ще вилили струмінь води, який намочив і жінку, але запізно й марно, тепер уже її власне тіло перетворилося на паливо для вогнища. Невідомо, що там творилося всередині, ніхто не зміг би ризикнути туди увійти, але уява для чогось нам служить, вогонь уже швидко перестрибує від ліжка до ліжка, хоче пожерти їх усі водночас і досягає свого, сліпі бандюки бездумно й без користі використали останню воду, яка в них була, й тепер намагаються дістатися до вікон, балансуючи, залазять на спинки ліжок, куди вогонь іще

не дістався, а він уже туди дістався, вони хитаються, падають, а вогонь уже гуготить навколо них, у жаркому полум'ї шибки вікон починають тріскатися й розпадатися на друзки, свіже повітря зі свистом вривається до палати й роздмухує пожежу, не слід також забувати про крики люті та страху, завивання від болю й агонії, але слід відзначити, що лунають вони дедалі тихше, а жінка із запальничкою, наприклад, уже давно мовчить.

У цей час інші сліпці вже повибігали, перелякані, в коридори, заповнені димом, Пожежа, пожежа, кричали вони, й тепер можна наочно побачити, як погано спроектовані й організовані заклади людського притулку, лікарні та психзаклади, ви тільки зверніть увагу на те, як кожне з ліжок, зі своєю арматурою гострого заліза, може перетворюватися на смертельну пастку, а до яких жахливих наслідків може призвести те, що палати на сорок чоловік, не рахуючи тих хворих, які сплять на підлозі, мають лише одні двері, якщо вогонь спочатку прибуває до них і перекриває шлях до відступу, то не врятується ніхто. На щастя, як доводить людська історія, нерідко буває так, що погана річ веде за собою річ добру, значно рідше кажуть про те, що речі добрі ведуть за собою погані, такими бувають суперечності в нашому світі, одні заслужовують на більшу увагу, ніж інші, у нашому випадку річчю доброю було якраз те, що палати мали лише одні двері, завдяки цьому вогонь, який перетворив на попіл сліпих бандитів, надовго затримався в їхній палаті, і якби штовханина не була такою великою, можливо, ми й не втратили б стільки інших життів. Немає сумніву, що багато з інших сліпих були розтоптані й розчавлені в тисняві, таким є ефект паніки, можна сказати ефект природний для тваринного світу, й можна не сумніватися, що навіть рослини за таких ситуацій поводитися б так само, якби корені не затримували їх у землі, було б дуже цікаво дивитись, як лісові дерева втікають від пожежі. На внутрішньому підвір'ї зібралося чимало сліпих, яким спало на думку повідчиняти вікна в коридорах і повистрибувати крізь них. Вони вистрибували, спіткалися, падали, плакали й кричали, але тепер були уже в безпеці, маючи надію, що коли вогонь обвалить дах будівлі, й завдяки вітрам і повітрю утворить вулкан із полум'я та розжарених головешок, він не перекинеться на верхівки дерев. В іншому крилі запанував не менший страх, сліпому досить відчутти запах диму, й він уже собі уявляє, що вогонь палахкотить поруч із ним, а це неправда, за короткий час коридор був напхот напханий людьми, якщо хтось не зможе навести тут порядок, то відбудеться трагедія. Хтось пригадав, що дружина лікаря досі має очі, які спроможні бачити, куди вона заподілася, нехай вона нам розкаже, що тут відбувається, куди ми повинні йти, я тут, оце тільки змогла вибратися з палати через зизоого хлопчика, бо ніхто не знав, де він заховався, тепер він тут, я міцно тримаю його за руку, мені треба висмикнути руку з плеча, щоб я його відпустила, другою рукою я тримаюся за руку свого чоловіка, за мною йде дівчина в чорних окулярах, а за дівчиною старий із чорною пов'язкою на оці, там, де перебуває один, перебуває й другий, а за цими двома йде перший сліпий, а за ним його дружина, усі ми вийшли з палати разом, стиснуті, наче соснова шишка, яку, сподіваюся, навіть таке жарке полум'я не примусить розкритися. Тим часом кілька сліпих із нашого крила пішли за прикладом сліпих із крила сусіднього, вони повистрибували з вікон на внутрішнє підвір'я, ми не можемо бачити, що більша частина будівлі з протилежного боку перетворилася на яскраве вогнище, але відчуваємо на руках і обличчі гарячий подих, який долітає звідти, поки що дах тримається, але листя дерев поступово скручується. Тоді хтось вигукнув, Чому ми тут стовбичимо, чому не виходимо з будинку, й з цього моря голів на його запитання

пролунала чітка й однозначна відповідь із двох слів, Там солдати, але старий із чорною пов'язкою на оці сказав, Ліпше померти від кулі, ніж засмажитися живим, і його голос пролунав, як голос людини з досвідом, можливо, то говорив навіть не він, а ті слова вилетіли з рота в жінки із запальничкою, яка не мала щастя бути вбитою останньою кулею, що її випустив зі свого пістолета сліпий рахівник. Тоді сказала дружина лікаря, Пропустіть мене вперед, я піду поговорю із солдатами, вони не можуть дозволити, щоб ми померли у вогні, солдати теж наділені почуттями. Завдяки надії на те, що солдати теж наділені почуттями, у натовпі відкрився вузький канал, крізь який із великими труднощами могла пройти дружина лікаря, тягнучи за собою своїх. Дим застилав їй обличчя, через короткий час вона втратить зір, як і інші. Проштовхатися крізь вестибюль було надзвичайно важко. Двері, що виходили на подвір'я, були висаджені, сліпі, які сюди пропихалися, знали, що залишатися далі під дахом приміщення небезпечно, й натискали на передніх, але передні чинили опір, упиралися, як могли, бо для них досі більше важив страх опинитися на виду в солдатів, та коли сили в них почали вичерпуватися, коли вогонь став наближатися, то кожен пригадав слова старого з чорною пов'язкою на оці, що ліпше померти від кулі, ніж засмажитися живцем. Далі чекати не було сенсу, й дружина лікаря нарешті вийшла на майданчик зовнішніх сходів, вона вийшла туди практично наполовину гола, бо обидві руки в неї були зайняті, й вона не могла захищатися від тих, які хотіли приєднатися до маленької групи, що просувалася вперед, так би мовити, стрибнути на сходинку поїзда, який перебував у русі, солдати, либонь, витріщать очі від подиву, коли вона постане перед ними з голими грудьми. Уже не місячне світло осявало широкий і порожній простір, який тягся до самої брами, а заграва пожежі, яка гуготіла бурхливим полум'ям. Дружина лікаря викрикнула, Будь ласка, будь ласка, ради всього, що вам дороге, дозвольте нам вийти, не стріляйте. Ніхто їй не відповів. Прожектор не горів, ніде не видно було жодної людської душі. Досі опанована страхом, дружина лікаря спустилася вниз на дві сходинки, Що там відбувається, запитав чоловік, але вона нічого не відповіла, вона не вірила власним очам. Спустилася по інших сходинках і пішла в напрямку брами, тягнучи за собою зизоого хлопчика, чоловіка та всю компанію, сумніву вона вже не мала, солдати звідси пішли? певно, вони також осліпли, осліпли тепер усі.

І тоді нарешті, певно, для того, щоб спростити плин подій, усе відбулося водночас. Дружина лікаря голосно сповістила, що вони вільні, дах лівого крила обвалився зі страшним гуркотом, розбризкуючи на всі боки дощі іскор, сліпі вибігли на подвір'я з гучними криками, але вибігли не всі, деякі залишилися там, усередині, одні розчавлені об стіни, а інші розтоптані до такого стану, що стали схожі на безформне криваве місиво, а вогонь палахкотів дедалі яскравіше, щоб незабаром перетворити все це на попіл. Брату відчинено навстіж, божевільні виходять.

Скажи сліпому, Ти вільний, відчиняй двері, які відокремлювали тебе від світу. Іди собі, ти вільний, повторюємо ми йому, а він не йде, стовбичить посеред вулиці разом з іншими, які вийшли з ним, вони налякані, вони не знають, куди їм іти, бо немає ніякого порівняння між життям у раціонально обладнаному лабіринті, яким за визначенням є дім для душевно хворих, і виходом без руки проводиря й без ремінця, прив'язаного до собаки, в безумний лабіринт міста, де пам'ять тобі нічим не допоможе, бо вона

спроможна тільки показати тобі образи місць, але не дороги, які до них ведуть. Стоячи біля охопленого пожежею будинку, який уже палахкотить із усіх боків, сліпі відчують на своїх обличчях гарячі хвилі полум'я і сприймають їх як щось таке, що їх оберігає, так само як раніше стіни божевільні були для них тим, що їх ув'язнювало й водночас дарувало їм безпеку. Вони тримаються разом, притискаючись одне до одного, наче вівці в отарі, ніхто з них не хоче бути вівцею заблудлою, бо знають, що жоден пастух не піде її шукати. Вогонь потроху стихає, місце дії тепер знову освітлює місяць, а не заграва пожежі, сліпі починають непокоїтися, адже не можна вічно стовбичити тут. До кінця віків, каже один із них. Хтось запитав, чи день тепер чи ніч. Відразу пояснивши причину такої марної цікавості, А цікаво, чи привезуть нам їжу, можливо, там знову виникло якесь непорозуміння, несподівана затримка, адже й раніше так бувало, Але солдатів тут нема, Це нічого не означає, можливо, їх просто забрали звідси, бо вони стали непотрібні, Не розумію, Наприклад тому, що загрози зараження тепер уже не існує, Можливо, винайшли ліки проти нашої хвороби, Ото було б добре, Що будемо робити, Я залишаюся тут, поки настане день, А як ти довідаєшся, що вже настав день, По сонцю, коли почне гріти сонце, Це якщо небо не буде захмарене, Ще стільки годин треба чекати, поки настане день. Геть виснажені, чимало сліпих посідали на землю, інші, ще слабкіші, просто попадали, деякі з них знепритомніли, можливо, свіже повітря ночі допоможе їм прийти до тями, але можна не сумніватися в тому, що коли настане час підводитися на ноги, то зможуть підвестися далеко не всі, бо деякі з бідолах змогли дотягти лише до цього місця, як отой марафонський бігун, що впав мертвим за три метри до фінішу, зрештою, немає підстав сумніватися, що всі люди помирають, не доживши до призначеного їм часу. Для тих сліпих, які посідали або полягали, чекаючи, коли солдати або хтось інший, скажімо, працівники Червоного Хреста або що, привезуть їм їжу та все інше, необхідне для комфортного життя, розчарування прийде трохи згодом, ото й уся різниця. А якби хтось і справді повірив, що винайдено ліки проти нашої хвороби, то й це не зробило б його щасливим.

Але дружина лікаря подумала, що їм варто дочекатися, поки закінчиться ніч, зовсім з інших причин, Для нас найголовніше тепер знайти їжу, а в темряві це було б дуже важко, Ти маєш якесь уявлення про те, де ми тепер перебуваємо, запитав її чоловік, Більш або менш, Далеко від нашого дому, Досить далеко. Інші також захотіли довідатися, на якій відстані вони перебувають від своїх домівок, стали називати адреси, й дружина лікаря намагалася приблизно їм пояснити, лише зизокий хлопчик не зміг пригадати, де він раніше жив, та воно й не дивно, адже він давно вже перестав кликати матір. Якби вони вирішили йти, починаючи від найближчого дому до найдалшого, то насамперед вони дійшли б до оселі дівчини в чорних окулярах, наступним був будинок, у якому мешкав старий із чорною пов'язкою на оці, далі дім лікаря та його дружини й останнім – дім першого сліпого. Вони мали намір піти саме цим маршрутом, бо дівчина в чорних окулярах уже попросила, щоб вони, якщо можна, довели її додому. Я не знаю, як ведеться моїм батькам, сказала вона, і її щира стурбованість доводить, якими насправді необґрунтованими є упереджені погляди тих, хто заперечує існування сильних почуттів, зокрема й дочірніх або синівських, вони також характерні для людей, на жаль, досить численних, які живуть досить безладним із погляду громадської моралі життям. Ніч ставала дедалі холоднішою, а на пожежі залишилося дуже мало чогось такого, що могло горіти, тепло, яке поширювалося від гарячого вугілля, вже не досягало й

не могло нагріти закоцублих сліпих, котрі перебували досить далеко від брами, а саме там сиділи дружина лікаря та її група. Три жінки та зизоокий хлопчик усередині сиділи, притулившись одне до одного дуже тісно, троє чоловіків сиділи навколо, і якби хтось їх побачив, то міг би сказати, що такими вони й народилися, бо й справді вони здавалися одним тілом, що дихало одним диханням і відчувало один голод. Одне за одним вони провалювалися в сон, легкий сон, із якого не раз прокидалися, бо деякі сліпі, очунявши від власного заціпеніння, підводилися на ноги й, спотикаючись, починали блукати, немов сновиди, в цьому хаосі страждених людей, один із них сів і заснув, притулившись до них, бо чи не байдуже йому було де притулитися й де заснути, чи тут, чи в якомусь іншому місці. Коли народився день, лише кілька тоненьких стовпів диму підіймалися над попелищем, але навіть вони не затрималися надовго, бо з настанням ранку почався дощ, дрібний дощик, можна сказати, мжичка, але надзвичайно настирливий, хоч спочатку він навіть не міг досягти розпеченої землі, ще в повітрі перетворювався на пару, але своїх зусиль не припиняв, а як відомо, вода й камінь точить і жаркі вуглини гасить, а якщо комусь захочеться мати риму для створення прислів'я, то нехай сам її і вигідає. Деяким сліпим тут бракує не тільки зору, а й нормальної тямки, бо як інакше можна пояснити звивисті шляхи їхньої логіки, яка привела їх до висновку, що в дощ омріяну їжу не привезуть. І не було ніякої змоти переконати їх у тому, що їхній висновок хибний, а тому неминуче хибний і висновок, що час іще ранній навіть для першого сніданку, вони в розпачі падали на землю й плакали, Вони не прийдуть, дощ іде, вони не прийдуть, повторювали вони, втрачаючи свої останні спроможності тверезого мислення, уподібнюючись до тих, котрі раніше населяли ту будівлю, яка щойно згоріла.

А той сліпий, що уночі спіткнувся й прилаштувався спати біля групи сліпих, яку очолювала дружина лікаря, вранці не зміг підвестися. Перегнувшись удвоє, ніби хотів зберегти останнє тепло внизу живота, він не ворухився, попри дощ, який почав накрапати густіше. Помер, сказала дружина лікаря, а нам краще піти звідси, поки в нас іще збереглися бодай рештки сил. Вони з великими труднощами зіп'ялися на ноги, долаючи запаморочення голови, хапаючись одне за одного, потім рушили вервечкою, попереду та, яка мала очі, спроможні бачити, після неї та, яка мала очі, що не могли бачити, дівчина в чорних окулярах, потім старий із чорною пов'язкою, зизоокий хлопчик, дружина першого сліпого, її чоловік, лікар ішов у кінці процесії. Вони пішли дорогою, яка вела до центру міста, але дружина лікаря мала зовсім інший намір, вона хотіла швиденько знайти місце, де могла б залишити тих, хто за нею йшов, і податися на пошуки чогось істивного. Вулиці були безлюдні, бо ще було дуже рано, або через дощ, який дедалі посилювався. Повсюди лежали купи сміття, двері деяких домівок і крамниць були відчинені, але більшість зачинені, й усередині них не було ані людей, ані світла. Дружина лікаря подумала, що було б добре залишити своїх супутників в одній із цих крамниць, запам'ятавши назву вулиці та номер на будинку, щоб потім вона могла знайти їх, коли повернеться. Зупинімося, сказала вона дівчині в чорних окулярах, чекайте мене тут і нікуди не йдіть, вона підійшла до зашкленених дверей аптеки і спробувала їх відчинити, всередині побачила щось схоже на постаті лежачих людей, постукала по склу, одна з постатей заворушилася, дружина лікаря знову постукала, інші постаті теж повільно заворушилися, одна з них підвелася на ноги й обернула обличчя туди, звідки пролунав звук. Вони всі сліпі, подумала дружина лікаря, але не могла зрозуміти, чому вони

зібралися всі тут, можливо, це родина аптекаря, але якщо так, то чому вони не залишилися у власному помешканні, де можна спати з більшим комфортом, ніж на твердій підлозі, можливо вони охороняли свій заклад, але від кого, адже тут немає нічого, крім ліків, які можуть не тільки врятувати життя, а й убити. Вона пройшла трохи далі й зазирнула всередину іншої крамниці, там також лежали на підлозі люди, жінки, чоловіки, діти, деякі, схоже, готувалися до виходу, один із них підійшов до дверей, простяг руку назовні й сказав, Дош, Сильний, запитав хтось із крамниці, Атож, треба почекати, поки він перестане, сказав чоловік, який стояв за два кроки від дружини лікаря, він не помічав її присутності й тому стрепенувся, коли почув у себе над вухом, Доброго дня, він утратив звичай бажати комусь доброго дня й не тільки тому, що для сліпих дні, власно кажучи, ніколи не бувають добрими, а й тому, що ніхто з них не може бути впевненим, що зараз не день, а вечір або ніч, і якщо тепер, у повній суперечності зі щойно сказаним, ці люди прокидаються більш або менш водночас, причому вранці, то тільки тому, що деякі з них осліпли зовсім недавно й ще не втратили відчуття послідовності днів і ночей, вони знають, коли треба спати, а коли прокинутися. Чоловік сказав, Дош іде, а тоді, Хто ви, Я не звідси, Ви шукаєте їжу, Так, ось уже чотири дні, як ми нічого не їли, А як ви знаєте, що минуло чотири дні, Підрахувала, Ви сама-одна, Зі мною мій чоловік і кілька друзів, Скільки вас, Загалом семеро, Якщо ви хочете залишитися з нами, то забудьте про це, нас і так багато, Та ні, ми лише мимо проходили, І куди ви йдете, Нас інтернували відразу по тому, як люди почали сліпнути, А, так, карантин, який нічому не допоміг, Чому ви так думаєте, Бо вам дозволили вийти, Там почалася пожежа, й тоді ми помітили, що солдати, які нас охороняли, зникли, І ви вийшли на волю, Так, Ваші солдати, либонь, осліпли останніми, усі люди осліпли, Усі люди, все місто, вся країна, Якщо хтось і зберіг зір, то він про це не каже, мовчить, Чому ви не живете у власній оселі, Бо не знаю, де вона, моя оселя, Справді не знаєте, А ви знаєте, де ваша оселя, Я, дружина лікаря хотіла відповісти, що саме туди вона йде з чоловіком та кількома друзями, їм лише доведеться трохи затриматися, аби знайти чогось перекусити, щоб повернути сили, але в ту саму мить із усією ясністю зрозуміла, яка тепер утворилася ситуація, адже й справді, якщо сліпа людина вийде з дому, то лише чудом вона зможе знову його знайти, тепер ситуація зовсім не та, що раніше, адже в той час сліпі могли розраховувати на допомогу перехожих, чи для того, щоб перейти через вулицю, чи для того, щоб повернутися на певну дорогу, після того як неумисне відхилилися від свого звичного маршруту. Я знаю лише, що вона далеко звідси, Але ви неспроможні дістатися до неї, Ні, І я не можу, те саме сталося й зі мною, те саме відбувається з усіма, ви, ті, хто перебував у карантині, маєте багато чого навчитися, ви собі не уявляєте, як легко втратити свій дім, Не розумію, Люди не дарма ходять групами, як ми, як майже всі інші, бо коли нам треба роздобути їжу, ми мусимо виходити всі разом, лише так ми маємо шанс не загубити одне одного, а що ми виходимо всі разом, і ніхто не залишається стерегти дім, то найімовірніше, якщо нам щастить повернутися в нього, він уже зайнятий іншою групою, яка заблукала в місті, отак ми й кружляємо по ньому, спочатку навіть бійки траплялися, та незабаром ми зрозуміли, що ми, сліпі, так би мовити, не маємо нічого такого, що могли б назвати своїм, крім того, що носимо на собі, Вихід, либонь, у тому, щоб оселитися в продуктивній крамниці, принаймні доти, доки не закінчатся запаси, звідти можна не виходити, Той, хто так зробить, щонайменше не матиме більше жодної хвилини спокою, і я кажу щонайменше, бо мені розповідали про

випадок, коли одні люди саме так і зробили, замкнулися в такій крамниці, взяли двері на засув, але ж вони не могли примусити їжу, щоб вона не пахла, зовні зібралися ті, кому теж хотілося їсти, а що ті, хто зачинився всередині, їм не відчиняли, то вони підпалили крамницю, свята помста, я сам не бачив, мені розповідали, але все одно, то була свята помста, й наскільки мені відомо, більше ніхто на таке не наважувався, А в будинках, у помешканнях люди живуть, Так, живуть, чом би їм і не жити, у моїй квартирі вже, певно, мешкало чимало людей, але я не певен, що коли-небудь мені пощастить повернутися в неї, а крім того, в цій ситуації набагато практичніше спати на нижніх поверхах, на складах, у крамницях, щоб не підійматися та не спускатися по сходах, Дош перестав, сказала дружина лікаря, Дош перестав, повторив її слова співрозмовник, звертаючись до тих людей, які були всередині. На ці слова попідводилися й ті, хто досі лежав, зібрали свої речі, рюкзаки, валізки, полотняні й пластикові мішки, так ніби збиралися в якусь експедицію, і то була правда, вони вирушали на пошуки чогось істивного, одне за одним виходили з крамниці, дружина лікаря звернула увагу на те, що вони добре вдягнені й хоч кольори не завжди були підібрані зі смаком, а штани були або надто короткі, з під яких визирали голі литки, або такі довгі, що їх доводилося підкочувати, але вони захищали ноги від холоду, декотрі з чоловіків були в плащах або в пальтах, дві жінки мали на собі довгі куртки з хутряною підкладкою, парасольок не було ні в кого, певно, через їхню незручність, адже прутики завжди могли встромитися в очі. Група, в якій було чоловік п'ятнадцять, пішла собі. На вулиці з'явилися інші групи, окремі люди також, під стінами чоловіки полегшували вранішню потребу сечового міхура, жінки воліли присідати за покинутими автомобілями. То там, то там посеред вулиці лежали розмоклі на дощі екскременти.

Дружина лікаря повернулася до своїх, які інстинктивно ховалися від дощу під навісом кондитерської, де пахло прокислими вершками та іншою гнилятиною. Ходімо, сказала вона, я знайшла притулок, який покинули інші. Обстава закладу не була порушена, в цій крамниці торгували не продуктами й не одягом, а холодильниками, пральними та посудомийними машинами, електричними та мікрохвильовими плитами, пилососами, міксерами, блендерами і ще тисячею електродомашніх приладів, покликаних зробити життя легким. Атмосфера була насичена бридким смородом, у якому здавалася абсурдною незмінно біла поверхня товарів, що там продавалися, Відпочиньте тут, сказала дружина лікаря, а я піду пошукаю чогось поїсти, не знаю, де мені пощастить чого-небудь знайти, близько, далеко, не знаю, але ви чекайте мене терпляче, там зовні блукають групи людей, якщо хтось захоче увійти, то скажіть, місце тут зайняте, цього буде досить, щоб вони відійшли, такий тут звичай, Я піду з тобою, сказав чоловік, Ні, ліпше я піду сама-одна, я мушу роздивитися, як тепер живуть люди, з почутого мною можна зробити висновок, що всі осліпли, У такому разі, сказав старий із чорною пов'язкою на оці, наше життя нічим не відрізняється від того, яким ми жили в божевільні, Ні, порівнювати ці два види життя не можна, ми тут можемо йти, куди нам заманеться, а питання з їжею якось розв'яжеться, ми не помremo з голоду, я також повинна знайти для нас одяг, бо ми тепер одягнені в ганчір'я, але найбільше потребувала одягу вона сама, вище пояса вона була майже гола. Поцілувала чоловіка й у цю мить відчула біль, що шпигнув її в серце, Будь ласка, хоч би що сталося, навіть якщо хтось захоче сюди увійти, не покидайте це місце, а якщо вас виженуть геть, я не вірю, що таке може відбутися, але треба взяти до уваги всі можливі варіанти розвитку подій, залишайтеся поблизу від дверей, поки я не

повернуся. Вона подивилася на них, і очі їй наповнилися слізьми, ось вони тут, перед нею, і залежать від неї, як малі діти залежать від матері. Як би вони змогли обійтися без мене, подумала вона, і їй навіть не спало на думку, що тепер тут усі сліпі і якимось живуть, їй треба було б самій осліпнути, аби зрозуміти, що людина спроможна при звичаїтис до чого завгодно, а надто тоді, коли вона вже перестала бути особою, як, наприклад, цей зизоокий хлопчик, який уже не кличе матір. Вона вийшла на вулицю, подивилася й запам'ятала номер на дверях, номер крамниці, а тепер їй треба побачити, як називається вулиця, на розі, там, де вона починається, вона не знала, куди занесуть її ноги в пошуках їжі і якої їжі, вона могла проминути троє дверей або триста, проте їй не можна заблукати, тут немає нікого, в кого вона могла б запитати, куди веде та або та вулиця, ті, хто колись тут жив, осліпли, а вона, хоч і могла бачити, проте не знала, де вона є. Зійшло сонце, воно блищало в калюжах води, поміж купами сміття, у його світлі краще виднілася зелена трава, що проростала між бруківкою вулиці. Людей зустрічалося їй тепер більше. Як вони тут орієнтуються, запитала себе дружина лікаря. Вони ніяк не орієнтувалися, ішли попід будинками, простягаючи перед собою руки, наштовхувалися одне на одного, як мурахи, що біжать по стежці, та коли таке траплялося, то ніхто не нарікав, вони навіть не розмовляли, ось одна родина відійшла від стіни, наблизилася до тієї, яка йшла їй назустріч, розминулася з нею й пішла далі до наступної зустрічі. Раз у раз вони зупинялися, обмацували двері крамниць, принюхувалися, чи не пахне їжею, нехай там якою, потім рушали далі своєю дорогою, завертали за ріг вулиці, зникали з виду, звідти через короткий час з'являлася інша група, й було не схоже, щоб вони знайшли те, що шукали. Дружина лікаря могла пересуватися швидше, вона не гаяла часу на те, щоб заходити до крамниць і переконуватися в тому, що нічого істивного там немає, але незабаром вона зрозуміла, що завдання перед нею стоїть нелегке, бо ті нечисленні крамниці, де раніше торгували харчами, були всередині порожнісінькі, наче шкаралупи горіхів, із яких видовбали зернята.

Вона вже далеко відійшла від того місця, де залишила чоловіка та своїх друзів, перетинаючи туди й назад вулиці, проспекти, майдани, коли несподівано опинилася перед супермаркетом. Вигляд усередині тут був такий самий, як і деінде, порожні прилавки, розбиті вітрини, всюди блукали сліпці, більшість із них повзали навкарачки, обмацуючи руками брудну підлогу, сподіваючись знайти що-небудь істивне, бляшанку консервів, яка не піддалася спробам відкрити її копняками, або пакетик із чим завгодно, картоплину, хай навіть розчавлену, шматок хліба, навіть якщо він уже перетворився на камінь. Дружина лікаря подумала, Щось неодмінно знайдеться, адже територія тут величезна. Якийсь сліпий підвівся з підлоги, скрикнувши від болю, у коліно йому встромила скалка скла, кров цебеніла вниз по нозі. Сліпці з їхньої групи оточили його, Що сталося, що сталося, запитували вони, й він сказав, У ногу мені встромилося скло, Яке скло. Якось сліпа стала навколішки ліворуч від нього, Обережно, тут навколо є ще, мабуть, гострі скалки. Вона обмацала його, щоб відрізнити одну ногу від другої, намацала осколок, Ось він стримить, сказала вона, а хтось зі сліпців засміявся, Якщо він стримить, то скористайся ним, й інші теж засміялися, і чоловіки, й жінки. Зробивши пінцет великим і вказівним пальцем, це природний жест, якому не треба навчатися, сліпа витягла осколок, а потім забинтувала коліно клаптем ганчірки, яку дістала з торбини, що висіла в неї на плечі, й нарешті доповнила загальні веселощі своїм власним жартом, От і все, у нього якщо й стримить, то, мабуть, дуже

недовго, а поранений їй відказав, Як матимеш охоту, то ми з тобою з'ясуємо, довго в мене стримить чи недовго, певно, в тій групі не було чоловіків із дружинами, бо ніхто не став протестувати проти таких жартів, мабуть, ті люди були прихильниками вільних звичаїв та вільних статевих стосунків, а може, й навпаки, то були чоловік і дружина, між якими існувала цілковита довіра, хоч подружжя, як правило, на людях про таке не говорить. Дружина лікаря розглянулася навкруги, усе, що тут могло залишитися істинного, давно було захоплене в бійках, коли стусани здебільшого влучали в повітря, а копняки не знали різниці між своїми й чужими, і часто траплялося так, що предмет, за який точилася боротьба, вислизав у них із рук і падав на підлогу, в чеканні, поки хтось об нього спіткнеться. Тут мені немає чим пожитися, подумала вона, скориставшись словом, яке ніколи не входило до її поточного лексикону, зайвий раз продемонструвавши, що сила й природа обставин дуже впливають на лексику, й тут варто згадати про того полковника, який на пропозицію здатися, обізвав того, хто йому це запропонував, лайном, звільнивши від звинувачень у невихованості своїх нащадків, які користувалися цим словом навіть у набагато менш небезпечних ситуаціях. Тут мені немає чим пожитися, знову подумала дружина лікаря й уже наготувалася вийти, коли провидіння підказало їй іншу думку. У такому великому закладі, як цей, неодмінно має бути склад, не той великий склад, певно, розташований десь в іншому кварталі, далеко звідси, а відносно невеличкий запас продуктів найчастішого споживання. Збуджена цим припущенням, вона вирушила на пошуки замкнених дверей, які можуть привести її до печери скарбів, але всі двері були відчинені й за ними те саме спустошення, ті самі сліпі, що нищпорили в тому самому смітті. Нарешті в темному коридорі, куди майже не проникало світло дня, вона побачила щось подібне до вантажного ліфта. Металеві двері були зачинені, а поруч були ще одні двері, гладенькі, з тих, що відкочуються вбік на роликах. Вони ведуть у підвал, подумала дружина лікаря, сліпі, які доходили сюди, потрапляли у глухий кут, вони, певно, розуміли, що опинилися перед зачиненим ліфтом, але ніхто з них не пригадав, що за нормальних обставин поруч із ліфтом мають бути сходи, якими користуються тоді, коли немає електричної енергії, як, наприклад, тепер. Вона штовхнула двері на коліщатах і майже відразу пережила два могутні враження, по-перше, густа темрява, яку вона мала подолати, щоб дійти до підвалу, а потім непомильний запах істинного, запах, який чутно навіть тоді, коли продукти запаковані в обгортки, які ми називаємо герметичними, бо, як відомо, голод має надзвичайно тонкий нюх, що проникає крізь будь-які перешкоди, як нюх у собак. Вона швидко повернулася назад і стала шукати в купах сміття пластикові мішки, які потребувала для перенесення їжі, водночас запитуючи сама себе, Як я зможу зрозуміти, в темряві, що мені треба брати, але потім стелю плечима, проблема була надуманою й дурною, тепер, перебуваючи в тому стані слабкості, в якому вона перебувала, їй треба було думати про те, чи знайде вона в собі сили, щоб підняти наповнені мішки й повернутися назад тим шляхом, яким вона сюди прийшла, й у цю мить її опанував жаклибий страх, що вона не зможе повернутися туди, де чекав її чоловік, вона пам'ятала назву вулиці, цього вона не забула, але їй довелося зробити стільки поворотів, що тепер розпач паралізував її, потім повільно, так ніби нерухомий мозок нарешті прийшов у рух, вона ніби збоку побачила, як вона нахилилася над мапою міста, шукаючи пальцем найкоротший маршрут, так ніби вона мала дві пари очей, одні дивилися, як вона дивиться на мапу, інші дивилися на мапу й на той шлях, який вона мусила подолати. У коридорі досі нікого не було, їй пощастило, бо через свою нервозність,

через відкриття, яке вона зробила, вона забула зачинити двері. Тепер вона дуже ретельно зачинила їх за собою, опинившись у непроглядній темряві, така сама сліпа, як і ті сліпі, що були зовні, різниця була лише в кольорі, якщо й справді білий колір і чорний колір існують. Доторкаючись до стіни, вона почала спускатися сходами, якби про цей підвал хто-небудь знав, чого, звичайно, бути не могло, і хтось тепер підіймався з глибини їй назустріч, то їй би довелося розминатися з ним, як вона бачила, розминалися сліпі на вулиці, тобто хтось із них мусив би відійти від стіни й просуватися вперед, доторкаючись до невидимої субстанції того, хто йде назустріч, і на мить переживши абсурдний страх, що далі стіни з протилежного боку вже не буде. Я, певно, втрачаю глузд, подумала вона, й мала всі підстави так подумати, адже їй доведеться опуститися в чорну яму невідомої глибини, де немає ані світла, ані надії на нього, правда, ці підземні склади не бувають надто глибокими, перший майданчик сходів, Тепер я знаю, що означає бути сліпою, другий майданчик сходів, Зараз я закричу, зараз закричу, третій майданчик сходів, темрява схожа на густу пасту, яка обліпила їй обличчя, очі в неї перетворилися на кульки смоли, Що там переді мною, а потім з'явилася інша думка, що вселила їй ще більший страх, А як я потім знайду сходи, зненацька вона втратила рівновагу й сіла на підлогу, щоб не полетіти сторчка, й мало не знепритомнівши, пробелькотіла, Тут чисто, вона мала на увазі підлогу, чиста підлога здалася їй якимсь чудом. Поступово вона стала приходити до тями, відчувала тупий біль у шлунку, це для неї була не новина, але тепер складалося враження, ніби в її тілі не існувало іншого живого органу, а якщо вони й існували, то не подавали про себе жодного знаку, й лише серце гупало, як величезний барабан, а чи справді легко працювати у вічній темряві, починаючи від темряви материнської утроби, в якій воно утворилося, й до тієї останньої, в якій воно зупиниться. Вона досі тримала пластикові мішки, не випустила їх із рук, тепер треба тільки спокійно наповнити їх, склад не те місце, де живуть привиди та дракони, тут панує лише темрява, а темрява не кусається й не нападає, а щодо сходів, то вона їх знайде, навіть якби їй довелося ретельно обшукати всю цю яму. Вона рішуче підвелася, проте згадала, що тепер вона сліпа, як і всі, тож ліпше буде просуватися вперед так само, як і вони просуваються, тобто навкарачки, поки вона щось знайде попереду, полиці з їжею, байдуже з якою, тільки, щоб її можна було їсти такою, якою вона є, не варити її й не смажити, бо час тепер не сприяє кулінарним фантазіям.

Страх повернувся, підступний і потаємний, як тільки вона проповзла вперед на кілька метрів, можливо, вона помиляється, можливо, саме тут, попереду, на неї чекає дракон із роззявленою пащею. Або простягне руку привид і відведе її у жакливий світ мерців, які ніколи не перестають помирати, бо завжди хтось воскрешає їх. Потім прозаїчно, з нескінченним, смиренным смутком вона подумала, що місце, в яке вона потрапила, це не продуктовий склад, а гараж, їй навіть здалося, ніби вона чує запах бензину, так може обманюватися дух, коли віддає себе під владу страховищ, які він сам таки й створив. Але тут її рука доторкнулася до чогось, і то були не липучі пальці привида, не розжарений язик і горлянка дракона, насправді вона відчула контакт із холодним металом, гладенькою вертикальною поверхнею, й зрозуміла, що вона, не знаючи, як це називається наштоткнулася на стелаж. Вона здогадалася, що поруч знайде й інші стелажі, які тягнуться паралельно цьому, і їй залишалося тільки знайти той, на якому викладені не миючі засоби, як тут, запах не одурить, а продовольчі товари. Не думаючи більше про те, з якими труднощами вона може зіткнутися, коли

шукатиме сходи, вона стала нишпорити на полицях, обмацуючи, обнюхуючи, перекладаючи те, що там лежало. Там були картонні упаковки, скляні й пластикові пляшки, великі, середні й маленькі скляні банки, бляшанки, певно, з консервами, всілякі ємкості, торбини, тюбики, коробки. Вона без розбору наповнила всім цим добром один із мішків. А чи все тут істівне, з тривогою подумала вона. Перейшла до інших полиць, і на другій із них сталося несподіване, сліпа рука, що не бачила, куди вона посувається, зачепила й збила на підлогу кілька маленьких коробок. Від торохкотіння, з яким вони попадали на підлогу, серце дружини лікаря мало не зупинилося. Це сірники, подумала вона. Тремтячи від збудження, нахилилася, провела рукою по підлозі, відчула запах, який не можна сплутати з жодним іншим, і шарудіння паличок, коли підбрала й струснула коробку, ось та кришечка, яка висовується посередині, ось жорстка, як наждак, тертушка, об яку вона черкнула голівкою сірника, і спалахнуло крихітне полум'я, утворивши маленьку сферу розсіяного світла й освітивши навколишній простір, наче небесне світло, що пробилось крізь туман, о, мій Боже, світло існує, і я маю очі, щоб його бачити, нехай славиться світло. Після знайдення сірників пошуки стали легкими. Вона почала із сірникових коробок і заповнила ними майже весь пакет. Не треба брати їх усі, підказував їй голос здорового глузду, але вона не послухалася свого здорового глузду, а потім тремтливі вогники сірників стали показувати їй полиці з товаром і там, і там, і за короткий час вона наповнила свої мішки, перший їй довелося спорожнити, бо в ньому не було майже нічого такого, що могло їй згодитися, зате в інших зібралось багатство, за яке можна було б купити місто, не слід дивуватися тому, що цінності речей так змінюються, досить пригадати, як одного дня один король оголосив, що він готовий обміняти своє царство на коня, то чого б він лише не віддав, якби помирав від голоду, за ці пластикові мішки. Сходи нікуди не поділися, ось вони перед нею. Але спочатку дружина лікаря вмостилася на підлозі, відкрила пакет із ковбасою, ще один із нарізаним чорним хлібом, відкрила пляшку води й заходилася їсти, не відчуваючи жодних докорів сумління. Якщо вона зараз не поїсть, то в неї не стане сили, щоб віднести свій вантаж туди, де його потребують, вона не зможе виконати свій обов'язок постачальниці. Коли закінчила їсти, то взяла мішки, почепивши по троє на кожен лікоть, і простягнувши перед собою руки, присвічувала собі сірниками, поки не дійшла до сходів, потім із великими труднощами піднялася ними, їжа ще не дійшла їй до шлунка, потрібен був певний час, щоб вона дісталася до м'язів і нервів, поки що голова служила їй якнайкраще. Двері від'їхали вбік нечутно. А якщо в коридорі хтось є, подумала дружина лікаря, то що я стану робити. Там не було нікого, але вона знову себе запитала, То що я стану робити. Вона могла б, коли досягне виходу, обернутися й закричати, Там є їжа у глибині коридору, сходи, які ведуть у підвал, до складу, біжіть туди, я залишила двері відчиненими. Вона могла б так зробити, але не зробила. Допмагаючи собі плечем, зачинила двері, сказала сама собі, що ліпше буде мовчати, ви тільки уявіть собі, що сталося б, сліпі ринули б туди, мов божевільні, там відбулося б те саме, що відбулося в їхньому психдомі, коли почалася пожежа, вони покотилися б по сходах униз, розтоптані й розтовчені тими, хто натискав би на них згори, які також падали б, зовсім не одне й те саме ставити ноги на тверді сходи чи на слизьке людське тіло. Коли в, нас їжа закінчиться, ми знову зможемо прийти сюди, подумала вона. Перекинула мішки з пліч на руки, глибоко вдихнула повітря й заглибилася в коридор. Вони не побачать її, але запах годі приховати, Ковбаса, яка ж я дурна, що її наїлася, тепер вона утворить за мною живий слід. Вона стисла зуби, міцно вхопилася за шийки

мішків, Я мушу побігти, сказала собі. Пригадала сліпого, пораненого скалкою скла в коліно, Якщо те саме станеться зі мною, якщо я втрачу пильність і наступлю на скло, можливо, ми забули про те, що ця жінка боса, вона ще не мала часу навідатися до взуттєвих крамниць, як робили інші сліпі в цьому місті, які хоч і втратили зір, проте мали змогу вибрати собі взуття навпомацки. Вона мусила бігти, й вона побігла. Спочатку намагалася прослизати між групами сліпих, не доторкаючись до них, але це примушувало її рухатися повільно і кілька разів зупинятися, щоб обрати собі дорогу, ненадовго, звичайно, але цього вистачало, щоб створити навколо себе ауру ковбаси, бо існують не лише аuri запашні та ефірні, існують також аuri, які примусять заволати будь-якого сліпого, А хто це тут наминає ковбасу, й поки не пролунали ці слова, дружина лікаря відкинула будь-яку обережність і кинулася бігти, натикаючись на людей і роз-штовхуючи всіх, хто траплявся на її шляху, згідно з принципом, рятуйся, хто може, який заслуговує на суворий осуд, бо так не можна ставитися до сліпих людей, які й без того вкрай нещасливі.

Коли вийшла на вулицю, з неба падала густа злива. Ліпше так, подумала вона, важко відсапуєчись, ноги в неї тремтіли, запах чутиметься менше. Хтось ухопився за останню ганчірку, яка затуляла їй тіло вище пояса, тепер вона бігла з голими грудьми, які блищали, цілком доречне слово, від небесної води, яка по них стікала, хоч аналогія зі свободою на барикадах була неповною, пластикові мішки, які, на щастя, були повнісінькі, не дозволяли їй піднести їх угору, наче прапор. У цьому була для неї велика незручність, бо п'яний запах розливався на рівні собачих носів, як їм тепер жилося без господарів, що дбали про них і годували їх, і майже ціла зграя супроводжувала дружину лікаря, на щастя, жодному з цих звірів не спало на думку вищирити зуби й перевірити на міцність кілька пластикових мішків. За такої зливи, що перетворилася мало не на потоп, можна було сподіватися, що люди поховаються й чекатимуть, коли погода зміниться. Проте цього не сталося, повсюди виднілися сліпі із задертими вгору роззявленими ротами, які тамували спрагу, підставляли під дощ усі куточки свого тіла, а найпередбачливіші та найрозрадливіші тримали в руках відра, каструлі та інші ємкості й підіймали їх до щедрого неба, бо правильно кажуть, що Господь Бог посилає дощ тоді, коли на землі люди терплять від спраги. Дружині лікаря досі не спадало на думку, що можна скільки завгодно крутити у квартирі кран, проте жодної краплі дорогоцінної вологи ти не добудеш, так уже влаштована наша недосконала цивілізація, ми звикли до того, що закачану в труби воду постачають до помешкань, але забуваємо про те, що так може статися тільки тоді, коли є люди, які відкривають і закривають крани розподілення, є водокачки, які не можуть працювати без електричної енергії, є комп'ютери, що регулюють постачання води й утворюють резерви, й для всього цього потрібні очі. Також потрібні очі для того, щоб побачити цю картину, жінка, навантажена пластиковими мішками, брѐхоє по затопленій ву-лиці поміж купами гнилих покидьків та людськими і тваринними екскрементами, автомобілями й вантажівками, покинутими де завгодно, що захаращують дорогу, в деяких колеса вже обросли травою, і сліпими, сліпими, що наставляють угору роззявлений рот і вдивляються в біле небо, їм, либонь, здається неможливим, щоб із такого неба міг падати дощ. Дружина лікаря читає назви вулиць, деякі пригадує, деякі ні, і настає мить, у яку вона розуміє, що збилася з дороги й заблукала. Немає сумніву, вона зайшла невідомо куди. Вона повернула в один бік, повернула в інший, вона вже не пригадує ані вулиці, ані їхні назви, й тоді, в цілковитому розпачі, вона знеможено опустилася на брудну

землю, обляпану чорною грязюкою, й відчуваючи, що втратила всі сили, останні сили, гірко заплакала. Собаки оточили її, стали обнюхувати мішки, але якось без переконаності, так ніби для них уже минув той час, коли їм хотілося їсти, один із них став облизувати її обличчя, можливо, його від цуценячого віку привчали саме так утішати тих, хто плаче. Жінка лікаря погладила його по голові, провела долонею по його мокрій спині й решту сліз пролила в обіймах із ним. Коли нарешті підняла очі, слава богові перехресть, то побачила перед собою велику мапу, з тих, які муніципальні департаменти туризму вивішують у центрі міст, переважно для душевного спокою і користі приїжджих, які завжди хочуть знати, куди вони прямують, і де вони опинилися. Тепер, коли всі осліпли, легко критикувати службовців муніципалітету за витрачені кошти, проте варто виявити терпіння й зачекати, поки мине певний час, бо ми вже давно повинні були раз і назавжди згадати, що долі доводиться багато петляти, перш ніж вона зможе прибути туди, куди їй треба, лише вона знає, скільки їй треба було докласти зусиль, щоб помістити тут цю мапу й заплакана жінка змогла зрозуміти, де вона є. Вона була не так далеко від мети, як їй здалося, якби ти лишень звернула в іншому напрямку, якби пройшла по цій вулиці до майдану, проминула ці дві вулиці, що звертають ліворуч, звернула в першу вулицю праворуч, і ти вийшла б на ту, яку шукаєш, а номер будинку ти запам'ятала. Собаки не пішли за нею, щось відвернуло їхню увагу, а може, вони надто звикли до свого кварталу й не хотіли його покинути, лише той пес, що випив її слюзи, супроводжував ту жінку, в якій він їх випив, мабуть, зустріч жінки з мапою, яку так ретельно підготувала доля, включала в себе й собаку. Отже, вони вдвох увійшли до крамниці, слізний собака анітрохи не здивувався, побачивши людей, які лежали на підлозі, такі нерухомі, що здавалися мертвими, він уже до такого звик, іноді йому дозволяли спати разом із ними, й коли наставав час прокидатися, вони майже завжди були всі живі. Прокидайтеся, якщо поснули, я принесла їжу, сказала дружина лікаря, але спершу зачинила двері, бо не хотіла, щоб її почув якийсь перехожий із вулиці. Зізокий хлопчик першим підняв голову, більше піднятися він не міг, слабкість не дозволяла, інші затрималися трохи надовше, їм снилося, що вони перетворилися на камені, а всім відомо, яким тяжким буває їхній сон, як вони, наполовину повростаючи в землю, стоять і чекають, розбудить їх хтось чи не розбудить. Проте слово «їжа» має магічні властивості, а надто тоді, коли прокидається апетит, навіть слізний собака, який не вміє розмовляти, завиляв хвостом, і цей інстинктивний рух нагадав йому, що він досі не виконав того обов'язку, який мають виконувати всі мокрі собаки, й несамовито став обтрушуватися, забризкавши всіх водою, собакам легше її позбутися, ніж людям, адже вони носять на собі шерсть, яка не дає їм промокнути наскрізь. Свята вода, яка пролилася безпосередньо з неба, є надзвичайно ефективною, її бризки допомогли каменям перетворитися на людей, тим часом як дружина лікаря здійснювала метаморфозу, один за одним відкриваючи пластикові мішки з їжею. Не всі мішки пахли так, як годиться пахнути тим харчем, які в них були, проте запах чорного хліба, якщо висловитися високим штилем, був квінтесенцією самого життя. Усі нарешті попркидалися, з тремтливими руками, зі спотвореними обличчями, але тут лікар, так само як це раніше сталося зі слізним собакою, пригадав, до якого стану він належить, Обережно, багато не їжте, а то вам буде погано, Погано нам буває від голоду, заперечив перший сліпий, Ти слухай те, що каже сеньйор доктор, зауважила його дружина, й чоловік стулив рота, роздратовано подумавши, Він і без очей, а намагається нас повчати, його слова були недоречними, адже лікар був не менше сліпий, ніж інші, чому він і не помітив, що його

дружина прийшла гола до пояса й попросила в нього піджак, щоб затулитися, інші сліпі подивилися в її бік та було вже пізно, треба було милуватися її голими грудьми раніше.

Поки вони їли, дружина лікаря розповідала про свої пригоди, про все те, що з нею відбулося, і не сказала лише, що залишила двері складу зачиненими, вона була не надто впевнена в тих гуманітарних резонах, якими виправдовувала свою поведінку, натомість вона розповіла їм про випадок зі сліпим, який поранив собі коліно скляною скалкою, усі весело посміялися, усі, крім старого з чорною пов'язкою на оці, він лише стомлено усміхнувся, а зизокий хлопчик був спроможний чути лише той шум, який він створював, пережовуючи їжу. Слізний пес одержав свою пайку, за яку відразу заплатив, люто загавкавши, коли хтось із вулиці почав торгати двері. Той не став наполягати, певно, сказав собі, Тут, певно, засіли скажені собаки, а я й так скажений, бо не бачу, куди поставити ногу. Спокій повернувся, й тоді дружина лікаря, коли усі вже погамували перший голод, розповіла про розмову з тим чоловіком, який вийшов із цієї самої крамниці, щоб з'ясувати, чи йде дощ. Потім зробила такий висновок, Якщо він розповів мені правду, то ми не можемо бути певні, що знайдемо наші помешкання в тому самому стані, в якому ми їх покинули, не знаю навіть, чи зможемо ми в них увійти, я говорю про тих із вас, хто забув узяти із собою ключі, коли звідти виходив, або хто їх загубив, у нас, наприклад, ключів немає, вони залишилися в пожежі, тепер було б неможливо відшукати їх на тому попелищі, вона сказала ці слова й ніби побачила перед собою полум'я, яке лизало її ножиці, спаливши спочатку суху кров, яка на них іще збереглася, потім почало лизати кінчики, гострі леза, притупляючи їх і незабаром перетворивши їх на ромби, розм'якші, безформні, годі було повірити, що цю штуку можна було встромити в чийсь горлянку, коли вогонь закінчив там свою роботу, стало неможливим побачити в масі розплавленого металу, де тут ножиці, а де ключі, Ключі в мене, сказав лікар і, засунувши три пальці в кишеню штанів, які давно перетворилися на лахміття, що була під самим поясом, дістав звідти колечко з трьома ключами, Як вони могли опинитися в тебе, якщо я поклала їх у свою сумочку, а сумочка згоріла на пожежі, Я забрав їх звідти, боячись, що вони можуть загубитися. Вирішив, буде надійніше, якщо я завжди носитиму їх із собою, і вони також допомагали мені зберегти відчуття, що коли-небудь ми зможемо повернутися додому, Це добре, що ми маємо ключі, але може статися, ми знайдемо свої двері висадженими, Наші двері висадити не можна, не думаю, що хтось навіть намагався це зробити. На якусь мить вони зовсім забули про інших, але тепер настав час з'ясувати, чи комусь іще пощастило зберегти ключі від своїх помешкань, і першою озвалася дівчина в чорних окулярах, Мої батьки були вдома, коли по мене приїхала швидка допомога, я не знаю, що з ними сталося потім, а тоді заговорив старий із чорною пов'язкою на оці, Я був удома, коли осліп, постукали у двері, й прийшла господиня будинку сказати, що прийшли санітари забрати мене, не було коли подумати про ключі, тепер залишилася тільки дружина першого сліпого, але вона сказала, Не знаю, не пам'ятаю, проте вона все знала і все пам'ятала, вона просто не хотіла признатися, що коли раптом побачила, що вона сліпа, вираз ідіотський, але він усталився, й ми не змогли його обминути, вона з криком вибігла з дому, кличучи сусідок, ті з них, котрі були вдома, побоялися контактувати з нею, і вона, яка показала себе такою твердою й рішучою, коли нещастя спіткало її чоловіка, тепер геть розгубилася, залишила двері розчиненими навстіж, навіть не здогадалася попросити, щоб їй дозволили повернутися назад бодай на хвилину, аби

зачинити й замкнути двері. Щодо зизоокого хлопчика, то нікому й на думку не спало запитувати його про ключі від дому, адже бідолашний хлопчисько не міг навіть пригадати, де він живе. Тоді дружина лікаря легенько доторкнулася до руки дівчини в чорних окулярах, Ми почнемо з твого будинку, який найближче від цього місця, але спершу нам треба роздобути одяг і взуття, бо ми не можемо ходити далі такими брудними й обшарпаними. Вона зробила рух, щоб підвестися на ноги, але побачила, що зизоокий хлопчик, який наївся від пуза, знову заснув. Тоді вона сказала, Відпочиньмо й поспімо трохи, згодом підемо подивимося, що нас чекає попереду. Вона скинула з себе мокру спідницю, потім, щоб зігрітися, притулилася до чоловіка, те саме зробили перший сліпий та його дружина, Це ти, запитав він, а вона пригадала дім, і її опанував глибокий смуток, але вона не сказала, Утіш мене, хоч, певно, про це подумала, проте невідомо, яке почуття спонукало дівчину в чорних окулярах покласти руку на плече старому з чорною пов'язкою на оці, але так вона зробила, й так вони залишилися, вона заснула, а він ні. Собака вмовився біля дверей, перекривши собою вхід, а це звір суворий і непоступливий, поки не надходить хвилина, коли треба облизати чийсь сльози.

Вони вдяглися і взулися, тільки що не придумали, як їм помитися, але й так стали разуче відрізнятися від інших сліпців, насамперед кольорами одягу, які в них перебували у відносній гармонії один з одним, бо хоч вибір у них був і невеликий, адже вони потрапили до крамниці одягу, коли там уже майже все розмели, проте то велика перевага мати поруч із собою людину, яка вам може порадити, Одягни цю блузку, яка більше пасує до твоїх штанів, тканина у смужку не вельми пасує до тканини в горошок, подібні дрібниці, які байдужісінькі чоловікам, зовсім не байдужі для дівчини в чорних окулярах або дружини першого сліпого, їм не було байдуже, в які кольори та в які моделі вони вдягнулися, бо за допомогою уяви вони могли бачити, який вигляд мають. Коли стали вибирати взуття, то всі погодилися, що зручність має переваги перед красою, а тому були відкинуті човники й шпильки, замша й лак, бо в тому стані, в якому перебували вулиці міста, по них було найзручніше ходити в гумових чоботях, цілком непромокальних із халявами вище литки, їх легко взувати та роззувати, й немає кращого взуття, якщо ходити треба по багнюці. На жаль, не пощастило знайти чоботи подібної моделі для кожного, так, для зизоокого хлопчика не вдалося знайти щось подібне потрібного йому розміру, а в тих чоботях, які йому приміряли, його ноги тонули, тому довелося задовольнитися кросівками, що не мали певного спортивного призначення. Який збіг, сказала б його мати там, де вона тепер перебуває, якби хтось розповів їй про те, що сталося, це те саме взуття, яке вибрав би для себе мій син, якби він був зрячий. Старий із чорною пов'язкою на оці, якому хотілося вибрати для себе щось якнайбільше, розв'язав проблему, взувшись у баскетбольні кеди, призначені для гравців двохметрового зросту й відповідних пропорцій. Спершу, правда, він мав досить безглуздий вигляд, здавалося, що в нього на ногах величезні білі домашні капці, але це враження зникло вже через десять хвилин, коли його білі капці вкрилися багнюкою і змінили колір, і як то завжди буває в житті, всьому треба тільки дати час, який усе й поставить на свої місця.

Дощ перестав, і не стало видно сліпих, які наставляли в небо роззявлені роти. Вони блукали навколо, не знаючи, чим їм зайнятися і куди

приткнутися, їм байдужісінько, стояти чи ходити, у них немає іншої мети, крім добування харчів, музика для них закінчилася, ніколи ще у світі не панувала така тиша, кінотеатрами й театрами тепер користуються лише ті, хто залишився без помешкання і втратив будь-яку надію його знайти, найбільші театральні зали були вже використані для карантину, коли уряд або те, що на той час від нього залишалося, вірив у те, що білу хворобу можна зупинити інструментами й трюками, які не так давно застосовували проти жовтої пропасниці та інших заразних хвороб, але цим заходам настав кінець, і тут не знадобилася навіть пожежа. Що ж до музеїв, то болить душа і стискається серце, коли дивишся на всіх тих людей, я кажу людей, але маю на увазі всі ті картини й скульптури, перед якими не зупиняється жодна людина, щоб помилуватися ними. Чого чекають сліпі, які нині блукають по місту, ніхто не знає, можливо вони сподіваються, що нарешті винайдуть ліки проти їхньої хвороби, якщо вони досі в це вірять, але ця віра розвіялася, коли стало відомо, що хвороба не пощадила нікого, що не стало жодних очей, які могли б заглянути в лінзи мікроскопа, що спорожніли лабораторії, де бактеріям не залишилося іншого виходу, якщо вони хотіли вижити, як пожерти одні одних. Спочатку багато сліпих у супроводі родичів, які ще не втратили зору, зверталися до лікарень, але там їх зустрічали лише сліпі лікарі, які рахували сліпим пацієнтам пульс, прослуховували їх спереду та зі спини, то було все, що вони могли зробити, для цього вони ще мали слух. Потім, підштовхувані голодом, хворі, ті, які ще могли ходити, почали розбігатися з лікарень, виходили померти на вулиці, всіма покинуті й забуті, бо родини, якщо вони досі їх мали, не знали, куди вони поділися й де їх шукати, і щоб їх поховали, не досить було, щоб хтось спіткнувся об їхній труп або навіть відчув неприємний запах, труп могли закопати лише тоді, коли він загороджував якийсь прохід. Не дивно, що на вулицях з'явилося стільки собак, багато з них стали схожими на гієн, плями на їхніх шкурах нагадують плями на розкладених трупах, вони бігають вулицями, тягаючи частини людського тіла, переважно задні, й ніби бояться, що мерці, пожерті й не пожерті, оживуть, щоб помститися їм за ганьбу бути пожертами й неспроможними захищатися. Яким є світ, запитав старий із чорною пов'язкою на оці, й дружина лікаря відповіла, Немає різниці між зовнішнім і внутрішнім, між тим, що тут, і тим, що там, між небагатьма й багатьма, між тим, як ми живемо, і тим, як будемо жити. А люди, якими вони здаються, запитала дівчина в чорних окулярах, Люди блукають, наче привиди, бути привидом, либонь, означає мати певність, що життя існує, бо його існування підтверджується чотирма чуттями, але не мати змоги бачити його, А автомобілів тут багато, запитав перший сліпий, який ніяк не міг забути, що його машину вкрали, Ціле кладовище. Ані лікар, ані дружина першого сліпого запитань не поставили, а навіщо їм їх ставити, якщо відповіді не відрізнятимуться від попередніх. Зизоокому хлопчикові досить того, що в нього на ногах кросівки, про які він мріяв усе життя, його навіть не засмучує той факт, що він неспроможний бачити їх. Мабуть, із цієї причини він не схожий на привида. І зовсім не заслуговує на те, щоб його називали гісною, слізний пес, який ходить за дружиною лікаря, адже його приваблює не запах мертвого тіла, а погляд живих і, безперечно, зрячих очей, який вряди-годи падає на нього.

Дім дівчини в чорних окулярах розташований недалеко, але до людей, які голодували протягом тижня, лише тепер повертаються сили, тому вони йдуть дуже повільно, а відпочити вони можуть лише посідавши на землю, тож не було сенсу так морочити собі голови з вибором кольорів та моделей, якщо

за такий короткий час вони перетворилися на брудні лахи. Вулиця, на якій живе дівчина в чорних окулярах, не лише коротка, а й дуже вузька, тому тут немає автомобілів, проїздити по ній було можна, але тільки в одному напрямку, тому місця для паркування там не було й паркуватися було заборонено. Тому, що людей там не видно, теж не варт дивуватися, на таких вулицях удень нерідко випадають хвилини, коли ніде не видно жодної живої душі, Який номер мав твій дім, запитала дружина лікаря, Сьомий, а живу я на другому поверсі, ліворуч. Одне з вікон було відчинене, в інший час то був би певний знак, що в домі хтось є, але тепер цей знак нічого не означав. Дружина лікаря сказала, Ми не підемо всі, підемо лише ми двоє, а ви чекайте внизу. Вона побачила, що двері на вулицю висаджено, замок видертий, смужка дерева майже на всю свою довжину відкололася від однієї зі ступок. Дружина лікаря не стала про це говорити. Вона пропустила дівчину вперед, адже та знала дорогу, і їй байдуже, що сходи занурені в темряву. Підіймаючись із нервовим поспіхом, дівчина в чорних окулярах двічі спіткнулася, але визнала за ліпше посміятися з себе, Ти собі уяви, адже це сходи, по яких я раніше могла спускатися й підніматися із заплученими очима, готові фрази завжди такі, вони не роблять різниці між тисячами відтінків сенсу, ця, наприклад, не побачила ніякої відмінності між заплученими очима й сліпотою. На майданчику другого поверху двері, які вони шукали, були замкнені. Дівчина в чорних окулярах повела по дверях долонею, поки не натрапила на кнопку дзвінка, Світла немає, нагадала їй дружина лікаря, й ці три слова, які лише повторили те, про що всі знали, пролунали для дівчини як передвістя поганої новини. Вона постукала у двері один раз, другий, третій, третій раз кулаком з усієї сили, покликала, Матусю, таточку, але ніхто не вийшов відчинити, ласкаві частки не змогли вплинути на реальність, ніхто не вийшов, щоб їй сказати, Моя люба доню, нарешті ти повернулася додому, ми вже думали, що більш ніколи тебе не побачимо, заходь, заходь, і ця сеньйора, твоя подруга, нехай заходить, нехай вона заходить також, у помешканні в нас трохи безлад, воно давно не ремонтувалося, двері залишилися зачиненими, Там нікого немає, сказала дівчина в чорних окулярах, і, прихилившись до дверей, гірко заплакала, притуливши голову до схрещених ліктів, так ніби всім своїм тілом розпачливо благала змилосердитися над нею, схоже, ми не досить обізнані з усіма складностями людського духу, й тому можемо здивуватися, що так любить своїх батьків, не можучи втриматися від гострих виявів свого болю, дівчина з такими легкими поглядами на життя, хоч зовсім недавно ми вже стверджували, що немає ніякого взаємозв'язку між першим і другим. Дружина лікаря хотіла б її втішити, але що вона могла їй сказати, адже вони вже знали, що люди тепер рідко надовго залишаються у своїх домівках, це, по суті стало неможливим, Запитаймо в сусідів, якщо знайдемо бодай одного, запропонувала вона, Атож, запитаймо, погодилася дівчина в чорних окулярах, але жодної надії не прозвучало в її голосі. Вони почали з того, що постукали в протилежні двері на цьому ж таки майданчику, але там також ніхто не відповів. На вищому поверсі обое дверей були відчинені. Помешкання були пограбовані, шафи на одяг порожні, там, де зберігається їжа, не видно було навіть сліду від неї. Схоже, люди заходили сюди зовсім недавно, група блукальців, на яких тепер перетворилися майже всі, бо всі тепер швendraють із дому в дім, з однієї порожнечі в іншу.

Вони опустилися на перший поверх, дружина лікаря постукала кісточками пальців у найближчі двері, запала очікувальна тиша, потім хрипкий голос із недовірою запитав, Хто там, і дівчина в чорних окулярах відповіла, Це

я, ваша сусідка з другого поверху, я шукаю своїх батьків, може, ви знаєте, де вони є, що з ними сталося. У помешканні зачовгали кроки, двері відчинилися, і вийшла неймовірно худа бабуса, лише шкіра та кості, з довжелезним і заплутаним сивим волоссям. Неймовірно огидний нудотний сморід вилетів із помешкання й примусив відступити обох жінок. Бабуса витріщила очі, вони були в неї зовсім білі, Я нічого не знаю про твоїх батьків, по них приїхали наступного дня по тому, як забрали тебе, я тоді ще не втратила зір, Хтось іще в будинку живе, Вряди-годи я чую, як хтось підіймається сходами, але це люди чужі, що приходять сюди спати, на одну ніч, А де тепер мої батьки, Я тобі вже сказала, що нічого про них не знаю, А ваш чоловік, ваш син і ваша невістка, їх теж забрали, А чому не забрали вас, Бо я заховалася, Де, Уяви собі, у твоєму помешканні, А як ви змогли туди увійти, Чорним ходом, я піднялася туди по зовнішній пожежній драбині, розбила скло й відчинила двері ізсередини, ключ стримів у замку, А як же вам пощастило жити відтоді самій-одній у своєму домі, запитала дружина лікаря, Тут є хтось іще, стрепенулася від несподіванки бабуса, крутячи головою, Це моя подруга, вона з тієї групи, яка мене супроводжує, пояснила дівчина в чорних окулярах, І справа не тільки в тому, щоб жити самій-одній, як ви змогли добувати собі їжу протягом усього цього часу, продовжила свої розпитування дружина лікаря, Я не така дурна, якою здаюся, зуміла пристосуватися, Якщо не хочете розповісти, не розповідайте, я запитала лише з цікавості, А чого б і не розповісти, розповім, насамперед я обшукала всі приміщення в домі, зібрала всю їжу, що там залишилася, ту, яка почала псуватися, з'їла відразу, іншу приберегла, Ви ще маєте якісь рештки, запитала дівчина в чорних окулярах, Ні, та їжа вже закінчилася, відповіла стара з несподіваним спалахом недовіри в її білих очах, хоч це тільки словесна формула, яка вживається в подібних ситуаціях, не маючи строгого значення, бо очі, те, що ми називаємо очима, не мають ніякого виразу, незалежно від того, чи вони зрячі, чи сліпі, чи навіть видерті з очниць, вони завжди залишаються інертними, усю вагу красномовства й риторики беруть на себе повіки, віії навіть брови, проте вся слава дістається очам, Тоді з чого ви живете тепер, запитала дружина лікаря, Смерть ходить вулицями, але на подвір'ях, біля будинків, життя ще не закінчилося, загадково відповіла стара, Що ви маєте на увазі, На подвір'ях є капуста, є кролі, є кури, є також квіти, але квіти не їдять, І як ви всім цим харчуєтесь, Коли як, іноді зрізаю кілька капустин, іноді, іноді ріжу кроля або курку, А як їх їсте – сирими, Спочатку я розпалювала вогнище, а потім при звичаїлася до сирого м'яса, а качани капусти солодкі, тож думаю дочка моєї матері не помре. Вона відступила на два кроки, майже стала невидима в темряві, яка панувала в домі, лише її білі очі блищали, і сказала звідти, Якщо хочеш зайти у своє помешкання, заходь, я тобі покажу, як туди увійти. Дівчина в чорних окулярах хотіла сказати, що ні, не треба, дякую, мені немає сенсу туди заходити, якщо моїх батьків там немає, але зненацька їй захотілося побачити своє помешкання, побачити своє помешкання, яка дурниця, адже я сліпа, але принаймні провести долонями по стінах, по покривалу ліжка, по подушці, на якій спочивала моя шалапутна голова, по меблях, можливо, на комоді досі стоїть ваза з квітами, про яку вона згадала, якщо стара не збила її на підлогу, розлючена тим, що нічого не знайшла тут поїсти. Вона сказала, Якщо дозволите, то я скористаюся з вашої пропозиції, це велика ласка з вашого боку, Прошу, заходь, але пам'ятай, що ніякої їжі ти там не знайдеш, а ту крихту, яку я маю, я бережу для себе, та вона тобі й не смакуватиме, до сирого м'яса треба звикнути, Не турбуйтеся, їжу ми маємо, Ну якщо ви справді маєте їжу, то у плату за мої послуги залиште трохи й

мені, Ми вам залишимо, не турбуйтеся, сказала дружина лікаря. Вони вже пройшли коридор, і сморід став нестерпним. У кухні, тьмяно освітленій зовнішнім світлом дня, на підлозі валялася шкурка кроля, куряче пір'я, кістки, а на столі, у брудній та-рілці, вимазаній засохлою кров'ю, лежали шматки невпізнаваного м'яса, здавалося, пережовані вже кілька разів. А чим ви годуєте кролів і курей, запитала дружина лікаря, Капустою, травою, недоїдками, сказала стара, Недоїдками чого, А чого завгодно, м'яса також, Ви ж не станете розповідати нам, що кури та кролі їдять м'ясо, Кролі ще не їдять, але кури дзьобають його залюбки, тварини, вони, як люди, до всього звикають. Стара пересувалася впевнено, не спотикаючись і не нашттовхуючись на речі, відсунула з дороги крісло, так ніби його бачила, потім показала на двері, що виходили на зовнішні пожежні сходи, Підіймайтеся цими сходами, сказала стара, але обережно, поручні там поржавіли й дуже розхитані, А як же двері, запитала дівчина в чорних окулярах, Двері відчинені, їх треба тільки штовхнути, а ключ ось він, у мене, Він мій, хотіла сказати дівчина, але в ту саму мить подумала, що цей ключ зовсім їй не потрібен, бо якщо батьки, або хтось із них, забрали ключі від парадного входу, то не стане ж вона просити цю стару щоразу, коли їй треба буде або увійти до свого помешкання або вийти з нього. Вона відчула, як серце їй стислося, чи тому, що вона збиралася увійти у свій дім, чи тому що знала, батьків вона там не знайде, чи ще чомусь.

Кухня була чиста й прибрана, навіть пилюки на меблях накопичилося не так багато, ось вам ще одна з переваг дощової погоди, крім того, що дощ щедро поливає капусту й траву, і справді, садочок біля будинку, побачений згори, здався дружині лікаря сельвою в мініатюрі. Невже кролі й справді бігають там на волі, запитала вона себе, звичайно ж, ні, вони й далі живуть у крольчатниках, чекаючи, поки рука сліпої жінки простягне їм пучок капустяного листа, а потім схопить за вуха й витягне назовні, хоч як хвищай ногами, тоді як друга рука підготує удар наосліп, що зламає йому хребці під самим черепом. Пам'ять дівчини в чорних окулярах провела її по квартирі, як і стара з нижнього поверху, вона не нашттовхувалася на меблі й не спотикалася, батьківське ліжко було незастелене, певно, їх забрали рано-вранці, вона сіла там і заплакала, дружина лікаря сіла поруч із нею й сказала, Не плач, а що вона ще могла сказати, який сенс могли мати сльози, якщо весь світ утратив сенс. У квартирі дівчини на комоді стояла скляна ваза з уже засохлими квітами, вода випарувалася, туди потяглися сліпі руки, пальці доторкнулися до мертвих пелюсток, яким слабким стає життя, якщо не підтримувати його. Дружина лікаря відчинила вікно й подивилася на вулицю, там вони всі сиділи на землі, терпляче чекаючи, лише слізний собака підняв голову, його тонкий слух повідомив його, що на нього хтось дивиться. Небо, знову покрите хмарами, почало темнішати, надходила ніч. Вона подумала, що сьогодні їм не треба шукати притулку для сну, вони заночують тут, Бабусі не дуже сподобається, якщо ми всі пройдемо через дім, промурмотіла вона. У цю мить дівчина в чорних окулярах доторкнулася до її плеча і сказала, Ключі стримлять у замковій шпарині, вони їх не забрали. Що ж, принаймні цю проблему, якщо йдеться про проблему, розв'язано, не треба буде випробовувати терпіння старої з нижнього поверху, Я спущуся й покличу їх, ніч скоро настане, як добре, що принаймні сьогодні ми зможемо поспати в помешканні, під дахом, сказала дружина лікаря, Ви ляжете на ліжку моїх батьків, сказала дівчина в чорних окулярах, Побачимо потім, Тут я розпоряджаюся, це мій дім, Ти маєш слухність, ми розташуємося, як ти хочеш, дружина лікаря обняла дівчину, а тоді спустилася, щоб покликати компанію. Йдучи сходами нагору,

жваво розмовляючи, вряди-годи спотикаючись, хоч їм було ясно сказано, Кожен прогін тут має по десять сходинок, вони нагадували людей, які йдуть у гості. Слізний собака йшов за ними, так ніби ходив за ними протягом усього свого життя. Дівчина в чорних окулярах стояла на майданчику сходів і дивилася вниз. Так уже повелося, що хазяїн дому завжди виходить подивитися, хто до нього завітав, і якщо це друзі, то кинути їм слова привітання, а в цьому випадку непотрібні були й очі, щоб знати, хто наближається, Заходьте, заходьте, розташовуйтеся зручніше. Стара з першого поверху подивилася в замкову шпарину, подумала, що це одна з тих банд, які приходять ночувати, у цьому вона не дуже помилилася, й запитала, Хто там ще, й дівчина в чорних окулярах відповіла їй згори, Це мої друзі, стара дещо розгубилася, як то дівчина змогла вийти на майданчик сходів, відразу зрозуміла й розгнівалася на себе, чому вона відразу не здогадалася знайти й забрати ключі від вхідних дверей і вийшло так, ніби вона втратила право власності на дім, у якому вже кілька місяців була єдиною мешканкою. Вона не знайшла іншого способу вилити своє роздратування, як сказати, відчинивши двері, Ви обіцяли мені дати їжу, глядіть, не забудьте. А що ні дружина лікаря, ні дівчина в чорних окулярах, одна заклопотана тим, щоб провести тих, які підіймалися сходами, а друга, щоб прийняти їх, їй нічого не відповіли, то вона з люттю викрикнула, Ви мене чули, і зробила це вкрай невчасно, бо слізний собака, який у ту мить саме проходив повз неї, загавкав так гучно, що всі сходи задвигтіли від його гавкання, і це справило чудодійний ефект, стара зойкнула від переляку й зникла у своєму помешканні, миттю зачинивши за собою двері, Хто та відьма, запитав старий із чорною пов'язкою на оці, ми так говоримо тоді, коли лінуємося подивитися на себе самих, пожив би він стільки, скільки пожила ця бабуса, тоді ми подивилися б на поки він зумів би зберегти свої цивілізовані манери.

Їжу вони мали тільки ту, яку принесли в пластикових мішках, воду довелося витрачати надзвичайно ощадливо, буквально по краплині, з освітленням пощастило, у буфеті на кухні знайшлися дві свічки, які зберігалися там на випадок проблем з електроенергією, і дружина лікаря засвітила їх лише для власного задоволення, бо інші світла не потребували, вони вже бачили світло у власних головах, таке сильне, від якого осліпли. Більше нічого в них не було, але й з цим вони влаштували справжнє сімейне свято, з тих рідкісних, де все, що належить одному, належить усім. Перш ніж посідали за стіл, дівчина в чорних окулярах та дружина лікаря спустилися на нижній поверх, щоб виконати прохання, а якщо висловитися точніше, то задовольнити вимогу або заплатити натурою за дозвіл пройти крізь митницю, розташовану на першому поверсі. Стара зустріла їх бурчанням і наріканнями, клятий пес, від зубів якого вона ледве врятувалася, а то він би її зжер, Вам треба мати багато їжі, щоб прогодувати такого великого звіра, натякнула вона, ніби сподівалася цим докірливим зауваженням розбудити в двох жінок те, що ми називаємо докорами сумління, й вони скажуть одна одній, а й справді, хіба це по-людському дозволити, щоб нещасна бабуса померла з голоду, тим часом як брутальний звір жертиме від пуза. Проте дві жінки не піднялися знову нагору, щоб принести їй ще їжі, бо й так вони їй уже дали дуже щедру порцію, якщо ми візьмемо до уваги надзвичайно важкі обставини нинішнього життя, й цілком несподівано бабуса з нижнього поверху це зрозуміла, зрештою не така вже лиха, якою здавалася, вона пішла до свого помешкання й повернулася з ключем від чорного ходу, сказавши дівчині в чорних окулярах, Візьми, це твій ключ, а що їй цього здалося мало, то пробурмотіла, зачиняючи двері, Дуже дякую.

Дві жінки піднялися назад, надзвичайно здивовані, що стара відьма спроможна на почуття вдячності, Вона жінка непогана, проте коли залишилася сама-одна, розум їй трохи скаламутився, промовила дівчина в чорних окулярах, схоже особливо не замислюючись про те, що каже. Дружина лікаря нічого їй не відповіла, вона вирішила перенести їхню розмову на пізніше, і коли всі інші вже полягали, й дехто заснув, а вони обидві сиділи на кухні, наче мати й дочка, які набираються сил, щоб завершити прибирання в домі, дружина лікаря запитала, І що ти збираєшся робити тепер, Нічого, залишуся тут і чекатиму, коли повернуться мої батьки, Сама-одна й сліпа, До сліпоти я вже звикла, А до самотності, Муситиму звикнути й до самотності, моя сусідка з нижнього поверху також живе сама-одна, Невже ти хочеш перетворитися на таку, як вона, й годуватися капустою та сирим м'ясом, поки вистачить, у цих багатоквартирних будинках, схоже, ніхто більше не живе, ви тут будете лише вдвох і зненавидите одна одну від страху, що їжа скоро закінчиться, кожен шматок, який дістанеться одній із вас, треба буде вихопити з рота другої, ти не бачила цієї нещасної жінки в її помешканні, ти лише чула запах, то я тобі скажу, що навіть у тій божевільні, де ми жили, не було так гидко, Раніше чи пізніше ми всі станемо такими, як вона, а потім усім настане кінець, життя більше не буде, Але поки що ми живемо, Послухай-но, ти знаєш набагато більше, ніж я, супроти тебе я невігласка, але я думаю, що ми вже мертві, ми сліпі тому, що ми мертві, або як хочеш, я скажу це по-іншому, ми мертві тому, що ми сліпі, це одне й те саме, Я ще спроможна бачити, На щастя для тебе, на щастя для твого чоловіка, для мене, для інших, але ти не знаєш, чи вдасться тобі зберегти зір, а якщо ти його втрадиш, то станеш такою, як і всі, й усі ми закінчимо так само, як наша сусідка знизу, Сьогодні – це сьогодні, завтра буде завтра, я сьогодні несу на собі відповідальність, а не завтра, коли я можу осліпнути, Відповідальність за що, Відповідальність за те, що я зберегла зір, коли інші втрадили його, Ти не можеш доглядати або годувати всіх сліпих на світі, Я мусила б, Але ти не можеш, Я допомагатиму тим, хто перебуває в зоні моєї досяжності, Я знаю, ти це робиш, бо якби не ти, я, певно, була б уже нежива, І тепер я не хочу, щоб ти померла, Я мушу тут залишитися, це мій обов'язок, тут мій дім, я хочу, щоб мої батьки знайшли мене, коли вони повернуться, Якщо вони повернуться, ти сама це сказала, треба буде ще з'ясувати, чи вони залишилися твоїми батьками, Я тебе не розумію, Ти сказала, що твоя сусідка знизу була непоганою людиною, Відолашна, Відолашні твої батьки, бідолашна ти, коли ви зустрінетеся, сліпі на очі й сліпі на почуття, бо ті почуття, якими ми жили і які нам допомагали бути такими, як ми були, були почуттями людей зрячих, у незрячих почуття будуть зовсім іншими, ми не знаємо, як саме вони зміняться і якими будуть, ти сказала, ми мертві тому, що сліпі, й ти мала рацію, Ти любиш свого чоловіка, Так, як саму себе, але якщо я осліпну, якщо після того, як осліпну, перестану бути тією людиною, якою я була, не знаю, чи зможу я тоді любити його і якою любов'ю, У нашому минулому житті також були сліпі, їх було порівняно мало, почуття, притаманні людям, були почуттями тих, хто бачить, тому сліпі жили почуттями чужими, не почуттями сліпих, якими вони були, а тепер нові почуття, що народжуються – це автентичні почуття сліпих, і ми ще перебуваємо на самому початку, ми досі живемо тими почуттями, які в нас були, але не треба мати очей, аби відчутти, як змінюється наше життя, якби одного дня мені сказали, що я вб'ю людину, я глибоко образилася б, а проте я вбила її, А що ти хочеш тоді від мене, Ходімо зі мною, ходімо в наш дім, А як же інші, Те, що стосується тебе, стосується і їх, але тебе я люблю особливо, Чому, Я сама себе запитую,

чому, можливо тому, що ти стала мені як сестра, а можливо тому, що мій чоловік ліг із тобою, Пробач, Це не злочин і пробачення не потребує, Ми смоктатимемо з тебе кров, житимемо як паразити, Паразитів не бракувало й тоді, коли ми жили, а щодо крові, то має ж вона бути для чогось потрібна, а не лише підтримувати тіло, в якому вона циркулює, а зараз ходімо спати, бо завтра для нас почнеться нове життя.

Нове життя чи те саме. Зизоокий хлопчисько, коли прокинувся, захотів у нужник, його шлунок геть розладнався, певно, не вся їжа пішла йому на користь, але тут-таки з'ясував, що зайти туди неможливо, либонь, стара з нижнього поверху ходила в усі нужники багатоквартирного будинку й довела їх до такого стану, що користуватися ними стало неможливо, але досі про це ніхто не знав, бо завдяки унікальній випадковості нікому із сімох людей не захотілося вчора очистити шлунок, перед тим як вони полягали спати. Сьогодні ж у всіх з'явилося таке бажання, а найдужче в бідолашного хлопчиська, який більше не міг терпіти, бо хоч нам і не хочеться визнавати, проте ці брудні реальності життя не можна цілком пропустити в будь-якій розповіді, бо якщо живіт не турбує, то кожен має ідеї, кожен, наприклад, готовий дискутувати, чи існує пряма залежність між очима та почуттями, й чи почуття відповідальності природно виникає лише в тієї людини, яка має добрий зір, та коли в животі виникає гострий біль, коли тіло починає підпирати, й воно перестає нам коритися, ось тоді й стає видно, якими тваринами ми все-таки є, У садочок, вигукнула дружина лікаря, й вона мала слухність, бо якби не було так рано, то ми вже зустріли б там сусідку з нижнього поверху, й час уже забути про принизливу манеру називати її бабусею, вона вже була б там, навпочіпки й оточена курми, а хто запитав би, до чого там кури, то він вочевидь не знайомий із поведками цієї птиці. Ухопившись за живіт, із допомогою дружини лікаря, зизоокий хлопчик, долаючи біль і тривогу, спустився сходами, він і так, бідолашний, тримався довго, але на останніх сходинках сфінктер не витримав внутрішнього тиску, й наслідки ви можете собі уявити. Тим часом п'ятеро інших спустилися, як могли, по пожежній драбині – пожежа й справді гуготіла в їхніх животах – і якщо після їхнього життя в карантині вони ще зберегли крихту сором'язливості, то тут їй настав кінець. Розбігшись по садочку, стогнучи від перенапруги, страждаючи від решток непотрібного сорому, вони зробили те, що мали зробити, тут-таки була й дружина лікаря, але вона плакала, дивлячись на них, на свого власного чоловіка, на першого сліпого і його дружину, на дівчину в чорних окулярах, на старого з чорною пов'язкою на оці, на хлопчиська, вона бачила, як вони розкарячилися в траві, між голівками капусти, з курми за компанію, слізний собака теж товаришив їм тут. Вони підтерлися, як могли, мало й погано, жмутиками трави, уламками цегли й черепиці, усім, що трапилося їм під руку, але світ іще не бачив більш незручної заміни. Вони знову піднялися по пожежній драбині, цього разу сусідка з нижнього поверху не з'явилася, щоб запитати, хто вони такі, звідки прийшли, куди йдуть, вона ще спала після несподівано доброї вечері, й коли вони увійшли до помешкання, то спочатку не знали, про що говорити, потім дівчина в чорних окулярах сказала, що вони не можуть залишатися в такому стані, води, щоб помитися, і справді немає, дощ, на превеликий жаль, сьогодні не лив із неба потоками, як учора, а то б вони знову спустилися в садочок, але тепер голі й без усякого сорому, й підставили б голову та плечі під щедру воду з неба, відчули б, як вона збігає їм по спині, по грудях, по ногах, могли б набрати її в нарешті чисті долоні й погамувати жорстоку спрагу, свою чи когось іншого, а може навіть, доторкаючись губами до

тіла, розбудили б у собі й іншу спрагу. Дівчину в чорних окулярах, як уже не раз зазначалося, якщо щось і приведе до згуби, то це надмір уяви, про що непогано їй було б пам'ятати в такій ситуації, як ця – трагічна, гротескна, розпачлива. Та попри все це їй не були чужі й деякі практичні почуття, що вона й довела, спочатку понишпоривши у власній спальні, а потім і в спальні своїх батьків, і видобувши звідти кілька рушників та простирадел, Підітремося поки що цим, сказала вона, і краще так, ніж ніяк, і немає сумніву, то була вдала думка, бо коли сіли снідати, то відчули себе зовсім іншими людьми.

За столом дружина лікаря виклала свої думки, Настала та мить, коли ми повинні вирішити, що нам робити далі, я переконана, що всі люди осліпли, принаймні так поводитимуться всі ті, кого я досі бачила, немає води, немає електрики, припинилося постачання чим би то не було, навколо панує справжній хаос, Цікаво, а уряд існує, запитав перший сліпий, Не думаю, а якщо й існує, то це уряд сліпих, який хоче управляти сліпими, але навіть не намагається щось організувати, Тоді в нас немає майбутнього, сказав старий із чорною пов'язкою на оці, Не знаю, чи є в нас майбутнє, зараз набагато важливіше вирішити, як нам жити в цьому теперішньому, Без майбутнього теперішнє не має глузду, воно ніби й не існує, Може бути, що людство якось пристосується жити без очей, але тоді воно перестане бути людством, результат ми бачимо, хто з нас тепер є тією людиною, якою він був раніше, ось я, наприклад, убила людину, Ти вбила людину, налякано запитав перший сліпий, Так, я вбила того, хто був головним у другому крилі, я встромила йому ножиці в горлянку, Ти його вбила, щоб помститися за нас, помститися за жінок, ти справжня жінка, сказала дівчина в чорних окулярах, а справедлива помста – це річ людська, якби жертва не мала права вбити свого ката, правосуддя не існувало б, Не існувало б і людства, додала дружина першого сліпого, Повернімося до головного, сказала дружина лікаря, якщо ми й далі триматимемося разом, можливо, нам пощастить вижити, а якщо розділимося, то маса нас поглине й розтопче, Ти ж розповідала, що існують організовані групи сліпих, зауважив лікар, це означає, що люди винаходять нові способи жити, тож нас не обов'язково розтопчуть, як ти передбачаєш, Я не знаю, до якої міри вони справді організовані, бо я бачила тільки, що вони шукають їжу й місце де заночувати, ото й усе, Ми повертаємося до стану первісної орди, сказав старий із чорною пов'язкою на оці, з тією тільки різницею, що нас не кілька тисяч чоловіків і жінок посеред неозорої й неторканої природи, а мільярди у спаскудженому та виснаженому світі, До того ж, у світі сліпому, докинула дружина лікаря, коли стане важко добувати воду та їжу, то найімовірніше, ці групи розпадуться, кожен почне думати, що самому-одному йому пощастить вижити краще, не треба буде ділитися з іншими, усе, що вдасться роздобути, належатиме йому й більше нікому, Кожна така група повинна мати керівника, когось такого, хто командує й організує, нагадав перший сліпий, Можливо, але в цьому випадку сліпими будуть і ті, хто керує, і ті, ким керують, Ти не сліпа, сказала дівчина в чорних окулярах, тому цілком природно, що ти маєш керувати й організовувати, Я не керую, намагаюся організувати те, що можу, я лише ті очі, яких у вас уже нема, Ти щось подібне до природного вождя, царя з очима у краю сліпих, сказав старий із чорною пов'язкою на оці, Якщо так, то користуйтеся моїми очима, поки вони існуватимуть, тому я пропоную, щоб замість розійтися по своїх квартирах, я до себе, ти до себе, ми жили й трималися разом, Ми можемо залишитися тут, сказала дівчина в чорних окулярах, У нас більше місця, сказав перший сліпий, Якщо наше помешкання хтось уже не захопив, нагадала

йому дружина, Коли туди прийдемо, то побачимо, якщо так, то повернемося сюди, або підемо до вас, або до тебе, додав він, звертаючись до старого з пов'язкою на оці, а той йому відповів, У мене власної домівки нема, я жив сам-один у найнятому помешканні, А родини в тебе нема, запитала дівчина в чорних окулярах, Нема нікого, Ані дружини, ані дітей, ані братів і сестер, Анікопісінько, Якщо мої батьки не повернуться, то я буду така сама самотня, як і ти, Я житиму з тобою, сказав зизокий хлопчик, але не додав, Якщо моя мати не повернеться, він не поставив цієї умови, дивна поведінка, а може, не така й дивна, молоді люди легко звикають до чого завгодно, усе життя в них попереду, То що ви вирішили, запитала дружина лікаря, Я піду з вами, сказала дівчина в чорних окулярах, лише попрошу тебе, аби бодай один раз на тиждень ти приводила мене сюди, раптом мої батьки все ж таки повернуться, Залиш ключі сусідці з нижнього поверху, У мене й справді немає іншої ради, вона не може наробити тут більше шкоди, ніж уже наробила, Перепсує тут усе, Після того як я тут побувала, може, й не стане нічого псувати, Ми також підемо з вами, сказав перший сліпий, але нам хотілося б якомога скоріше побувати у власному домі, подивитися, що там сталося, Ми підемо туди, звичайно ж, Заходити до мене немає сенсу, я вже вам розповів, де я жив, Житимеш у нас, Гаразд, але з однією умовою, на перший погляд може здатися дивним, що людина ставить умови тому, хто робить їй ласку, проте старі люди часто бувають такими, чого вони не знаходять у часі, те добирають гординею, То яка ж твоя умова, запитав лікар, Коли я перетворюся для вас на непосильний тягар, то прошу, щоб ви мені це сказали, а якщо з дружби або співчуття ви вирішите змовчати, то сподіваюся, я збережу ще досить глузду в голові, аби зробити те, що я муситиму зробити, А що ти муситимеш зробити, запитала дівчина в чорних окулярах, Відійти, віддалитися, зникнути, як раніше робили слони, останнім часом вони нібито так уже не роблять, а колись жоден із них не хотів дожити до старості, Ти ж не слон, Але й не людина, в точному розумінні цього слова, А надто тоді, коли починаєш мислити, як дитина, відповіла дівчина в чорних окулярах, і розмова на цьому закінчилася.

Пластикові мішки стали значно легшими, аніж тоді, коли дружина лікаря їх сюди принесла, та воно й не дивно, адже сусідка з першого поверху також до них приклалася, причому двічі, уперше вчора ввечері, й сьогодні, щоб піддобритися до бабусі, чий характер уже вам відомий, їй також залишили трохи їжі, коли передавали їй ключі, й попросили, щоб вона зберегла їх, доки з'являться їхні законні власники, та й слізний пес одержав свою пайку, бо тільки кам'яне серце могло б дивитися байдуже в ті благальні очі, а до речі, куди подівся собака, бо в домі його немає, у двері він не виходив, то ж він міг бути лише в садочку, дружина лікаря хотіла в цьому переконатися, і справді, він був там, пожираючи курку, його напад був таким блискавичним, що бідолашна птаха не встигла навіть подати сигнал тривоги, бо якби стара з першого поверху мала очі або порахувала своїх курей, то невідомо, яка лють її опанувала б і яка доля чекала б на ключі, що їх їй передали. Між усвідомленням того, що він скоїв злочин і що людська істота, яку він узявся охороняти, пішла геть, слізний пес вагався лише одну мить, після чого швиденько вирив у землі ямку, й перш ніж бабуся з першого поверху вийшла на майданчик пожежних сходів, щоб з'ясувати причину шуму, який проник у дім, він зарив у землю кісткяк курки, приховавши свій злочин, а докори сумління відклавши на потім. Слізний пес помчав сходами вгору, зачепивши, мов подих вітру, спідницю старої, що навіть не помітила, яка небезпека їй загрожувала, й улігся поруч із дружиною лікаря, повідомивши про свій подвиг дзвінким гавкотом.

Бабуся з першого поверху, почувши цей лютий гавкіт, стурбувалася, хоч ми й знаємо, що запізно, за безпеку своїх пернатих, і, задерши голову вгору, крикнула, Не відпускайте цього собаку, він подушить моїх курей, Не турбуйтеся, відповіла їй дружина лікаря, наш собака не голодний, і ми зараз звідси йдемо, Уже зараз, перепитала стара, і в її голосі прозвучало щось подібне до жалю, так ніби вона хотіла, щоб її зрозуміли зовсім по-іншому, наприклад, Ви залишаєте мене тут саму-одну, проте не сказала більше ні слова, і її, Вже зараз, не потребувало відповіді, люди черстві серцем також спроможні засмучуватися, й ця бабуся була така засмучена, що навіть не відчинила двері, щоб попрощатися з невдячними, яких вона впустила у свій дім. Вона чула, як вони спускаються сходами й розмовляють одне з одним, Обережно, не спіткнися, Поклади руку мені на плече, Тримайся за поручні, слова, які за подібних ситуацій промовляють завжди, а надто тепер, у світі сліпих, проте їй здалося дивним почути, як одна з жінок сказала, Тут стало так поночі, що я нічого не бачу, те що сліпота цієї жінки не була білою, вже дивувало, але чому для неї стало поночі й чому в темряві вона не могла нічого бачити, що могли означати ці її дивні слова. Стара спробувала замислитися над ними, але голова відмовилася їй служити, й тому вона сказала самій собі, Либонь, я щось недочула. Уже на вулиці дружина лікаря згадала те, що в неї вихопилося, їй треба приділяти більше уваги тому, що вона каже, вона могла рухатися, як зряча, Проте розмовляти я маю право лише, як сліпа, подумала вона.

Коли вийшли на тротуар, вона поставила своїх друзів у два ряди по троє, у перший поставила чоловіка й дівчину в чорних окулярах, а посередині між ними зизоокого хлопчика, у другий – старого з чорною пов'язкою на оці й першого сліпого, кожного обабіч другої жінки. Вона хотіла, щоб усі були близько від неї, тому не стала шикувати їх у ненадійну вервечку, бо вервечка в будь-яку мить може порватися, для цього досить буде наштовхнутися на численніший або брутальніший гурт людей, це як на морі пароплав розтинає надвое човна, що трапився йому назустріч, відомі наслідки таких інцидентів, катастрофа, розбите судно, потоплені люди, марні крики про допомогу, а пароплав уже пішов далеко вперед, люди на ньому навіть не помітили катастрофи, так може статися й тут, один сліпий там, інший там, затягнуті в безладні потоки інших сліпих, як хвилі на морі, що не зупиняються й не знають, куди вони котяться, а дружина лікаря не знатиме, за кого першого хапатися, за чоловіка чи, може, зизоокого хлопчика, але під загрозою втратити дівчину в чорних окулярах і старого з чорною пов'язкою на лобі, який може опинитися надто далеко від неї у своїй подорожі до кладовища слонів. Тому вона обв'язала всіх і себе саму мотузкою, яку сплела з подертого на смужки простирадла, коли інші спали, Не хапайтеся за мене, сказала вона, хапайтеся за мотузку й тримайтеся за неї з усієї сили, не відпускайте її, хоч би там що сталося.

Не йдіть надто близько одне до одного, щоб не спотикатися, але не втрачайте контакту зі своїми сусідами, лише один із них міг не клопотати собі голову цими новими правилами тактики пересування по вулиці, а саме зизоокий хлопчик, який ішов посередині, захищений з усіх боків. Ніхто з наших сліпих не поцікавився, як пересуваються та плавають у сліпому морі інші групи, чи там теж прив'язуються одне до одного, за подібної чи інших ситуацій, але відповідь на таке запитання, якщо воно виникне, здобути легко, досить тільки подивитися, якщо ти маєш таку можливість, на будь-яку з груп, крім тих, які з причин для них, певно, важливих, проте нам невідомих, об'єднуються тісніше, ніж усі інші, й ти побачиш, що протягом

дня вони одних учасників втрачають, а інших набувають, бо постійно хтось відбивається від гурту і зникає в загальному натовпі, інший під дією земного тяжіння до нього притягується, іноді його приймають до товариства, іноді – ні, залежно від того, що він приносить із собою. Бабуся з першого поверху повільно відчинила вікно, вона не хоче, аби хтось довідався про її сентиментальну слабкість, проте з вулиці вже не долинає ніякого шуму, вони вже пішли, покинули це місце, де майже ніхто не буває, стара має бути задоволена, адже їй не треба буде ні з ким ділитися своїми курми та кролями, вона має радіти цьому, але чомусь не радіє, з її сліпих очей падають дві сльозинки, уперше вона запитала себе, чи є якийсь сенс жити далі. Відповіді вона не одержала, відповіді не завжди надходять тоді, коли вони потрібні, й часто буває так, що чекання відповіді і є єдиною можливою відповіддю.

Та дорога, яку вони обрали, проходила за два квартали від будинку, в якому старий із чорною пов'язкою на оці наймав свою парубоцьку квартиру, але вони вирішили туди не заходити, їжі там не було, одягу він не потребував, книжки був неспроможний читати. Вулиці були заповнені сліпими, які йшли на пошуки чогось їстівного. Вони заходили до крамниць із порожніми руками, із порожніми руками здебільшого й виходили, після чого сперечалися між собою, чи варто й далі залишатися в цьому кварталі, чи ліпше піти на розвідку в інші частини міста, велика проблема полягає в тому, що так як стоять справи, а стоять вони вкрай кепсько – питної води немає, електрики немає, газовими балонами, в яких іще залишився газ, користуватися небезпечно, бо можна влаштувати пожежу в помешканні – готувати їжу неможливо, навіть якби ми знали, де шукати сіль, оцет, приправи, щоб приготувати страву, бодай віддалено схожу на ті, які ми їли раніше, та що там говорити про приправи, ми були б цілком задоволені просто зваривши овочі, якби вони в нас були, те саме можна сказати й про м'ясо, адже крім неодмінних кролів і курей, можна було б використати також собак і котів, якби вони дозволили себе зловити, та оскільки досвід – справжній учитель життя, навіть ці тварини, колись домашні, навчилися не довіряти ласкавим словам, тепер вони полюють зграями і зграями захищаються, щоб не бути впольованими, а що, завдяки Богові, вони не втратили зір, то вони значно ефективніше, ніж люди, вміють захищатися, а як треба, то й нападати. Усі ці обставини та міркування привели сліпих до висновку, що найкращою їжею для людей є консерви, й не лише тому, що в більшості випадків вони вже приготовлені, готові до споживання, а й тому, що їх легко переносити й легко ними користуватися. Звичайно, на всіх бляшанках, пляшках та на різних упаковках, де зберігається продукція, яка швидко псується, стоять дати, після яких її споживання не рекомендується, а іноді стає небезпечним, але народна мудрість не забарилася випустити в обіг безвідповідальне прислів'я, певною мірою симетричне іншому, яке перестали вживати і яке проголошувало, якщо очі не бачать, то серце не відчуває, тепер стали казати, якщо очі не бачать, то шлунок радіє, тому люди й почали їсти стільки гидоти. Йдучи на чолі своєї групи, дружина лікаря подумки стала підбивати баланс їжі, яка ще збереглася в пластикових мішках, вистачить ще на одну трапезу, якщо собаці не давати, але, схоже, він зуміє прогодуватися власними засобами, тими самими, які так йому допомогли схопити курку за шию й урвати їй і голос, і життя. У них удома, якщо пам'ять її не зраджує і якщо ніхто туди не проник, зберігається чималий запас консервів, якого надовго вистачило б для подружжя, але сім ротів прикінчать його дуже скоро, навіть якщо вдатися до суворої економії. Завтра їй доведеться знову навідатися на склад

супермаркету, вона має вирішити чи йти їй самій, чи попросити чоловіка, щоб він її супроводжував, чоловіка або першого сліпого, який молодший і спритніший, тут їй доведеться обирати між можливістю принести більше їжі і швидкістю дій, яка, не забуваймо, може включати в себе необхідність утікати від переслідування. Багнюка на вулицях, схоже, збільшилася вдвічі від учорашнього дня, людські екскременти, перетворені вчорашньою зливою на кашу, і які тепер обліплюють чоботи тих чоловіків і жінок, які тут проходять, насичують атмосферу бридким смородом, схожим на густий туман, крізь який можна пробитися, лише доклавши чималих зусиль. На оточеному деревами майдані з пам'ятником у центрі зграя собак пожирала чоловіка. Певно, він помер зовсім недавно, його члени ще не задубіли, й собаки обгризали кістки, відриваючи від них зубами шматки м'яса. Крук стридав навколо, чекаючи тієї миті, коли й він зможе поживитися тим падлом. Дружина лікаря відвела очі, але було пізно, блювотиння невтримно піднялося з її нутрошів, і вона виблювала двічі, тричі, відчуваючи себе так, ніби її власне, ще живе тіло шматували інші собаки, її опанував такий розпач, що захотілося лягти й померти прямо тут. Чоловік запитав, Що з тобою, інші, з'єднані мотузкою, наблизилися, відчувши раптовий страх, Що сталося, Напевне з'їла щось протухле, А от у мене все гаразд, І в мене. їм пощастило, вони тільки відчувають збуджене гарчання собак, раптове й сердите каркання крука, у штовханині один із собак укусив його за крило, випадково, без злого наміру, і тоді дружина лікаря сказала, Пробачте мені, я не могла втриматися, тут неподалік собаки пожирають іншого собаку, Вони пожирають нашого собаку, запитав зизоокий хлопчик, Ні, наш собака, як ти його називаєш, живий, він туди наблизився, але не приєднався до них, Після тієї курки, яку він нещодавно з'їв він навряд чи голодний, сказав перший сліпий, Тобі вже краще, запитав лікар, Атож, ходімо звідси, А де тепер наш собака, запитав зизоокий хлопчик, Цей собака не наш, він тільки був пішов із нами, а тепер він, певно, залишиться тут, думаю, він бігав із ними раніше й тепер зустрів своїх друзів, Я хочу какати, Не тут, У мене дуже болить живіт, поскаржився малий. Він тут таки й випорожнився, як міг, дружина лікаря знову виблювала, хоч і з іншої причини. Вони перейшли через широкий майдан і коли опинилися в затінку дерев, дружина лікаря обернулася й подивилася назад. До гурту підбігли й інші собаки й. почали гризтися за те, що залишилося від трупа. Слізний собака наближався до них із низько опущеною мордою, так ніби йшов по сліду, просто за звичкою, бо тут йому було досить підняти очі, й він би побачив ту, кого розшукував.

Пішли далі, й дім, у якому жив старий із чорною пов'язкою на оці, залишився позаду, тепер вони просувалися вперед по широкому проспекту з високими й розкішними будинками обабіч. Автомобілі тут стояли також розкішні, просторі й зручні, тому чимало сліпих прилаштувалися ночувати в них, і, судячи з вигляду, один величезний лімузин був навіть пристосований для постійного проживання, либонь, тому, що повертатися до автомобіля було легше, аніж до помешкання, його мешканці, певно, робили так, як сліпі в карантині, шукаючи свої ліжка, починали обмацувати й рахувати автомобілі від рогу вулиці, двадцять сьомий із правого боку, ось я й удома. У будинку, перед яким стоїть лімузин, розташований банк. У цьому автомобілі привезли президента адміністративної ради на пленарне тижневе засідання, перше після того як вибухнула епідемія білої хвороби, й після того вже не було часу, щоб поставити його в підземний гараж, де він чекав би кінця дебатів. Водій осліп у ту мить, коли президент уже заходив у будинок через парадні двері, крізь які він любив заходити, він

скрикнув, це ми про водія, але він, це ми про президента, вже його не почув. Проте засідання не було таким пленарним, яким його оголосили, останніми днями кілька членів ради осліпли. Президент не з'явився, щоб відкрити сесію, робочий розпорядок якої передбачав дискусію про те, які ефективні та додаткові заходи треба буде застосувати, якщо осліпнуть усі члени адміністративної ради, й навіть не зміг увійти до зали, де мало відбутися засідання, бо коли він їхав у ліфті на п'ятнадцятий поверх, то між дев'ятим і десятим вимкнулася електрика, щоб уже ніколи не ввімкнулася. А що, як то кажуть, прийшла біда, прийде й лихо, то в ту саму мить осліпли електрики, які обслуговували внутрішню мережу енергії, а отже, стежили за роботою додаткового генератора, що був не автоматичний, стародавньої моделі й мав бути давно замінений, у результаті чого й сталося, як уже було зазначено, що ліфт за-стряг між дев'ятим і десятим поверхами. Президент побачив, як осліп ліфтер, який його супроводжував, сам він утратив зір через годину, а що електрика більше так і не ввімкнулася, й випадки сліпоти в банку того дня були численними, то, найімовірніше, ті двоє досі залишаються в ліфті, звичайно ж, мертві, замуровані в сталевій гробниці, а тому в цілковитій безпеці від собак, що люблять пожирати людські трупи.

Оскільки свідків не було, а якби вони й були, то навряд чи хто покликав би їх у ці автомобілі, аби вони розповіли нам, що сталося, то хтось, імовірно, запитає, як ми довідалися, що події розвивалися саме так, а не інакше, й у відповідь ми скажемо, що всі розповіді нагадують розповідь про створення світу, адже ніхто не був при цьому присутній, а всі люди знають, що там відбувалося. Дружина лікаря запитала, А що сталося з банками, не можна сказати, щоб для неї це мало якусь вагу, хоч вона й зберігала свої заощадження в одному з банків, вона поставила своє запитання з простої цікавості, просто така думка промайнула їй у голові, більш нічого, вона навіть не сподівалася, що хтось відповість їй, приміром, так, Спочатку Бог створив небо й землю, земля була безформна й порожня, темрява висіла над безоднею, і Дух Божий літав над поверхнею вод, але замість того старий із чорною пов'язкою на оці сказав, поки вони йшли проспектом, з того, що я довідався тоді, коли моє око ще бачило, диявол на самому початку взяв владу у свої руки, люди зі страху, що вони осліпнуть і все втратять, побігли в банки, щоб забрати там свої гроші, вони вважали, що повинні подбати про своє майбутнє, і це зрозуміло, бо якщо хтось знає, що він не зможе більше працювати, то єдиний вихід – жити на ті заощадження, які йому пощастило відкласти в роки свого процвітання, поки вони не закінчаться, і якщо людина й справді протягом усього свого життя наскладала зернятко по зернятку трохи грошей про чорний день, то уявіть собі її настрій, коли з блискавичною швидкістю, протягом не більш як двадцяти чотирьох годин, зазнали краху кілька найголовніших банків, хоч держава відразу втрутилася й попросила своїх громадян заспокоїтися, мовляв, вона врочисто обіцяє взяти на себе всю відповідальність та обов'язки, що впливають із ситуації громадської катастрофи, яка виникла, проте ця обіцянка анітрохи не пом'якшила кризу, й не тільки тому, що все більше й більше людей утрачали зір, а й тому, що ті, хто ще зберіг спроможність бачити, думали тільки про те, як їм урятувати свої дорожочинні гроші, тому було неминуче, що банки, незалежно від того луснули вони чи ні, зачинили свої двері й попросили допомоги в поліції, але це їм анітрохи не допомогло, бо в натовпі, який із криками юрмився перед банками, було також багато працівників поліції в цивільній формі, які вимагали повернути їм тяжко зароблені гроші, деякі з них, щоб здобути

можливість брати участь у маніфестаціях, скільки їм заманеться, повідомили своє командування, що вони осліпли, тобто подали у відставку, а інші, які ще не зняли форму й перебували на службі, наставляли зброю на невдоволені маси, несподівано перестали бачити мушку, бо якщо вони мали гроші в банку, то втратили будь-яку надію їх одержати та ще й мусили вислуховувати звинувачення, ніби вони змовилися з владою, але найгірше настало потім, коли розлючені орди сліпих і не сліпих, але тих, що втратили всяку надію, почали штурмувати банки, і тут уже не йшлося про те, щоб мирно подати свій чек у віконечко й сказати службовцеві, Я хочу зняти гроші зі свого рахунку, а про те, щоб хапати все, що трапляло під руку, гроші, які зберігалися в шухлядах, у необачно відкритих сейфах, у торбинках із дрібними грішми, призначеними для того, щоб сплачувати решту, такими торбинками користувалися ще в давні часи діди найстаршого покоління, годі уявити собі все, що тоді творилося в розкішних резиденціях та в невеличких заміських і провінційних філіях, можна було бачити сцени, які вселяли жах, і не слід також забувати про банкомата, розбиті й витрушені до останньої банкноти, причому на моніторах деяких із них загадково з'явилися слова подяки за те, що ви обрали саме цей банк, машини, вони дурні, а, либонь, точніше буде сказати, що вони зрадили своїх власників, одне слово, банківська система розвалилася і зникла, наче картковий будиночок під подмухом вітру, й не тому, що володіння грішми перестало цікавити людей, доказом може служити той факт, що ті, хто їх має, не бажають розлучитися з ними, на їхню думку, не можна передбачити, що станеться завтра, такої думки, либонь, дотримуються також ті сліпі, які розташувалися в підвалах банків, де зберігаються сейфи, в чеканні чуда, яке допоможе їм відчинити важкі двері зі сталі й нікелю, які відокремлюють їх від багатства, й виходять звідти лише для того, щоб роздобути їжу та воду й задовольнити інші потреби тіла, а потім відразу повертаються на свій пост, вони опрацювали спеціальні паролі та сигнали пальцями, щоб ніхто чужий не зміг проникнути за їхні редути, звичайно ж, вони живуть у непроглядній темряві, але то дарма, бо ця сліпота тим і прикметна, що для неї все біле. Старий із чорною пов'язкою на оці розповідав про всі ці грандіозні події у сфері банків та фінансової системи, поки вони повільно йшли через місто з кількома зупинками, щоб зизокий хлопчик міг угамувати бурю, яка клекотіла в його животі, й попри те, що його розповідь звучала вельми правдоподібно, не можна не запідозрити старого в певних перебільшеннях, бо як він міг, наприклад, знати про те, що діялося в підземеллях банків, якщо йому були не відомі ні паролі, ні сигнали пальцями.

День уже хилився до вечора, коли вони дійшли до тієї вулиці, на якій жили лікар та його дружина. Вона нічим не відрізнялася від інших, повсюди лежали купи сміття та покидьків, вешталися банди сліпих, і вони побачили тут уперше, либонь, то була чиста випадковість, бо раніше вони їм не зустрічалися, двох величезних пацюків, до яких не наважувалися наблизитися коти, що тут блукали, бо ті звірі були розмірами майже такі, як вони, й, безперечно, набагато лютіші. Слізний собака подивився на тих і на тих із байдужістю істоти, яка живе в зовсім іншій емоційній сфері, так би ми сказали, якби він не був собакою, що ним усе ж таки залишається, а створінням, близьким до людини. Побачивши знайомі місця, дружина лікаря не висловила з тим меланхолійним смутком, із яким у таких випадках висловлюються, тобто не сказала, Як біжить час, ще зовсім недавно ми жили тут, щасливі, але вона пережила глибоке розчарування, бо підсвідомо вірила, що знайде свою вулицю чистою, підметеною, прибраною,

що її сусіди осліпли, але не втратили розуму, Яка ж я була дурна, сказала вона вголос, Що ти там побачила, що з тобою, запитав чоловік, Та нічого, фантазії, Як біжить час, цікаво, що ми побачимо у своєму помешканні, сказав він, Зачекай трохи, іти про все довідаєшся. Сил у них залишилося зовсім мало, тому вони підіймалися сходами дуже повільно, зупиняючись на кожному майданчику, Наша квартира на п'ятому поверсі, сказала дружина лікаря. Вони йшли, як могли, кожен сам по собі, слізний пес то біг за ними, то вибігав наперед, так ніби народився вівчаркою й не міг утратити жодної вівці. Деякі двері були відчинені, в помешканнях лунали голоси, нудотний сморід, як і повсюди, накочувався на них хвилями, двічі на порозі з'являлися сліпі й дивилися на них пустими очима, Хто там іде, запитували, дружина лікаря одного впізнала, а другий був не з цього будинку, Ми тут жили, обмежилася вона відповіддю. На обличчі сусіда промайнув вираз упізнавання, але він не запитав, Ви дружина сеньйора доктора, можливо, потім він пригадає краще і скаже, Повернулися ті, що жили на п'ятому поверсі. На останній приступці сходів, ще й не поставивши ногу на сходовий майданчик, дружина лікаря сказала, Двері зачинені. Вона побачила сліди від спроб висадити двері, але двері витримали. Лікар засунув руку у внутрішню кишеню куртки й дістав ключі. Він очікувально тримав їх у руці, поки дружина обережно підвела її до замкової шпарини.

За винятком домашньої пилюки, яка завжди користується відсутністю людей, щоб покрити поверхню меблів, до речі, це єдина нагода, яку вона має, щоб відпочити від вологої ганчірки та від пилюки, від метушні дітей, які здійсмають турбулентні завихрення, коли пробігають, у помешканні було чисто й безлад у ньому був лише той, який виникає внаслідок термінової необхідності його покинути. Але навіть за тих обставин, коли вони чекали термінових дзвінків із міністерства та лікарні, дружина лікаря, наділена тим духом передбачення, який спонукає розумних людей завершувати в житті всі свої справи, щоб після смерті не виникало занудної необхідності в гарячкових прибираннях, помила посуд, прибрала ліжко, навела лад у ванній кімнаті, й хоч не домоглася того, що називають досконалим порядком, але було б справжньою жорстокістю вимагати від неї більше, коли руки в неї тремтіли, а очі були наповнені слізьми. Проте семеро паломників відчули себе так, ніби потрапили до раю, і таким сильним було це враження, яке, не ризикуючи надто перебрехати термін, ми можемо назвати трансцендентальним, що вони зупинилися на вході, наче паралізовані несподіваним запахом, який тут панував, а то був просто запах зачиненої квартири, в інший час ми відразу побігли б відчиняти вікна, щоб провітрити помешкання, сказали б ми, але тепер ліпше залишити вікна щільно законопаченими, щоб захиститися від бридкого смороду з вулиці. Дружина першого сліпого сказала, Ми тут тобі все забруднимо, й вона мала слушність, бо якби вони увійшли у своїх чоботях, обліплених багнюкою та лайном, то рай за одну мить перетворився б на пекло, тобто те місце, де, як стверджують авторитети, смердючий, тухлий, гнилий і нудотний сморід проклятим душам витерпіти набагато тяжче, ніж розжарені обценьки, казани з киплячою смолою та інші знаряддя тортур, запозичені з кухні та кузні. Від незапам'ятних часів господині дому мали звичай казати, Заходьте, заходьте, не надавайте цьому ваги, те, що брудне, потім відмиється та відчиститься, але ця господиня, знаючи, звідки прийшли її гості, знає, що в тому світі, в якому вони живуть, те, що забруднилося, не відмиється вже ніколи, тому вона просить, щоб вони роззулися на майданчику сходів, бо

хоч їхні ноги теж не вельми чисті, проте не може бути ніякого порівняння з їхніми чобітьми, рушники та простирадла дівчини в чорних окулярах усе ж таки для чогось згодилися, очистили тіла від найгіршого бруду. Отже, вони увійшли до помешкання босими, а дружина лікаря спорожнила найбільший пластиковий мішок і склала в нього всі чоботи, маючи на меті вимити їх, хоч і не мала найменшого уявлення коли і як це можна буде зробити, потім винесла мішок на веранду, зовнішньому повітрю він не зашкодить. Небо стало темнішати, затягуватися хмарами, От якби пішов дощ, подумала вона. І з чітким усвідомленням, що треба робити, повернулася до своїх друзів. Попри свою втому вони не наважилися сісти й тихо стояли у вітальні, лише лікар легенько пробіг пальцями по меблях і залишив сліди на їхній поверхні, сліди першого витирання, бо частина пилюки вже прилипла до його пальців. Дружина лікаря сказала, Роздягайтеся всі, ми не можемо залишитися такими, якими були, наш одяг майже такий самий брудний, як і чоботи, Як роздягайтеся, що ж ми тут одне перед одним будемо голими ходити, заперечував перший сліпий, Якщо хочете, я розведу вас по різних кутках, іронічно відповіла дружина лікаря, тоді ви не станете соромитися, Я роздягнуся тут, сказала дружина першого сліпого, лише ти зможеш мене побачити, тим більше, що ти бачила мене не тільки голою, а й у деяких цікавіших видах, у мого чоловіка просто пам'ять коротка, Не знаю, який тобі інтерес спогадувати прикрі події, які давно минули, промурмотів перший сліпий, Якби ти був жінкою й був там, де ми побували, то мислив би трохи інакше, сказала дівчина в чорних окулярах, починаючи роздягати зизоого хлопчика. Лікар і старий із чорною пов'язкою на оці були вже голі по пояс і тепер розстібали гудзики штанів, старий із чорною пов'язкою на оці сказав лікареві, який був поруч із ним, Дай-но мені обпертися на тебе, щоб стягти з ніг холоші. Вони так кумедно стрибали, бідолашні, стягуючи штани з ніг, що плакати хотілося. Лікар утратив рівновагу, впав і потяг за собою старого з чорною пов'язкою на оці, на щастя, обидва сприйняли цю пригоду зі сміхом, і тепер сльози розчулення набігали на очі, дивлячись на їхні тіла, вимазані всіма можливими видами грязюки, ознаки їхньої чоловічності були вимашені й у білий, і в чорний колір і куди поділися пошана до похилого віку одного й до поважної професії другого. Дружина лікаря підійшла допомогти їм підвестися на ноги, незабаром стане зовсім поночі й ніхто не матиме причин соромитися, Чи є в домі свічки, запитала вона саму себе, й пригадала, що в них мають бути дві реліквії освітлення, стародавній олійний каганець із трьома носиками й стара гасова лампа з ламповим склом, сьогодні можна засвітити каганець, олія в нас є, гніт можна з чогось виготовити, а завтра піду пошукаю гасу в господарчих крамницях, знайти його буде значно легше, ніж бляшанку консервів, Яких у господарчих крамницях ніколи не бувало, подумала вона, здивована, що в такій ситуації ще спроможна жартувати. Дівчина в чорних окулярах роздягалася повільно, й, подивившись на неї, створювалося враження, що чим більше вона роздягається, тим більше їй хочеться залишити на собі бодай якусь одежину, що прикривала б тіло, незрозуміло, звідки в неї раптом узялася така сором'язливість, проте якби дружина лікаря була ближче до неї, вона побачила б, як зашарілося обличчя дівчини, попри те, що було таке брудне, зрозумій цих жінок, звідки в неї така сором'язливість, після того як вона переспала з багатьма чоловіками, яких майже не знала, а чи могли б ми припустити, що друга спроможна спокійнісінько прошепотіти їй на вухо, Не соромся, він тебе не бачить, причому вона мала на увазі власного чоловіка, звісно, ми не забули, як ця безсоромниця звабила його в ліжку, ось такі вони є, жінки, хто їх не знає, нехай їх купує. А втім, можливо, причина надмірної сором'язливості

дівчини в чорних окулярах була іншою, адже голих чоловіків у цій кімнаті було двоє, й лише одного з них вона приймала у своїй постелі.

Дружина лікаря зібрала одяг, залишений на підлозі, штани, сорочки, одну куртку, нічні сорочки, блузки, деякий спідній одяг, усе це злипалося від бруду, і навіть якби тримати його в розчині щолоку протягом місяця, воно не очистилося б, і згорнула брудний одяг в оберемок, Залишайтеся тут, сказала вона, я зараз прийду. Вона винесла одяг на балкон, туди, де вже лежали черевики, й там теж роздяглася, дивлячись на чорне місто під затягнутим важкими хмарами небом. Хоч би один блідий вогник світла у вікнах, хоч би один бляклий відсвіт десь на фасаді, те, що вона бачила перед собою, було не містом, а густою масою гудрону, яка, охолонувши, утворить форми будинків, дахів, димарів, погаслих і мертвих. Слізний пес вийшов на балкон, занепокоєний, але не побачив сліз, які він мав би злизати, розпач ховався всередині, очі були сухі. Дружині лікаря стало холодно, вона згадала про інших, які стояли, голі, у вітальні, чекаючи невідомо чого. Увійшла. Вони перетворилися на прості контури, без статі, на розмиті плями, на тіні, що ховалися в тіні. Мабуть ні, подумала вона, вони розчиняються у світлі, яке їх оточує, світлі, яке не дозволяє бачити їх, Зараз запалю світло, сказала вона, а то в цю мить я бачу не більше, ніж ви, А хіба є електрика, запитав зизоокий хлопчик, Ні, електрики немає, я засвічу олійний каганець, А що таке каганець, запитав хлопчик, Потім я тобі поясню. Вона дістала з пластикового мішка коробку сірників, пішла на кухню, вона знала, де в неї зберігається олія, їй не треба було багато, відірвала смужку від рушничка для витирання посуду, скрутила з неї гніт, потім повернулася до вітальні, де був каганець, зараз він мав бути використаний уперше, відтоді як його виготовили, на початку доля його склалася інакше, але ніхто з нас, каганців, собак або людей, не знає на початку, заради чого він прийшов у світ. Одна за одною над трьома носиками каганця спалахнули три тремтячі осяйні мигдалинки, які іноді витягувалися так, що здавалося, верхня частина полум'я зникне в повітрі, потім поверталися в себе, ніби ставали щільними, твердими, маленькими камінцями світла. Дружина лікаря сказала, Тепер, коли я бачу, піду знайду вам чистий одяг, Але ж ми брудні, нагадала їй дівчина в чорних окулярах. Як вона, так і дружина першого сліпого, затуляли собі долонями груди й лобок, Це не через мене, подумала дружина лікаря, а тому, що світло каганця дивиться на них. Потім сказала, Ліпше одягти чистий одяг на брудне тіло, аніж носити брудний одяг на чистому тілі. Узяла каганець і пішла шукати в шухлядах комодів, гардеробах, і через кілька хвилин повернулася з оберемком піжам, халатів, спідниць, блузок, суконь, штанів, сорочок, усім необхідним для того, щоб пристойно прикрити голизу сімох осіб, звичайно, всі вони були різного зросту, але худі тіла робили їх близнюками. Дружина лікаря допомогла їм одягтися, зизоокий хлопчик одягнув штани лікаря, який ходив у них на пляж та в поле, де всі ми перетворюємося на дітей, Тепер можемо й сісти, зітхнула дружина першого сліпого, підведи нас, будь ласка, туди, бо ми не знаємо, де сідати.

Вітальня була, як усі вітальні, посередині невеличкий стіл, навколо нього канапи, де місця вистачило на всіх, на одній сіли лікар із дружиною і старий із чорною пов'язкою на оці, на другій дівчина в чорних окулярах і зизоокий хлопчик, на третій дружина першого сліпого й перший сліпий. Вони були стомлені й виснажені. Зизоокий хлопчик відразу заснув, поклавши голову на плече дівчині в чорних окулярах, він уже більше не згадував про каганець. Так минула година, це було схоже на щастя, у м'якому, лагідному

світлі брудні обличчя здавалися чистими, блищали очі в тих, хто не заснув, перший сліпий узяв руку дружини і стиснув її, з цього жесту можна зробити висновок, як відпочинок тіла сприяє гармонії почуттів. І тоді сказала дружина лікаря, Зараз ми чого-небудь поїмо, але спочатку я хотіла б трохи поговорити з вами про те, як ми тут будемо жити, заспокойтеся, я не маю наміру повторювати те базікання, якого ми наслухалися з гучномовця в карантині, тут досить місця для сну, ми маємо дві кімнати, в яких спатимуть подружжя, у цій вітальні можуть спати всі інші, кожен на своїй канапі, завтра я піду добувати їжу, та, що маємо, вже закінчується, було б непогано, якби хтось пішов зі мною, щоб допомогти мені нести те, що я роздобуду, але також для того, щоб почати запам'ятовувати дорогу додому, впізнавати повороти, рано чи пізно я можу занедужати або осліпнути, я весь час чекаю, коли це станеться, мені тоді доведеться навчатися у вас, ще одне, для справляння природних потреб я поставлю відро на балконі, знаю, що в такий дощ і в такий холод виходити не вельми приємно, у всякому разі це краще, ніж створювати сморід у домі, не забуваймо, як нам жилося, коли ми були інтерновані, ми тоді опустилися на саме дно ганьби й безсоромності, хоч і в інший спосіб, але щось подібне може статися й тут, там, принаймні, ми могли наводити на своє виправдання підлоту людей, які жили зовні, тепер же ні, тепер усі ми рівні перед злом і добром, тільки, будь ласка, не запитуйте мене, що таке зло й що таке добро, ми це непомилково знали, формуючи свою поведінку в ту пору, коли сліпота була винятком, а поведінка слухна й поведінка хибна означали лише різні способи розуміння нашого ставлення до інших людей, а не до самих себе, тут немає за що вхопитися, пробачте мені за те, що я вам читаю лекцію з моралі, бо ви не знаєте й не можете знати, що означає мати зір у світі сліпих, я не цариця, я просто народилася для того, щоб побачити справжній жах, ви його лише відчуваєте, а я його не тільки відчуваю, а й бачу, а зараз дякую, що ви мене вислухали, й будемо вечеряти. Ніхто не поставив їй жодного запитання, лише лікар сказав, Якби мені повернувся зір, я дивився б у вічі іншим, бо крізь очі можна заглянути в душу, У душу, перепитав старий із чорною пов'язкою, Або в дух, назва мало що означає. І тоді несподівано, бо не варто забувати, що йдеться про особу, яка не навчалася високих наук, дівчина в чорних окулярах сказала, Усередині в нас є одна річ, яка не має назви, проте вона і є те, чим ми є.

Дружина лікаря поклала на стіл останні рештки їжі, потім допомогла всім посідати й сказала, Жуйте повільно, це допомагає одурити шлунок. Слізний пес не став просити їсти, він звик постукувати, а крім того, либонь, подумав, що не має права після свого ранкового бенкету вихоплювати їжу з рота в жінки, яка плакала, щодо інших, то, схоже, вони зовсім його не цікавили. Посеред столу каганець із трьома носиками чекав, коли дружина лікаря дасть пояснення, які вона обіцяла, й вона дала їх по закінченні вечері. Дай-но мені свої руки, сказала вона зизоокому хлопчикові, потім повільно стала водити ними, мірою того як розповідала, Це кругла підставка, як бачиш, а це круглий стовпчик, що підтримує верхню частину, в яку наливають олію, а ось тут, обережно, не обпечися, стримлять три носики, один, два, три, крізь них протягнуто гноти, скручені з матерії, які смокчуть олію зсередини, я підношу до них запаленого сірника, й вони починають горіти, поки не закінчиться олія, це дуже маленькі вогники, але вони дають досить світла, щоб ми могли бачити одне одного й те, що навколо нас діється, Я нічого не бачу, Одного дня ти зможеш бачити, й тоді я подарую тобі каганець, Якого він кольору, А ти бачив коли-небудь

речі, виготовлені з міді, Не знаю, не пам'ятаю, що таке мідь, Мідь жовта, Он як. Зизоокий хлопчик замислився на трохи, Зараз він запитає про матір, подумала дружина лікаря, але помилилася, хлопець лише сказав, що хоче пити, його мучить спрага, Тобі доведеться зачекати до завтра, ми не маємо вдома води, й у цю мить вона пригадала, що вода в домі є, п'ять літрів чи навіть більше дорогоцінної води, яка досі зберігається у зливному бачку, вона не могла бути гіршою, ніж та, яку вони пили в карантині. Сліпа в темряві, вона пішла до туалету, навіпамацьки підняла кришку бачка, вона не могла бачити, чи справді там є вода, проте пальці підказали їй, що вода є, знайшла склянку, занурила її з усією обережністю й наповнила, цивілізація зробила оберт і повернулася до своїх первісних джерел. Коли повернулася до вітальні, всі сиділи на своїх місцях. Каганець освітлював обернуті до нього обличчя й начебто їм казав, Я тут, дивіться на мене, втішайтеся моїм світлом, бо воно не триватиме вічно. Дружина лікаря піднесла склянку до губів зизоокого хлопчика і сказала, Ось тобі вода, пий повільно, смакуй її, склянка води – це чудо, вона зверталася не до нього, вона не зверталася ні до кого, вона просто повідомляла світові, яке чудо – склянка води, Де ти її знайшла, це дощова вода, запитав чоловік, Ні, я набрала її з бачка, А хіба в нас не залишився балон із водою, коли нас звідси забрали, запитав він знову, й дружина вигукнула, А й справді, я геть забула, у нас залишився один балон, надпитий наполовину, й другий, зовсім непочатий, о, яка радість, не пий більше, не пий, сказала вона, звертаючись до малого, ми всі вип'ємо води чистої, я дістану наші найкращі келихи, поставлю їх на стіл, і ми вип'ємо чистої води. Цього разу вона взяла каганець і пішла на кухню, й повернулася з балоном, під світлом, яке проникало в нього, іскрилася дорогоцінна рідина, що в ньому містилася. Вона поставила його на стіл і пішла шукати келихи, найкращі, які в них були, з тонкого кришталю, й повільно, наче виконувала якийсь ритуал, наповнила їх. Потім сказала, Пиймо. Сліпі руки потяглися до келихів і знайшли їх, вони тремтіли, коли підіймали їх. Пиймо, повторила дружина лікаря. Каганець у центрі столу був наче сонце, оточене осяйними зорями. Коли келихи випили й поставили на стіл, дівчина в чорних окулярах і старий із чорною пов'язкою на оці плакали.

Ніч була неспокійною. Сновидіння, спочатку туманні та неясні, мандрували від сплячого до сплячого, щось брали тут, щось брали там, приносили із собою нову пам'ять, нові таємниці, нові бажання, тому ті, хто спав, зітхали й шепотіли, Це не мій сон, казали вони, але сон відповідав, Ти ще не знаєш своїх снів, і саме в такий спосіб дівчина в чорних окулярах довідалася, хто такий старий з чорною пов'язкою на оці, який спав за два кроки від неї, у такий самий спосіб він подумав, ніби довідався, хто вона така, лише подумав, бо сновидіння не контактують між собою для того, щоб стати однаковими. Коли на сході стало прояснюватися, пішов дощ. Вітер став ляскати по вікнах краплями дощу, здавалося, то ляскають тисячі батогів. Дружина лікаря прокинулася, розплющила очі й промурмотіла, Який дощ, потім відразу знову заплющила їх, у помешканні досі панувала непроглядна ніч, вона могла ще поспати. Проте спала вона не більш як хвилину й раптово прокинулася з думкою, що вона повинна зробити щось, відразу не згадала, про що йдеться, проте злива сказала їй, Підводься, ти ж хотіла дощу. Повільно, щоб не розбудити чоловіка, вона вийшла з кімнати, пройшла через вітальню, на мить зупинилася й подивилася на тих, хто спав на канапах, потім вийшла в коридор, а з коридору на кухню, у вікна якої дощ перішив із більшою силою, бо вітер дув із того боку. Рукавом халата, який був на ній, вона витерла запітніле скло балконних

дверей і виглянула назовні. Небо перетворилося на суцільну чорну хмару, дощ із нього лив потоками. На підлозі балкона лежав купок брудний одяг, який вони скинули із себе, а також пластиковий мішок із взуттям, яке треба було помити. Помити. Рештки сну миттю розвіялися, саме це вона повинна зробити. Відчинила двері, ступила крок уперед, дощ умить намочив її з голови до ніг, наче вона стояла під водоспадом. Я мушу використати цю воду, подумала вона. Повернулася на кухню й, намагаючись створювати якомога менше шуму, почала збирати великі миски, каструлі, казанки, увесь той посуд, який міг наповнитися водою від дощу, що падав із неба, утворюючи суцільну завісу, яка коливалася й вигиналася під натиском вітру, вітру, що розгойдував її і підмітав нею дахи будинків, наче величезною торохкотючою мітлою. Вона винесла весь посуд назовні й поставила його вздовж балкона, попід ґратчастими перилами, тепер вона матиме воду, щоб випрати брудний одяг, помити обляпані гідкою багнюкою чоботи й черевики, Хоч би вона не припинилася, хоч би ця злива не припинилася, шепотіла вона, поки шукала на кухні мило, засоби для чищення, ганчірки для миття підлоги, усе те, чим можна було бодай трохи очистити, бодай зовсім трохи, цю нестерпну забрудненість душі, і тіла, сказала вона, ніби хотіла виправити свою метафізичну думку, потім додала, Це одне й те саме. Потім, ніби підтверджуючи свій неминучий висновок, гармонійну єдність між тим що вона сказала, й тим, що подумала, вона ривком зірвала із себе мокрий халат, і гола, приймаючи на своє тіло то лагідні доторки, то люте шмагання дощових струменів, заходилася прати одяг, а водночас мити саму себе. Шум води, яка клекотіла навкруг неї, перешкодив їй відразу помітити, що вона тут уже не сама. У дверях балкона з'явилися дівчина в чорних окулярах і дружина першого сліпого, невідомо, які передчуття, яка інтуїція, які внутрішні голоси розбудили їх, також невідомо, як вони знайшли сюди дорогу, й не варто тепер шукати цьому пояснення, можна припускати все що завгодно, Допоможіть мені, сказала дружина лікаря коли побачила їх, Як ми тобі допоможемо, адже ми не бачимо, сказала дружина першого сліпого, Зніміть той одяг, який на вас, чим менше нам потім доведеться сушити, тим краще, Але ж ми не бачимо, повторила дружина першого сліпого, Байдуже, сказала дівчина в чорних окулярах, ми зробимо все, що зможемо, А я потім закінчу, сказала дружина лікаря, виперу все, що залишиться брудним, а зараз до праці, ми з вами єдина жінка у світі з двома очима й шістьма руками. Можливо, в будинку навпроти, за тими зачиненими вікнами, якісь сліпі, чоловіки й жінки, розбуджені гучним стукотінням дощових крапель по склу, притиснувшись лобами до холодних шибок, запотілих від їхнього дихання та нічного туману, пригадують той час, коли так само, як тепер, вони дивилися, як падає з неба дощ. Вони не можуть уявити собі, що тут перебувають три голі жінки, такі, якими мати їх народила, вони здаються божевільними і, певно, таки схибнулися з розуму, люди при своєму здоровому глузді не вийдуть голими на веранду прати одяг під поглядами сусідів, і яка різниця, що тут усі сліпі, є речі, які не годиться робити, навіть якщо ніхто тебе не бачить, о Боже, як збігає вода по їхніх тілах, як вона стікає між грудьми, як затримується і зникає в темряві лобка, як ковзає і ллється по стегнах, можливо, ми несправедливо думаємо погано про цих жінок, можливо, ми просто неспроможні бачити й милуватися тим прекрасним і славним, що бодай один раз відбулося в історії цього міста, з балкона на землю звисала скатертина білого шумовиння, як би мені хотілося нескінченно падати разом із нею, чистому, обмитому, голому. Лише Бог нас бачить, сказала дружина першого сліпого, яка попри всі труднощі та розчарування зберігала віру в те, що Бог не сліпий, а дружина лікаря відповіла їй на

це, Ні, навіть він нас не бачить, адже небо щільно затулене хмарами, тому лише я можу вас бачити, Я негарна, запитала дівчина в чорних окулярах, Ти худа й брудна, але негарною ти ніколи не будеш, А я, запитала дружина першого сліпого, Ти брудна й худа, як і вона, й не така гарна, але гарніша за мене, Ти дуже вродлива, сказала дівчина в чорних окулярах, Як ти можеш це знати, ти ніколи мене не бачила, Ти двічі мені приснилася, Коли, Удруге сьогодні вночі, Тобі снився твій дім, бо ти почувала себе спокійною і в безпеці, це природно, після того, що ми пережили, у твоєму сні я й була твоїм домом, а оскільки, щоб побачити мене, ти мусила наділити мене обличчям, то ти й вигадала його, Я теж бачу тебе гарною, хоч ти мені ніколи не снилася, сказала дружина першого сліпого, Це тільки зайвий раз доводить, що сліпота прикрашає негарних, Ти не негарна, Ні, я справді не можу назвати себе негарною, проте я вже не молода, А скільки тобі років, запитала дівчина в чорних окулярах, Десь уже близько п'ятдесяти, Як і моїй матері, І як вона, Що, як вона, Ти досі гарна, Раніше була гарнішою, Це відбувається з усіма нами, усі ми були колись гарнішими, Ти ніколи не була негарною, сказала дружина першого сліпого. Такими є слова, вони багато чого приховують, поєднуються одне з одним, здається, вони не знають, куди хочуть піти, буває так, що несподівано лунають два, три або чотири слова, самі по собі дуже прості, особистий займенник, прислівник, дієслово, прикметник, і вони наповнюють нас глибоким і невтримним хвилюванням, що виходить на поверхню шкіри й очей, розбуркує наші почуття, іноді й наші нерви більше не можуть витримати, вони й так витримували багато, витримували все, ніби ховалися за непроникним обладунком, можна було б сказати. Дружина лікаря має сталеві нерви, й ось ця жінка зі сталевими нервами заливається слізьми, почувши особистий займенник або прислівник, або дієслово, або прикметник, слова, які належать до звичайних граматичних категорій, до простих позначень, і те саме відбувається з двома іншими жінками, які позначені іншими займенниками, вони обіймаються, щоб утворити повне речення, три голі грації під проливним дощем. Бувають хвилини, які не можуть тривати вічно, ось уже більш як годину ці жінки перебувають тут, і час уже їм змерзнути, Я змерзла, сказала нарешті дівчина в чорних окулярах. З одягом уже більше нічого не зробиш, чоботи стали більш-менш чистими, тепер настала черга помитися й жінкам, вони намилили волосся й спини одна одній і сміялися так, як сміються малі дівчатка, які грали в піжмурки в саду в ту пору, коли ще не були сліпими. Світанок уже настав повністю, перше сонце виглянуло з-поза плеча світу, перш ніж знову сховатися за хмари. Дощ усе падав, але вже не такий сильний. Пралі увійшли на кухню й стали розтирати собі тіла махровими рушниками, які дружина лікаря дістала з шафи у ванній, їхні тіла не дуже приємно пахнуть пральними порошками, але таким є життя, хто не має собаки, той бере із собою на полювання kota, мило в них закінчилося як оком змигнути, та навіть так усім здалося, що в цьому домі є все, чи вони просто зуміли знайти добре застосування всьому, що тут було, нарешті вони прикрили свої тіла, халат дружини лікаря перетворився на мокру ганчірку, замість нього вона вдягла сукню з квітами й листям і стала найгарнішою з усіх трьох.

Коли повернулися до вітальні, дружина лікаря побачила старого з чорною пов'язкою на оці, він сидів на канапі, на якій спав. Він обхопив голову долонями, устроївши пальці в сиву чуприну, яку ще мав на скронях і на потилиці, й сидів нерухомо, ніби хотів утримати думки в голові або, навпаки, перешкодити, щоб вони пхалися йому в голову. Він почув, як увійшли жінки, він знав, звідки вони прийшли, знав, що вони роздягалися

догола, і якщо він стільки знав, то не тому, що йому раптом повернувся зір, і він навшпиньки, як інші діди, пішов підглянути, як миється у ванні не одна Сусанна, а три, сліпим він був, сліпим і залишився, він лише підходив до дверей кухні й звідти чув усе, що вони говорили на балконі, чув жіночий сміх, шум дощу і плюскіт води, вдихав запах мила, потім повернувся на свою канапу й подумав, що у світі ще існує життя й запитав себе, чи бодай часточка того життя може дістатися і йому. Дружина лікаря сказала, жінки вже помилися, тепер черга чоловіків, а старий із чорною пов'язкою на оці запитав, А дощ іще йде, Так, дощ іде, і є вода в каstrулях та інших емкостях на балконі, Тоді я волів би помитися у ванній кімнаті, в ночвах, заявив старий, ніби хотів підкреслити свій вік і сказати, Я походжу з того часу, коли не казали помитися у ванні, а казали помитися в ночвах, і додав, Якщо ти на це погодишся, то, звичайно, я не хочу забруднити тобі дім, обіцяю не розливати воду на підлогу, принаймні обіцяю зробити все, що від мене залежить, Тоді я принесу тобі велику каstrулю з водою до ванної кімнати, Я тобі допоможу, Я й сама зможу її принести, Я ж повинен бути бодай для чогось корисним, я ж поки що не інвалід, Ну, тоді ходімо. На балконі дружина лікаря випхала на середину майже повну каstrулю з водою, Хапайся за протилежний край, сказала вона, звертаючись до старого з чорною пов'язкою на оці, допомагаючи направити йому руки. Каstrуля виявилася важенькою, Добре, що ти погодився допомогти мені, сама я не змогла б її підняти, Знаєш прислів'я, Яке, Працівник зі старого не вельми корисний, та дурень той, хто нехтує його умисне, Це прислів'я звучить не зовсім так, Я знаю, там, де я, сказав старий, треба казати малий, там де я сказав нехтує, треба казати не допускає його до роботи, але ті прислів'я, які хочуть жити довго, мусять пристосовуватися до нових часів, Та ти філософ, Не вигадуй, я лише старий чоловік. Вони донесли каstrулю до ванної кімнати, потім дружина лікаря висунула шухляду, вона пригадала, що має ще одне мило. Поклала його в руку старому з чорною пов'язкою на оці, Воно добре пахне, краще, ніж те, яким користувалися ми, не шкодуй його й не турбуйся, в супермаркетах нелегко знайти їжу, але мила, я думаю, вистачає, Дякую, Будь обережний, не посковзися, якщо хочеш, я покличу чоловіка, щоб він тобі допоміг, Не треба, я волію помитися сам, Як хочеш, а ось тут, дай-но мені твою руку, маєш машинку для гоління й помазок, якщо захочеш трохи підкоротити свою бороду, Дякую. Дружина лікаря вийшла. Старий із чорною пов'язкою на оці скинув піжаму, яка дісталася йому при розподілі одягу, потім із великою обережністю ступив у ванну. Вода була холодна, та й тієї мало, не більше як на долоню, яка різниця між тими потоками з неба, під які з веселим сміхом підставляли свої спини жінки, й цим убогим плюскотінням. Він опустився навколішки на дні ванної, глибоко вдихнув повітря, склавши долоні ківшиком, вилив собі на груди першу пригорщу води, яка майже перехопила йому дух. Швидко розтер собі все тіло, щоб не замерзнути, потім по порядку, за певним методом, почав намилювати собі плечі, руки, груди й живіт, лобок, статеві органи, промежину, Я гірший, ніж тварина, подумав він, потім став намилювати свої худі стегна і зрештою дістався до якоїсь брудної кори, що обліпила йому ступні. Він залишив на них мильну піну, щоб вони ліпше відмокли, і сказав, Голову треба вимити, й підняв руки вгору, щоб скинути пов'язку, Тебе також треба випрати, ти дав-но цього потребуєш, розв'язав її й укинув у воду, відчув, як тіло йому нагрілося, намочив і намилив волосся, тепер він був чоловіком, покритим піною, білим посеред неозорої білої сліпоти, де ніхто не міг його побачити, проте він себе обманював, у цю мить відчув, як чийсь руки доторкнулися йому до спини, зібрали йому піну з рук, а також із грудей, а

потім розтерли її по хребту й лопатках, повільно, так ніби не бачачи, що вони роблять, намагалися приділити своїй роботі якнайбільшу увагу. Він хотів запитати, Хто це, але язик йому не повернувся, він був тепер неспроможний заговорити, тіло йому затремтіло але не від холоду, руки й далі лагідно мили його, невідома йому жінка не сказала, Я дружина лікаря, я дружина першого сліпого, я дівчина в чорних окулярах, руки закінчили свою роботу, опустилися, в тиші почувся легкий шум, це зачинялися двері до ванної кімнати, старий із чорною пов'язкою на оці залишився сам-один, стоячи навколішках у ванній, наче благав милосердя в Бога, а тіло йому тремтіло, тремтіло, Хто це був, запитував він себе, здоровий глузд підказував йому, що це могла бути лише дружина лікаря, адже тільки вона зберегла зір, вона та, хто дбає про нас, піклується і дає нам їсти, тож нема чого дивуватися, що вона спроможна й на таку делікатну увагу, так підказував йому здоровий глузд, але старий не вірив глуздові. Він усе ще тремтів, не розуміючи від чого, від холоду чи хвилювання. Знайшов свою чорну пов'язку на дні ванни, потер її з усією силою, на яку був спроможний, викрутив і знову зав'язав у себе на голові, з нею він відчував себе не таким голим. Коли увійшов до вітальні, витертий, запашний, дружина лікаря сказала, Ну ось, ми маємо тепер чоловіка чистого й поголеного, шкода тільки спину йому ніхто не помив, який жаль. Старий із чорною пов'язкою на оці промовчав, але подумав, що мав слухність, не повіривши своєму здоровому глуздові.

Ті невеличкі рештки їжі, які в них залишилися, вони віддали зизоокому хлопчикові, інші мали дочекатися поповнення запасів. У буфеті зберігалось кілька компотів, трохи сухофруктів, кілька галет, трохи сухарів, але ці резерви і ще трохи дрібної додаткової продукції, будуть використані лише у випадку крайньої необхідності, бо щоденну їжу треба добувати щодня, а якщо внаслідок невезіння або невдачі експедиція повернеться з порожніми руками, тоді кожному дістанеться по дві галети й по ложечці компоту, Є полуничний і персиковий, якому ти віддаєш перевагу, а ще одержуй півтора горіха, склянку води, втішайся, поки цей запас триватиме. Дружина першого сліпого сказала, що вона теж хоче піти на пошуки їжі, троє людей це не так багато, двоє з них будуть носіями, а крім того, якщо буде можливість, з огляду на той факт, що їхня оселя недалеко звідси, вона хотіла б піти з'ясувати, у якому стані перебуває її помешкання, чи там хтось живе, а якщо живе, то чи це знайомі їм люди, скажімо, сусіди по дому, якщо в них збільшилася родина коштом родичів із провінції, які прийшли сюди рятуватися від епідемії сліпоти, що напала на їхнє село, адже відомо, що в місті завжди прожити легше. Отже, в експедицію вирушили троє, одягшись в останній одяг, який ще знайшовся в домі, тоді як інші, котрі помилися, мусили чекати, коли настане сонячна погода. Небо було досі захмарене, але дощем нібито не загрожувало. Якщо вулиця була нахилена, то вода змивала сміття, згрібала його в купи й очищала великі шматки бруківки. Хоч би дощ тривав якнайдовше, сказала дружина лікаря, в цій ситуації сонце буде чимось найгіршим, що може нас спіткати, сморід гниття тоді стане нестерпним, Ми більше його відчуваємо тому, що помилися, сказала дружина першого сліпого, й чоловік підтвердив її думку, хоч і боявся, що застудився, викупавшись у холодній воді. На вулицях було безліч сліпих, які користувалися проясненням у небі, щоб роздобути їжі й справити деся на вулиці свої природні потреби, яких не могли уникнути, хоч їли й пили зовсім мало. Собаки блукали повсюди, нищпорили в купах сміття й покидьків, одна пронесла в зубах дохлого пацюка, рідкісний випадок, який можна пояснити лише великою повинню від останніх злив, коли навіть

загиблій пацюк не встиг скористатися своїм умінням добре плавати. Слізний собака тримався осторонь від своїх товаришів по зграї та полюванню, він зробив свій вибір, але належав до тих тварин, які не чекають, коли хтось їх нагодує, й безперервно щось жував, адже купи покидьків зберігають у собі неоціненні скарби, треба лише добре поритися в них. Першому сліпому та його дружині також випала нагода поритися, тільки не в покидьках, а у своїй пам'яті, вони тепер намагалися визначити чотири кути, але не того будинку, в якому вони мешкали, там кутів набагато більше, а тієї вулиці, на якій цей будинок стоїть, вони шукали ті чотири кути, які послужать їм сторонами світу, бо сліпих не цікавить, де розташований схід або захід, північ або південь, вони хочуть лише, щоб їхні руки, якими вони намагаються дорогу, могли підказати їм, куди йти, у давні часи, коли сліпих було ще мало, вони застосовували білі ціпки, й безперервне постукування по землі та по стінах було наче шифром, який допомагав їм визначити й упізнати дорогу, але сьогодні, коли всі стали сліпі, такий ціпок, посеред загального цокання, не приносив би ніякої користі, не кажучи вже про те, що, занурений у власний білий світ, сліпий міг би засумніватися, чи він узагалі щось тримає в руках. Собаки мають, як усім відомо, крім того, що ми називаємо інстинктом, інші засоби орієнтації, немає сумніву, що, будучи короткозорими, вони не надто довіряють очам, проте, оскільки їхні носи перебувають попереду очей, вони завжди прибігають туди, куди їм треба, тому слізний пес про всяк випадок задер задню ногу в напрямку всіх головних вітрів, тож один із них приведе його додому, якщо він заблукає. Поки вони йшли, дружина лікаря дивилася на обидві сторони вулиць у пошуках продуктових крамниць, де могла б поповнити свої вичерпані запаси харчів. Проте їхні візити в ті заклади не можна було назвати цілком задовільними, бо хоч у підвалах старих бакалійних крамниць іще можна було знайти квасолю й турецький горох, але бобові рослини треба дуже довго варити, а для цього потрібна вода, потрібне пальне, тому мало хто схильний морочити голову приготуванням таких продуктів. Дружина лікаря не була надто обізнана в народній мудрості, що знаходить собі вихід у прислів'ях, а проте кілька з цих перлин їй запам'яталися, тому вона не погребувала наповнити квасолею та горохом два пластикові мішки, які вони мали із собою. Бери те, чого не потребуєш, знайдеш те, що тобі згодиться, мала звичай казати її бабуса, зрештою у воді, в якій треба вимочувати горох та квасолю, їх можна й зварити, а та рідина, яка залишиться після варіння, перестане бути водою й перетвориться на бульйон. Бо не тільки в природі буває так, що не все втрачається і щось усе ж таки можна використати.

Навіщо вони напхали повні мішки квасолею, горохом та всією іншою сумнівною продукцією, яку їм пощастило знайти, коли залишилося ще так далеко йти до вулиці, де колись мешкали перший сліпий та його дружина, які нині беруть участь в експедиції, таке запитання могло б вилетіти лише з рота в того, хто за свого життя ніколи й ні в чому не терпів нестатків. Кожен камінець — у дім, казала та сама бабуса дружини лікаря і шкода, що не додавала, Навіть якщо перед цим доведеться обійти навколо світу, бо саме такий подвиг здійснювали вони тепер, бо обрали найдовший шлях для того, щоб добутися до будинку першого сліпого, Де ми перебуваємо, запитував перший сліпий, дружина лікаря відповідала на його запитання, бо мала очі, й він раптом сказав, Ось тут я осліп, на тому розі, де стоїть світлофор, А ми якраз на тому розі й стоїмо, Тут, Точнісінько тут, Мені не хочеться навіть згадувати, що я тоді почував, сидючи в автомобілі й нічого не бачачи, люди в інших машинах горлали на мене, а я в розпачі

кричав, що осліп, поки прийшов той суб'єкт і відвіз мене додому, Бідолаха, сказала дружина першого сліпого, більш він уже ніколи не крастиме автомобілі, Думка про те, що нам доведеться померти, сказала дружина лікаря, так нас тривожить, що ми завжди намагаємося все прощати мертвим, так ніби наперед просимо, щоб нам усе простили, коли настане й наша черга податися на той світ, Усе це мені досі здається сном, сказала дружина першого сліпого, так ніби мені сниться, що я осліпла, Коли я сидів удома й чекав на тебе, то мав таке саме відчуття, сказав її чоловік. Вони покинули майдан, де відбувся той випадок, і стали підійматися вгору вузькими вуличками, що утворювали справжній лабіринт, дружина лікаря погано знала ці місця, але перший сліпий не розгубився й не втратив орієнтацію, вона повідомляла йому назви вулиць, а він казав, Звертаймо ліворуч, звертаймо праворуч і нарешті промовив, Ось наша вулиця, будинок по лівій стороні, майже посередині, Який номер будинку, запитала дружина лікаря, але він не пам'ятав, Уявіть собі, не пам'ятаю, та й годі, похитав він головою, і це погана прикмета, якщо ми навіть не пам'ятаємо номер будинку, в якому живемо, отже, сон у нас витіснив пам'ять, цікаво, чи далеко ми зайдемо, прямуючи такою дорогою. Добре хоч, що цього разу ускладнень не виникло, на щастя, дружина першого сліпого взяла участь в експедиції, вона вже назвала номер будинку, й першому сліпому не довелося хвалитися тим, що він спроможний упізнати свої двері навіпацки, або за допомогою магічної тростини, перший стук об метал, другий об дерево, ще три або чотири удари, й поза всяким сумнівом він знайшов би ті двері, які йому треба. Вони увійшли в дім, дружина лікаря – першою, Який поверх, запитала вона, Третій, відповів перший сліпий, у нього не настільки порушилася пам'ять, як здавалося, щось він забув, таким є наше життя, а щось і пам'ятав, наприклад, той випадок, коли вже сліпим увійшов у ці двері, На якому поверсі ви живете, запитав його супутник, який ще не вкрав у нього автомобіль, На третьому, відповів він, різниця була тільки в тому, що тоді вони увійшли в ліфт, а тепер стали підійматися невидимими приступками сходів, водночас темними й осяйними, якщо для когось відсутність електрики або відсутність сонячного світла, чи бодай недопалка свічки, й створює труднощі, то, звичайно, для того, хто не сліпий, але очі дружини лікаря вже пристосувалися до сутіні, напівдорозі вони зустрілися з двома жінками, що спускалися сходами з якогось поверху, можливо, й з третього, жодна з них нічого не запитала, сусіди й справді вже не ті, якими колись були.

Двері були замкнені, Що станемо робити, запитала дружина лікаря, Треба подумати, сказав перший сліпий. Постукали тричі, Нікого немає, сказав хтось із них у ту саму мить, коли двері відчинилися, не варт дивуватися тому, що відчинилися вони не відразу, сліпий, який був у глибині помешкання, не міг прибігти відразу, як почув, що у двері постукали, Хто ви й чого хочете, запитав чоловік, який з'явився перед ними, вигляд він мав серйозний, інтелігентний, певно, то був чоловік культурний. Перший сліпий сказав, Я жив у цьому помешканні, Он як, прозвучала відповідь того, хто вийшов, а тоді він запитав, з вами ще хтось є, Моя дружина й наша приятелька, Як я можу знати, що це помешкання належало вам, Дуже просто, сказала дружина першого сліпого, я назву вам усе, що там є всередині. їхній співрозмовник помовчав кілька секунд, а тоді сказав, Заходьте. Дружина лікаря увійшла останньою, ніхто тут не потребував провідника. Сліпий сказав, Я тут сам-один, мої пішли на пошуки їжі, хоч, певно, я мав би сказати мої дівчата, бо навряд чи в таких випадках добре вживати лише займенник, він зробив паузу й додав, І, думаю, я мав би це

знати, що ви хочете сказати, запитала дружина лікаря, Мої, про яких я говорив, — це моя дружина і дві дочки, Але звідки ви взяли, що не годиться вживати означальний присвійний займенник без іменника в жіночому роді, Я письменник, і такі речі знати повинен, так усі принаймні вважають. Перший сліпий відчув певну гордість, ви тільки собі уявіть, у моєму домі оселився письменник, потім у нього виник сумнів, чи добре виховання дозволяє запитати, як його прізвище, можливо, він навіть чув про нього, а може, й читав якісь його твори, він ще перебував у цьому стані між цікавістю й ваганням, коли його дружина напрямки запитала, А як ваше прізвище, Сліпим не потрібне прізвище, я маю лише власний голос, а все інше не має ваги, Але ж ви писали книжки, й на тих книжках стоїть ваше прізвище, сказала дружина лікаря, Тепер його ніхто не може прочитати, й тому воно ніби не існує. Перший сліпий усвідомив, що тема розмови відійшла надто далеко від того питання, яке найбільше його цікавило, А як сталося, що ви оселилися в моєму помешканні, запитав він, Як і багато інших, що вже не живуть там, де вони жили, у моєму помешканні оселилися люди, які не хотіли слухати аргументи здорового глузду, можна навіть сказати, що вони спустили нас униз по сходах, А ваш дім далеко звідси, Ні, Зробіть ще одну спробу повернути собі вашу квартиру, порадила йому дружина лікаря, тепер часто люди переходять із одного помешкання в інше, Я намагався зробити це ще двічі, І вони й досі там мешкають, Так, І що ви маєте намір робити, після того як довідалися, що це помешкання належить нам, запитав перший сліпий, вигнати нас звідси, як ті інші вигнали вас, У мене не той вік і не ті сили, щоб так учинити, і навіть якби я їх мав, то не думаю, що був би спроможний удатися до таких крутих заходів, письменник мусить мати терпіння, потрібне йому для того, щоб писати книжки, Тоді виселяйтеся звідси й поверніть нам наше помешкання, Так і доведеться мені зробити, якщо ми з вами не знайдемо іншого рішення, Не думаю, щоб інше рішення нам пощастило знайти. Дружина лікаря вже здогадалася, якою буде відповідь письменника, Ви й ваша дружина, як і подруга, що вас супроводжує, думаю, живете в якомусь помешканні, Так, ми мешкаємо у квартирі нашої подруги, Це далеко звідси, Та не дуже, Тоді, якщо дозволите, я хотів би зробити вам одну пропозицію, Кажіть, Ми залишимося там, де й були, поки й ви, і я маємо помешкання, де можемо жити, я пильно стежитиму за тим, що відбуватиметься з моїм помешканням, якщо одного дня ті люди його покинуть, то негайно переселюся туди, ви, сеньйоре, робитимете те саме, регулярно навідуватиметеся сюди, й коли ваше помешкання спорожніє, переселитеся сюди, Я не переконаний, що ваша пропозиція задовольняє мене, Я й не сподівався, що вона вас задовольнить, але не думаю, щоб вам більше сподобалася єдина альтернатива, яка залишається, Яка там іще альтернатива, Ви негайно вступаєте у володіння квартирою, яка вам належить, Але в такому разі, Правильно, в такому разі ми залишаємося жити тут, Ні, ні, про це й не думайте, втрутилася до розмови дружина першого сліпого, поки що залишмо все так, як воно є, а потім побачимо, Мені оце спало на думку, що існує ще одне рішення, сказав письменник, Яке, запитав перший сліпий, Ми житимемо тут як ваші гості, помешкання вистачить на всіх, Ні, сказала дружина першого сліпого, ми житимемо, як жили досі, в нашої подруги, адже немає потреби запитувати тебе, чи ти згодна, провадила вона, звертаючись до дружини лікаря, А мені немає потреби відповідати тобі, Я дуже вдячний вам усім, сказав письменник, правду кажучи, я від самого початку чекав, що господарі цього помешкання прийдуть вимагати його від нас, Задовольнятися тим, що маєш, це найприродніше, коли ти сліпий, сказала дружина лікаря, А як ви жили, відтоді як почалася епідемія, Ми покинули карантин лише три дні тому, А,

ви належите до тих, кого посадили до карантину, Так, Тяжко там було, Тяжко — це м'яко сказано, Жакливо, Ви, сеньйоре письменник, щойно сказали, що мусите знати слова, тому ви знаєте, що прикметники нічого нам не пояснюють, і якщо одна людина вбиває іншу, наприклад, то ліпше просто так і сказати, й погодитися на тому, що жакіття такого вчинку само по собі настільки нас приголомшує, що немає жодної потреби називати його жакливим, Ви хочете сказати, ми застосовуємо надто багато слів, Я хочу сказати, ми застосовуємо надто мало почуттів, Або боїмося їх, і тому не вживаємо слова, що їх виражають, А тому втрачаємо їх, Я хотів би, щоб ви мені розповіли, як вам жилося в карантині, Навіщо це вам, Бо я письменник, Там треба було побувати, Письменник, як і кожна людина, не може все знати, не може все пережити, а тому мусить розпитувати та уявляти, Одного дня, можливо, я вам розповім, що там було, й тоді ви, якби могли, написали б книжку, Я її пишу, Як пишете, адже ви сліпий, Сліпі також можуть писати, Ви хочете сказати, що мали час вивчити азбуку Брайля, Ні, я не знаю азбуку Брайля, То як же ви тоді пишете, запитав перший сліпий, Я вам покажу. Вій підвівся зі стільця, вийшов і через хвилину повернувся з аркушем паперу й кульковою авторучкою в руках, Це остання повна сторінка, яку я написав, Ми не можемо її бачити, сказала дружина першого сліпого, Я теж не можу, сказав письменник, Тоді як ви можете писати, запитала дружина лікаря, дивлячись на аркуш паперу, де в напівтемряві вітальні виднілися дуже густо написані рядки, що на краях налізали один на один, На дотик, відповів, усміхаючись, письменник, це не так важко, покладіть аркуш паперу на не дуже тверду поверхню, наприклад, на стосик інших аркушів, після цього вам залишиться тільки писати, Але ж ви не бачите, що написали, сказав перший сліпий, Кулькова авторучка дуже добрий інструмент для сліпих письменників, вона, звісно, не дозволяє йому прочитати, що він там написав, але підказує йому, де він це написав, для цього досить знайти пальцем останню заглибину останнього написаного рядка, дійти до кінця аркуша, розрахувати відстань до нового рядка й писати далі, це справді досить легко, Я бачу, що рядки тут іноді налазять один на один, сказала дружина лікаря, делікатно взявши його за руку, що ковзала по паперу, Як ви довідалися, Я бачу, Ви бачите, ви відновили собі зір, як, коли, схвильовано запитав письменник, Думаю, я та єдина людина, що ніколи його не втрачала, Але чому, як ви можете це пояснити, Я не знаю пояснення, мабуть, його й не існує, Отже, ви бачили все те, що тут відбувалося,

Я бачила все, що бачила, в мене не було іншої ради, Скільки людей було в карантині, Близько трьох сотень, Відколи, Від самого початку, ми звідти вийшли лише три дні тому, я вже вам казала, Я думаю, що я осліп найпершим, сказав перший сліпий, То, мабуть, було жакливо, Сьогодні ви уже вдруге застосовуєте це слово, сказала дружина лікаря, Пробачте, мені раптом здалося безглуздим усе те, що я написав, відтоді як ми осліпли, моя родина і я, А про що ви писали, Про те, як ми страждаємо, про наше життя, Кожен повинен писати лише про те, що він знає, а про те, чого не знає, розпитувати, Я розпитую вас, І я вам багато чого розповім, але не знаю коли, не сьогодні, десь потім. Дружина лікаря доторкнулася аркушем паперу до руки письменника, Ви не проти показати мені, де ви працюєте, що саме пишете, Навпаки, ходімо зі мною, Нам теж можна піти з вами, запитала дружина першого сліпого, Це ваше помешкання, сказав письменник, я тут лише тимчасовий гість. У спальні стояв невеличкий стіл, на ньому — погашена лампа. Тьмяне світло, яке проникало крізь вікно, дозволяло бачити ліворуч білі аркуші, а праворуч — змережані літерами, посередині

лежав аркуш наполовину списаний. Біля лампи лежали дві нові кулькові авторучки. Ось моя робота, сказав письменник. Дружина лікаря запитала, Можна, й не чекаючи відповіді, взяла списані аркуші, деє близько двадцятьох, і пробігла очима по дрібних каліграфічних літерах, по рядках, які лізли то вгору, то вниз, по словах, написаних на білому папері, на білому тлі сліпоти, Я тут тимчасовий гість, сказав письменник, а це ті знаки, які я залишаю там, де мені доводиться бувати. Дружина лікаря поклала йому руку на плече, а він знайшов її обома руками й повільно підніс до губів, Не пропадайте, не дозволяйте собі пропасти, сказав він, і було не дуже схоже, щоб свої таємничі, загадкові слова він промовив не випадково, а з якимсь потаємним значенням.

Коли вони повернулися додому, принісши продукти, яких мало вистачити на три дні, дружина лікаря, підтримувана схвильованими вигуками першого сліпого та його дружини, розповіла про все, що з ними було. А коли настала ніч, то прочитала для всіх кілька сторінок із книжки, яку принесла з бібліотеки. Те, що вона читала, анітрохи не зацікавило зизоокого хлопчика, який заснув, поклавши голову на плече дівчини в чорних окулярах, а ноги — на коліна старому з чорною пов'язкою на оці.

Минуло два дні, й лікар сказав, Я хотів би довідатися, що сталося з моєю консультацією, сьогодні ми нікому не потрібні, ані вона, ані я, та, можливо, одного дня зір до людей повернеться, а апаратура, думаю, досі там є і перебуває в чеканні, Ми підемо туди, коли хочеш, сказала дружина, можна й тепер, відразу, І якщо вам неважко, то ми скористаємося цією екскурсією й для того, щоб навідатися до мене додому, сказала дівчина в чорних окулярах, я, звичайно, не думаю, щоб мої батьки повернулися, я заглянула б туди просто так, для очищення совісті, Ми зайдемо також до твого помешкання, сказала дружина лікаря. Ніхто більше не захотів приєднатися до експедиції з відвідування домівок, перший сліпий і його дружина тому, що вже знали, чого їм там чекати, старий із чорною пов'язкою на оці також це знав, хоча причини в нього й були інші, а зизоокий хлопчик досі не пам'ятав назву вулиці, на якій він жив. Погода була ясна, схоже, дощі закінчилися, й сонце, хоч і не дуже яскраве, вже відчувалося на шкірі, Не знаю, як ми зможемо далі жити, якщо почнеться спека, сказав лікар, почнуть гнити всі покидьки, що тут валяються, дохлі тварини, а може, й мерці, їх, певно, вистачає в будинках, лихо в тому, що ми не організовані, організація мала би бути в кожному домі, на кожній вулиці, в кожному кварталі, Для цього потрібен уряд, сказала його дружина, Потрібна організація, людське тіло також є системою організації, й воно залишається живим, поки в ньому існує організація, а смерть — не більше як наслідок його дезорганізації, Але як може організуватися суспільство сліпих, щоб залишитися життєспроможним, Якщо суспільство сліпих зуміє організуватися, то воно, можна сказати, певною мірою поверне собі зір, Можливо, ти й маєш рацію, але досвід цієї сліпоти приніс нам лише смерть і вбогість, і мої очі, як і твоя консультація, нічому не допомогли, Завдяки твоїм очам ми досі живі, сказала дівчина в чорних окулярах, Можливо, ми не померли б і якби я була сліпа, світ наповнений живими сліпцями, Я думаю, ми всі померемо, це лише питання часу, Смерть завжди була питанням часу, сказав лікар, Так, але померти від того, що ти сліпий, це, либонь, не найгірший вид смерті, Ми помираємо від хвороб, від нещасних випадків, від чого завгодно, А тепер ми помиратимемо також тому,

що ми сліпі, хочу сказати, помиратимемо від сліпоти й раку, від сліпоти й сухот, від сліпоти й СНІДу, від сліпоти й інфаркту, хвороби можуть бути різними в різних людей, але вбиває нас тепер по-справжньому сліпота, Ми не безсмертні, ми не можемо уникнути смерті, але принаймні ми не повинні бути сліпими, сказала дружина лікаря, Але ж ця сліпота конкретна й реальна, сказав лікар, Я не впевнена, сказала його дружина, І я не впевнена, погодилася з нею дівчина в чорних окулярах.

Виламувати двері не довелося, відчинили їх нормально, ключ висів на персональному брелоку лікаря, з яким він не розлучався протягом усього свого перебування в карантині. Ось приймальня, повідомила дружина лікаря, Приймальня, в якій я була, сказала дівчина в чорних окулярах, сон триває, але не знаю, чи це той самий сон, який я бачила, починаючи від того дня, коли осліпла, чи, може, той, коли приходила до консультації, щоб вилікуватися від запалення очей, хвороби, яка сліпотю мені не загрожувала, Карантин не був сном, сказала дружина лікаря, Атож, як і не було сном те, що нас згвалтували, Або те, що я зарізала чоловіка, Відведи мене до кабінету, я й сам би міг туди увійти, але хочу, щоб ти мене відвела, сказав лікар. Двері були відчинені. Дружина лікаря сказала, Тут усе перекинуто догори дном, шухлядки з картотеки забрано, То, певно, люди з міністерства не хотіли витратити час на пошуки, Мабуть, що так, А як прилади, На перший погляд, мені здається, з ними все гаразд, Принаймні, вони збереглися, сказав лікар. Він пройшовся по кабінету сам, із простягненими перед собою руками, доторкнувся до лінз, офтальмоскопа, письмового столу, а тоді сказав, звертаючись до дівчини в чорних окулярах, Я розумію, що ти хочеш сказати, коли говориш про те, що живеш уві сні. Він сів за стіл, поклав руки на скло, покрите пилюкою, а тоді сказав із сумною й іронічною посмішкою, ніби звертався до пацієнта, який сидів навпроти нього, Ні, сеньйоре доктор, мені дуже шкода, але ваша хвороба невиліковна, якщо хочете одержати від мене останню пораду, то прислухайтесь до поради стародавніх людей, які стверджували, що терпіння корисне для зору, Не примушуй нас страждати, сказала йому дружина, Пробачте мені, пробач мені й ти, ми перебуваємо в тому місці, де раніше творилися чудеса, а тепер я втратив навіть підтвердження своєї чудодійної сили, бо всі папери у мене забрали,

Єдине чудо, доступне нам тепер, це жити далі, сказала дружина, оберігати вразливість життя день за днем, так ніби й воно осліпло й не знає, куди йому йти, а може, так воно і є, може, воно й справді не знає, куди йому йти, й передало себе в наші руки, після того як наділило нас розумом, і ми навчилися користуватися ним, Ти говориш так, ніби й ти сліпа, сказала дівчина в чорних окулярах, з якогось погляду, так воно і є, я сліпа вашою сліпотю, мабуть, я бачила б значно краще, якби було більше тих, котрі бачать, Боюся, ти відчуваєш себе свідком, якого невідомо хто викликав у суд і який не знає, що йому посвідчити, сказав лікар, Час закінчується, гниття поширюється, хвороби знаходять перед собою відчинені двері, вода вичерпується, їжа перетворюється на отруту, таким би було моє перше свідчення, сказала дружина лікаря, А друге, запитала дівчина в чорних окулярах, Розплющимо очі, Ми не можемо, ми сліпі, сказав лікар, Кажуть велику істину ті, хто стверджує, що гірше сліпого той, хто не хоче бачити, Але я хочу бачити, сказала дівчина в чорних окулярах, Та навіть це не допоможе тобі повернути зір, хоч тебе вже не можна вважати найгіршою зі сліпих, а зараз ходімо, тут нам уже немає чого робити, сказав лікар.

Прямуючи до будинку дівчини в чорних окулярах, вони перетнули великий майдан, де групи сліпих слухали, як до них промовляють інші сліпі, на перший погляд ані ті, ані ті не здавалися сліпими, ті, хто виступав, зверталися з палахкотючими обличчями до тих, хто слухав, а ті, у свою чергу, обертали свої обличчя до промовців. Тут проповідували кінець світу, спасіння через каяття, видіння сьомого дня, повідомляли про появу янгола, космічне зіткнення, про те, що сонце скоро погасне, тут звеличували дух племені, сік мандрагори, жовч тигра, значущість знака, дисципліну вітру, пахощі місяця, могутність темряви, силу заляття, відбиток п'яти, розп'яття троянди, чистоту лімфи, кров чорного kota, заціпеніння тіні, повстання морів, логіку антропофагії, безболісну кастрацію, божественне татуювання, добровільну сліпоту, думку увігнуту й вигнуту, або рівну, або вертикальну, або похилу, або сконцентровану, або втеклу, ампутацію голосових зв'язок, смерть слова, Тут ніхто не говорить про організацію, сказала дружина лікаря, звертаючись до чоловіка, Можливо, про організацію говорять на іншому майдані, сказав він. Вони пішли далі. Коли пройшли якусь відстань, дружина лікаря сказала, Тут лежить більше мерців, ніж було раніше, Час закінчується, гниття поширюється, хвороби знаходять перед собою відчинені двері, вода вичерпується, їжа перетворюється на отруту, ти це сказала зовсім недавно, нагадав їй чоловік, Хто знає, чи серед цих мерців не лежать і мої батьки, сказала дівчина в чорних окулярах, а я тепер проминаю їх і не бачу, Такий давній звичай людства, проминати мертвих і не бачити їх, сказала дружина лікаря.

Вулиця, на якій жила дівчина в чорних окулярах, здавалася ще занедбанішою. У дверях будинку лежав труп жінки. Мертве тіло було обгризене бродячими собаками, на щастя, слізний пес не захотів іти з ними, а то довелося б відмовляти його від того, щоб і йому не захотілося вгородити зуби в кісткяк, Це твоя сусідка з першого поверху, сказала дружина лікаря, Хто, де, запитав її чоловік, Тут таки, біля самого першого поверху, сморід уже чути, Відолашна, сказала дівчина в чорних окулярах, але чому вона вийшла помирати на вулицю, адже раніше вона ніколи сюди не виходила, Можливо, відчула, що смерть близько, можливо, їй була нестерпна думка залишитися самій-одній у помешканні й зогнити там, сказав лікар, Але тепер ми не зможемо увійти, бо ключі в неї, А може, твої батьки вже повернулися, може, вони уже вдома й чекають на тебе, сказав лікар, Не думаю, Ти маєш рацію, що так не думаєш, сказала дружина лікаря, ключі – ось вони. У напіврозкритій долоні мертвої жінки, що лежала на землі, вона побачила кілька блискучих ключів, Можливо, це її ключі, сказала дівчина в чорних окулярах, Не думаю, вона не мала жодної причини принести свої ключі туди, де мала намір померти, Але ж я сліпа й не могла їх побачити, якщо вона думала повернути мені ключі, аби я змогла увійти в дім, Ми не знаємо, які були в неї думки, коли вона вирішила винести ключі з собою, можливо, вона уявила собі, що до тебе повернеться зір, можливо, їй здалося, що ми рухалися з якоюсь неприродною легкістю, коли тут були, можливо, вона почула, як я сказала, що на сходах поночі й нічого не видно, а може, не було нічого такого, просто вона схибнула й утратила розум, і в неї виникла ідея-фікс передати тобі ключі, ми, власне, точно знаємо тільки те, що життя покинуло її, коли вона вийшла за двері. Дружина лікаря підбрала ключі, передала їх дівчині в чорних окулярах, потім запитала, А що нам робити тепер, залишимо її тут, Ми не зможемо поховати її на вулиці, ми не маємо чим підважити камені бруківки,

Але ж тут є садочок, У такому разі доведеться підняти її на другий поверх, а тоді спустити по пожежних сходах, Це єдиний вихід, А в нас вистачить на це сил, запитала дівчина в чорних окулярах, Питання не в тому, знайдуться чи не знайдуться в нас сили, питання в тому, чи дозволимо ми самі собі покинути тут цю жінку, Ні, не дозволимо, сказав лікар, У такому разі доведеться напружити всі ті сили, які в нас є. І справді, сили вони напружили, але їх вистачило тільки на те, щоб підняти труп нагору сходами, після чого вони закінчилися, й не тому, що стара була важкою, вона й від природи важила дуже мало, а тепер, коли нею поживилися собаки й коти, ще менше, а тому що тіло було залякле й раз-у-раз застрягало на вузьких сходах, де його було не так легко повернути, протягом такого короткого підймання їм довелося спочивати чотири рази. Ані шум, ані голоси, ані трупний сморід не примусили з'явитися на майданчику сходів когось із інших мешканців багатоквартирного будинку, Я не помилилася, моїх батьків тут немає, сказала дівчина в чорних окулярах. Коли вони нарешті підійшли до дверей її помешкання, то були геть виснажені, а їм ще належало перетнути квартиру до дверей чорного ходу, спуститися пожежними сходами, але тепер, за допомогою святих, які допомагають усім, хто спускається вниз, а не пнеться нагору, труп стало перетягати значно легше, адже пожежні сходи були зовнішніми й відкритими, тож доводилося стежити тільки за тим, щоб не випустити з рук тіло нещасної істоти, бо якби вона полетіла вниз, то від неї мало що залишилося б, не кажучи вже про біль, який після смерті стає набагато гіршим.

Садочок був схожий на сельву, яку ніколи не досліджували, останні дощі сприяли буйному зростанню трави й бур'янів, насіння яких було занесене сюди вітром, для кролів, які там стрибали, свіжого корму не бракувало, а кури, вони й під час посухи не пропадуть. Носії посідали на землю, важко відсапуючись, зусилля виснажили їх, поруч із ними, як і вони, спочивав труп, під захистом дружини лікаря, яка відганяла від нього курей і кролів, і якщо кролі зі своїми тремтячими ніздрями лише виявляли цікавість, то кури вже наставили свої дзьоби, як багнети, й були готові на все. Сказала дружина лікаря, Перш ніж вийти на вулицю, стара не забула відчинити дверці кролятника, не хотіла, щоб кролі померли з голоду, Правда полягає в тому, що спілкуватися з людьми не важко, але важко їх зрозуміти, сказав лікар. Дівчина в чорних окулярах витирала брудні руки жмутиком трави, якої тут нарвала, сама винна, вона вхопилася за труп у такому місці, де не повинна була за нього хапатися, ось як воно виходить, коли очей у тебе нема. Лікар сказав, Нам потрібна мотика або лопата, тут можна спостерегти, як повертаються до нас слова, сказані дуже давно, тепер до лікаря повернулися слова, сказані з тієї самої причини, коли йшлося про поховання чоловіка, який украв автомобіль, а тепер про поховання старої, що повернула їм ключі, після того як їх закопають під землю, всі люди стають однакові, й різниця між ними може бути помічена тільки тоді, коли збережеться по них якась пам'ять. Дружина лікаря піднялася в дім дівчини в чорних окулярах, щоб знайти там чисте простирadlo, вона мусила обирати між тими, які були найменш забруднені, коли вона повернулася, кури уже влаштували бенкет над трупом, кролі щипали лише свіжу травичку. Обгорнувши мертве тіло простирadлом, дружина лікаря пішла шукати лопату або мотику. Вона знайшла обидві в сарайчику, де були також інші інструменти, Я сама викопав яму, сказала вона, земля тут волога, копати її легко, а ви відпочивайте. Вона знайшла місце, де не було товстого коріння, яке треба обрубувати мотикою, до того ж будь-яке

коріння рубати важко, воно вміє користатися м'якою землею, щоб ухилятися від смертельних ударів цієї гільйотини або, принаймні, значно ослаблювати їх. Ані дружина лікаря, ані її чоловік, ані дівчина в чорних окулярах, перша тому, що була надто захоплена своєю роботою, другі тому, що не мали зі своїх очей ніякої користі, не помітили появи сліпих на верандах навколишніх будинків, не так багато, й вони були там не всі, їх привабив шурхіт, який мотика створює навіть у м'якій землі, не забуваймо також, що там завжди ховаються камінці, які відповідають на удар дзвінким дзенькотом. Там були чоловіки й жінки, якісь розмиті й схожі на привидів, а може, то й справді були привиди, які з цікавості прийшли подивитися на похорон, тільки для того, щоб пригадати, як відбувався їхній власний похорон. Дружина лікаря нарешті їх побачила, коли закінчила копати яму, випростала зболену спину й підняла лікоть до чола, щоб витерти піт. І тоді в якомусь невтримному пориві, не подумавши про це раніше, вона крикнула, звертаючись до тих сліпих і до всіх сліпих на світі, Вона оживе, зверніть увагу на те, що дружина лікаря вигукнула не, Воскресне, а саме оживе, тож вона мала на думці щось зовсім інше, хоча словник стверджує, що у випадку цих двох слів ідеться про абсолютні й точні синоніми. Сліпі злякалися й відступили всередину своїх приміщень, вони не звернули уваги на те, що почули саме те слово, яке вони почули, крім того вони виявилися не готові до такого одкровення, певно, не відвідували майдан, де лунали такі магічні заяви, для цілковитого підтвердження яких не вистачало тільки голови богомола та самогубства скорпіона. Лікар запитав, Кому ти кричала, що вона оживе, до кого ти зверталася, До кількох сліпих, що з'явилися на балконах, я злякалася й мусила злякати їх, Але чому ти застосувала це слово, Не знаю, воно виникло у мене в голові, і я його прокричала, Тобі лишилося тільки піти проповідувати на майдан, який ми проминали, Атож, я проповідувала б про зуб кроля і дзьоб курки, ходи-но допоможи мені тут, візьми її за ноги й перенеси на той бік, обережно, не звалися й ти в мою могилу, ось так, опускай її повільно, ще й ще, я викопала досить глибоку яму, бо інакше кури її вигребуть, коли вони починають гребтися, то ніколи не знаєш, до якої глибини вони доберуться, ось так добре. Вона скористалася лопатою, щоб закидати могилу, добре втоптала землю, зробила горбик, бо викопаної землі буває завжди більше, ніж було її в тій ямі, з якої її викопали, і здавалося, вона ніколи не робила у своєму житті чогось іншого. Нарешті відламала гілку з трояндового дерева, яке росло в кутку садочка, й увіткнула його в могилу з боку голови, Вона оживе, повторила дівчина в чорних окулярах, Вона не оживе, відповіла дружина лікаря, але ті, хто досі живий, повинні відродитися в собі самих, а вони чомусь не хочуть відроджуватися, Ми вже наполовину мертві, сказав лікар, Ми ще наполовину живі, відповіла йому дружина. Вона віднесла до сарайчика мотику й лопату й окинула поглядом садочок, аби переконатися, що там усе в порядку, У якому порядку, запитала вона саму себе, й сама собі відповіла, У такому порядку, який вимагає, щоб мертві були на місці мертвих, а живі на місці живих, тим часом як кури та кролі пожирають одних і стають харчем для других, Я хотіла б залишити якийсь знак для своїх батьків, сказала дівчина в чорних окулярах, аби вони знали, що я жива, Я не хотів би позбавляти тебе ілюзій, сказав лікар, але насамперед їм треба було б знайти свій дім, а це мало ймовірно, подумай про те, що ми ніколи не змогли б сюди прийти, якби нас не привели, Ви маєте слухність, і я навіть не переконана, що вони досі живі, але якщо я не залишу їм якогось знаку, то почуватиму себе так, ніби я їх покинула, Що це має бути, запитала дружина лікаря. Щось таке, що вони зможуть упізнати навіпацки, сказала

дівчина в чорних окулярах, та лихо в тому, що на моєму тілі немає вже нічого з того, що я носила в давні часи. Дружина лікаря подивилася на неї, вона сиділа на першій приступці пожежних сходів, зі складеними на колінах руками, з виразом болю на вродливому обличчі, з волоссям, що розсипалося по плечах, Я знаю, який знак їм залишити, сказала вона. Швидко піднялася сходами, увійшла до помешкання й повернулася з ножицями та шматком мотузки, Що ти надумала, запитала дівчина в чорних окулярах із тривогою в голосі, коли почула, як ножиці стрижуть їй волосся, Якщо твої батьки повернуться, то вони знайдуть на дверях волосся, яке може бути тільки волоссям їхньої доньки, сказала дружина лікаря, Я зараз заплачу, сказала дівчина в чорних окулярах і негайно виконала свій намір, опустивши голову на руки, якими обхопила коліна, і стала виливати у сльозах своє горе, свій смуток і своє хвилювання, спричинене дружиною лікаря, яка вигадала цей знак, що його могли б упізнати її батьки, а потім помітила, що невідомо як і чому вона оплакує також стару з першого поверху, пожирательку сирого м'яса, жадливу відьму, яка своєю мертвою рукою передала їй ключі від її помешкання. І тоді дружина лікаря сказала, Які часи настали, ми бачимо, як перевернувся порядок речей, знак, який майже завжди був знаком смерті, тепер стає знаком життя, Ми маємо руки, спроможні творити такі чудеса, сказав лікар, Необхідність багато чого може, мій любий, сказала дружина, й навіть робить нас філософами й чудотворцями, тож візьмімося за руки й ходімо до життя. Сама ж таки дівчина в чорних окулярах повісила на ручку дверей жмутик свого волосся, Ти думаєш, мої батьки помітять мій знак, запитала вона, Ручка дверей – це рука, простягнена з дому, відповіла їй дружина лікаря, і з цією фразою візит закінчився.

Того вечора знову читали й знову слухали читання, на жаль, інших розваг у них не було, залишалося тільки пожалкувати, наприклад, що лікар не був віолончелістом-аматором, які чудові серенади могли б тоді лунати на п'ятому поверсі, й заздрісні сусіди казали б, Ті люди або живуть щасливим життям, або намагаються забути про своє нещастя, сміючись із нещастя інших. Але жодної іншої музики не лунало за цими вікнами, крім слів, а слова, які зберігаються в книжках, вони скромні, і якби цікавість привела сюди когось із мешканців будинку, щоб послухати під дверима, він не почув би нічого, крім самотнього мурмотіння, тієї довгої нитки звуків, яка може тривати нескінченно, бо об'єднані книжки світу, як то кажуть, створюють нескінченний усесвіт. Коли, уже глибокої ночі, читання закінчилося, старий із чорною пов'язкою на оці сказав, До чого ми докотилися, можемо читати, лише слухаючи, А я не нарікаю, я могла б так слухати всю вічність, сказала дівчина в чорних окулярах, І я не нарікаю, хочу лише сказати, що тепер ми маємо тільки такий спосіб послухати, як читають історію людства, яка існувала раніше від нас, користуємося з нагоди, що маємо тут двоє очей, останніх, які залишилися у світі, і якщо одного дня вони згаснуть, мені навіть думати про це не хочеться, тоді нитка, що прив'язує нас до людства, порветься, і станеться так, ніби ми почнемо віддалятися одне від одного в космічному просторі, віддалятися назавжди, і ми сліпі, і вони сліпі, Поки я зможу, сказала дівчина в чорних окулярах, я збережу надію, збережу надію зустрітися зі своїми батьками, надію на те, що мати цього хлопчика знайдеться, Ти забула згадати про ту надію, яку плекають усі, Яку, Що зір їм повернеться, Зберігати деякі надії – безумство, А я тобі скажу, що якби не ці надії, то я вже пішов би з життя, Які, наприклад, Повернути собі зір, Про цю ми вже знаємо, назви іншу, Ні, не назву, Чому, Вона тобі не цікава, А звідки ти знаєш, що вона

мене не цікавить, що тобі про мене відомо, аби ти брався вирішувати, що мене цікавить, а що — ні, Не гнівайся, я не хотів засмучувати тебе, Чоловіки всі однакові, кожен думає, якщо він народився з черева жінки, то він знає все про жінок, Я про жінок знаю мало, про тебе не знаю нічого, а щодо своєї чоловічості, то я сліпий, але не тільки сліпий, а й старий та одноокий, Ти більш нічого не маєш сказати проти себе, Можу сказати набагато більше, ти собі навіть не уявляєш, як із плином часу збільшився список моїх самозвинувачень, Я молода, а вже пережила чимало, Ти ще не вчинила нічого справді поганого, Як ти можеш це знати, якщо ти ніколи зі мною не жив, Так, я ніколи з тобою не жив, Навіщо ти повторив у такому тоні мої слова, У якому тоні, У такому, Я сказав лише, що ніколи з тобою не жив, Я говорю про тон і не прикидайся, ніби ти не розумієш, Не наполягай, прошу тебе, А я наполягаю, хочу знати, Повернімося до надій, То повернімося, Ще одна надія, від якої я відмовився, була цією, Якою, Останнім самозвинуваченням із мого списку, Поясни, будь ласка, я не вмю відгадувати шаради, Страхітливе бажання, щоб зір нам не повернувся, Чому, Щоб ми й далі жили так, як тепер живемо, Ти маєш на увазі всіх, чи тільки тебе й мене, Не примушуй мене відповісти, Якби ти був лише чоловіком, то міг би уникнути відповіді на це запитання, як усі вони роблять, але ти сам сказав мені, що ти старий, а старий, якщо є якийсь сенс у тому, щоб так довго жити на світі, не повинен відвертатися від істини, тому відповідай, Тільки тебе й мене, А чому ти хочеш жити зі мною, Ти хочеш, щоб я сказав це при всіх, Ми робили з тобою щось набагато огидніше, бридкіше, ніж, думаю, те, що ти можеш сказати мені тепер, Ну, якщо вже тобі так хочеться, тоді скажу, тому що чоловік, яким я досі є, закоханий у жінку, якою є ти, Тобі було так важко освідчитися мені в коханні, У моєму віці таке освідчення здається мені безглуздом, а тому вселяє страх, Нічого безглуздового у твоєму освідченні не було, Прошу тебе, забудьмо про це, Не забуду, й тобі не дозволю забути, Ти примусила мене бовкнути нісенітницю, й ось тепер, А тепер моя черга, Не кажи нічого такого, що примусить тебе потім каятися, пам'ятай про мій чорний список, Якщо сьогодні я буду широю, то яка мені різниця, якщо я завтра покаюся, Замокни, Ти хочеш жити зі мною, а я хочу жити з тобою, Ти збожеволіла, Ми житимемо з тобою тут як подружжя, й житимемо разом далі, якщо нам доведеться розлучитися зі своїми друзями, двом сліпим буде легше існувати, ніж одному, Це божевільня, я тобі не подобаюся, А що таке подобатися, мені ніколи ніхто не подобався, я тільки спала з чоловіками, Ти намагаєшся виправдати мене, Ні, не намагайся, Ти говорила про ширість, то скажи мені відверто, невже я подобаюся тобі, Ти подобаєшся мені досить, щоб я захотіла бути з тобою, і це вперше, коли я кажу комусь такі слова, Навряд чи ти сказала б мені це раніше, якби зустріла такого діда, як я, наполовину лисого, з білим волоссям, з пов'язкою на одному оці й катарактою на другому, Жінка, якою я тоді була, так не сказала б, погоджуюся, це тобі сказала та жінка, якою я є сьогодні, Тоді зачекаймо, що скаже жінка, якою ти будеш завтра, Ти хочеш випробувати мене, Що ти вигадуєш, хто я такий, щоб випробовувати тебе, лише життя вирішує такі речі, Одну з них воно вже вирішило.

Вони розмовляли, сидячи одне навпроти одного, сліпі очі одного були втуплені у сліпі очі другого, обличчя в обох були розпашілі й схвильовані, й коли після слів, які сказало одне з них і схвалили обое, вони погодилися на тому, що життя вирішило, аби вони жили разом, дівчина в чорних окулярах простягла руки, простягла просто, щоб простягти їх, а не обмацувати простір перед собою, вони доторкнулися до рук старого з

чорною пов'язкою на оці, який легенько притягнув її до себе, і так вони сиділи вдвох, пригорнувшись одне до одного, не вперше, звичайно, але тепер вони вперше промовили слова прийняття. Ніхто з присутніх не прокоментував цю подію, ніхто не поліз із привітаннями, ніхто не побажав їм вічного щастя, бо час був не для привітань та ілюзій, і якщо ухвалюються такі серйозні рішення, яким здається це, то не було б нічого дивного в тому, якби хтось подумав, що треба бути сліпим, аби утнути щось подібне, й у таких випадках мовчанка є найкращими оплесками. Дружина лікаря зібрала кілька диванних подушок, яких вистачало, щоб улаштувати зручне ложе, потім вивела з кімнати зизоого хлопчика й сказала йому, Спатимеш тут. Що ж до тих подій, які відбулися у вітальні, то все вказує на те, що в цю ніч нарешті було з'ясовано, чия таємнича рука помила спину старому з чорною пов'язкою на оці того ранку, коли з неба пролилося стільки очищувальної води.

Наступного дня, ще в ліжку, дружина лікаря сказала чоловікові, У нас зовсім мало їжі, треба поповнити запас, сьогодні я хочу навідатися в підземний склад супермаркету, туди, куди я ходила першого дня, якщо досі ніхто його не відкрив, то ми зможемо забезпечити себе продукцією на тиждень або два, Я піду з тобою, й візьмемо із собою ще одного або двох людей, Ліпше ми підемо лише вдвох, це простіше, й не буде небезпеки загубитися, Доки ти зможеш тягти на собі цей вантаж із нікчемних, нічого не вартих калік, Я тягтиму його, поки зможу, хоч і правда, що швидко втрачаю сили, й іноді мені хочеться теж осліпнути, щоб зрівнятися з іншими, щоб не мати більше обов'язків, аніж ви їх маєте, Ми так звикли залежати від тебе, і якщо ти нас покинеш, то це буде так, наче нас вразила ще одна сліпота, бо завдяки твоїм очам ми відчуваємо себе трохи менше сліпими, Я триматимуся доти, доки зможу, нічого більше я не обіцяю, Одного дня, коли ми зрозуміємо, що вже нічого корисного не зможемо зробити для світу, ми просто підемо з життя, як сказав він, Хто сказав, Учорашній щасливець, Я переконана, сьогодні він уже б так не сказав, ніщо так ефективно не впливає на думку людини, як обґрунтована надія, Він її вже має, дай Бог, щоб вона тривала довго, У твоєму голосі прозвучало щось подібне до розчарування, Що ти маєш на увазі, Так, ніби він забрав щось таке, що тобі належало, Ти маєш на увазі те, що відбулося в мене з дівчиною в чорних окулярах, коли ми перебували в тому жакливному місці, Так, Не забувай, що це вона прийшла до мене, Пам'ять тебе обманює, бо ти до неї прийшов, Ти певна, Я була не сліпа, А я міг би заприсягтися, що, Твоя присяга була би брехливою, Дивно, як може нас обманювати пам'ять, Нічого дивного, нам завжди більше належить те, що само дається нам у руки, аніж те, чого самому треба домагатися, Ані вона не приходила до мене потім, ані я до неї, Люди закохані зустрічаються в пам'яті, для цього вона й існує, Ти ревнуєш, Ні, ні, я не ревную, не ревнувала я й того дня, я відчула лише глибокий жаль до неї й до тебе, також і до себе, бо я нічим не могла вам допомогти, Як у нас справи з питною водою, Погано. Після більш ніж скромного сніданку, приправленого скромними й усміхненими натяками на те, що відбулося учора ввечері, хоч співрозмовники намагалися стежити за своїми словами, з огляду на присутність дитини, хоч цю турботу можна було вважати пустою, якщо ми пригадаємо, які скандальні сцени йому довелося бачити в карантині, дружина лікаря й лікар вирушили на пошуки їстівних припасів,

супроводжувані слізним собакою, який цього разу не захотів залишатися вдома.

З кожною годиною вигляд вулиць ставав усе гіршим. Схоже, кількість сміття та покидьків багаторазово збільшувалася протягом нічних годин, так ніби з-за кордону, з якоїсь невідомої нам зовнішньої країни, де ще тривало нормальне життя, потай приїздили сміттевози й вивантажували тут свої контейнери, і якби ми не перебували у країні сліпих, то побачили б, як прибувають у білій темряві примарні вантажівки, доверху наповнені покидьками, уламками, рештками, відходами хімічних реакцій, попелом, спаленими оліями, кістками, порожніми пляшками, нутрощами забитих тварин, розрядженими елементами електричних батарей, пластиковими мішками і стосами списаного паперу, лише решток їжі нам не привозять, навіть шкірку від фруктів, якою можна було б обманути голод у чеканні кращих часів, що невідомо коли настануть. Ранок лише починався, але сонце вже припікало. Сморід гниття поширювався від величезної купи покидьків, наче хмара токсичного газу, Скоро почнуться пошесті, знову сказав лікар, ніхто не врятується, ми цілком беззахисні перед ними, з одного боку на нас насувається дощ, а з другого здіймається вітер, сказала його дружина, От хоч би так, бо дощ порятує нас від спеки, а вітер трохи розжене сморід. Слізний пес почав виявляти неспокій, він зупинився біля однієї з куп сміття і став у ній ритися, певно, він заховав там якийсь вишуканий делікатес, якого тепер не міг відшукати, якби він був сам-один, то продовжив би пошуки, але жінка, якій він злизував сльози, вже пішла вперед, і його обов'язок вимагав від нього бігти за нею, адже ти ніколи не знаєш, чи не доведеться тобі незабаром злизувати інші сльози. Йти було важко. На деяких вулицях, найбільш нахилених, дощові потоки перетворилися на водоспад і жбурляли автомобілі один на один та об стіни будинків, повиламувавши двері й потропивши вітрини, тротуари та бруківка були всіяні скалками товстого скла. Затиснуте між двома автомобілями, розкладалося тіло чоловіка. Дружина лікаря відвела погляд. Слізний собака підійшов ближче, але смерть уселяла йому страх, ступив ще два кроки, і зненацька шерсть йому стала дибки, а з горлянки вихопилося моторошне виття, на своє лихо, цей собака надто наблизився до людей, і тепер він страждатиме, як і вони. Вони перейшли через майдан, де стояли групи сліпих, які знаходили розвагу в тому, що слухали промови інших сліпих, на перший погляд не здавалися сліпими ні перші, ні другі, ті, хто промовляв, обертали розпашілі обличчя до тих, хто слухав, ті, хто слухав, стояли з обличчями, уважно обернутими до промовців. Там проголошувалися фундаментальні принципи великих організованих систем, приватна власність, вільний товарообмін, ринок, біржа, обкладення податками, відсотки на капітал, приватизація, націоналізація, продукція, розподілення, споживання, постачання й недопостачання, багатство, бідність, комунікації, репресії, злочинність, лотереї, в'язниці, кодекс карний, кодекс цивільний, кодекс вуличного руху, словники, телефонні списки, будинки розпусти й правила поведінки повій, заводи з виробництва військового обладнання, збройні сили, кладовища, поліція, контрабанда, наркотики, дозвіл на незаконну торгівлю, фармацевтичні дослідження, азартні ігри, преїскурант відспівувань і похоронного обслуговування, органи правосуддя, позики, політичні партії, вибори, парламенти, уряди, думка увігнута, опукла, пласка, вертикальна, нахилена, концентрована, розсіяна, ухильна, ампутація голосових зв'язок, смерть слова, Тут говорять про організацію, сказала дружина лікаря чоловікові, Я це помітив, сказав він і замовк. Вони пішли далі, й дружина лікаря підійшла

проконсультуватися до великої мапи міста, яка стояла на перехресті вулиць, наче стародавній хрест на перехресті доріг. Вони були вже зовсім близько від супермаркету, деś тут вона впала й заплакала в той день, коли їй здалося, що вона заблукала, гротескно запряжена у важкі й повні пластикові мішки з продукцією, і від розпачу та безнадії її втішив тоді ось цей самий собака, який тепер гарчить на собачі зграї, що надто наближаються до нього, ніби хоче їх застерегти, Мене ви не одурите, забирайтеся звідси. Вони звернули ліворуч, потім праворуч, і двері супермаркету ось уже перед ними, і не тільки двері, а й увесь супермаркет, але чомусь не видно людей, які входять туди й виходять звідти, не видно людського мурашника, який завжди вирує біля подібних закладів, що живуть коштом великого напливу народу. У дружини лікаря з'явилося погане передчуття, й вона сказала чоловікові, Ми прийшли надто пізно, там, либонь, уже не знайдеться навіть чвертка галети, Чому ти так думаєш, Я не бачу, щоб хтось заходив туди або виходив звідти, Можливо, вони досі не знайшли той підвал, Я теж на це сподіваюся. Обмінючись такими фразами, вони стояли на тротуарі навпроти супермаркета. Поруч із ними стояли троє сліпих, ніби чекали, коли на світлофорі спалахне зелене світло. Дружина лікаря не звернула уваги на вираз їхніх облич, вираз тривожного подиву та неясного страху, не помітила, що один уже відкрив рота, щоб заговорити, а потім відразу його стулив, не помітила, як він швидко стенив плечима, Сама про все довідаєшся, певно, подумав той сліпий. Коли дружина лікаря з чоловіком уже були посередині вулиці, перетинаючи її, вони не могли чути слова, які промовив другий сліпий, Чому вона сказала, що не бачить, аби хтось заходив туди чи виходив звідти, і тих слів, якими відповів йому третій сліпий, Це тільки так говориться, адже хвилину тому, коли я спіткнувся, ти мене запитав, чи я не бачу, куди ставити ноги, це те саме, бо ми досі не втратили звички бачити, Господи, скільки разів це було вже сказано, вигукнув перший сліпий.

Світло дня проникало до найглибших кутків просторих зал супермаркету. Майже всі вітрини були повалені, тут не лежало нічого, крім сміття, битого скла, порожніх упаковок. Дивно, сказала дружина лікаря, навіть якщо тут немає їжі, то чому люди тут не живуть. Лікар сказав, А й справді, це не здається нормальним. Слізний пес тихо заскавучав. Шерсть у нього знову стала дибки. Дружина лікаря сказала, Тут чутно сморід, Його чутно скрізь і завжди, відповів лікар, Ні, це сморід інший, сморід розкладеного тіла, Певно, тут лежить якийсь труп, Жодного трупа я не бачу, Тоді трупний запах тобі вчувається. Собака знову заскавучав, Що з собакою, запитав лікар, Він нервує, Що будемо робити, Підемо й подивимось, якщо натрапимо на труп, то обминемо його, мерці вже давно не вселяють нам страху, Мені це легше, я їх не бачу. Вони перетнули супермаркет і підійшли до дверей, які відчинялися в коридор, що вів до підземного складу. Слізний пес ішов за ними, але раз у раз зупинявся й скавучав, кличучи їх, потім почуття обов'язку примушувало його йти далі. Коли дружина лікаря відчинила двері, сморід став набагато густіший, А й справді, смердить жахливо, сказав чоловік, Ти залишайся тут, я скоро повернуся. Вона пішла далі коридором, що ставав усе темнішим, і слізний пес повз за нею, ніби його тягли по сліду, а він упирався. Насичене запахом розкладених трупів повітря здавалося густим і липучим. На середині свого шляху дружина лікаря виблювала, Що ж тут відбувається, подумала вона між двома нападами нудоти й потім ще двічі промурмотіла ці самі слова, поки наближалася до металевих дверей, що відчинялися в

підвал. Замучена нудотою, вона раніше не помітила попереду розсіяне бліде сяйво. Тепер вона знала, що то таке. Крихітні вогники тремтіли в щілинах двох дверей, дверей ліфта і дверей на сходи. Новий напад нудоти скрутив їй шлунок, такий болісний, що повалив її на підлогу. Собака завив тривалим виттям, яке, здавалося, не закінчиться ніколи, виттям, схожим на останній зойк мерців, що залишилися в підвалі. Лікар, що почув, як стогне, блює й судомно кахикає дружина, побіг, як міг, до неї, спіткнувся й упав, підвівся на ноги й знову упав, і нарешті схопив її в обійми, Що сталося, що з тобою, запитав він тремтячим голосом, а вона тільки й відповіла, Забери мене звідси, забери, благаю тебе, й уперше відтоді, як прийшла сліпота, він повів свою дружину, а не вона його, повів, не знаючи, куди він її веде, аби тільки якнайдалі від тих дверей, якнайдалі від вогників, яких він не міг бачити. Коли вийшли з коридору, нерви в дружини лікаря більше не могли витримувати, її плач перетворився на конвульсії, осушити такий бурхливий потік сліз могли тільки час і втома, тому навіть слізний пес не намагався їх облизати, а лизнув лише її руку, Що там сталося, знову запитав її лікар, що ти побачила, Вони мертві, пробелькотіла дружина між двома схлипуваннями, Хто мертвий, Вони, і не змогла далі продовжити, Заспокойся, розповіси, коли зможеш. Через кілька хвилин вона повторила, Вони мертві, Ти щось побачила, коли відчинила двері, запитав чоловік, Ні, я побачила тільки вогники, що пробивалися крізь щілини, танцювали там і нікуди не відлітали, Насичений воднем фосфор, що виділяється при трупному розкладанні тіл, сказав чоловік, Мабуть, що так, Але що там сталося, Певно, вони знайшли підвал і кинулися вниз по сходах, щоб набрати їжі, я пам'ятаю, як легко було посковзнутися й упасти на тих приступках, а коли впав хтось один, то й усі попадали, тож і не змогли дійти, куди хотіли, а якщо й змогли, то повернутися назад їм уже не вдалося, адже сходи були завалені тілами, Але ж ти сказала, що двері були зачинені, їх, безперечно, зачинили інші сліпі й перетворили підвал на величезну гробницю, і я винна в тому, що сталося, бо коли я вибігла звідти з мішками, вони здогадалися, що там є їжа й кинулися на пошуки, У якомусь розумінні все, що ми їмо, ми вихоплюємо з рота в інших, і якщо ми грабуємо їх більше, аніж дозволено, то прирікаємо їх на смерть, ми всі більшою або меншою мірою вбивці, Слабка втіха, Мені не хотілося б, щоб ти почала валити на себе вигадані провини, коли тобі ледве вдається нести на собі відповідальність утримання шістьох конкретних і цілком нікчемних ротів, Без твого нікчемного рота як би я жила на цьому світі, Жила б, годуючи п'ять інших, Питання в тому, на скільки мене вистачило б, Не думаю, що надовго, коли тут усе закінчиться, нам доведеться піти в сільську місцевість на пошуки чогось їстівного, ми позриваємо усі плоди з дерев і повбиваємо всіх тварин, яких зможемо зловити, певно почавши з того, що пожремо тут усіх собак і всіх котів. Пес ніяк не відреагував на це висловлювання, певно, він вважав, що до нього воно не має анінайменшого стосунку, адже повинен він мати якусь користь від того, що останнім часом перетворився на слізного пса.

Дружина лікаря ледве переставляла ноги, напади нудоти геть ослабили її. Коли вийшли із супермаркету, вона знесилена, він сліпий, ніхто не зміг би сказати, хто з них кого підтримує. Від яскравого денного світла голова їй запаморочилась, вона було подумала, що сліпне, але не злякалася, то була тільки тимчасова непритомність. Вона навіть не впала, навіть цілком не втратила тям. їй треба було б лягти, заплющити очі, кілька разів глибоко вдихнути повітря, якби кілька хвилин їй пощастило побути у спокої, вона була певна, що сили до неї повернуться, а їй треба було, щоб вони

повернулися, мішки досі залишалися порожніми. Проте вона не хотіла лягати на брудному тротуарі, а ліпше смерть, ніж повернутися до супермаркету. Вона оглянулася навколо. На протилежному боці вулиці, трохи попереду, стояла церква. Там, звичайно, багато людей, як і всюди, але це добре місце для того, щоб відпочити, принаймні так завжди було. Вона сказала чоловікові, Я хочу відновити сили, відведи мене туди, Куди саме, Там мені стане легше, я переконана, Та про що ти говориш, Я говорю про церкву, якщо я зможу там трохи полежати, я цілком би прийшла до тями, То ходімо туди. Вони піднялися до храму по шістьох приступках, які дружина лікаря подолала з великими труднощами, адже їй довелося ще й вести чоловіка. Двері до церкви були розчинені навстіж, і це було добре, бо навіть простий щит від вітру міг би стати для них неподоланною перешкодою. Слізний пес нерішуче зупинився на порозі. Бо попри свободу пересувань, якою втішалися собаки протягом останніх місяців, у їхні мізки була генетично вбудована заборона заходити до церкви, що одного дня впала на весь собачий рід, можливо, спричинена суперечністю з іншим генетичним кодом, який наказує їм позначати всі ті місця, куди вони приходять. І пом'якшенню цієї категоричної заборони не змогли посприяти навіть добрі й некорисливі послуги далеких предків цього слізного собаки, що облизували бридкі виразки святих угодників ще до того, як їх було канонізовано й піднято на вершину святості, і те собаче милосердя слід вважати найбезкорисливішим, бо ми чудово знаємо, що не кожний жебрак проголошується святим, хоч би скільки ран він мав на своєму тілі, а також на душі, куди собачий язик не дотягнеться. Але тепер слізний пес наважився проникнути на священну територію, бо двері були відчинені, воротаря він не побачив, а найпереконливішим аргументом для нього був той факт, що жінка, яка проливала сльози, вже туди увійшла, хоч невідомо, як їй пощастило туди заповзти, бо вона прошепотіла чоловікові лиш одне слово, Підтримай мене, а церква була переповнена людьми, там не видно було жодної п'яді вільного простору, а тим більше жодного каменя, до якого можна було б прихилити голову, й тут знову їм став у пригоді слізний пес, який, двічі загарчавши й трохи поштовхавшись, причому цілком незлобиво, розчистив простір, де можна було покласти дружину лікаря, дозволивши тілу нарешті знепритомніти й заплющити очі. Чоловік помацав їй пульс, він був добре наповнений і регулярний, лише трохи повільний, потім зробив зусилля, щоб підняти її, бо та поза, в якій вона лежала, не була доброю, треба щоб кров швидше доходила до голови і зрошувала мозок, а для цього найкраще посадити її так, щоб вона тримала голову між коліньми, й довіритися природі та силі тяжіння. Зрештою, після кількох невдалих спроб, він зміг підняти її. Через кілька хвилин дружина лікаря глибоко вдихнула повітря, майже непомітно заворушилася й почала приходити до тями, Поки що не підводься, сказав їй чоловік, нехай твоя голова ще трохи побуде опущеною вниз, але вона вже почувала себе добре, голова більше не наморочилася, очі стали бачити плити підлоги, які, завдяки тому, що слізний пес тричі енергійно крутнувся, розчищаючи місце для себе, перш ніж лягти, були відносно чисті. Вона підняла голову й подивилася на стрункі колони, на високе склепіння, перевіряючи надійність і стабільність свого кровообігу, потім сказала, Я відчуваю себе добре, але в ту саму мить подумала, що збожеволіла, або що після запаморочення голови в неї з'явилися галюцинації, не могло бути правдою те, що показували їй очі, а вони показували, що чоловік, розп'ятий на хресті, має на очах білу пов'язку, як і та жінка поруч із ним, чиє серце пронизане сімома мечами, й не тільки той чоловік і та жінка мали на очах білі пов'язки, у всіх скульптурних образів у церкві очі були зав'язані, а в усіх персонажів на

картинах вони були замазані білою фарбою — і жінка, яка навчала дочку читати, і та дівчинка мали очі, замазані білою фарбою, і чоловік із розкритою книгою, на якій сидів малий хлопчик, мав очі, замазані білою фарбою, і той хлопчик мав очі, замазані білою фарбою, і старий із довгою бородою і трьома ключами в руці мав очі, замазані білою фарбою, і той чоловік, чие тіло було пронизане стрілами, мав очі, замазані білою фарбою, і жінка із засвіченим ліхтарем мала очі, замазані білою фарбою, і чоловік із ранами в долонях, ступнях і грудях мав очі, замазані білою фарбою, і чоловік із левом — обидва мали очі, замазані білою фарбою, і чоловік із ягням — обидва мали очі, замазані білою фарбою, і чоловік із орлом — обидва мали очі, замазані білою фарбою, і чоловік, який притиснув списом до землі іншого чоловіка, рогатого і з козячими ратицями на ногах, обидва мали очі, замазані білою фарбою, і чоловік із терезами мав очі, замазані білою фарбою, і лисий дід із білою лілією в руках мав очі, замазані білою фарбою, і інший дід, що спирався на оголений меч, мав очі, замазані білою фарбою, і жінка з голубкою — обидві мали очі, замазані білою фарбою, і чоловік із двома круками, усі троє мали очі, замазані білою фарбою, й лише в однієї жінки очі не були замазані білою фарбою, бо вони були уже в неї виколупані й лежали на срібній таці. Дружина лікаря сказала чоловікові, Ти мені не повіриш, якщо я тобі скажу, що я бачу перед собою, усі образи в церкві мають зав'язані або замазані білою фарбою очі, Дивно, в чому ж причина, А звідки я знаю, можливо, це робота релігійного фанатика, який відчув, що скоро осліпне, як і всі інші, а може, сам священик вирішив, якщо сліпі не можуть бачити образи, то буде справедливо, щоб і образи не бачили сліпих, Образи не бачать, Помиляєшся, образи бачать очима тих, хто на них дивиться, але тепер сліпими стали всі, Ти ж бачиш, Що далі, то я бачитиму все гірше, навіть якщо не втрачу зір, то ставатиму з кожним днем більше й більше сліпою, бо не буде тих, хто бачить мене, Якби й справді це священик позав'язував та позамазував очі образам, Таке моє припущення, не більше, Це єдина гіпотеза, яка має сенс, єдина, яка може внести певну велич у наше жалюгіддя, я уявляю, як той чоловік заходить сюди, прийшовши зі світу сліпих, куди він знову повернеться, щоб і самому осліпнути, уявляю собі зачинені двері, порожню церкву, тишу, уявляю статуї, картини, бачу, як він переходить від однієї до іншої, як підіймається на вівтарі і зав'язує статуям очі білими пов'язками, зав'язує двома вузлами, щоб вони не розв'язалися й не попадали, як замазує очі на картинах двома шарами фарби, щоб зробити непроникною білу ніч, у яку вони входять, цей отець, певно, був найбільшим блюзніром усіх часів і всіх релігій, найсправедливішим, найбільш радикально гуманним, чоловік, який прийшов сюди заявити, що Бог не заслуговує на те, щоб бачити. Дружина лікаря не встигла відповісти, бо хтось озвався поруч із нею, випередивши її, Що тут за розмова, хто ви такі, Сліпі, як і ти, сказала вона, Але я чув, як ти сказала, що бачиш, Це просто так говориться, з цією звичкою розлучитися важко, скільки разів повторювати, А що ти говорила про образи із зав'язаними та замазаними білою фарбою очима, Так воно і є, А як ти про це довідалася, якщо ти сліпа, Ти теж про це довідаєшся, якщо зробиш, як я, підійди й помачай їх руками, руки — очі сліпих, А навіщо ти до них підходила, У мене виникла думка, що хтось іще мав бути сліпим, аби ми дійшли до того стану, в якому ми тепер перебуваємо, А що ти тут базікала про священика, який позав'язував очі статуям, я знав його дуже добре, він би ніколи не вчинив нічого подібного, Ніколи не відомо наперед, на що спроможна людина, треба дати часові час, час усім розпоряджається, час — наш партнер, який грає на протилежному кінці столу й має в себе на руках усі козирні карти, а

нам доводиться сушити собі голову, з якої піти, Говорити про азартні ігри в церкві — гріх, Підведися й скористайся своїми руками, якщо не віриш мені, Заприсягнися, що в образів справді очі зав'язані та замазані, Чим треба заприсягнутися, аби ти перестав сумніватися, Заприсягнися своїми очима, Заприсягаюся двічі очима, своїми й твоїми, То це правда, Так, правда. Ту розмову підслухали сліпі, які сиділи найближче, й ми не ризикуємо помилитися, якщо скажемо, що не треба було чекати на підтвердження присяги, аби новина стала поширюватися по церкві, переходити від уст до уст, спочатку пошепки, а потім швидко змінивши тон, спочатку з недовірою, потім із тривогою, потім знову з недовірою, лихо було в тому, що в натовпі знайшлося чимало людей забобонних і з розвинутою фантазією, й думка про те, що святі образи осліпли, що їхні милосердні та співчутливі погляди більше не споглядають нічого, крім власної сліпоти, незабаром стала для них нестерпною, вони відчули себе так, ніби їм сказали, що вони оточені живими мерцями, а коли пролунав один крик, а потім іще один, іще один, тоді страх примусив підхопитися на ноги всіх людей, паніка штовхнула їх до дверей, і тут повторилося те, що вже нам відомо, ми знаємо, паніка набагато швидша, ніж ноги, що її несуть, ноги у втікача спотикаються, а надто, якщо він сліпий, і ось він уже впав і лежить на підлозі, а паніка кричить йому, Підводься, біжи, бо тебе затопчуть, він би й радий побігти, але інші біжать і теж падають, і треба мати дуже добре серце, щоб не зареготати, дивлячись на це гротескне нагромадження тіл, які намагаються вивільнити руки та ноги, щоб підхопитися й утекти. Оті шість сходинок паперті зовні церкви перетворилися на провалля, хоч падіння й не буде таким уже високим, а звичка падати гартує тіло, бо впасти на землю — то вже певна полегкість, Звідси я нікуди вже не піду, ось найперша думка, а нерідко й остання, в таких фатальних ситуаціях. Що ніколи не змінювалося в житті, то це звичка одних користуватися лихом інших, як це чудово знають від початку світу всі спадкоємці та спадкоємці спадкоємців. Розпачлива втеча примушує людей залишати позад себе свої пожитки, а коли необхідність долає страх і вони повертаються, щоб забрати їх, тоді виникає не лише нелегка проблема задовільного з'ясування, що було моїм, а що твоїм, а й ми виявимо, що частина тих невеличких запасів їжі, які в нас були, зникла, й тоді неминуче виникає підозра, чи вся ця історія не була хитрою вигадкою жінки, яка розповідала, що очі у святих образів зав'язані та замазані, адже підступне лукавство певних осіб не має меж, вони вигадують такі небилиці лише для того, щоб украсти в бідолашних людей рештки їжі, що вже й на їжу дуже мало схожі. А винен у всьому був слізний пес, який, побачивши, що церква звільнилася від народу, пішов нищпорити по залі й сам заплатив собі за свої труди, що справедливо й природно, але разом із тим показав своїй господині, так би мовити, вхід до цієї скарбниці, внаслідок чого дружина лікаря та її чоловік вийшли з церкви без будь-яких докорів сумління з почасті наповненими мішками. Якщо бодай половина підібраних харчів виявиться їстівною, то вони будуть цілком задоволені, а щодо другої половини скажуть, Не розумію, як можна їсти таку гидоту, це зайвий раз доводить, що навіть тоді, коли лихо є спільним, воно розподіляється між людьми неоднаково.

Розповідь про ці події, кожна з яких була по-своєму вельми прикметною й незвичайною, вразила й приголомшила їхніх друзів, попри те, що дружина лікаря, мабуть, тому, що їй просто бракувало слів, не змогла передати їм те почуття абсолютного жаху, яке опанувало її перед дверима до підземелля, перед тим прямокутником блідих і тремтячих вогників, які

блимали перед сходами, що вели до іншого світу. Тоді як розповідь про зав'язані очі справила сильне, хоч і дещо інше, враження на уяву всіх, проте зовсім інакше сприйняли її перший сліпий та його дружина, для яких ішлося передусім про очевидну неповагу до всього святого. Те, що всі вони, люди, осліпли, було фатальною катастрофою, в якій вони не винні, таке лихо може трапитися з ким завгодно, але тільки з цієї причини зав'язувати й замазувати очі святим образами здавалося їм непростим і нічим не виправданим блюзнірством, а якщо так учинив настоятель церкви, то тим гірше. Щодо старого з чорною пов'язкою на лобі, то його коментар був іншим, Я розумію, яке ти пережила потрясіння, а в моїй уяві тепер постала картинна галерея, де всі статуї стоять із затуленими очима, й не тому, що скульптор не захотів стесати камінь, щоб добутися до їхніх очей, а з такими пов'язками, як ти бачила, так ніби самої сліпоти їм не досить, цікаво, що пов'язки схожі на мою, справляють зовсім інше враження, іноді навіть надають особі романтичного вигляду, і старий засміявся з того, що він сказав і з себе самого. Дівчина в чорних окулярах обмежилася тим, що сказала, вона не хоче побачити уві сні цю клятушу галерею, кошмарів вона вже й так надивилася досить. Поїли тієї бридкої їжі, яка в них ще була, нічого кращого вони не мали, дружина лікаря сказала, що добувати харчі стає все важче, що, мабуть, їм варто покинути місто й перебратися жити в сільську місцевість, там принаймні можна знайти більш здорову їжу, там десь блукають на волі кози й корови, їх можна доїти, матимемо молоко, там є також вода в колодязях, ми зможемо зготувати собі якусь страву, проблема тільки в тому, щоб знайти добре місце, після цього кожен висловив свою власну думку, одні говорили про це з більшим ентузіазмом, інші – з меншим, але для всіх було очевидно, що така нагода багато чого зобов'язує, нічим не скаламучену радість висловив тільки зизоокій хлопчик, певно в нього збереглися дуже приємні спогади про літні вакації. Попоївши, всі уклалися спати, так вони робили й за часів карантину, коли досвід їх навчив, що лежачому тілу легше терпіти голод. Увечері нічого вже не їли, лише зизоокому хлопчикові трохи дісталось, щоб він одурив апетит і перестав скиглити, а всі інші посідали, щоб трохи послухати читання, зайняти дух, щоб він не надто протестував проти вимушеного голодування, лихо тільки в тому, що слабкість тіла відвертала увагу розуму й не через відсутність інтелектуального інтересу, а просто мозок провалювався в напівсон, наче ведмідь у зимову сплячку, прощай світ, тому слухачі нерідко опускали повіки й лише очима душі стежили за перипетіями сюжету, якщо не вихоплював їх з очамріння несподіваний поворот подій або просто ляскала палітурка книжки, бо дружина лікаря була схильна виявляти делікатність і не показувала, що знає про те, що її уважний і замріяний слухач просто заснув.

Здавалося, що саме в такому сонливому стані перебував перший сліпий, але насправді було не так. Він і справді сидів із заплюшеними очима і з не зовсім розсіяною увагою слухав читання, але пропозиція, щоб вони всі перебралися жити в сільську місцевість, не давала йому задрімати, йому здавалося великою помилкою оселитися так далеко від свого дому, хоч яким симпатичним не був той письменник, який у ньому тепер жив, його треба було тримати під постійним наглядом і вряди-годи навідуватися туди. Отож, перший сліпий був далекий від того, щоб заснути, й за доказ того, що він не спить, могла правити, наприклад, сліпуча білість у його очах, яку, либонь, міг затьмарити лише сон, тому він і був переконаний, що не спить, бо нікому ще не вдавалося водночас спати й не спати. Перший сліпий вирішив, що нарешті розв'язав дилему свого сну, коли раптом під повіками

в нього потемніло, От і заснув, подумав він, але насправді він не заснув, він досі чув голос дружини лікаря, чув, як кахикає зизоокий хлопчик, і тоді в душу йому заповз великий страх, йому здалося, він перейшов з однієї сліпоти в іншу, що, живучи дотепер у сліпоті світла, він далі муситиме жити у сліпоті темряви, і страх видушив із нього переляканий крик, Що з тобою, запитала дружина, й він тупо відповів, не розплющуючи очей, Я сліпий, так, наче це була остання найважливіша новина у світі, вона ніжно обняла його й сказала, Ну то й що, усі ми тут сліпі й нічого з цим не поробиш, Я побачив суцільну темряву й подумав, що заснув, а насправді ні, я не сплю, Тобі й справді ліпше заснути й не думати про такі речі. Ця порада його розгнівала, і ще б пак не розгнівати. Чоловік страждає і мучиться, й тільки він знає, як йому тяжко, а дружина радить йому поспати. Роздратований, з гострою відповіддю на устах, він розплющив очі й побачив. Побачив і заволав, Я бачу, я бачу. Перший його крик був наповнений недовірою, але в другому, в третьому й ще в кількох уже пролунало підтвердження очевидного, Я бачу, бачу, він став обіймати дружину, як божевільний, потім підбіг до дружини лікаря й обняв її теж, він бачив її уперше в житті, але знав, хто вона така, обняв і лікаря, і дівчину в чорних окулярах, і старого з чорною пов'язкою на оці, щодо того, хто це такий, він уже ніяк не міг помилитися, обняв і зизоокого хлопчика, а дружина йшла за ним, не хотіла від нього відстати, й він уривав свої обійми, щоб обняти її, й нарешті звернувся до лікаря, Ви бачите, ви бачите, сеньйоре доктор, він уже не звертався до нього на ти, як стало майже правилом у цьому товаристві, ви можете пояснити причину, чому це зі мною сталося, а лікар запитав, Ви бачите тепер добре, як бачили раніше, білої завіси тепер перед вами немає, Немає нічого, мені навіть здається, що я бачу краще, ніж раніше, хоч бачив дуже добре й ніколи не чіпляв окуляри. І тоді лікар сказав те, про що всі подумали, але ніхто не наважувався промовити вголос, Можливо, ця сліпота вже добігла кінця, можливо, зір повернеться нам усім, на ці слова дружина лікаря заплакала, вона мала радіти, але заплакала, дивні реакції бувають у людей, безперечно, вона була щаслива, о, мій Боже, та ж її зовсім неважко зрозуміти, вона плакала тому, що зненацька втратила останні рештки психічної спроможності боротися, вона була, як та дитина, яка щойно народилася, і її плач був першим неусвідомленим криком новонародженого немовляти. Слізний пес підійшов до неї, він завжди знав, коли в ньому є потреба, тому дружина лікаря вхопилася за нього, й річ не в тому, що вона перестала любити свого чоловіка, не в тому, що вона не бажала щастя всім, хто тут був, але в ту мить таким гнітючим було почуття самотності, яке навалилося на неї, таким нестерпним, що їй здалося, пом'якшити його може лише та дивна спрага, з якою собака злизував її слюзи.

Але тепер загальна радість змінилася глибоким неспокоєм. Що ми станемо робити, запитала дівчина в чорних окулярах, я вже не зможу заснути після того, що сталося, Ніхто не зможе, думаю, нам просто треба, сказав старий із чорною пов'язкою на оці, він зробив паузу, ніби завагався, а тоді закінчив, посидіти й зачекати. Вони стали чекати. Три вогники каганця освітлювали коло облич. Спочатку вони ще досить жваво розмовляли, допитувалися, як усе сталося, чи зміна відбулася лише в очах чи також він мав відчуття якихось змін у мозку, потім поступово слова почали стихати, в якусь мить першому сліпому спало на думку сказати дружині, що завтра вони підуть додому, Але ж я досі сліпа, відповіла вона, Це не страшно, я тебе відведу, й тільки ті, хто там сидів і почув ці слова на власні вуха,

були спроможні зрозуміти, як такими простими словами можна було передати такі несхожі почуття, як почуття заступництва, гордості й авторитету. Другою, уже глибоко вночі, коли каганець, у якому закінчилася олія, став блимати й гаснути, відчула, що зір до неї повертається, дівчина в чорних окулярах. Вона сиділа з розплющеними очима й жодного разу їх не заплющила, ніби зір до неї мав повернутися тільки через очі, а не відродитися десь усередині, й раптом сказала, Мені здається, я бачу, вона визнала за ліпше бути обережною, не всі випадки відбуваються однаково, люди мають звичай казати, що немає сліпоти, а є сліпі, хоч історичний досвід завжди підказував нам, що немає сліпих, а є сліпота в різних її проявах. Тут ми маємо вже трьох людей, які бачать, ще один прозріє, і їх буде більшість, і хоча щастя повернення зору ще не прийшло до інших, життя для них стало набагато легшим, це вже була не агонія, як до сьогодні, ви тільки подивіться, до якого стану довела себе ця жінка, вона схожа на мотузку, яка порвалася, наче пружина, що не витримала напруги, в якій постійно перебувала. Можливо, саме тому дівчина в чорних окулярах обняла її насамперед, і слізний пес тепер не знав, чиї сльози злизувати, бо плакали вони обидві. Другі обійми дівчина в чорних окулярах подарувала старому з чорною пов'язкою на оці, ось тепер ми й довідаємося, чого насправді варті слова, повернемося в той день, до тієї розмови, коли ці двоє погодилися жити разом, але тепер ситуація змінилася, дівчина в чорних окулярах бачить перед собою старого діда, настав кінець емоційній ідеалізації, фальшивій гармонії на безлюдному острові, зморшки є зморшками, лисина є лисиною, уже немає різниці між чорною пов'язкою та сліпим оком, і ось що він їй каже іншими словами, Подивися на мене добре, ось я перед тобою, з ким ти пообіцяла жити разом, і вона йому відповідає, Я тебе знаю, ти той чоловік, із яким я живу, й ось нарешті сказані слова, які варті набагато більше, ніж ті, якими вони здавалися, й ці обійми також варті не менше, ніж слова. Третім, до кого повернувся зір, коли вже почало розвиднятися, став лікар, тепер уже сумнівів не залишалося, повернення зору до інших було тільки питанням часу. Пропустивши цілком природні й передбачувані виливи почуттів, про які багато говорилося раніше й повторювати їх нема потреби, хоч і йдеться про головних персонажів цієї розповіді, згадаємо тільки про те, що в лікаря вихопилося запізніле запитання, А що ж там відбувається поза нашими стінами, й відповідь йому пролунала з того самого будинку, в якому вони перебували, хтось вибіг на один із нижніх сходових майданчиків із криком, Я бачу, я бачу, а отже, сонце сходило над містом, у якому буяло свято.

Святковим був і вранішній сніданок-бенкет. Та крихта їжі, яку виклали на стіл, своєю якістю могла б відбити апетит у кого завгодно, проте сила почуттів, яка завжди знаходить вияв у хвилини найвищої екзальтації, прийшла на зміну голоду, й радість допомагала їм їсти те, що вони мали перед очима, ніхто не нарікав, і навіть ті, до кого зір ще не повернувся, сміялися з такою радістю, ніби ті очі, які вже побачили світ, належали також і їм. Коли закінчили снідати, дівчині в чорних окулярах спала одна думка, А чи не приліпити мені на двері свого будинку записку з повідомленням, що я тут, тоді, якщо мої батьки з'являться, вони знатимуть, де мене шукати, Візьми мене із собою, я хочу знати, що там діється на вулицях міста, сказав старий із чорною пов'язкою на оці, І ми також підемо, сказав, звертаючись до своєї дружини, той, хто був найпершим сліпцем, можливо, письменник уже покинув наш дім і повернувся до власного помешкання, А по дорозі спробуємо знайти чогось істинного, Я зроблю те саме, сказала дівчина в чорних окулярах. Через кілька хвилин

лікар, залишившись насамоті з дружиною, сів поруч із нею, зизоокий хлопчик спав у кутку канапи, слізний пес лежав, поклавши морду на передні лапи, й розплющував та заплющував очі, показуючи, що він перебуває на чатах, у відчинене вікно, хоч воно було й високо, залітав гомін змінених голосів, на вулицях, либонь, було повно народу, й натовп викрикував лише два слова, Я бачу, я бачу, кричали ті, до кого зір уже повернувся й ті, до кого він повертався в цю хвилину. Я бачу, я бачу, й починало здаватися, що існує історія іншого світу, в якому хтось колись уперше сказав, Я осліп. Зизоокий хлопчик щось шепотів, певно, він бачив уві сні свою матір, яка запитувала його, Ти бачиш мене, ти вже мене бачиш. Дружина лікаря запитала, А що буде з ним, і чоловік їй відповів, До хлопчика, певно, зір повернеться, коли він прокинеться, з іншими відбудеться те саме, певно, вони вже прозріли, але кому доведеться пережити неабиякий страх, то це нашому старому з чорною пов'язкою на оці, Чому, Через катаракту, після того часу, як я його обстежив, вона, мабуть, уже перетворилася на непрозору хмару, То він залишиться сліпим, Ні, як тільки життя прийде в норму, коли все почне функціонувати, я його прооперую, це буде питанням кількох тижнів, Чому всі осліпли, Не знаю, можливо, одного дня причину буде з'ясовано, Хочеш, я тобі скажу, що я думаю, Кажи, Я думаю, що ми не осліпли, що ми сліпі, Сліпі, що бачать, Сліпі, які, маючи зір, нічого не бачать.

Дружина лікаря підвелася й підійшла до вікна. Вона подивилася вниз, на завалену сміттям і покидьками вулицю, на людей, які кричали й співали. Потім підвела голову, подивилася в небо й побачила, що там усе біле. Ось і моя черга настала, подумала вона. Раптовий страх примусив її опустити очі. Місто залишилося там, де й було.